

Til
Frøken J. C. Rosenørn-Teilmann
med venlig Hilsen fra
Forf.

Historisk-topografiske Efterretninger

om

Skodborg og Vandfuld

Herreder.

Udgivne

med Understøttelse af den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse

af

O. Nielsen
Dr. phil., Arkivar.

Kjøbenhavn.
Otto B. Wroblewskis Forlag.
Trykt hos J. Jørgensen & Co. (M. A. Hannover).
1894.

Efterat jeg i en Aarrække havde maattet afbryde Udgivelsen af de vesterjydske Herredsbeskrivelser, som jeg begyndte i min Ungdom, har jeg nu faaet Lejlighed til at begynde paany paa Fortsættelsen af et Arbejde, som jeg i de mellemliggende Aar ikke havde tabt af Syne. Idet jeg har skudt Præsternes Personalhistorie til Side, har jeg vundet mere Plads til Nutidens topografiske Forhold og Ejendommenes Oprindelse, hvorved det oplyses, om Navnene ere gamle eller af nyere Oprindelse. Der er søgt paalidelig Oplysning om Stedernes Beliggenhed for deraf at faa Vejledning om Navnenes Betydning, som det under mangeaarig Syslen med dette Emne dog undertiden kan lykkes at faa opklaret. Ved Hjælp af den nuværende Udtale og ældre Skrivemaade er det i mange Tilfælde søgt at finde en nøjagtigere Skrivemaade end den, der nu bruges, thi uden særlig Opmærksomhed paa hver enkelt Egns Dialekt er det umuligt at tilvejebringe en tilfreds-

stillende Retskrivning uden dog at gøre for megen Vold paa den tilvante.

I de her omhandlede Herreder findes ingen Arkiver paa Herregaardene, hvorfor Stoffet har maattet samles paa mange spredte Steder, som Anmærkningerne bag i Bogen ville vise. Følgelig har jeg mange flere Kilder, men de anførte ere dem, der ikke ligge lige for Haanden, thi at opføre Kirkebøger Tingbøger, Kongebreve, hvis Datum nævnes i Texten, og lignende vilde føre for vidt. Særlig maa jeg takke Hr. Godsejer Mansa til Sø og Hr. Arkivsekretær Thiset for de mange meddelte Oplysninger fra Viborg Landstings Protokoller. Hvad det antikvariske angaar, maa jeg nævne afdøde Lærer Strandgaards Undersøgelser i antikvarisk-topografisk Arkiv, men fremfor alt maa jeg nævne den overordentlige Velvillie fra Hr. Professor Løfflers og Hr. Direktør Dr. Henry Petersens Side, idet det blev mig tilladt at meddele førstnævntes Beskrivelse af alle de omhandlede Kirker, der opbevares i nævnte Arkiv, hvorved dette Skrift har faaet anderledes kyndige Efterretninger om Kirkernes Bygningsmaade og deres Inventarium, end jeg selv havde kunnet give. Det har været mig en særlig Fornøjelse gennem flere ældre, ikke længer tilstedeværende Indskrifter at kunne vise, at Professor Løfflers Tidsangivelser aldeles stemme overens med Virkeligheden.

Ligeledes takkes Hr. Rektor Fritsche, fordi han har givet mig Lejlighed til at benytte, hvad der er tilbage i Ribe Kathedralskoles Bibliothek af Præste-indberetningerne til Biskop Bloch fra 1766.

Den store Venlighed og Imødekommen, jeg fandt hos Egnens Beboere, den Tjenstvillighed og Beredvillighed, hvormed man har ydet mig Oplysninger, ville altid være mig kære Minder om mine Ophold i denne Egn. For Muligheden af, at dette Skrift har kunnet se Lyset, takkes Direktionen for den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Trykningen af dette Skrifts Fortsættelse: Hist.-top. Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder er paabegyndt.

Oktober 1894.

O. Nielsen.

Indhold.

Skodborg Herred Side 1—404. Vandfuld Herred Side 405—534.

Sogne.

Herregaarde.

Skodborg Herred.

Skodborg Herred grænser mod Nord til Limfjorden (Nissum Bredning og Oddesund), mod Øst til Limfjorden (Venø Bugt) og Hjerm Herred, mod Syd til Hjerm Herred og Nissum Fjord, mod Vest til Nissum Fjord, Vandfuld Herred og Vesterhavet. Fladeindholdet er omtrent $7^2/_3$ □-Mil med 1885 Huse og Gaarde og 9821 Indbyggere ifølge Folketællingen 1890 (1880: 9275, 1860: 7486, 1840: 6365, 1801: 4636 Indbyggere). Tilligemed Vandfuld Herred danner det en Jurisdiktion med Tinghus i Lemvig, hører med Undtagelse af Venø, der ligger under Holstebro, til Lemvig Lægedistrikt, femte Udskrivningskreds.

Herredets nordligste Del, navnlig norden for Landevejen mellem Lemvig og Struer, er højtliggende med meget frugtbare Jorder, Jorden skraaner derfra mod Syd, lavere ere Bøvling og Flynder Sogne, den sydlige Del af Lomborg og Rom Sogne tilligemed den mellemste Del af Gudum Sogn, flade og tildels meget lave ere Nees Sogn, den vestlige Del af Møborg Sogn og den sydlige Del af Gudum

Sogn; her hæver kun Moborg Banke sig over det lave Land. I denne Sænkning har der formodentlig engang gennem de mange Moser været Forbindelse mellem Nissum Fjord og Limfjorden gennem Kilen, saa Herredet har været en Ø.

Herredet kaldes i Valdemars Jordebog 1231 Skotburghæræth, omtrent 1350 Skoddburghæreth, og har Navn af Skodborg i Gudum Sogn. I Middelalderen ydedes der en Afgift til Kongen, der paa Svensk hed skut, men paa Dansk, i det mindste paa Jydsk, skot[1]), hvilket ventelig var Hovedskatten i Oldtiden. I gamle svenske Love et Skutgard den Gaard, hvorpaa Kongens Ombudsmand boede og hvor han oppebar Skatter paa Kongens Vegne, og paa samme Maade maa Skotborg være Ombudsmandens Gaard; det andet Skodborg i Jylland ved Kongeaaen var en Kongsgaard til Slutningen af det 16. Aarhundrede og dens Alder gaar tilbage til den hedenske Tid.

Om Skodborg i Gudum Sogn have vi vel ikke saa gamle Efterretninger, men at Navnet er ældgammelt, fremgaar tydelig af, at Herredet har taget Navn derefter, idet de fleste Herreder stamme fra Oldtiden. Herred, gl. dansk Hæ-ræth, afledes af et tabt Ord Hæ, der betyder Familie, og findes i Ordet Herskab, der oprindelig hed hæ-skap; den ældste Betydning af Herred er Hjem, senere blev det Navn paa et større Distrikt og tilsidst paa et juridisk Omraade med bestemte Grænser[2]); det sidste var allerede Tilfældet i Oldtiden.

Et andet Vidnesbyrd om Skodborgs Ælde er det nærliggende Gudum, thi dette betyder Gud-hjem og viser, at her har ligget et Gudehus, hvilket endnu nærmere stadfæstes ved det nærved i samme Sogn liggende Vium, hvor Gudehovet maa have staaet, thi Vi betyder et helligt Sted. Den hedenske Gudstjeneste og Retsvæsenet stode i nøje Forbindelse, hvorfor det passer godt, at Herredshøvdingens Gaard laa nær ved Gudehuset. Da Gudum imidlertid vistnok meget tidlig blev indrettet til Kloster, tabte Skodborg sin Betydning som Sæde for den kgl. Ombudsmand; vi vide i alle Fald intet om det i den ældre Middelalder.

Hovedstedet i Herredet var allerede i Valdemar Sejrs Tid Nissum, der tilhørte Kongefamilien og hvor Kongensgaard saaledes 1231 var Sædet for Kongens Ombudsmand. Denne Ejendom gik dog ud af Kongens Besiddelse efter Erik Plovpennings Død. I de ældste Love omtales „Kongens Gaard inden Herred", hvilket forudsætter, at der førend Lovenes nu bevarede Affattelse har været saadanne i hvert Herred, hvorhen Bønderne bragte Skattekornet. De kongelige Ombudsmænd for Syslerne have vistnok i den ældste Tid mest forestaaet Forsvarsvæsenet og den overordnede Administration.

Men iøvrigt vide vi saa lidet om de store Sysselombudsmænd, at Harsyssel gærne kan have været et stort samlet administrativt Omraade indtil ind i det 14de Aarhundrede, men fra den Tid se vi rigtignok, at dets Herreder ikke havde megen For-

bindelse med hinanden, idet de hver for sig forlenedes bort uden særlig Støtte til Kongsgaarde. Det var først, efterat Bøvling efter Reformationen var blevet inddraget under Kronen, at denne Gaard blev Sædet for den kgl. Lensmand og Skodborg og Vandfuld Herreder, senere tillige Ulborg og Hind lagdes derunder, hvilke sidste dog oprindelig ikke regnedes rigtig til Bøvling Len.

Tingstedet maa have været i Nærheden af de 2 Høje, der kaldes Galgehøje og ligge i den nordlige Del af Klosterhede i Gudum Sogn, henimod hvilken Egn en stor Mængde gamle Hedeveje samles. Galgehøjene ligge lige ved en gammel Korsvej. Dalen østen for Gudum Kloster kaldes Tingdal, men det Ting, denne har Navn efter, er vel Klosterets Birketing.

Herredstinget er vistnok vedblevet at holdes ved Skodborg lige til 1608, i hvilket Aar der udstædtes et Brev til Predbjørn Gyldenstjerne, at Skodborg Herredsting hidindtil var holdt ved den ene Side i Herredet, hvilket Tingsted var Herredsmændene der sammesteds, som havde at udføre deres Sager med Retten, til Ting fast ubelejligt og vidt fra Haanden, hvorfor han skulde gøre den Forordning, at Tinget blev flyttet til Fjerdingskirken midt udi Herredet, forskrevne Herredsmænd til Magelighed, Gavn og Bedste, og lade den gemene Mand tilsige, at de hos forskrevne Fjerdingskirke herefter rettede sig Ting og Stevne at søge og der deres Sager og Trætter med hverandre ved lovlig Proces at udføre[3].

Sædvanlig var Fjerdingskirken den Kirke, der laa nærmest Tinget, men der maa have været særlige Grunde til, at der ingen Fjerdingskirke blev i Gudum. Denne Kirke blev ikke Klosterkirke før 1468, saa Klosterets Nærhed forklarer ikke Sagen. Snarest er Grunden den, at Gudum laa ved den ene Ende, medens Fjerdingskirkerne laa midt i Herrederne. Foruden at Fjerdingskirkerne vare Herredernes oprindelige Sognekirker, stode de i det Forhold til Tinget, at f. E. en Gæld, der i Aar og Dag havde været deponeret i dem, betragtedes som betalt til Kreditor, naar denne enten ikke vilde modtage Pengene eller var fraværende. Ligeledes var det en gammel Retsbestemmelse, at naar Kongens Ombudsmand ikke vilde tage imod Skatterne, skulde Bonden tilbyde Afgiften paa 3 Ting, og vægrede Ombudsmanden sig endnu, skulde 3—4 Mænd udnævnes til at følge ham til Kongens Gaard eller Ombudsmandens Gaard, hvis der var saadanne i Herredet, ellers skulde de fare til Herredskirken (der var det samme som Fjerdingskirke) og lægge Skatten ind der, og hvad Skade, den kom til der, hvilede paa Ombudsmanden og ikke paa Bonden. I Fjerdingskirkerne opbevaredes Tingbøgerne og i dem blev der ogsaa til sine Tider holdt Gudstjeneste før Tinget, ligesom større adelige Forsamlinger med retslige Formaal ogsaa ofte holdtes i dem.

Fjerdingskirken i Skodborg Herred var Rom Kirke. Saaledes siges i Indberetning til O. Worm

1638[4]): „Romme Kirke er Fjerdingskirke i Herredet og Tinget ligger derhos". Dette vidste man endnu 1766, idet den daværende Præst skriver saaledes i en Indberetning: „Kirken er stor i Forhold til Sognets Størrelse og skal efter gamle Mænds Sigelse have været den allerførste af de i gamle Dage opbyggede og endnu velbekendte Fjerdingskirker, som i denne nordvestre Del af Nørrejylland kunde findes, ja de Gamle lægge dette til med alvorlig Sandhed, at før nogen Kirke i Thyland blev bygget, blev der mange Lig førte derfra hertil forat jordes i Rom Kirkegaard, hvorover ligesaavel Kirkegaarden som Kirken selv ere meget rummelige". Dette maa nu staa ved sit Værd, men det er et Vidnesbyrd om, at man ansaa Fjerdingskirken som den ældste og anseligste i Herredet.

1608 flyttedes altsaa Tinget til Rom og var her ikke alene 1638, som vi have set, men endnu 1747, da C. S. Testrups „Relation om Tingene" udkom, hvor det omtales som liggende ved Rom By. Ved Reskript af 7. Okt. 1684 lagdes Gudum Klosters Birk og Vandfuld Herred, med Undtagelse af den Del, der var lagt under det nys oprettede Rysensteens Birk, under Skodborg Herredsting. Endnu dengang holdtes Tinget under aaben Himmel, hvilket ses af følgende Skrivelse fra Stiftamtmand F. E. v. Speckhahn af 5. Maj 1690: „Der jeg forst hid til Stedet (Ribe Amt) ankom og blev vidende, ingen Tinghuse at være, men at Retten blev holdt undertiden paa Marken paa anordnede Tingsteder

under aaben Himmel, og undertiden særdeles om Vinteren, naar Slud, Regn og deslige onde Vejrlige indfaldt, udi næste omliggende Byer, ja endog vel udi Krohuse med stor Uskikkelighed, saa maatte jeg være foraarsaget strax til Tinghuse saadan Anstalt at gøre, at ved Tingene blev udnævnt nogle Herredsmænd af hvert Sogn, som taxerede, hvad et Tinghus udi hvert Herred kunde komme at koste, samme Mænds Taxt have Herredsmændene i hvert Sogn dem imellem lignet og Pengene til deres visse dertil Anordnede leveret, hvor da saadanne Tinghuse med Indseende af den kgl. Ridefoged og Herredsfogderne i hvert Herred her udi Amtet ere opbyggede og staa i saa god en Stand, at ingen videre Bekostning uden undertiden en ringe Reparation derpaa tør anvendes". Tillige lovede han at paaminde de andre Amtmænd i Stiftet om med det forderligste at lade opføre Tinghuse i deres Amter[5]).

Ved Reskript af 17. April 1750 bestemtes det at opbygge et Ting- og Arresthus i Lemvig, hvorpaa Tingstedet ved Rom blev nedlagt. Ved Reskr. af 19. Marts 1803 lagdes Rysensteen Birk under Herredstinget; Rammegaards Birk var allerede nedlagt 10. Sept. 1772. Ved Reskr. af 6. Jan. 1832 blev den Del af Gørding Sogn, der hidtil havde ligget under Skodborg-Vandfuld Herreder, formodentlig som Del af Rysensten Birk, lagt under Hjerm-Ginding Herreder.

Tingdagen var fra gammel Tid af Mandag,

men ved Reskr. af 10. November 1688 sattes den til Torsdag.

Der er ikke meget bevaret fra de gamle Tingsteder, idet der nu kun er en Tingbog fra 1684—88 og dernæst forst fra 1707 og videre. Paa den første Tingdag efter Jul, Snaps Mandag, holdt Herredsfogden en Formaningstale til Herredsmændene og indprentede dem desuden de vigtigste Lovbud. Saaledes hedder det i Tingbogen for 12. Jan. 1685: „Blev lydelig anmeldt alle Herreds Indvaanere, nær- og fraværende, Lovens Ed og Forklaring, enhver sig for falsk Ed at vogte; dernæst at enhver Husfader og Moder Aften og Morgen med Børn og Tyende i en sand Gudsfrygt gør alvorlig Bøn og Paakaldelse til Gud om Kirke-, Land- og Husfred og at Gud naadelig altid Hans kgl. Majestæt med ganske kgl. Hus og Raad vil bevare og at enhver flittig paa Prædikendage søger Guds Hus, under Lovens Straf, og paa de kgl. Forordninger om Hampefrø at saa og Pile at sætte dem beflitte, dernæst at vogte sig for ulovligt Skytteri og alle andre kgl. Forbud, særdeles fra Klitte- og Mare-Halm og Hvideris at oprykke eller afhugge, under Livsstraf, i hvor det imod Stranden være kan, og at de for alting leve endrægtig uden Trætte dem selv til mindst Bekostning og Skade“.

Uagtet Herredet indtil den nyeste Tid har været fattigt paa Træer, har det sikkert i Oldtiden været dækket med Skove og det maaske mest paa Højdedragene mod Nord, der ere fattige paa Oldtidslevninger.

I det 16. og 17. Aarhundrede ydedes af mange Gaarde Skovsvin og Skovvogne, en Afgift, der gjordes i Penge, naar Skovene ikke vare til mere. 1537 stævnede saaledes Lensmanden paa Bovling Bønder og Kronens Tjenere i Skodborg Herred for Kongens Retterting og tiltalte dem, fordi de ikke vilde udgive Skovvogne og Skovsvin, som andre gode Mænds Tjenere plejede at udgive. Vel svarede Bønderne, at de vare besværede med stor Tynge og Afgift til Kronen og mente, at de ej vare pligtige til at udgive Skovvogne og Skovsvin, men Dommen lød paa, at de skulde udrede disse Afgifter, som Sædvane havde været af Arilds Tid og deres Forældre havde ydet før dem[6]).

Ved Skovsvin forstod man et Svin, der fededes af Olden i Skovene de Aar, da Egene bar Olden; Skovvogne var ikke just Vogne, men Hjultømmer og andet Tømmer, Vidier og deslige, ligesom Skoven var til.

Senere var det rent glemt, at her havde groet Træer, thi da Christian IV. fornyede et ældre Paabud om Plantning, skrev Lensmanden paa Bøvling 1621[7]): „Hvis sig belanger med Humlekuler, Abild og Pil og andre gode Træer at sætte og lægge efter kgl. Majestæts naadigste Forordning, da have alle Bøvling Slots Tjenere dem derefter paa det underdanigste forholdt, men efterdi de ere boende ved Havsiden og udi slet (ɔ: flad) Egn, da ere samme Ymper meste Parten udgangne og ingen Fremgang have kunnet bekomme.“ Dernæst følger i mang

følgende Aar Stokkenævn fra hvert Herred om Umuligheden af Udbytte af Træplantning. Nutiden har vist, at de gode Bønder dengang næppe have gjort sig Ulejlighed med Plantningen.

I denne Egn har Fællesskabet i ældre Tid saa godt som været ukendt. I Matriklen 1683 findes nok enkelte Steder opført, at flere Gaardes Agre laa mellem hinanden, men i det hele var her kun enkelte Gaarde og ingen Byer; de Stednavne, som ende paa By i Skodborg og Vandfuld Herreder, vise sig oprindelig at have været Gaarde. Forholdene ere altsaa som i Norge, hvor man foruden Formen Bo ogsaa bruger By som Gaardnavn og hvor man ej heller har Landsbyer. Dette tyder paa en Bebyggelse, der er yngre end den i Landsbyer og paa at det er enkelte Personer og ikke Stammer, der have opdyrket Landet efterhaanden. De faa Oldtidslevninger, der findes, navnlig i de nordlige frugtbare Sogne, tyde ogsaa paa en sparsom Bebyggelse i Oldtiden, idet her, som omtalt, ventelig har været store Skovstrækninger, ligesom Stednavnene paa faa Undtagelser nær ikke synes at være meget gamle.

En Mærkelighed har Herredet, at der indtil for faa Aar siden, da de have vist sig paa forskellige Steder, ingen Muldvarper fandtes. Et Sagn, der er omtalt hos Dreyer*), vil, at de engang ere blevne indstevnede og forviste Herredet, hvilket maaske ogsaa kan være sket, da vi fra flere Steder have paalidelige Efterretninger om slig Procesmaade lige over

for besværlige Dyr, om man end ikke tor paastaa, at det har hjulpet. Sikkert er det, at i forrige Aarhundrede var der Muldvarper i Hjerm Herred hinsides Orevejle Aa, men ikke paa denne Side[9]).

Om Skodborg og Vandfuld Herreder skrives i Danske Atlas, 5te Del, der udkom 1769:

„Disse tvende Herreder ere noget nær af lige Beskaffenhed. Her avles megen Havre og godt Byg, men noget mindre Rug, derimod voxer her overflødigt Græs og Hø, og hvor ikke er Mærsk, der findes gode Græstenge. Det er derfor, her overalt falder de anselige og stærke Heste, store Stude og ypperlige Malkekøer store Svin og særdeles gode Faar. Og siden saavel de større som mindre Kreaturer have noget forud fremfor andensteds i Landet, drives der med Heste, Kvæg og alle af dem kommende Produkter en ganske betydelig Handel, hvorved mange baade Bonder og andre have lagt sig god Formue til. Selv Folkeslaget i denne Egn synes at have noget Fortrin for andre og roses som føre, stærke og anselige Folk, i Levemaade tarvelige, i Ægteskab frugtbare, i Omgang redelige, i Fare uforfærdede, til Arbejd ufortrødne, i Haandtering stræbsomme og paapassende, gode Agermænd, gode Fiskere og til Købmandskab genegne.

„Dog fattes de nogen Undervisning til at behandle den Overflodighed, som Gud og Naturen giver dem, især Smørret, hvoraf de have en stor Mængde at afsætte. Samme gaar mest ud af Landet, til Holland eller Hamborg, ligesom og, foruden

levende Kreaturer, deres øvrige Produkter, Havre, Byg, Kød, Uld, Huder, Skind, Flæsk, tør og salt Fisk, Talg indtil Vox, thi de lægge og temmelig Vind paa Biavlen. Jorden bærer saa meget bedre til, siden de have begyndt at gøde og forbedre den med Mergel, hvoraf findes paa mange Steder i Amtet, men den bedste falder i Nissum Sogn.

„Her findes ingen store Bondebyer, men næsten hver Mand bor for sig imellem sin Ager og Eng. De af Bønderne, som ere Selvejere, kunne ikke andet end staa sig godt, og Fæstebønder, som akkordere sig fri for Hoveri, ere og i god Stand. Mandsfolkene bruge her til Stads Klædes Dragt som Mærskbønderne. Kvinderne bruge alle røde Strømper, men af Sparsomhed, naar de gaa til Kirke, tage de Strømper og Tøfler under Armen og gaa barfodede, indtil de komme til Kirkegaarden, da de tage dem paa, og siden tage dem af igen, naar de gaa hjem."

Med Hensyn til Klædedragten skriver C. Dreyer i „En liden Beskrivelse over Lemvig samt Skodborg og Vandsuld Herreder" 1795, S. 25, at Kvindernes røde Strømper vare gaaede af Brug, men ellers hedder det: „Den røde Farve ses i Skørter og Trøjer af Filt eller hjemmegjort Tøj; om Halsen bære de store hvide eller brogede Tørklæder og paa Benene blaa Strømper, om Panden Pandestykker af sort Fløjel eller andet sort Tøj og om Hagen Hagehatter af Lærred med eller uden Kniplinger. Træsko bruges baade af Fruentimmer og Mandfolk,

som mest klæde sig i mørkeblaat hjemmegjort Toj, hvortil de have Skindbuxer, middelfine blaa Strømper og en stor bred Hat eller ulden Hue eller blaastribet Linned og stribet Tørklæde om Halsen. De ere godt klædte, elske at holde deres Heste, Vogne, Kreaturer og Gaardsredskab i Stand."

Sognene i Skodborg Herred ere: 1. Lem, 2. Nissum, 3. Gudum, 4. Resen, 5. Humlum, 6. Venø, 7. Fabjerg, 8. Rom, 9. Lomborg, 10. Flynder, 11. Møborg, 12. Nees, 13. Bøvling, 14. Heldum, 15. Tørring, 16. Harboore.

Lem Sogn.

Lem Sogn (kaldet Nørlem i Modsætning til Sønderlem i Hind Herred), Annex til Lemvig, grænser mod Nord til Limfjorden, mod Øst til Nissum S., hvorfra det for en Del adskilles ved Karbæk, mod Syd til Fabjerg S. og Rom S., hvorfra det skilles ved Skjørbæk, mod Vest til Rom S., Lemvig Landsogn og Lem Vig, der er en Arm af Limfjorden. Kirkens Afstand fra Lemvig Station er omtrent en Fjerdingvej.

Sognets Fladeindhold er 2370 Tdr. Land, Hartkornet 181 Tdr. Jorderne ere højtliggende, og for største Delen særdeles frugtbare. Det højeste Punkt er Skjellerhøj (286 Fod). En Skole ved Lem Mølle; den i Stjernhjelms Stiftelse oprettede er

nedlagt. I Alt i Sognet 82 Huse og Gaarde med 460 Indbyggere (1880: 498, 1860: 478, 1840: 361, 1801: 281).

Navnet Lem (udtales Læ·em) skrives 1340 Leem, 1379 Læœm og har oprindelig været Læ-hem; hem er vort Hjem og Læ betyder en Banke, maaske omgiven med en Grav til Befæstning. Hvor Kirken findes, hæver Højdedraget sig til en aflang Banke, og det er vistnok en saadan Banke, der har heddet Læ. Under Lemtorp ses, at der har været en Gaard Lægaard. Nogle 100 Alen Nordøst for Kirken ligger Sognets eneste Kæmpehøj, den nys omtalte Skjellerhøj; i Indberetningen 1638 kaldes den „en saare stor Hoj". Fra den er der Udsigt over næsten hele Skodborg og Vandfuld Herreder og langt ud til Vesterhavet.

Om Fortidens Skove minde Navnene Skovgaard og Skovshoved; det sidste betyder en Skov paa en fremspringende Pynt. I Matriklen 1683 kaldes nogle Agre paa Moskjær Mark Randal Skov; paa Sønder Brydebol Mark nævnes Stenholt, der ogsaa er et Skovnavn.

Det lyder underligt, naar man nu betragter de frugtbare og græsrige Jorder i Sognet, der selv i torre Aar frembyde frodig Vækst, at Præsten i Aaret 1690 har kunnet nedskrive følgende: „Ellers er den ringe Sogn af stor Armod, og i nogle Aar har aldeles uden Sæd og Avl staaet øde 2 Gaarde af Kjøbenhavns Hospitals Gods, hvoraf paa den ene nu nylig en ringe Hytte er opbygget og nu saavel

som tilforn paa Kabels Gods øde Gaardene Abildgaard og Gilsgaard, og aldeles forarmede Brydebol, Norhov og Gammeltoft, som i nogle Aar ingen Tiende er faaet af".

Det synes, at Lemvig Jorder østen for Aaen have hørt under Lem Sogn, se under Lemtorp.

I Sognets nordlige Del findes:

Kabbel, 32½ Tdr. Htkr., paa Gaardens Mark ligger Huset Tannebæk Se nedenfor.

Bjergegaard, 5½ Tdr. Htkr., 1683 kaldes den en Halvgaard. I forrige Aarhundrede var Bjergegaard i mange Aar øde og blev dreven under Kabbel.

Østerbol, 5½ Tdr. Htkr., og Vester Østerbol, der er en Parcel deraf, 6 Tdr. Htkr. Østerbol var 1683 1 Gaard med 2 Beboere. Her boede Adelsmanden Niels Krabbe fra Herpinggaard, der 1498 pantsatte og 1502 solgte til Niels Klemensen til Blæsbjerg „Østerbuol", en øde Mark kaldet Sparresese, Trundebol og et Bol i Fabjerg Sogn[10]. 1661 havde Gaarden, der var Fæster under Kabbel, 18 Tdr. Htkr. Østerbol har formodentlig Navn af, at den laa østen for Kabbel; den har vistnok engang heddet Øster Kabel, thi en Gaard af dette Navn blev 1467 solgt af Terkel Peedz til Jens Kalf af Nystrup[11]. I det 15. Aarhundrede var derunder en Fæstegaard, der hed Lille Kabel.

Skidengaard, 1 Gaard, 1 Hus, siges 1683 at have været øde i 14 Aar, hvorfor dens Mark brugtes under Kabbel.

Splidsbol, kaldes 1683 en Fjerdedelsgaard.

Abildgaard, $4^1/_2$ Tdr. Htkr. 1683 nævnes blandt dens Marker Davidsagre.

Gilsgaard, 5 Tdr. Htkr, og 1 Hus, var 1683 øde og blev dreven under Kabbel. Den var 1574 bleven mageskiftet fra Kronen til Christen Juel til Ustrup Gaarden har vistnok Navn af Gil, der betyder en Kløft: paa hver Side af Marken findes en Dal.

Kjærgaard, $6^1/_2$ Tdr. Htkr. 1683 nævnes blandt Gaardens Marker: Torhøjagre, Brændhusagre, Annesdal og Rod.

Nørre og Sønder Ravndal, den sidste 5 Tdr. Htkr. 1683 var Ravndal en Gaard med 2 Bønder og var Annexpræstegaard.

Tonsbjerggaard var 1683 en Afbygger paa Ravndal Mark.

Brunsgaard, 1 Gaard, 6 Tdr. Htkr., 6 Huse, var 1683 1 Gaard med 2 Beboere, 1661 var den Selvejer med 2 øde Huse paa Marken.

Skovgaard $7^1/_2$ Tdr. Htkr., har været delt i Øster og Vester Skovgaard, der nu ere sammenlagte. Desuden er der en Gaard med Teglværk, opstaaet dels af en Parcel af Vester Skovgaard, dels af Lemvigs Markjorder. Skovgaard var 1683 en Gaard, hvorpaa der boede 3 Bønder; af Marker nævnes Blaksager, Tanderbæksager, Logshøj, Snoftoft, Rønbjerg, Musinte. 1683 nævnes ogsaa Nørre-Skovgaard. Skovgaard har engang været en lille Herregaard, thi 1492 nævnes Adelsmanden Jes

Jensen i Skovgaard i Skodborg Herred, og han forekommer endnu 1507. 1502 nævnes Per Krabbe i Skovgaard, hvilket ogsaa maa være dette Skovgaard. 1497—1507 nævnes Jes Eysen i Skovgaard, der ejede en Gaard i Torring[12]).

Ronbjerg er formodentlig det Hus, der i Matriklen 1683 nævnes som opført paa Skovgaards Mark af Knud Lang, Forpagter paa Kabbel. Røn betyder en stenet Grund i Vandet.

Skovshoved, 1 Gaard og 2 Huse, var 1683 et Bol. Dens Marker vare vistnok da magre, siden der nævnes Stenholtagre og Sultenmark Skovshoved betyder et fremspringende Skovparti paa en Banke.

Vester Skjellerhøj, 1 Hus, var 2 Huse 1683, og der har engang siden været 3 Huse, kaldes derimod 1661 et Bol, der var Afbygger fra Ravndal.

Mosekjærgaard, 4½ Tdr. Htkr., og 1 Hus. Under Gaardens Jorder er lagt det nedbrudte Engmarkhus. Af dens Marker nævnes 1683 Ramterhøjs Agre og Randal Skov

Molkjærgaard (urigtig skrevet Morkjær), 1 Gaard og 1 Hus.

Futterupgaard, 1 Gaard og 3 Huse, i det ene Smedie, var 1683 en øde Gaard og et Gadehus. 1638 havde Jakob Grubbe til Kabbel faaet den i Mageskifte fra Kronen.

Spendshus, 1 Gaard. Spend var Navnet paa en Adelsfamilie, der var i Slægt med Rytterne paa Kabbel, men den er iøvrigt en nyere Parcel

fra Brunsgaard og kaldes almindelig Brunsgaardhus.

I Sognets sydlige Del:

Lem Kirke, se nedenfor.

Stjernhjelms Stiftelse, bygget op til Kirkegaarden, oprindelig Stiftelse for 4 Fattige fra Kabbel Gods, og Skole, grundet af Stjernhjelms Moder 2. August 1780 med 2000 Rdl.s Prioritet i Kabbel Hovedgaard, er nu henlagt under Bestyrelse af Amtet

Kirkegaard, 11 Tdr. Htkr. Derunder er lagt Husene Knoldhoj eller Aldersro og Prægelen, der blev nedrevet i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Prægelen antages at have haft Navn af Markens Form i en Trekant. (Prægel betyder Kile).

Lem Møllegaard, tidligere Nyholm og Mellem Skjellerhøj.

Sparresenghus, 1683 var Sparresenge et Hus, der dreves under Kabbel, Sparreseje var ellers i det 15. Aarhundrede en øde Gaard, der 1552 tilhørte Elline Gøye til Klavsholm, tilligemed en Gaard Lille Kabel, hvilke havde tilhørt Niels Krabbe til Østerbol[13]).

Gammeltoft, 1 Gaard, der 1661 kaldes et Hus paa Forumbjerg Mark.

Degneboligen, laa oprindelig paa Gammeltoft Mark.

Norhov, 1 Hus, hed egentlig Sønderhov, men Navnet er forvexlet paa Amtstuen, da Nørhov stiftede Navn. Begge ere Parceller fra Lemtorp.

Skovshovedsminde, 1 Hus, hed tidligere Nørhov. Nørhov nævnes 1661.

Vejhus, 1 Gaard, nævnes 1766 som et Hus, men 1661 som et Bol, der laa „paa Veje", altsaa ved Landevejen.

Sandholm, 1 Gaard og 3 Huse.

Lemtorp, 1 Gaard, Store Lemtorp, 1 Gaard, Nørre Lemtorp, 1 Gaard, desuden 7 Huse. 1683 var Lemtorp 4 Gaarde og 1 Hus; den ene Gaard, Sønder Lemtorp, tilhørte Herredsfoged Knud Lang paa Kabbel, der havde forpagtet den bort; blandt Marker nævnes Skinningetoft, Gilbjerg, Tipsagre, Aankjær, Krusagre. Lemtorp er Udflytter fra Lem, der formodentlig i Oldtiden har været en meget stor Gaard, paa hvis Grund Kirken er bygget. Da Navnet er Lemtorp og ikke Lemdrup, er det fra den senere Middelalder, den oprindelige Gaard maa være Kirkegaard. 1585 havde Jørgen Friis til Vaskjærgaard af Kronen faaet i Mageskifte en Selvejergaard i Lemtorp med en øde Bygge kaldet Legaards Ejendom, der brugtes til samme Gaard, og en anden Gaard med Fiskeri i Skallesø med 5 Huse paa dens Grund.

Den ene Gaard, Jørgen Friis fik 1585, hed Thorstensgaard og var 17. Maj 1565 af Kongen bleven bevilget velbyrdige Thomas Hjul og hans Hustru Fru Marine Munksdatter at bruge og beholde deres Livstid imod at svare sædvanlig Landgilde og Tynge til Bøvling. Senere giftede Fru Marine sig med en anden Adelsmand, Peder Munk, siden Ejer

af Staby Kjærgaard. Førend Jørgen Friis fik Skøde, maatte han 29. April 1585 forpligte sig til ikke at fortrænge Peder Munk eller hans Hustru fra Gaarden eller dens Tilliggende og til at de skulde være fri for Ægt og Arbejde, saa længe Fru Marine levede, dog skulde de give den sædvanlige Landgilde. Jørgen Friis havde med Gaarden faaet Skøde paa 5 Gadehuse paa Gaardens Mark, men han vilde dermed forstaa, at det var 5 Bol østen for Lemvig Aa. Det bevistes, at disse Bol laa paa en Jord, der 1508 af en Mand i Lemtorp blev skødet til Bispop Iver Munk i Nærheden af Hellig Kors Kapel, der laa østen Lemvig Aa, i hvilket Kapels Grund der 1604 endnu fandtes Teglsten; de 5 Bol laa østen og norden for dette Kapel. Bispop Iver Munk havde her haft en Gaard, der hed Innergaard og som han kaldte Munkgaard, den laa altsaa i Landsognet østen for Aaen. Udsæden paa Thorstensgaard var da 7 Tdr. Rug, 15 Tdr. Byg, 60 Tdr. Havre og der avledes 60 Læs Hø. Da det ogsaa bevistes, at der ikke fiskedes i Skallesø uden af dem, der fik Tilladelse dertil af Lensmanden paa Bovling, fik Jørgen Friis ikke den Eneret til Fiskeriet i Søen, som han ogsaa vilde tilegne sig, men fik kun Ret til Fiskeri udenfor sin egen Grund[14].

Hvor meget man frygtede for Jørgen Friises Begærlighed efter Jord, ses deraf, at Christen Skriver i Vinkel og Morten Davidsen i Lemvig 3. Februar 1587 udvirkede et kgl. Løfte om ikke at afhænde til Jørgen Friis en Toft udenfor Lemvig, der var dem

og deres Næring højlig anliggende, men de maatte beholde den for sædvanlig Afgift.

Ved kgl. Bevilling 17. September 1617 fik 3 Borgere i Lemvig Tilladelse til af Kristoffer Friis til Farskov at tilforhandle sig 2 Gaarde med 2 Afbyggere, der kaldes Lemtorp, at bruge og beholde under Lemvig Bys Frihed, og 3. Juli 1633 fik den ene af disse, Simon Christensen, Borgmester i Lemvig, Tilladelse til af Mogens Schested til Holmgaard at købe en liden Gaard, der kaldes Lemtorp; det fremgaar dog af det følgende, at der kun var 2 Gaarde i Lemtorp, saa Mogens Schested kun har haft Del i dem.

Jakob Grubbe til Kabbel havde imidlertid 12. September 1635 erhvervet sig kgl. Bevilling paa Kirketienderne af Lem, Nissum og Fabjerg Sogne, naar de bleve fæsteledige, og klagede 13. Maj 1640 over, at Lemtorp var lagt under Lemvig og derfor ikke gav Tiende til Lem Kirke, hvilket fremkaldte en kgl. Befaling af 28. Maj samme Aar om, at de 2 Gaarde og 2 Afbyggere Lemtorp skulde søge deres rette Arilds Sognekirke og give den deres Tiende. Efter en indstændig Ansøgning fra Borgerskabet i Lemvig bevilgede Kongen den 28. Januar 1641, „at aldeles intet af dette Gods maa herefter ved Arv, Pant eller Køb eller i andre Maader fra Lemvig Borgerskab fraskilles eller bortvendes, men de og deres Arvinger, som i Byen boendes vorder, samme Gods nyde og beholde efter vore Breves yderligere Formulering“. Desuden fik de Tilladelse

til at give Tienden af Lemtorp i tærsket Korn og ikke i Kærven.

Adelen udvirkede imidlertid en kgl. Forordning af 29. November 1641, at hvis nogen, der ej nød adelig Frihed, havde tilforhandlet sig adeligt Gods, skulde han inden Aar og Dag afhænde det til andre Adelige, og deraf benyttede Jakob Grubbe sig, idet han 27. Februar og 14. April 1643, efterat han forst havde provet paa i Mindelighed at faa Lemvigerne til at afstaa ham Lemtorp, opnaaede kgl. Bevilling til at lade disse Gaarde ved Dom frakende Lemvigerne og selv købe dem til den Taxt, som 2 beskikkede Adelsmænd fastsatte.

Da der imidlertid fremkom Vanskeligheder ved at de øde Gaarde i Lem Sogn, Bangsgaard, Musindtved (Musinte S. 16) og 5 Bol østen Lemvig Aa, der havde tilhørt Jørgen Friis, ligesom at 2 øde „Værsteder" og den øde Lille Bjerregaard i Rom Sogn ogsaa vare lagte ind under Lemvig, saa nedsattes 5. December 1648 en Kommission, hvorefter Sagen kom for Herredagen, hvor der 20. Juni 1649 afsagdes den Dom, at Jakob Grubbe skulde give 60 Rdl. for hver Td. Htkr., eller ialt 2683 Rdl. 12 St. Jakob Grubbe betalte imidlertid kun 1000 Rdl. og undskyldte sig med, at Lemvig Borgere havde regnet Hartkornet for højt. Herom nedsattes igen en kgl. Kommission 12. April 1652, hvis Resultat er ubekendt, men dog sikkert blev, at Lemtorp kom under Rabbel[15]).

Senere kom Sønder Lemtorp til Knud Lang, der var Herredsfoged i Skodborg-Vandfuld Herreder, Byfoged i Lemvig og Forpagter paa Kabbel. 1697 indgav han en Ansøgning til Kongen, der anbefaledes af Rentekamret, at han efter Lemvigs Brand Aar 1684 havde paataget sig at opbygge Kirken, Skolen og en Del af Præstegaarden og hidtil intet havde faaet for sin Møje, Rejsen og Besvær, men da han ejede den gamle adelige Sædegaard Kokholm i Resen Sogn paa 14 Tdr. Htkr. og denne laa ham noget langt fra Haanden, vilde det være ham til stor Fordel at faa den adelige Frihed lagt over paa hans Gaard Lemtorp, der var 11 Tdr. 5 Skp. Htkr., med Tilladelse til at stalde Øxne, indtil han fik den kompletteret. Dette bevilgedes dog ikke, ventelig fordi Kokholm ikke længer ansaas for nogen Herregaard.

Sofielyst, 5½ Tdr. Htkr., bygget i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede paa Parceller af Lemtorpgaardene af Byfoged Schønau i Lemvig.

Emilielyst, 1 Hus, Parcel fra Lemtorp, har ligesom Sofielyst Navn efter en af Schønaus Døtre.

Brydebol, 6 Tdr. Htkr., var 1683 2 Halvgaarde, Nørre Brydebol, der dreves under Kabbel, og Sønder Brydebol; af Marker nævnes Bremager, Stenholt, Gaastjæragre, Dubagre. Nørre Brydebol er i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede sammenlagt med Brydebol.

Brydebolhus, 2 Huse, af hvilke det ene tidligere hed Norge.

Molhoj, (ikke Mølhøj) 2 Huse, var 1683 Afbygger fra Damgaard. Det er muligt, at den har Navn af en Mølle, thi en Lavning noget sønden derfor hedder Moldam.

Topkjærhus hører under Sparreseng, er Parcel af Øster Damgaard. Som det ses under Damgaard, nævnes Topkjær som et Kjær 1539.

Sverrig eller Forumbjerg, 1 Hus, der i ældre Tider ogsaa skal have heddet Spendsbjerg; af en Retssag fra 1604 ses det, at Huset paa Forumbjerg var bygget efter 1595.

1661 nævnes et øde Sted Mørkekjær.

Sønder Damgaard, en Gaard paa 6 Tdr. Htkr. og 1 Hus, Parceller af Vester Damgaard, Øster Damgaard med et Hus Sultenmark, Vester Damgaard 5½ Tdr. Htkr. Damgaard var 1683 en Gaard med 2 Beboere og en Afbygger, „Mølhøj". 1661 havde Damgaard, der var Fæster under Kabbel, 18 Tdr. Htkr. Damgaard var endnu en sammenbygget Gaard 1766 og kaldtes 1539 ogsaa Visteşens Gaard, formodentlig efter Væbneren Iver Vistesen, der 1476 skødede Gudum Kloster 6 Søsterdele i en øde Gaards Eje i Resen Sogn, kaldet Hords Jord[16]) Samme Aar var han og Palle Juel tilstede ved Udstedelsen af et Skøde til Aarhus Domkirke fra Anne Mogensdatter (Munk), med hvem de ventelig vare beslægtede[17]). Imidlertid nævnes ogsaa 1471 en Bonde Nis Vistesen i Lem. 1539 gjorde Niels Rytter, der kaldes „ærlig og fornumstig Mand" og altsaa ikke var adelig,

men dog i Slægt med Anders Rytter til Kabbel, Lavhævd paa Damgaard, „som kaldes Visitesens Gaard", som hans Arve- og Købegods.

Vi ville meddele denne Lavhævd, der har en Del Interesse, men i Nutidens Sprogform:

Alle Mænd, dette Brev se eller høre læse, kundgøre vi Mathis Mørk i Orsse, Dommer til Skodborg Herredsting, Niels Friis til „Vaysklergaard", Anders Rytter til „Kabbel", Bertel Jul til Bækmark, Jens Spend til Rammegaard, Hr. Jens Hywl i Hove, Hr. Per Hywl i Hestdal, Hr. Christen Hywl i Kjeltring, som Væbnere ere, Povl Christensen i Kjeller, Per Madsen i Vejbjerg, Jens Persen i Smedshave, Jens Simonsen paa Bjerg og Jens Skriver med dette vort aabne Brev datum sub anno domini 1539, Mandag næst fore sancti Jacobi Apostoli Dag, da vare skikkede for os og for flere gode Mænd paa forskrevne Ting ærlig og fornumstige Mand Niels Rytter i Damgaard, som kaldes Visitesens Gaard, hvilke der lovlig æskede, bedtes og fik en fuld Tingsvidne af 8 Dannemænd, lovlig optrævede af Stokke, som vare Hr. Hans Andersen i Resen, Per Mørk i Østergaard, Søren Persen i Hvistendal, Mathis Lovmand i Torring, Søren Povlsen i Borring, Jens Jude i „Viim", Christen Thomesen og Jes Andersen i Lemtorp; disse forskrevne 8 Dannemænd vunde alle samdrægtelig oppaa deres gode Tro, Sjæl og rette Sanden, at de nærværende bos vare den samme Dag paa forskrevne Ting, horte og saa, at forskrevne Niels Rytter han lod sin Lavhævds Høringe gange inden alle 4 Stokke, som vare Povl Christensen i Kjeller og Per Madsen i Vejbjerg, og vunde de paa deres gode Tro, Sjæl og rette Sanden, at de nærværendes hos vare den samme Dag osten hos Skodborg Herredsting, horte og saa, at forskrevne Niels Rytter gjorde sin

Lavhævd der selv tolvte lavtime Dags med Riddermandsmænd, gode Præster Bønder og Selvejere, som Fogden og gode Mænd havde ham forfunden paa Tinge at gøre efter Loven, og brast ham ingen Lov eller Værn udi nogen Maade, hvilke forskrevne Mænd, som vare Niels Friis til „Vaysklergaard“, Anders Rytter til Kabbel, Bertel Jul til Bækmark, Jens Spend til Rammegaard, Christen Krabbe til Ferring, Hr. Jens Hywl i Hove, Hr. Per Hywl i Hestdal, Hr. Christen Hywl i Fjeltring, Esge Persen i Fjeltring, Christen Svendsen i Hygum, Jens Simonsen paa Bjerg og Jens Persen i Smedshave.

Og indvarde han Vistesens Gaard i Lem Sogn, som nu forskrevne Niels Rytter udi bor, Gaard og Gaardsted, Toft og Toftsted, med alle sine rette Tilliggelse, som nu tilligger og bruges og som der har tilligget og brugt været af Arilds Tid med rette, vaadt og tørt, øde og bygget, Fiskevand og Fægang, intet deraf undtaget udi noger Maade. Besynderlig indvarde han „sen“ Stykke Jord kaldes Mogensbjerg, Ender løber nør og synder, og sen Hodomsager for synder Ende og saa langt til Sparresens Jord vedtager og Sten imellem stander. Item vesten fra Mogensbjerg over en Dal og Egge og Ende imellem, saa længe til Sparresens Jord vedtager igen paa vester Side, som kaldes Kirkens Eng, som Sten imellem stander. Item indvarde han en Eng, som kaldes Gildeng, saa var til Gilden*) og er igen løst til forskrevne Gaard. Item fra den Jord, som Sparresens Jord paa den vestre Side paa vender, og Bruns Jord vender paa den nørre Side, Bratte**) vender paa Bratte. Item saa langt til Brydebols Eng vedtager og Sten og Stabel imellem stander paa den østre Side. Item

*) Ventelig et Gilde i Lemvig.
**) Brat er Skæl mellem Agre paa Enderne, ikke paa Længden.

indvarde han en Stykke Jord norden Nissumbol, som Sparresens Jord vender paa sønder Side og Hr. Mogens Gøyes Jord paa øster Side*), og Christen Povlsens Jord vender paa nør Side og Brydebols Eng paa den vester Side. Item indvarde han Skyrbæk, som hun kommer af Fabjerg, til Midtstrom og saa langt sønder til Dubgaards Jord vender paa den sønder Side, vesten saa langt til Ager tager ved paa vester Side mellem begge Ender

Item indsvor han sig i fælles Mark fra Brydebols Enmærkes Ager og saa vester indtil Anders Persens og Torper Jord vedtager, som Sten og Stabel stander med den gamle Skel, og saa langt sønder om Krogdige, som den gamle Strømgang afviser mellem Vistesens Gaards Jord og Dubgaards Jord, og saa øster saa langt, til de Hovedagre vender igjen, som komme af synder og løber nør indtil Skjørbæk, Egge og Ende imellem. Item indvarde han Skjørbæk til Midtstrøm for Vistesens Gaards Jord og saa langt vester, som Ager tager ved. Item indvarde han for sin Enmerkes Gaards Jord op med Skjørbæk, som Bloksgaards Jord vender paa den synder Side og Vistesens Gaards Jord paa den nør Side til Midtstrøm. Item saa øster til Hr. Mogens Gøyes Jord vender paa synder Side, som kaldes Fabjergbol, og saa til den Strøm, som stander imellem Bol og Vistesens Gaards Jord, og saa op med den Sten, saa længe til den anden Sten imellem stander Mathis Povlsens Gaards Jord og den øde Gaards Jord Fabjerg Ersse, og saa op i den Kjær til Midtstrøm, som kaldes Bolkjær, ligger østen og norden Skjørmholt, og saa nør fra den Kjær og østen saa langt, som Strøm og Stabel imellem stander, og saa nor op med en haard Ren, som Sten i nør Ende stander imellem Sparresens Jord og den øde Gaards Eje Fabjerg

*) Mogens Gøye ejede Fabjergbol.

Ersie, og saa langt i nor til Brydebols Eje vedtager, som Sten og Stabel imellem stander, saa nor op fra Visiesens Gaards Jord fra den Sten, som stander ret i nor fra Visiesens Havegaards Dige og op igen, Sten stander efter Sten og saa længe til Adelvej vedtager, som kommer af øster og løber til Lemvig, og saa neder med en Dal, som kommer af norden og saa ud med Ender paa de Agre, som kommer fra Møsekjær, og saa ret i vester med en haard Ren til en Sten stander i vester Hjørne, som Povl Thorstensens Jord kommer paa vester Side, og saa neder til en Sten stander i Nørbakke, og saa fra den Sten og Engkjær til Midtstrøm og saa op med Midtstrøm og til den Dige, som stander for synder Ende af Engkjær, og saa i vester med den Dige, saa længe til Brydebol vedtager paa vester Side.

Item saa neder til Gaaskjær og Gaaskjær til Midtstrom og saa fra den Sten med den Runde*), som Sten stander sønder imellem Ager og anden imellem Brydebols Enemærke og Visiesens Enemærke. Item indvarde han Syndertop, Kjærbjerg og Nortopkjærbjerg Egge og Ende imellem, til Sparresens Jord vender paa vester Side og paa nor Side, undtagen en lidel Stug som Visiesens Gaards Jord vender paa synder Side, vester Side og øster Side, og Topkjær Bjerg paa nør Side.

Item indvarde han Fabjerg „Erdth" med alle sine rette Tilliggelse saavel i Udmark som i Indmark, intet undtagen, og indvarde han en øde Gaards Eje faldes Pilgaard med alle sine rette Tilliggelse, intet undtagen udi noger Maade. Item indvarde han fra Brydebols Enemærke vesten og synden fra den gamle Dige, saa op med de Agre og op i vester saa længe synder, som Sten imellem ham og Torpers Jord stander, og saa i vester neder med

*) Vandløb.

den gamle Skel, som Brat imellem Lemtorp er, og Ager kommer af Lemtorp oppaa den nor Side og som Ager kommer paa den sonder Side som er Brydebols fælles Jord og Vistesens Gaards fælles Jord, saa langt vester til Krogdige vedtager, og saa neder med Krogdige og saa i synder med Sten, saa længe til den gamle Strømgang vedtager, og saa op mellem Dubgaards Jord og saa i øster, saa længe til Roers Jord og Bloksgaards Jord oppaa vender.

Det forskrevne Jord indvarde han til forskrevne Damgaard, som kaldes Vistesens Gaard, for hans „Ervegods„ og Kobegods med sine rette Frænders „Jee' (ja), og udsvor han alle Mænd ingen Lod, Del eller Rettighed i denne forskrevne Gaard og Jord at have uden hans Farbroder Per Viidtzen og den Fællig, de have haft til Brydebol af Arilds Tid med rette, uden noger kan vinde sig derind med gamle aabne beseglede retfærdige Breve, og mælte de forskrevne hans Lavhævds Høringe hans Lavhævd ved sin fuld Magt ved alle Ord, Punkter og Artikler, som forskrevne Lavhævd indeholder og udviser, til saa længe den rygges og fældes efter Loven. At forskrevne 8 Dannemænd saa for os vunde, som forskrevet stander, det hørte vi og saa og det vidne vi med vore Indsegl hængendes nedenfor dette vort aabne Brev Datum sub anno domini, ut supra[1])

Heraf ses det, hvor vanskeligt det var at betegne en Ejendom paa en Tid, da man ikke havde Kort, og hvor noje man maatte lægge Mærke til de gamle Skælmærker, Sten og Stenhobe.

Herligheden til Damgaard tilligemed den ovennævte ode Bygge kaldet Fabjerg Erst fik Malte Jensen til Holmgaard 1578 i Mageskifte fra Kronen.

Kabbel.

Navnet udtales Kavvel og skrives i et Dokument 1491 Kabel og saaledes ofte senere. Skrivemaaden Kabbel bliver almindelig i det 17. Aarhundrede. Da det enkelte v i Mellemlyden paa Jydsk maa udledes fra et oprindeligt b, maa Skrivemaaden Kabbel være den oprindelige. Kabe eller Kave er et Somærke paa en Banke ved et Indløb, som det var i Hjerting Bugt. Hvad Endelsen angaar, er denne maaske holt, Skov, forkortet til el paa Grund af at Forstavelsen er stærkt betonet; saaledes er Ommel paa Als oprindelig Omholt, Lysholt i Hornstrup Sogn ved Vejle (1323 Lyusholt) udtales Lyssel. Paa et oprindeligt Kabholt kunde Adelsfamilien Kabolt, der senere kaldtes Kabel, pege, hvis den havde Navn efter denne Gaard, men den antages ellers at være af tydsk Oprindelse*).

Gaarden har en særdeles smuk Beliggenhed med Udsigt til Thy og Tørring; fra de høje Marker ser man som i Fugleperspektiv den lavt liggende Gjellerodde. Marken er gjennemskaaren af flere dybe Kløfter: Tannebækdalen, i hvilken der findes Spor

* Hvis Navnet var udtalt Kawl, kunde man tænke paa Kabbeltved i Mygdal Sogn i Vendsyssel, der udtales Kawltve og 1394 skrives Kagyltweth, 1586 Kaugiltwedt, hvor kagl vel er oldn. köggul, Fingerspids, idet Tveden eller Landtungen kan have haft spids Form. En Udtale Kawl kunde ogsaa pege paa oldn. katli, der betyder noget løsrevet. Det laalandske og sønderjydske Kappel har Navn af et Kapel, hvilket Ord ogsaa udtales Kappel paa Jydsk.

af gamle Træer, er smukt beplantet af Olsen, skønnest er dog den romantiske Hesselbækdal, begroet med vilde Buskvæxter. Hovedbygningen er fra dette Aarhundrede med en Tilbygning fra Majorinde Lautrups Tid. Paa Gaarden findes flere gamle udhugne Sten, der ere komne fra Vestervig[19].

Det er sandsynligt, at en Gaard som Kabbel, der ligger saa ensomt, er meget gammel som Hovedgaard, men vi kende ikke noget til Gaardens Historie forend sidst i det 15. Aarhundrede, da den tilhørte den adelige Familie Rytter, der iøvrigt hørte til den lavere Adel. Den førte i sit Vaaben en halv sort Hest, springende op af 3 blaa Bølger. Oluf Rytter til Kabel nævnes 1491 og 1511, sidstnævnte Aar stillede han en Hest i Udbud. Han var gift med Karine Hjul, Søster til Tøger Hjul til Kamstrup. Hans Datter Karine var gift med Christen Krabbe til Damsgaard og en anden Datter var vel den Mette Rytter, der 1538 var i Stubber Kloster, ligesom den Marie Rytter, der 1505 var Priorisse ved Nonneklosteret i Ribe[20]; Sønnen Anders nævnes nedenfor. En Slægtning var vel den Jens Rytter, der 1471 var Præst i Ferring.

Anders Rytter nævnes 1536 i Kristian III.'s Reces. 1537 stævnede Jens Mork og Søren Persen ham for Vestergaard i Gudum Sogn, som de paastode var deres rette Arvegods og Selvejergods, medens Anders Rytter paaviste, at den var tilskiftet hans Hustru i Søskendeskifte, ligesom at hendes Moder Fru Margrete havde i sin Tid faaet den

udlagt; den tildømtes ham ogsaa ved Herredagsdom. Han var gift med Else, Datter af Niels Spend til Trabjerggaard; hun var Enke 1548, da hun stævnedes for Kongens Retterting, fordi hun havde opsagt en Enke fra hendes Gaard og ladet hende slaa[21]).

Deres Søn Oluf Rytter fik 1553 af Kongen Bevilling indtil videre paa Gaarden Brydebol i Lem Sogn, der tilhørte Gudum Kloster, og som hans Forældre havde haft i Pant[22]). Oluf Rytter blev dræbt omtrent 1559 af Niels Kaas til Hessel og Drabsmandens Frænder tilbød Bøder, men paa Kongens Retterting blev Sagen 2 Gange afvist, første Gang fordi Sandemænd ikke kunde sværge i Sager om Adelsmænd, der sigtedes for Drab, og anden Gang fordi en saadan Sag ikke kunde forfølges af nogen Kvinde. Niels Kaases Frænder erklærede, at de tidt og ofte havde tilbudt Oluf Rytters Enke Guld og Penninge, men kunde ikke komme til nogen Ende med hende[23]). Oluf Rytters Enke Ide Munk var Datter af Hans Munk til Krogsgaard i Skadst Herred; hendes Søster Mette var gift med Iver Juel til Stubbergaard og hendes Brødre vare fremtrædende Mænd. Hun fik 1. December 1580 kgl. Tilladelse til at give Penge istedenfor Korn i Afgift af Vandborg Kongetiende, der bevilgedes hende paa Livstid. 25. Maj 1604 fik hun Livsbrev paa en Kirketoft vesten for Lemvig, som hendes Mand havde fæstet af Lemvig Kirke. Hun har vistnok været en vanskelig Dame, men de 2 Børn, hun havde, gjorde hende det rigtignok

broget. 1586 klagede hun over Sønnen, og der udstædtes et kgl. Brev af 18. December 1586, der vel er af samme Indhold som et følgende af 4. August 1590, der lyder saaledes:

„Efterdi os elskelige Fru Ide Munksdatter, Oluf Rytters Efterleverske, har underdanigst ladet for os berette, hvorledes hun befrygter sig, at hendes Søn os elskelige Anders Rytter til Kabel, vor Mand og Tjener, skulde hende med Vold og Uret overfalde, underdanigst begærende, at vi hende ville tage udi vor Beskyttelse og Beskærmelse, da efterdi det os egner og bør at beskytte og beskærme og imod al Uret at forsvare Enker og faderløse Børn, have vi af vor synderlig Gunst og Naade saa og af Øvrigheds Magt taget og annammet og nu med dette vort aabne Brev tage og annamme forskrevne Fru Ide Munksdatter, hende, hendes Tyende, Folk og Gods, rørende og urørende, i hvad som helst det er eller nævnes kan, under vor kongelige Hegn, Værn, Fred og Beskærmelse, besynderlig at ville for Overvold og Uret beskytte, forsvare og haandhæve til alle Rette, og dersom nogen har hende at beskylde eller udi nogen Maade at tiltale, da skulle de det gøre med Lov og Ret for hendes tilbørlige Dommere og ikke anderledes".

Derefter klagede Anders Rytter over Moderen. Regeringsraaderne under Christian IV's Umyndighed tilskreve hende 5. Juli 1588 følgende Brev:

„Kære Fru Ide, gode Ven! Vi give eder at vide, at eders Søn ærlig og velbyrdig Anders Rytter

har klageligen ladet tilkendegive, hvorledes, som han er kommen til eders Hus eder som sin Moder sønlig at ville besøge, skal en eders Tjener ved Navn Povl Pedersen have givet ham mange utilbørlige Ord, hvoraf de videre ere komne udi Trætte, hvorefter er fulgt, at han af ham og flere eders Folk med Hug og Slag er overfalden og endelig voldelig paatagen og med sin største Foragt „fenklig“ (som Fange) af samme Povl Pedersen ført fra eders Gaard, hvilken Ulempe han siger af forskrevne eders Tjener altsammen at være foraarsaget; mener ham derforuden et lovforvundent og fredløst og utilbørligt Menneske, og bedende derfor at maatte holdes tilstede til Rette“. De bade hende derfor at sørge for, at han ikke undveg, indtil Lov og Dom kunde adskille dem.

I den derpaa følgende Proces for Herredagen paastod Anders Rytter, at hans Moder, der ses da at have boet paa Byskov, havde brugt hans og hans Søskendes Gods og solgt baade af deres fædrene og mødrene Gods, og hun havde tilmed ladet ham fængsle og føre til Marsken Peder Gyldenstjerne paa Vestervig. Han klagede over at være slagen og lemlæstet, saa han ikke forvandt det i al sin Livstid.

Fru Ide paastod derimod, at Sønnen havde været i hendes Hus imod hendes Villie med Bøsser, Vaaben og Værge i hendes store Sygdom og Skrøbelighed og udtaget Breve, Guld, Sølv, Ejendomsbreve, Kvittancer, Kongebreve og andet. Da hendes Husbonde døde, var han i stor Gæld, som hun nu havde betalt, og Sønnen havde intet at gøre i

hendes Gemmer; da han nu var kommen til hende med en lang Bøsse, havde hun ladet ham fængsle, fordi det ovennævnte Kongebrev forbød slig Modvillighed og tilholdt ham at lade hendes Hus og Tjenere i Fred. Herredagsdommen af 1590 gav ingen af Parterne Medhold, men dømte Sagen til at afgøres i Mindelighed ved Samfrændeskifte.

Anders Rytter, der altsaa ved den Tid har boet paa Kabbel, udnævntes 1592 til kgl Skibshovedsmand, men 26. August 1593 afskedigedes han under det Paaskud, at der daglig paahængte Kronen mærkelig stor Penges Udgift, saa man havde været foraarsaget til at forløve nogle „Pensionister"; dog skulde han rette sin Lejlighed efter at tjene Kongen og det fædrene Rige herefter til Lands med Heste og Harnisk, eftersom han var pligtig af sit Arvegods. Efter sin Hjemkomst er det vel saa, at han har giftet sig med Anne Grøn, Datter af Erik Grøn til Ulsund, og han viste sig som en ligesaa elskværdig Ægtefælle som Søn. Hun klagede over ham 1596, at han stikkede og forholdt sig meget ukristelig og utilbørlig imod hende, idet han tidt og ofte overfaldt og ilde medfor hende med Hug og Slag, saa hun ofte med Livsfare var kommen fra ham og for slig hans ukristelige Omgængelse var dragen fra ham; han havde ogsaa forkommet en stor Part af hendes Arvegods, med meget andet utilbørligt, han havde begaaet imod hende. Kongen befalede derfor 24. Februar 1596 Jørgen Friis og Hans Lange at tage dem for sig og afgive Erklæring om Sagen.

Halvandet Aar efter, 3. Juli 1598, fik Peder Munk kgl. Brev, at Fru Anne Grøn igen havde klaget over sin Husbonde, der forholdt sig meget uskikkelig imod hende med Slag, Trusel og ellers i andre utilborlige Maader, og da sligt kunde være andre til ondt Exempel, skulde Munk stævne ham for sig til nærmeste Købstad og tage Haanden af ham paa, at han ved sin adelige Ære skulde forblive i Byen og ikke undvige derfra, førend han gav den strengelige Forpligt, at han herefter vilde sky og undfly saadant ukristeligt og uskikkeligt Levned og herefter føre et ærligt og gudfrygtigt Levned med venlig og kærlig Omgængelse med sin Hustru, som en ærlig Adelsmand vel anstod. Vilde han ikke, men forblev varagtig i sin Ondskab, kunde Kongen foraarsages til tilbørligen at lade straffe hans ukristelige og uskikkelige Levned. Samtidig blev det i et andet Brev forbudt at købe hendes Arvegods af Anders Rytter, da et saadant Køb skulde betragtes, som det aldrig var gjort.

Lige meget har det hjulpet, thi 29. Oktober 1599 fik Predbjørn Gyldenstjerne Befaling til at hjælpe Fru Anne Grøn i den Sag, hun førte for Ribe Domkapitel om Skilsmisse, da hun ikke var sit Liv og Helbred sikker, naar hun var hos ham, og han unyttelig forkom hendes Gods. Hun er snart efter død, thi af en Retssag ses det, at hendes Arvinger paa Skodborg Herredsting tiltalte ham, fordi han havde solgt af hendes Jordegods, uagtet han efter Loven ikke havde givet hende Godtgørelse

og ej heller havde Børn med hende. Ved Dom af 9. August 1602 var han bleven dømt til at give Vederlag i sit fædrene Gods. Derefter havde Enevold Kruse til Hjermidslevgaard af Anne Grøns Arvinger faaet Skøde paa deres Ret til Kabbel, men Anders Rytter udstedte Skøde paa Gaarden til Jørgen Friis til Vaskjærgaard, hvilket imidlertid blev kendt ugyldigt ved en Herredagsdom af 30. Juni 1603[24]).

Nu var Anders Rytter uden Gaard og havde det kummerligt, og de gamle Stridigheder med Moderen begyndte paany. 9. Maj 1609 fik Predbjørn Gyldenstjerne kgl. Brev, at Fru Ide Munk havde ladet andrage, „hvorledes hun paa det højeste skal forfølges og tribuleres af hendes Søn, os elskelige Anders Rytter, vor Mand og Tjener, og det udi Synderlighed formedelst den Aarsags Skyld, at hun ikke har nogen Forsvar, som hendes Sag imod ham kan fordedige og forsvare"; han skulde derfor føre hendes Sag imod Sønnen. 1610 stævnedes han af sin Moder i Lemvig, men nægtede at have Ophold der og vilde ikke opgive, hvor han ellers havde Tilflugt. 1618 døde Moderen og det maa have været i stor Fattigdom, thi i et Brev, der er dateret Byskov, frasiger Anders Rytter sig paa egne og sin Søster Edel Rytters Begne Arv og Gæld efter hende[25]).

Kort efter er Anders Rytter ogsaa død thi 1619 anlagde Jørgen Friis til Vaskjærgaard Sag imod Jomfru Edel Rytter, af hvem han krævede

Vederlag for Kabbel, som han havde afkøbt hendes afgangne Broder og hvis Skøde var kendt magtesløst[26].

Denne Søster var af samme Kaliber som Broderen. 3. August 1590 beskikkede Regjeringsraaderne Johan Rud til hendes Værge. Hun havde klaget over, at medens hendes Moder og Broder i lang Tid havde ført en møjsommelig og langvarig Trætte, havde hun af sin fædrene Arv og Gods haft en ringe Ting og saa godt som intet, eftersom hendes Broder, der var hendes rette Lavværge, ikke havde haft Indseende dermed, men Moderen og Broderen havde oppebaaret al den Rente og Fordel, der tilkom hende, og Moderen havde bortpantet noget af hendes fædrene Gods og ladet sig forlyde med fremdeles at ville sælge og bortpante mere deraf. En lignende Klage indgav hun Aaret efter og fik 12. Maj 1591 Ludvig Munk til Værge. Denne opsagde imidlertid Værgemaalet, men fik 15. Februar 1592 Befaling til at hjælpe hende paa Kongens Vegne, at hende til Tinge og andetsteds kunde vederfares Ret, anseende hendes elendige Vilkaar og Tilstand, „efterdi det Os egner og bør de fattige hjælpeløse og fortrængte at haandhæve og til Rette forhjælpe".

Hun har ventelig klaget over Ludvig Munk, thi 19. Juni 1593 fik Peder Gyldenstjerne kgl. Befaling til at være hende beforderlig, at der ikke skede hende forkort paa hendes fædrene Arv, men ej heller denne har kunnet udrette noget, idet Kjeld Juel, der som hendes Blodsforvandt ikke billig kunde

vægre sig, 16. November 1596 fik Befaling til at paase hendes Tarv; hendes Broder skulde efter hendes Udsagn i Godtfolks Nærværelse i Viborg have lovet med det første at ville overgive hende hendes fædrene Arv.

Edel Ryttersdatter boede paa en Gaard i Trabjerg og havde en Gaard til der, som hun 1599 folgte til Jørgen Friis til Vaskjærgaard. I den Anledning sagsøgte hendes Moder hende 1603, idet hun paastod, at Datteren som ugift ikke kunde afhænde sit Gods. Jørgen Friis forklarede, at hun havde pantsat den Gaard hun beboede, til Thomas Maltesen til Tanderup og med grædende Taarer var kommen til ham og havde bedet om Hjælp. Siden kom hun ofte til Vaskjærgaard og klagede over hverken at have at æde eller saa eller sætte Hus for, saa hun med Skamme nødtes til at gaa fra Hus og Gaard, hvorfor han laante hende 1000 Daler, og det var mange Folk vitterligt, at hun haardt trængte til dem. Jomfru Edel nægtede imidlertid at have faaet en saadan Sum, men kunde mindes, at da hun engang kom til Vaskjærgaard, gav Jørgen Friis hende saa megen Mjød, at hun blev drukken, og da udstædte hun et Brev, hvis Indhold var hende ubekendt. Paa Kongens Retterting kendtes Jørgen Friises Krav ugyldigt, ligesom hans Ejendomsret til Gaarden i Trabjerg[27]).

Hun blev endnu boende i Trabjerg en Del Aar efter, thi 24. Juni 1617 fik Anders Rytter kgl. Befaling til at forskaffe hende af hendes Gods,

hvad hun havde fornøden, da hun led stor Armod, „saafremt vi ikke skal tænke andre Midler og Raad dertil". Hun har altsaa paany klaget over, at Broderen havde tilbageholdt hendes Midler, men derved var intet at gøre. Det maa være efter Anders Rytters Død, at hun 10. Marts 1619 fik Kongens Tilladelse til at sælge sine 2 Gaarde, og Frands Nielsen til Ørs fik Befaling til at have Tilsyn med Salget og med at Pengene bleve brugte til hendes Ophold.

Anders Rytter havde, som omtalt, ingen Børn med sin Hustru. 23. November 1629 er der udstædt et Tingsvidne af Skodborg Herredsting, at Iver Munk i Hvistendal tilgav en vis Peder Christensen „den Forseelse og Gærning, som skede i Trabjerg den Tid, Oluf Andersen Rytter myrdede og ihjelslog hans salig Broder Peder Jensen Munk og frarøvede ham hans Gods, saa ingen skulde have, fejde eller forfølge forskrevne Peder Christensen eller hans Slægt og Arvinger"[28]. Nævnte Oluf Andersen Rytter kan ikke godt være andet end en uægte Søn af Anders Rytter, der viser samme voldsomme Karakter som Faderen 1648 og 1651 boede i Norge Oluf Kristoffersen Rytter[29]) og han havde 3 Sønner, Torben, Ulrik og Jørgen Rytter, der testamenterede deres Søsterson Christian Bjelke deres Midler i Indien og hvad der var tilfaldet dem i Arv i Norge, hvilket stadfæstedes af Kongen 9. Februar 1684[30]). Disse Personer vare venteligt i nær Slægt med Rytterne paa Kabbel, ligesom den

Oluf Rytter, der var Slotsskriver paa Møgeltønder, og 22. Juni 1564 af Kongen paa Livstid fik Fæste paa en Gaard i Møgeltønder Len, kaldet Spydholm.

Enevold Kruse fik altsaa Skøde paa Kabbel 1602. Han var Søn af Tyge Kruse til Vingegaard og var født 1554. Han var kgl. Rentemester i mange Aar, 1608—18 Statholder i Norge, derpaa Lensmand paa Tranekjær. Foruden Hjermidslevgaard i Vendsyssel ejede han Aastrup i Sæland, hvor han døde 8. Marts 1621. Han var gift med Else Marsvin, med hvem han havde flere Børn, af hvilke Sønnen Jørgen og Datteren Ingeborg nævnes nedenfor[31]). Enevold Kruse har næppe nogensinde boet paa Kabbel, men han har dog vistnok samlet en Del Bøndergods dertil. Hans Søn Jørgen Kruse overdrog den ham tilhørende Halvdel af Kabbel „af broderlig Kærlighed til sin Søster og god Affektion til sin Svoger" paa Livstid til

Jakob Grubbe, der 1635 paa Viborg Snapsting blev gift med hans Søster Ingeborg, der boede hos ham paa Hjermidslevgaard, da hun blev ham tilsagt paa Viborg Snapsting 1632. Han anlagde Nørkjærgaard i Nørre Horne Herred, men nedrev den og opbyggede paa dens Mark en anden Gaard, der efter ham fik Navn af Grubbesholm. Han har derpaa mest boet paa Nørkjærgaard og Grubbesholm, men har dog forøget Kabbels Gods, idet han 1638 sluttede et Mageskifte med Kronen, hvorved han fik i Lem Sogn Gaardene Jutterup, Brunsgaard, Moskjær, Brydebol, i Fabjerg Sogn Børring, Hyldgaard

med underliggende Holms Husſted, Svensgaard, Haverballe og Bloksgaard, i Nisſum Sogn Selvejergaarden Byſkov og nogen Jord ved Hovedbæk. Samme Aar ſolgte han til Mogens Scheſted til Holmgaard Store og Lille Sinkebæk og en Del af Musbæk i Flynder Sogn[32]. Paa Kabbel fandtes i forrige Aarhundrede en Kamin med Aarstallet 1639 med hans og hans Huſtrus Vaaben, ligeſom deres Vaaben fandtes paa de øverſte Stole i Lem Kirke. 16. April 1642 gav Kongen ham Skøde paa et Gravſted i Aarhus Domkirke. Da han ingen Børn havde, udſtædtes der efter hans Huſtrus Død 6. Oktober 1645 kgl. Befaling om at taxere Kabbel og Ors, paa hvilke Gaarde de havde haft Husholdning. Det halve Kabbel tilfaldt Ingeborg Kruſes Broderſøn Tyge Kruſe, der 1647 ſkødede Jakob Grubbe det. Jakob Grubbe er død i Marts 1655, thi 2. April 1655 udſtædtes kgl. Bevilling til, at hans Begravelſe maatte opſættes 4 Uger over den ſædvanlige Tid Han kan let blive forvexlet med Jakob Grubbe til Røgle, der endnu levede 1666 og ogſaa ſtod i Pengeforhold og Slægtſkab til Familien Kruſe; det er ham, der var ſaa forgældet, at han gjorde ſig uſynlig for en Gæld til Univerſitetet. Om de Stridigheder, Jakob Grubbe til Kabbel havde med Lemvig Borgere om Lemtorp, ſe foran. Under Byſkov i Nisſum Sogn vil findes omtalt hans Beſtræbelſer for at kue Selvejeren i denne Gaard. Ifølge Danſke Atlas lod han indrette flere Fiſkedamme i Marken.

Efter Jakob Grubbes Død overtog Svogeren, ovennævnte Jørgen Kruse, sin Halvdel af Kabbel og fremlagde for Stiftet forskellige Forløfter for Jakob Grubbe til et Beløb af 7000 Rdl., hvorfor dennes Arvinger solgte ham den anden Halvdel af Kabbel med tilliggende Gods, som Jakob Grubbe i sin Tid havde købt af Tyge Kruse[32a]. 1661 indgav Jørgen Kruse sin Jordebog i Anledning af den ny Matrikel; da havde Kabbel Hovedgaard 57 Tdr. Htkr. og ialt med Bøndergodset 421 Tdr. Htkr.

Fru Dorethe Daa, Enke efter Rigens Raad Gregers Krabbe til Thorstedlund, ejede Kabbel ved sin Død 28. Maj 1675, hvorpaa Gaarden arvedes af hendes Datter,

Helvig Krabbe, der 3. Maj 1662 havde faaet kgl. Bevilling til at ægte Peder Juel til Vrejlev Kloster, der var hende beslægtet i tredie Led, ligesom de 11. November 1663 fik Bevilling til at holde Bryllup, hvor dem lystede, og lade sig sammenvi paa Salen.

Fru Helvig Krabbe blev Enke 1676, hendes Mand var Oberst ved sin Død. 10. Juli 1686 fik hun Bevilling til at være sine Børns Værge. 1677 nævnes i Skattelisterne paa Kabbel 12 Ildsteder, 4 Heste, 3 Hopper, 40 Øxne, 8 Køer; 1678 holdt Forpagteren 5 Tjenestefolk. 1683 beskrives Gaardens Jorder saaledes i Landmaalingsprotokollerne: En Toft osten ved Skovshoved, deri saas 3 Aar Havre og den hviler i 12 Aar. Vejrmølletoft, deri efter Gødning 1 Kærv Byg, 1 Kærv Rug, 2 Kærv

Havre, hviler 8 Aar. Skrædagre 3 Kærv Havre, hviler 12 Aar. Ladetoft efter Gøde 1 Kærv Byg, 1 Kærv Rug, 2 Kærv Havre, hviler 8 Aar. Norden Heiselbæk efter Gøde 2 Kærv Byg, 2 Kærv Havre, hviler 9 Aar. Ved Lilledal uden Gøde 2 Kærv Havre, hviler 14 Aar. Af andre Marker nævnes Söndermark, hvori efter Gøde 1 Kærv Byg, 1 Kærv Rug, 2 Kærv Havre. 7 Aars Hvile; Agergade, Bratbjergsagre, Agre ved Skovshoved, sønden Tandebæk, mellem Buskene. Enghø 40 Læs, Kærhø 30 Læs, paa Overdriften græsses 24 Stykker Kvæg. Fiskedammene ere aldeles udskaarne og begroede, undtagen 2 smaa ved Gaarden, hvori Gedder og Aborrer, ingen Urte- eller Abildhave, men en Kaalhave. For kort Tid siden var der opsat en liden Vandmølle ved Stranden, men naar Vandet opstemmedes, trængte Vandet sig igennem Strandstenene og det løse Grus ud i Fjorden, hvorfor der maatte søges til Gudum Klosters Mølle. I Dalene fandtes nogle Tornbuske og andre Ris, der brugtes i Ildings Trang. Paa Gaardens Mark var nylig opsat et Gadehus forat hindre „Volddrift". Der hørte da ikke 200 Tdr. Htkr. Bøndergaard under Gaarden.

1690 søgte Fru Helvig Krabbe om 6 Aars Skattefrihed forat kunne komplettere Godset til Kabbel. Hun siger i sin Ansøgning, at hun har 8 faderløse Børn og har „en ringe Hovedgaard", af hvilken hun maa skatte af nogle øde Steder. Kongen bevilgede hende 15. November 1690 tre Aars Skattefrihed, men hvis Gaarden ikke blev komplet i den Tid, skulde hun

betale de Skatter, hun havde været forskaanet for i de 3 Aar[33]).

I Fru Helvig Krabbes Tid var Kabbel en Del Aar udforpagtet til Knud Lang, der var en anset Mand, som blev brugt i mange kgl. Kommissioner; 9. August 1670 beskikkedes han til Raadmand i Lemvig, Herredsfoged i Skodborg-Vandfuld Herred og Birkefoged i Harboore Birk 1686 tillige til Byfoged i Lemvig. 16. Februar 1689 udstædtes kgl. Befaling til at undersøge „den store Vold og Overlast ham i hans Logemente i vor Købstad Viborg formedelst hans Embedes Betjening af os elskelige Major Gabriel Grubbe (paa Gudum Kloster) utilbørligen skal være tilføjet", men Sagens nærmere Omstændigheder kunne ikke oplyses, ligesaa lidt som hvad der gav Anledning til, at der 23. December 1682 beskikkedes Kommissarier til at oplyse, hvad der den foregaaende 30. August var forefaldet paa Kabbel med Hensyn til ham. Som Herredsfoged havde han haft Indtægten af Gaarden Store Kjælder i Lomborg Sogn, men denne Gaard var bleven underlagt Rysensteen, hvorfor hver Gaardmand bevilgede ham en Skæppe Rug aarlig imod at være fri for Forseglings- og Vurderingspenge[34]). Han var gift med eneste Barn af Præsten Peder Jakobsen i Snedsted og fik 30. Aug. 1679 kgl. Bevilling paa sine Svigerforældres Gravsted i Snedsted Kirke. Hans Søn Jørgen Lang blev Præst i Dejbjerg.

Fru Helvig Krabbe boede vistnok aldrig her. Hun døde 1697, men havde allerede 1692 solgt Gaarden til

Lukas Andersen Nors. Hans Omstændigheder vare ikke gode, thi 5. December 1711 fik han kgl. Bevilling til, saa længe Krigen varede, at være forskaanet for sine Kreditorers Krav og Tiltale, dog var han ikke befriet for at betale de Vexler, han havde udgivet, eller for Renter til Kreditorerne. Han holdt Stutteri til Gaarden, hvilket betjentes af 4 Personer. Han holdt ogsaa Karos, men den tog Anders Bronsdorf til Estvadgaard med sig ved Norses Begravelse, da han paastod, at de havde kobt den i Fællesskab. Han døde 1717 og er begravet i Lem Kirke, hvorpaa hans Enke Berte Hansdatter Berg 1718 solgte Kabbel til

Niels Overgaard til Kvistrup, der udforpagtede Gaarden til Albert Sørensen, om hvem det hedder 1720, at han havde 2 Sønner, der vare Studenter; da holdtes paa Gaarden 4 Tjenestekarle og 2 Piger. Niels Overgaard var gift med Mette Kathrine Bugge, der, efterat han var død 1722, ægtede 1724

Jens Voigt, Kammerraad og Amtsforvalter i Skanderborg. Om ham hedder det i Danske Atlas, at han i kort Tid holdt slet Hus med Gaard og Gods og forkom Dokumenter og Adkomster, og at Gaarden for Gæld blev udlagt 1729 til E. Berregaard. Allerede 1727 blev der gjort Exekution paa Kabbel for resterende Skatter, blandt andet i Fliserne i Fruerstuen, der vare optagne, da Gulvet skulde repareres, ligesom der samme Aar gjordes Indførsel i Kvistrup. Da var Kabbel udforpagtet til Mads

Maar, medens Voigt boede paa Lem Kirkegaard. 1730 anlagde Berregaard Sag imod ham, fordi han havde derhen fort Buske fra Kabbels Have og hugget Træer i Skoven Kabbelbæk, navnlig store Eske og Ege, som han havde brugt til Brændsel, ligesom han havde nedbrudt Kabbel Vejrmolle.

Justitsraad Envold Berregaard til Kjølbygaard og Veslosgaard, der var bleven adlet 1726, lod Gaarden administrere ved Landsdommer Toger Reenberg, der ogsaa bestyrede den et Par Aar efter Berregaards Død 1731, indtil Kabbel solgtes til Brodrene

Lavrids og Peder Wandborg 1733, af hvilke Peder blev Eneejer 1736. Peder Wandborg døde 1738, hans Hustru Marie Margrete Vadum 1741; begge ere begravede i Lem Kirke. Kabbel kom derpaa til Avktion og købtes 1741 af

„velædle Seigneur Niels Jakobsen, Handelsmand i Lemvig", gift med Ane Marie Wandborg.

De overdrog Gaard og Gods 1759 til deres eneste Son Jens Wandborg, der samme Aar blev adlet med Navnet Stjernhjelm og ligeledes samme Aar gjorde et standsmæssigt Giftermaal med Kristiane Marie Jermiin fra Avsumgaard. Stjernhjelm og hans Fader opdyrkede Kabbel betydeligt. I Danske Atlas omtales det, hvorledes de havde forbedret Marker og Enge med Grøfter og Render og Mergling, saa der nu voxede langt mere Korn og holdtes mange flere Kreaturer end hidtil. 1765 indrettedes en stor Frugthave, indhegnet med et

Stengærde paa 600 Favne, og en stor Kokkenhave norden for Gaarden. Bag Ladegaarden var der 1769 3 Fiskedamme med Karper, Karudser, Brasen, Gedder og Aborrer foruden flere Damme i Marken, som Jakob Grubbe havde indrettet. Gaarden var forsynet med Springvand paa 3 Steder, til Kokkenet, til at vande Hestene og til at vande Studene. Ved Gaarden var en lille Lund, mest bestaaende af Hesseltræer. Foruden Lem, Gudum og Fabjerg Kirker hørte der 254 Tdr. Htkr. Bondergods til Gaarden. Stjernhjelm prydede ogsaa Lem Kirke paa mange Maader, om end meget smagløst, og anbragte sit adelige Vaaben, hvor han kunde, ogsaa paa Altertavlen, hvor det saas paa begge de korsfæstede Røveres Hoved; paa en Visitats opdagedes dette imidlertid af Biskop Bloch, og Stjernhjelm maatte udviske det ilde anbragte Vaaben[35]. Stjernhjelm blev Enkemand allerede Aaret efter sit Bryllup og døde barnløs 1780.

Gaarden tilfaldt derpaa hans Slægtninge; 1785 nævnes som Ejer

Hans Wandborg. I dette Aar hørte 4 Husmænd under Rabbel, der hver havde 3 Koer foruden Faar. Hovedgaarden blev dreven af 18 Plove, hvoraf Bønderne betjente de 16.

Niels Nielsen Schack „fra Holsten" kobte Gaarden ved Skode af 19. Juni 1794, men den afhændedes 16. April 1798 for 55,950 Rdl. til By- og Herredsfoged i Lemvig Hans Jakob Lindahl, Raadmand, By- og Herredsfoged Thomas Wis-

sing i Viborg og Prokurator Hans Roedsted til Norgaard Kabbel Hovedgaard, det halve Ørs, N. Nissum Kongetiende, Lem og Fabjerg Kirketiender samt 231 Tdr. Htkr. Bondergods. Ved Skøde af 24. Juni 1799 overdroge sidstnævnte deres Part til Lindahl, der da var Generalauditør.

Lindahl solgte snart efter Kabbel til Christen Jensen Østergaard, der var gift med Marie Pedersdatter Breinholt fra Brejnholt og selv antog Navnet Breinholt, som han allerede bar 1795, da han var Ejer af Kongensgaard. De havde mange Børn, men kun 5 bleve voxne, nemlig 1. Jens Breinholt, gift med Karen Stokholm, der blev Ejer af Sønder Vinkel; 2. Mariane, gift med N. C. Lund til Kongensgaard; 3. Ane Margrete, gift med P. Ibsen paa Brejnholt, af hvilket Ægteskab bl. a. var den bekendte Læge Professor J. P. Ibsen; 4. Ane Kirstine, gift 1) med Christen Møller og 2) med Jens Stokholm, begge Ejere af Kabbel; 5. Karen, død 1. September 1815, gift 1805 med Jens Stokholm paa Nørre Vinkel.

Efter Christen Breinholts Død fik hans Svigersøn Christen Møller Kabbel for 13,000 Rdl. ved Skøde af 8. August 1811; da hørte kun Splidsbøl under Gaarden, men den fritoges for Hoveri. Da Møller døde 182 , giftede hans Enke sig med Svogeren Jens Stokholm fra Nørre Vinkel, der er født 1779 paa Stokholm i Nissum Sogn. Stokholm drev Gaarden som Græsgaard, hvorfor han nedrev 50 Alen af Laden og tog 3 Alen af den i

Højden, hvorfor det er temmelig uegentlig, naar der paa en Bjælke staar, at Laden 1827 er bekostet ombygget af ham. Siden har Laden igen maattet forlænges. Stokholm døde 1844 paa Nygaard, der en Tid bestod som Parcel af Kabbel. Hans Datter Maren giftede sig med

Niels Breinholt, Søn af Chr. B. paa Damsgaard paa Mors, der ejede Kabbel, indtil han 1846 skødede den til

J. C. M. Olsen.

Major Henrik Jakob Lautrup købte Gaarden 1874 og overtog den 4. December 1874. Denne Hædersmand er født paa Hovedgaarden Estrup i Malt Herred og var efter sin Deltagelse i Krigen 1848—50 som Ritmester ved Randers Dragoner en Tid ansat ved Gensdarmerne ved Grænsen og senere Udskrivningschef i Sydslesvig. Efter 1864 boede han i Kjøbenhavn, indtil han købte Kabbel, hvor han allerede døde 1875. Hans Enke Jakobine Maximiliane Mathilde Lautrup, født Abrahamowitz, besad Kabbel til sin Død 7. Februar 1884, hvorefter Gaarden har tilhørt hendes Sønner under Bestyrelse af den yngste Henrik Lautrup.

Der er flere Familier, der havde Navn af Kabbel, saaledes 1666 Amor Amorsen Kabbel, Borgmester i Skive, 1685 Oluf Kabel i Lemvig, 1727 Jep Cabbel i Lemvig og 1727 Kaptejnløjtnant (Maanedsløjtnant) Mathias Cabbel, der ogsaa boede i Lemvig og hvis Enke endnu levede 1757 i stor Armod.

Lem Kirke*).

Kirken, der tilhører den romanske Bygningsstil og derfor maa antages at være bygget i det 12. Aarhundrede, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre, og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der staa i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue (Korbue) med skraathugne Kragbaand, have været dækkede med Bjælkelofter og modtaget Lyset gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf to endnu kunne ses. Af de oprindelige Døre er den søndre tilmuret paa en saadan Maade, at dens Form ganske er tilintetgjort, medens den nordre er ombannet. Hele Bygningen hviler paa en Fod med Skraakant. Som det synes, tidligst ved Reformationstiden, har man til Kirkens vestre Gavl føjet et Taarn, der dels er opført af Tegl, dels af raa Kamp, og ved samme Tid maa det formodes, at Korets Bjælkeloft er blevet ombyttet med en Hvælving. Til Skibets Nordside er knyttet et af Købmand Niels Jacobsen og Hustru Marie Vandborg i 1770 opført Begravelseskapel. Indgangen til Kirken sker igennem Taarnet.

Altertavlen, der bærer Aarstallet 1770, er sammensat dels af Snitværksarbejde fra Renaissancetiden — formodentlig Rester af en ældre Alter-

*) Efterretningerne om Kirkernes nuværende Tilstand ere ordret efter de Beskrivelser, som Professor J. B. Løffler har forfattet 1879 og som findes i Topografisk Antikvarisk Arkiv.

tavle — dels af Rokokopartier. Paa Kalken staar: „Anno 1634 er denne Kalck och Disk giort til Nor-Lemb Kiercke" samt Bogstaverne H. N. B. S. Dobefonten bestaar af et smagløst Træstativ, hvorover der er anbragt en frit udskaaren Engel, som ved en Kjæde lader sig tridse op og ned. Paa Undersiden af det lille Sølvdøbefad læses følgende: „Denne Sølf døbe Fad, der Weiger 16 lod ½ qt. Tilliige med øvrige Til daaben Henhørende ornamenter Med nye Alter Tavle, Præst og degne Stoel, Nye Prediche Stoel med Himmel, nye loft, nye Stoel og nye Testamente Er aldt af Kierchens da Wærende ejer Jens Wandborg de Stiernhielm til Cabel Bekostet og i Stand sat: Anno 1769" med Stjernhjelms Vaaben. Kirkens oprindelige, af Kamp udhugne gamle Døbefont, der er formet ganske som den i Nørre Nissum, findes i Konsul Møllers Have i Lemvig. Prædikestolen er udført i Rokokostil og har Stjernhjelmernes Vaaben. Et Pulpitur i Vest og en stor Herskabsstol hidrøre fra samme Tid som Døbefont og Prædikestol. Af de fire Endestykker paa de øverste Stolestader bære de to i Syd Grubbernes og Thotternes Vaaben med Bogstaverne J. G. F. og J. G. M. (Jakob Grubbes fædrene og mødrene Vaaben) og de to i Nord Krusernes og Marsvinernes Vaaben med Bogstaverne J. K. F. og J. K. M. (Ingeborg Kruses fædrene og mødrene Vaaben). Begge have de Aarstallet 1638. Kirkens Klokke er ifølge den langstrakte Form meget gammel, men den savner ganske Indskrift.

I Gravkapellet findes fire store Kister og en lille:

Nr. 1) (den vestligste) Hr. Niels Jachobson, Kobmand og Handelsmand i Lemvig, fodt 1693, gift 1728 med Anne Marie Wandborg, dod 1778.

Nr. 2) Forstnævntes Hustru A. M. Wandborg, død 1783.

Nr. 3) Jens Wandborg de Stjernhjelm til Kabbel, fodt 1729, adlet 14. September 1779, gift 5. Oktober samme Aar med Christine Jermiin, død 1780.

Nr. 4) Christine Marie Jermiin, født 1742, dod 5. Januar 1761 i Barselseng med en Son Niels Jacobsen de Stjernhjelm.

Nr. 5) Niels Jacobsen de Stjernhjelm, fodt 20. December 1760, dod 10. Januar 1761.

For Ojeblikket bliver Kirken forsynet med ny Vinduer i Rundbuestil, omsatte med Kampesten. I Altergulvet kunde man 1766 se en Begravelse for de ældre Ejere af Kabbel, men der er ikke bevaret Indskrifter derfra.

Kongetienden af Lem Sogn blev 30. Juni 1590 af Kongen tillagt Lemvig Latinskole. 1379 nævnes Esge Skalmison, Præst i Lææm[35].

Nissum Sogn.

Sognet, der ogsaa kaldes Norre Nissum, til Forskel fra Sonder Nissum i Ulborg Herred, grænser mod Nord til Limfjorden, mod Ost til Gudum S., mod Syd til Gudum S. og Fabjerg S., mod Vest

til Lem S., hvor Karbæk paa en Strækning gør Grænsen. Kirkens Afstand fra Lemvig Station er ca. 1 Mil, fra Struer ca. 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 3824 Tdr. Land, Hartkorn 271 Tdr.

Jorderne ere højtliggende, højest i Sognets Midte, hvor Kirken ligger paa en Banke paa 247 Fod; derfra er Fald mod Syd og Nord. I den sydlige Del er Fenskjær Mose; Fen er det gamle Navn paa en Mose. Østen for Kirken er en høj Banke, der af gamle Folk kaldes Æsbjerg, saaledes ogsaa 1638. Fra en Banke nordenfor Byskov løber Hovdbæk i Limfjorden. Der er Andelsmejeri paa Hyldgaard. 2 Skoler. I Nissum desuden Folkehøjskole, Seminarium og Realskole, Forsamlingshus og Forbrugsforening.

I alt i Sognet 155 Gaarde og Huse med 859 Indbyggere (1880: 786, 1860: 629, 1840: 597, 1801: 408).

Nissum udtales Nesom, kaldes 1231 Nesium og betyder Strækningen omkring et Næs. Nu er der vel intet Næs eller fremspringende Odde ud mod Limfjorden og det er vel tvivlsomt, om der nogensinde har været noget saadant, men for Sejlende fremstiller den Banke, hvorpaa Kirken ligger, sig som et Næs, idet Landet skraaner ned mod Fjorden.

I Sognet findes kun faa Oldtidsminder. Østen for Kirken ligger en lille nu opbrudt Høj ved Ardal, fra hvilken der er en storartet Udsigt til Vesterhavet, Thy og Salling. I Sognets sydøstlige Hjørne ligge 2 middelstore Høje i Nærheden af Vium Høje

i Gudum Sogn. De omtales i Indberetningen 1638, idet der siges, at sønden for Byskov er et Bjerg, der kaldes Skrinkbjerg, sydvest derfor begge Mungelhøje og østen derfor Vishøj. Dette sidste Navn er mærkeligt, da det ligesom Vium har Navn af et hedensk Gudehus. Vesten for Kirken antages ogsaa at have været en Høj, da Stedet kaldes Bavnhøj, men dette er dog usikkert, da Navnet kan hidrøre fra, at man almindelig kaldte de høje Steder, hvor Bavn i Krigstid blev oprejst, for Bavnhøje.

I Indberetningen for 1766 omtales, at der af troværdige Folk havdes følgende Tradition: „Paa Kirkegaarden, som ligger paa en ganske høj Bakke, skal for fast 100 Aar siden sydvest for Kirken den rasende Ungdom i deres Juleløben gaaet ind og i klart Maaneskin slaaet en Kreds henved 30 Karle og Piger, og der i Kreds løbende sunget en Sang, Sol, Maane, Planeter og Stjerner til Trods, hvorfor da Skaberen vilde sætte disse Bespottere som Chorun, Dathan og Abiram, en Karl af disse, som var bleven staaende udenfor Kirkediget, der det kom ham for, at det i Omløbet tegnede til at synke ned i Jorden, saasom han havde sin Kæreste iblandt Kredsen, i en Hast var sprungen ind og skal have taget sin Kæreste ved Haanden og saaledes reddet hende fra den totale Undergang, som strax vederføres de øvrige, som med et sank ned i Jorden og bleve borte. Dog skal Jorden saaledes have givet sig under Fødderne, som Karlen for afsted med Pigen, at der nu fra Kredsen, som endnu giver Tegn til

Traditionen, skal være saasom Vejspor til Kirkeristen, som ere utilgroede".

Dette er af den Slags „Sagn", der opstaa ved Betragtningen af uforklarlige Pletter i Grønsværet. Det virkelige er Mindet om, at man højtideligholdt Julen ved Runddans med Sang paa Kirkegaarden.

Om Fortidens Skove minde Byskov, Lundgaard og et Hus Sønderskov, der 1683 laa paa Kongensgaards Mark.

I Sognets nordlige Del findes:

Nørre Balle, 3 Tdr. Htkr., Sønder Balle, 6½ Tdr. Htkr., Ballehus. 1683 var N. Balle en Halvgaard og S. Balle en Helgaard.

Engmark, et Hus.

Nørre Østergaard, Sønder Østergaard, Gamle Østergaard, vare oprindelig 1 Gaard.

Vestergaard, Parcel af Østergaard.

Aabenraa, 1 Gaard, nævnes 1683.

Store Torngaard, Lille Torngaard, Torngaardhus.

Broksgaard, 2½ Tdr. Htkr., Brokgaardhuse, var 1683 en Gaard med 2 Bønder; af Marknavne nævnes da Kattingager, Lønnebæktoft, Blomsterbakken, Kroerbæk.

Studsgaard, var 1683 en Fjerdedelsgaard.

Vester Grebsgaard er 2 Huse imod Lem, Levningerne af den udparcellerede Selvejergaard Grebsgaard, der nævnes 1596 og 1766.

Lønbækgaard, Parcel af Brokgaard.

Nørre Busgaard, 3½ Tdr. Htkr., Sønder Busgaard, Busgaardhus.

Sønder Nygaard. 1683 nævnes de 2 halve Gaarde, S. og N. Nygaard; den sidste er ikke mere til.

Grøngaard, 1 Gaard.

Sandholm, 4 Tdr. Htkr.

Nyholm, Parcel af Nissumby.

Øster Stokholm, 7 Tdr. Htkr., Vester Stokholm, nævnes begge 1683, Stokholm Huse.

Nissumby, 1 Gaard, 7 Tdr. Htkr.

Kongensgaard, 18 Tdr Htkr, 250 Tdr. Land. Se nedenfor. Herunder er lagt Gaarden Sønderskov. En Parcel af Kongensgaard er Skovhus.

Sønderskovhus, Splind, 3 Huse.

Høgsgaard, 5 Tdr. Htkr., nævnes 1683.

Hunskjær, 5 Tdr. Hrtk., var 1683 en Helgaard.

Ardal, 1 Gaard, Ardalhus, var 1683 en Halvgaard. Navnet udtales Årdal og hed tidligere Arndal. Gaarden ydede i Landgilde Skovvogn og Skovsvin og var 1484 Fæster under Kamstrup.

Gantris, 5 Tdr. Htkr., 1683 en Halvgaard, Gantris Huse.

Lille Kamstrup, Vester Kamstrup, 4½ Tdr. Htkr., Øster Kamstrup, 3½ Tdr. Htkr., Sønder Kamstrup, Kamstrup Huse, 1683 Store Kamstrup med 2 Bønder, Lille Kamstrup, en Halvgaard. Store Kamstrup har i sin Tid været en Herregaard, som i det 15. Aarhundrede tilhørte Familien Hjul, der førte et Hjul i sit Skjold. Navnet skrives ofte Hywl, hvilket har været og

endnu er Udtalen af Hjul. I et Brev, der er dateret Svenstrup (i Sale Sogn) overdrager Jes Persen Hiwll af Tangsgaard (i Gudum Sogn) 1440 til velbyrdige Mand Grib af Olstruppe (Volstrup) sin Hustru Margretes Rettighed efter hendes Fader Per Hord i Casmosegarth, der formodentlig er „Karlsmose" i Sinding Sogn. Vidner vare Niels Henriksen og Anders Spend[36]. 1442 stadfæstede Jens Pedersen Hjul et Skøde for Mauritius Nielsen og hans Moder Marine Jensdatter. Det omtales 1475, at „Hywel" i Kamstrup havde nogle Jorder i Abildgaard i Vejrum Sogn. Hans Enke Margrete Pedersdatter pantsatte 1481 en øde Jord ved Byskov til Hans Oluffsen til Trabjerggaard[37].

De havde følgende Børn: Peder Hjul, der er død før 1486, da hans Del i Kamstrup og andre Ejendomme arvedes af hans Moder og Søskende, Toger Hjul, om hvem nedenfor, „Hustru" Karine af Nees, en Datter gift med Oluf Rytter til Kabbel og Elne Hjulsdatter, Priorisse i Gudum.

Toger Hjul overtog Driften af Kamstrup og indværgede 1484 Store Kamstrup, Lille Kamstrup og Arndal, men hans Medarvingers Part har vistnok trykket ham meget. Søsteren Karine pantsatte sin Moders Arvepart til Palle Juel 1486. Vel havde Toger Hjul faaet i Pant af Svogeren Oluf Rytter dennes Part i Gaarden, men 1497 overlod han Pantet til Søsteren Elne paa Gudum Klosters Vegne, saaledes at han forpligtede sig til ikke at skøde eller pantsætte det til nogen anden og han og

hans Børn maatte ikke indløse det, uden til deres eget Behov[38]. Det varede dog ikke en Maaned, forend han skødede sin Del af Kamstrup til Niels Klemensen til Blæsbjerg og 1501 fik denne ogsaa Gudum Klosters Del. 1502 fik Niels Klemensen et Ridemandsbrev, der indførte ham i Kamstrup, Lille Kamstrup, Arndal og en Gaard i Vejrum Sogn. Efter hans Død skænkede Kong Christiern II. Kamstrup med mere til hans Søn Rasmus Klemensen og efter denne købtes Gaarden af Rigens Hovmester Hr. Mogens Gøye og blev da en Bondegaard, der gav i Afgift 12 Tdr. Byg, ½ Td. Smør, 24 Sk. Gæsteri, 1 Skovvogn, 1 Skovsvin, 4 Dages Gærning[39].

Tøger Hjul, der ligesom Faderen førte et Hjul i sit Vaaben, pantsatte 1492 til Las Oluffsen i Lemvig for 20 rinske Gylden en af sine Gaarde paa Bjerg i Nissum Sogn og samme Aar skøder han til Malte Juel samme Gaard med et øde Gaardsted ved Byskov, der hed Halbjerg, imod at han selv skulde indløse Pantet; dette gjorde imidlertid Niels Klemensen 1499 og denne Panteret var endnu ikke indløst 100 Aar efter[40]. Arndal, som Tøger Hjul solgte med Kamstrup, var ogsaa pantsat til Niels Skræder og blev tilligemed Lem Halsgaard og et Stykke Eng, han havde pantsat Oluf Rytter, indløst af Niels Klemensen 1514[41].

1497 skødede han, Oluf Rytter og Søsteren Karine en Gaard i Staby Sogn og en Gaard i Vejrum Sogn til Niels Klemensen[42].

Toger Hjuls Broder Peder havde en Datter Edel, der var gift med Homand Nielsen i Tovlykke, der ca. 1502 solgte hendes Arvepart efter Faderen, 2 Gaarde i Hygum Sogn, til Niels Skadeland. Det er vistnok denne Peder Hjuls Enke Fru Bente, der døde 1501 i Vor Frue Kloster i Roskilde[43].

Familien Hjul gik ud af Adelsstanden. Det ses foran S. 25, at 1539 var Jens Hjul Præst i Hove, Per Hjul i Tørring og Christen Hjul i Fjaltring, de kaldes dog ogsaa Væbnere, uagtet de vare Præster. Jens og Christen Hjul ejede endnu adeligt Jordegods 1553, idet de da i Forening med Chr. Krabbe til Ferring stillede 1 Mand ved Monstringen udenfor Varde. Jens Hjul havde 1545 Strid med nævnte Chr. Krabbe om Gaarden Lorup i Veirum Sogn og 1552 med 2 Kvinder i Marskjærgaard, der ikke vilde yde ham Afgift af denne Gaard, paa hvilken han havde faaet Brev af Ribe Domkapitel. 1560 fik han og hans Hustru kgl. Livsbrev paa samme Gaard. Foran S. 19 er under Lemtorp nævnt Adelsmanden Thomas Hjul. Alle disse Personer ere ventelig Sønner af Toger Hjul. I et Diplom af 1496 nævnes en Jon Hjul, der havde en vis Adkomst til Struergaard[44].

Kalbore, 1683 en Halvgaard. Navnet udtales Kalbǟr.

Smedslund.

I Sognet sydlige Del:

Pilgaard, 5 Tdr. Htkr., havde 1683 2 Bønder.

Pilgaardhus.

Tudskjær, 1 Hus.

Nørre Skafsgaard, Sønder Skafsgaard, 4½ Tdr. Htkr., 1683 1 Gaard.

Nikolinesgaard, 6½ Tdr. Htkr., Parcel fra Nissumbøl, opnævnt efter en af Byfoged Schønaus Døtre.

Nissumbøl, c. 4 Tdr. Htkr., Nissumbølhus. Har engang været 2 Steder, thi 1683 nævnes Østerbøl, hvorunder brugtes Jorden til den øde Vesterbøl. 1662 nævnes Nørbøl og Sønderbøl. Paa en Tid, da ellers hele Bondestanden var forarmet, træffe vi en velhavende Bonde i Nissumbøl. Han hed Gregers Jensen Krabbe og gjorde 1727 sit Testamente, der er indført i Tingbogen. Datteren Else og hendes Kæreste ærlig og velagte unge Karl Lavrids Jakobsen Veje skulde have Nissumbøl, den anden Datter Anne og hendes Mand Ole Mortensen i Nissumby skulde have Bjergegaard i Resen Sogn, og efter Gregers Jensens Død skulde begge Døtre være lige delagtige i Pilgaards Herlighed og Bondeskyld, som de efter Beboerens Død kunde gøre sig saa nyttig de vilde. Gregers Jensen og hans Kone skulde have frit Ophold i den østerste Stue i Nissumbøl med en Kælder og et Kokken, med Klæde og Føde og desuden aarlig 6 Tdr. Byg, 4 Tdr. Rug, Græs til en Ko, et Par Stude og 4 Faar, Ildebrændsel og Afgiften af Pilgaard.

Blæsbjerg, 1 Gaard, nævnes 1596.

Øster Bak, Vester Bak, Parcel fra Kongensgaard, og Braa ere Huse.

Øster Lundgaard, Vester Lundgaard, Lundgaard Hus. 1683 var Lundgaard en Selvejergaard med 2 Bønder; den nævnes ogsaa 1596.

Ovsgaard, 6 Tdr. Htkr., nævnes 1596.

Tved, 1 Gaard, Tvedhus, nævnes 1596; paa dens Mark nævnes 1683 Hornagre.

Hald, 1 Gaard; 1683 brugtes derunder Marken til det øde Hus Faarborg. Det er formodentlig den Gaard Halbjerg ved Byskov, som 1492 betegnes som øde.

Vester Borum, 6 Tdr. Htkr., Øster Borum, Nørre Borum, Sønder Borum, Lille Borum, 4 Tdr. Htkr., Borumhuse. Var maaske kun 1 Gaard 1596, men 1683 var der Store og Lille Borum, den første med 2 Bønder.

Agergaard, 5½ Tdr. Htkr., Agergaardhus. 1503 toges Tingsvidne, at Agergaard i 40 Aar havde været brugt til Gudum Kloster.

Hyldgaard, 4½ Tdr. Htkr., den skødedes 1454 til Gudum Kloster af Hans og Malte Krabbe til Herpinggaard. 1683 beboedes den af 2 Bønder. Et Tingsvidne af 8. November 1686 udsiger, at af en Jord, der drives under Hyldgaard, ydes Vin og Brød til Nissum Kirke; denne Jord hed Sjælstoft og er saaledes givet i den katholske Tid for Sjælemesse.

Brunsgaard, nævnes 1596, Brunsgaardhuse; paa dens Mark omtales 1683 Kallesmose.

Grummesgaard, 8 Tdr. Hrtk., nævnes 1683, Grummesgaardhus.

Nissum Præstegaard, 6 Tdr. Htkr. 1683 siges, at for 60—70 Aar siden var derunder lagt Smedsbol paa 5 Tdr. Htkr. Uagtet der intet Kongebrev findes derom, er det rimeligt, at Præstegaarden er udlagt samtidig med den i Gudum i Aaret 1556, idet Lensmanden 1558 beretter, at han efter kgl. Befaling har udlagt en Præstegaard i Nissum Sogn[45]).

Gejlgaard, Gejlgaardhuse; paa Marken nævnes 1683 Baggensagre.

Tovborg kaldes 1683 Tobro og var delt i Nørre og Sønder Tobro; Sønder „Thoubro" nævnes ogsaa 1596.

Lindsbol, 1683 et Bol.

Ejdal, 4 Tdr. Htkr., 1683 et Bol.

Karhøj, et Hus, der ogsaa nævnes 1683.

Sønder Byskov, 10 Tdr. Htkr., Nørre Byskov, c. 7 Tdr. Htkr., Øster Byskov, 2 Tdr. Htkr., Byskovhus. Byskov var oprindelig 1 stor Gaard. 1481 pantsatte Hans Olufsen til Trabjerggaard en øde Jord ved Byskov, der ydede 2 Pund Smør[46]). Paa Byskov døde 1618 Fru Ide Munk fra Kabbel, der havde boet her i en Aarrække. 1638 var Byskov endnu en Selvejergaard, hvis Herlighed Kronen da overdrog til Jakob Grubbe til Kabbel, der vilde have Hoveri af Gaarden, hvilket ikke tilkom ham. 1642 skriver han til den kgl. Sekretær Otto Brokkenhus, at Manden paa Byskov var død og Enken og hendes Sønner vægrede sig ved at gøre Ægt og Arbejde; de havde gjort sig opsætsige, protesterede ved

Retten, at de ikke vilde gøre andet Arbejde end dem syntes, og havde ladet sig forlyde med at ville klage til Kongen. Hvis der altsaa meldte sig en Mand ved Navn Hans Lavridsen, da skulde Otto Brokkenhus vide, at de Tingsvidner, han førte med sig, havde han tilsneget sig, og maatte sørge for, at de ikke fik kgl. Bevillinger, men henvistes til Retten, „thi de ere for rige, derfor passe de paa ingen Ting". Grubbe tilføjer i en Efterskrift, der næppe er sandfærdig, at Beboerne tilbød at sælge deres Bondeskyld, men han vilde ikke købe den uden Kongens Tilladelse. 28. August 1643 fik han virkelig ogsaa denne Bevilling baade for Byskov og Brunsgaard, saa de 2 Gaarde altsaa nu bleve Fæstere[47]). Derpaa er Gaarden bleven delt. 1683 nævnes baade Nørre Byskov, hvorunder der hørte et Hus paa Varhede, og Sønder Byskov, paa hvis Mark 1683 nævnes: Varhede, Busbjerg, Vibusagre, Karhøj, Sjelstoft, Skrinkbjerg, Mangelhøj, Hestbjerg, Haldbjerg, Plompkilde, Tidemans Kilde, Knak, Sandbæksagre og Bukhøj.

Bjerg eller Nissumbjerg, 7 Tdr. Htkr. 1473 pantsatte Toger Hjul i Ramstrup til Lars Olufsen i Lemvig en Gaard i Nissum Sogn paa Bjerget.

1608 udlagde Sten Maltesen til Holmgaard i Mageskifte til Kronen en Gaard i Nissum Sogn kaldet Gadthorsgaard, hvilket Navn vistnok er aldeles fejlskrevet. 1634 fik Mogens Sehested til Holmgaard Skøde paa en Halvgaard kaldet Smørpot:

den lagdes siden under Kongensgaard. 1596 nævnes et Sted Honskjær.

J. N. Wilse fortæller[48] fra sin Barndom omtring Midten af forrige Aarhundrede, at der ikke langt fra Nissum Kirke var nogle ringe Huse, hvor en Familie af Navn Kolli meget længe havde sit Tilhold. De vare af Tater-Herkomst, af Profession Hesteslaaere og Skærere eller paa bredt Dansk Rakkere. „Disse strejfede mange Aar Landet omkring, dels paa deres Profession, dels som Stratenrovere, og hvor de kom, med en mageløs Fripostighed opførte sig overalt, som de selv havde hjemme der; man respekterede dem, naar de lode det blive derved, men flyede for dem, naar det gik videre. Denne Familie uddøde dog efterhaanden, dels paa voldsomme Maader, dels ganske naturligt". „Det er næsten utroligt", skriver Wilse videre, „hvor meget Jylland indtil for en 40 Aar siden har været oversvømmet af alle Slags Tiggere og Aventuriers formedelst den almindelige Mands Godtroenhed. Saaledes slog engang en tyve Personer sig sammen for at agere tyrkiske Fanger, forsynede sig med adskillige falske Pas i adskillige Sprog og med Bøger til Indskrivning af Gaverne. De havde saaledes vidst at lægge Tungen dobbelt i Halsen, at det lod, som den var dem afskaaren, og havde derfor hver en Tolk med sig forat forklare deres pantomimiske Gebærder. Saaledes adspredte de sig over Landet, til en vis Byfoged Dorschæus opdagede Bedrageriet og fik nogle af dem paa Tugthuset".

Om denne Natmandsfamilie findes adskillige Oplysninger i Kirkebogen. Saaledes 3. Juni 1749: Trolovet i Præstegaarden Natmanden i N. Nissum Jørgen Eriksen Kolli til Natmandens Datter i Dejbjerg Anne Marie Jørgensdatter. Forlovere Fru Kammerraads i Lemvig som Jørgen Collis Husbonde og Jorgen Natmand i Dejbjerg for sin Datter. 1750 blev deres Barn hjemmedobt i Præstegaarden, nærværende Forældrene, Degnen og Skoleholder Svane. Da Daaben blev bekendtgjort i Kirken, vare Vidner Natmandens Søster, „hele Menigheden og især Sognefogden og Præstens Medhjælpere". Medlemmer af Familien findes ofte at være absolverede for usædeligt Levned, og man ser, at der var stort Tilhold i „Kollehuset" af Kedelflikkere og Natmandsfolk.

I Tingbogen for 3. Februar 1685 omtales det, at ærlig og mandhaftig Løjtnant Klavs Vildskjot, der laa i Kvarter i Vium, en Dag var kommen ridende ind i Nissum Præstegaard og havde spurgt Præsten, om han ikke vidste, om Rakkeren var hjemme. Løjtnantens Tjener medførte i et Halmreb en sort Hund, som Rakkeren skulde kløve, forat Løjtnanten kunde lægge sin daarlige Haand ind i Hunden og saaledes faa den helbredet, da han ingen Ro havde Nat eller Dag. Rakkeren var imidlertid ikke hjemme og Præsten vægrede sig ved at lade hans Kone i Laden tage Livet af Hunden.

Kongensgaard.

Som Navnet betegner, har denne Gaard i gammel Tid været en Kongsgaard. Valdemars Jordebog oplyser, at „Nesium med dets Tilliggende" er 41 Mark Guld og dernæst: „I Nesium 48 Mark Guld", hvilket sidste maa anses for et senere Indskud og Rettelse i det oprindelige Haandskrift. Heraf fremgaar det, at Nesium var en Kongsgaard med tilliggende Bønder. En Mark Guld var en Skatteansættelse af Jord, der var noget forskellig i forskellige Egne. Jydske Lov bestemmer, at 3 Mark Guld skulde udgøre en Havne, det vil sige hvert tredie Aar stille en Mand og deltage i Udrustningen af et Skib[49]). Det maa nu antages, at 3 Mark Guld var Størrelsen af en almindelig Bondegaard i det 13. Aarhundrede. En Mark Guld gav i Afgift omtrent 1 Ore Korn[50]) ($4\frac{1}{2}$ Td. Byg), og der saaedes i den sædvanlig 2 Ore Korn[51]) eller 9 Tønder (Byg). Et Bol var ogsaa af forskellig Størrelse i hver By, men det kan siges at svare omtrent til 12—16 Tdr. Hartkorn. Et Bol kan omtrent svare til 6 Mark Guld[52]), og 3 Mark Guld var saaledes omtrent $\frac{1}{2}$ Bol, eller hvad man kaldte en Helgaard i senere Tider, svarende til ca. 8 Tdr. Htkr. En Halvgaard svarer til 3—4 Tdr. Htkr. I Fortegnelsen over Tiendeydere 1651 siges fra Ryde Sogn i Ginding Herred, at halve Gaarde der paa Egnen kaldes 4 Orte Gaarde, hvilket vil sige, at de gav 4 Orte Korn i Skyld. En Helgaard skulde derefter give 8 Orte, hvilket er det

samme omtrent som 3 Øre eller Afgiften af 3 Mark Guld. Da Kongensgaards 18 Tdr. Htkr. vel kan svare til 8 Mark Guld af de 48, hvoraf Godset bestod, har der hørt 13—14 Helgaarde herunder. Beregningen Plov synes at være den samme som Bol; Begtrup har udregnet, at en Plov svarer til 12—15 Tdr. Htkr.[53]). I Kong Hanses Tid bestattedes en jordegen Bonde i Kongeriget lige med ½ Plov i Sønderjylland[54]), hvilket ogsaa viser, at en almindelig Gaard regnedes som en Helgaard.

Ligesom Kongefamiliens andre Ejendomme gik Nesium i Arv til Valdemar Sejrs Efterkommere, nemlig hans Søn Erik Plovpenning.

15. Juli 1327 tildomtes paa Danehoffet dennes Dattersøn, den svenske Erik Valdemarsen, en Del Gods som Arv efter hans Moder Jutta, der med sin Svoger Kong Valdemar i Sverig havde faaet denne Søn. Blandt dette Gods var „Nesium". Erik Valdemarsen gav derpaa Marsken Hr. Ludvig Albertsen Fuldmagt til at indløse „Nessum" og alt hans andet Gods i Harsyssel, hvilket hans Fader Kong Valdemar havde pantsat Hr. Peder Jakobsen for 100 Mark[55]. Sidstnævnte var en af Erik Glippings Mordere og førstnævnte var en af Rigets Stormænd under Kristoffer II. og under den sønderjydske Kong Valdemar; han havde Hjemsted i Ginding Herred. Peder Jakobsen havde ikke haft Nissum i rolig Besiddelse, thi i en Klage fra Kong Haakon i Norge over, at Erik Menved og hans Mænd ikke overholdt den Fred, de havde sluttet indbyrdes, hedder

det: „Har Hr. Niels Brok af Hylke rovet Hr. Peder Jakobsen alt det Gods, han ejede i „Nessom" i Harsyssel, i en By, der hedder Hengi, og alt det Gods, han ejede i Fyn, saa godt Gods, at det skylder hvert Aar 400 Mark Penninge". Endvidere berettes af Hvitfeldt, der maa have set et Brev derom, at Bisp Christiern i Ribe, der var en af Erik Menveds fortjente Mænd, købte „Nessom" af Kongen; dette maa være sket for 1313, i hvilket Aar Bispen døde. Det er saaledes paa Kongens Vegne, at Hr. Niels Brok fratog den forræderske Peder Jakobsen hans Pant[56]). Hr. Ludvig Albertsen skulde altsaa forfølge Sagen mod Bisp Christierns Arvinger, der ved Dommen 1327 havde tabt deres Ret.

Efter den Tid høre vi ikke noget om Nissum Gods og Kongensgaard i halvtredie Hundrede Aar.

Kongensgaard var en Bondegaard, da den 13. Marts 1585 af Jakob Sefeld til Visborg i Mageskifte blev overdraget til Jens Vognsen til Stenumgaard tilligemed tre Gaarde udenfor Herredet. Jens Vognsen var gift med Anne Mikkelsdatter Hvas, hvis Mødrenearv han gav i Bytte for nævnte Gods[57]). Han havde i sit Vaaben et halvt Mollehjul, hvorover en trappevis sat Murstenshob. Om denne Familie vides meget lidet; den har været fattig og lidet fremtrædende. Jens Vognsens Søn Mikkel arvede Stenumgaard og Jakob Vognsen Kongensgaard, hvilken Faderen, der er død forend 1601, oprettede til en adelig Sædegaard. Jakob

Vognsen fik af Kongen 21. Marts 1606 2 Agre, der laa Kongensgaard saare belejligt, imod at give 2 andre Agre i Stedet. Han ægtede Else Krag, Datter af Mogens Krag til Glumstrup, og fik med hende den lille Sædegaard Sønderris i Skadst Herred, der arvedes af deres Datter Sofie Vognsdatter, som aldeles gik i Armod[58]. 1625 havde Jakob Vognsen og Just Friis til Vaskjærgaard tilsammen 291 Tdr. Htkr., men det ses ikke, hvor meget hver havde.

Ved Skøde af 29. April 1634 solgte han Gaarden til Hans Kaspar von Reibnitz til Bækmark, og efter hans Død ejedes den af hans Enke Fru Birgitte Brahe. Om disse se under Bækmark.

1638 havde Kongensgaard 24 Tdr. Htkr.[59]). Fru Birgitte Brahe døde 1653, men havde forinden afhændet Kongensgaard til

Henrik Linderoth ved Skøde af 19. August 1648. Han hed først Henrik Roth og var Søn af Hieronimus Roth, der siges at have været Kommandant og Præsident i Danzig eller Königsberg. Han skal have tjent sig op fra Geleddet i den danske Hær og var Kaptejn 1640, da han 26. April fik Befaling med sit Kompagni at begive sig til Snoghøj, som ellers kaldes Jyllandsby, og der kampere i de af Lensmanden oprejste Hytter.

Kristian IV skal have lovet at sørge for et standsmæssigt Giftermaal for ham og han blev, vistnok 1645, gift med Dorthe Kaas, Datter af

Klavs Kaas til So og Strandet. 1646 fik han ogsaa Skøde paa Nandrup paa Mors og optoges 1. December samme Aar i Adelsstanden med Navnet Linderoth, „fordi han i seneste Krig sig troligen, villigen og mandeligen forholdt og anstillet har".

1655 var han Major ved det skaanske Regiment, da han købte Gods i Nissum Sogn af Jørgen Kruse til Hjermidslevgaard, og havde 1651 forøget sit Gods ved at faa Krongods udlagt i Betaling for tilgodehavende Løn af 3800 Rdl. 1656 blev han Oberstløjtnant over Landfolket i Aarhus Stift, samtidig med at Povl Benfeldt blev det for Ribe Stift. 1657 blev han Kommandant i Fredericia, ved hvis Indtagelse han 30. Oktober s. A. blev dræbt af en Kanonkugle. Ved hans Bønder blev Liget ført til Nissum Kirke, hvor han havde indrettet en Begravelse i Taarnet, til hvis Vedligeholdelse han havde henlagt Indtægten af Ovsgaard i Nissum Sogn.

Da Henrik Linderoths Børn ved hans Død vare umyndige, indgav deres Værge Lavrids Belov paa Gudum Kloster 1662 en Jordebog saaledes: „Kongensgaards Hovedgaard med 2 Boliger, paa Grunden ere byggede, kaldes Sønderskov og Forumbjerg, saa vel som 2 Gadehuse, er 24 Tdr. Htkr., siden er af salig Henrik Linderoth lagt øde og Gaarden underlagt en Gaard kaldes Smorpot, des Mark nu bruges under Gaarden, ialt er saaledes Hovedgaarden 30½ Tdr. Htkr.". Tilligemed Bondergodset var der

218 Tdr. Htkr., der gav aarlig Indtægt af 220½ Daler.

11. Marts 1668 udstædtes Befaling om Skifte mellem hans 2 Sønner, da den ældste, Henrik, var kommen til Alders og agtede at begive sig til fremmede Lande. Da udlagdes til Henrik Kongensgaard med 3 Boliger paa Gaardens Mark, af hvilke Foldris var øde, men Sønderskov og Forumbjerg dyrkede, i alt 30½ Tdr. Htkr., desuden fik han endel Kostbarheder og 1000 Rdl. i rede Penge. Henrik Linderoth rejste derpaa udenlands og studerede ved Universitetet i Leiden, men drog hjem efter 3 Aars Forløb, hvorpaa han blev Kornet under Oberst Kruses Regiment, steg under Krigen med Sverig til Ritmester og tjente under Generalmajor Svanevedel. Paa Grund af sine Saar maatte han imidlertid tage sin Afsked og drog hjem til Kongensgaard. Han giftede sig derpaa med en Datter af Wentzel Rothkirk til Krogsgaard, Kirstine Rothkirk, der opholdt sig hos sin Svoger Major Schested paa Rydhave; hun havde 31. Marts 1668 faaet kgl. Bevilling til at være sin egen Værge. 14. Marts 1698 gjorde de gensidigt Testamente og hun døde snart efter, hvorpaa han tog sin Broderdatter Dorothea Linderoth til sig. Han døde 27. Februar 1713.

Medens han var udenlands, opholdt hans ugifte Broder Klavs sig i nogle Aar paa Kongensgaard, indtil han selv kom hjem som gift. Klavs har dog ejet nogen Del i Kongensgaard, thi 1680 afstod han sin Part til Broderen Henrik; det er

formodentlig, da han købte Sodborg i Rom Sogn, hvor der findes mere om ham.

Uagtet Kongensgaard 1688 var en komplet Hovedgaard med ialt 232 Tdr. Htkr., vare Omstændighederne ringe; 1677 opføres i Skattelisterne: 3 Ildsteder, 1 Hest, 2 Koer, 4 Oxne; 1678 beboedes Gaarden af Klaus Linderoth, der havde 2 Tjenere og desuden 1 Tjener, som tilhørte velbyrdige Henrik Linderoth; da var der dog 2 Heste, 3 Koer, 1 Ungnød, 3 Kalve og 3 Svin. 1705 opholdt sig her Henrik Linderoth og velb. Jomfru Dorethe Linderoth. 1710 opføres som Ejer Jens Wandborg i Lemvig, der drev Gaarden ved sine Tjenestefolk, „men paa Gaarden opholder Ritmester Linderoth sig, han er ikke ansat til Skat formedelst hans slette Tilstand". 1691 havde han dog gjort et Forsøg paa at ophjælpe sin Tilstand, idet han indgav en Ansøgning til Kongen, hvori han forklarede, at han ikke var mægtig at gøre Kongensgaard komplet, fordi næsten alt, hvad han havde baade ved egen og andre Folks Hjælp, var tilsat i Kongens Tjeneste, hvori han havde tjent sig op i 19 Aar fra Musketer til Ritmester under Oberst Johan Rantzau, medens denne kommanderede Rostjenesten, og under Oberst Svanevedels Regiment, hvor der var ham betroet et Kompagni. Paa Kongensgaards Forbedring havde han anvendt en Del af sine Midler, men var nu afskediget af Krigstjenesten, og da Gaarden var brændt, var han kommen i stor Vidtløftighed. Af hans Faders Tilgodehavende hos Kronen stod der

3000 Rdl. til Rest, som han dog ikke understod sig at søge om, men om Skattefrihed lige med privilegerede Gaarde. Kongen indrømmede ham 2. Maj 1691 3 Aars Frihed til at komplettere Gaarden, et Tilbud, der ikke kunde nytte ham[60].

Af Markbogen for 1683 ses det, hvorledes Jorderne bleve drevne. En Mark dyrkedes med 1 Kærv Rug, 1 Kærv Byg, 1 Kærv Stubrug, 4 Kærv Havre og hvilede i 13 Aar. Æsbjerg sydøst for Gaarden: 1 Byg, 2 Rug, 3 Havre, hvilede 13 Aar; Ærtedal: 2 Rug, 1 Stubrug, 5 Havre, hvilede 15 Aar; Lundsdal, sønden og vesten Kirken: 1 Byg, 1 Rug, 1 Stubrug, 4 Havre, hvilede 14 Aar; Smørlyng: 1 Byg, 2 Rug, 4 Havre, hvilede 12 Aar; Smørpøttoft norden Kirken: 2 Byg, 1 Rug, 5 Havre, hvilede 14 Aar. Udmarksjorden, der ikke blev gødet, saaedes med 5 Kærv Havre og hvilede 11 Aar; Pugpøt vesten for Kirken: 5 Havre og hvilede 18 Aar.

Paa Pladen paa Henrik Linderoths Kiste i Begravelsen i Kirken stod følgende Indskrift[61]:

Her under hviiler den Høyædle og velbaarne og nu Sl. Hr. Rithmester Hendrich Linroth. I Tiisted Anno 1646 d. 15de Aprilis fød til verden af faderen Høyædle og velbaarne Herre Henrich Lindroth, fordum Oberst og Commendant i Fridericia, af Moderen Høyædle og velbaarne Frue Dorthe Kaas. Paa Kongensgaard Anno 1713 d. 27de Februar mellem 4 og 5 om Aftenen har hand igien sagt verden god Nat. Gud give Hannem en glædelig

og ærefuld Opstandelse, som nu hviiler over sig med dette velfortjente Ære-digt:

Her ligger Henrich Lindroths Been
Af ædel Byrd og Stamme,
Af tapper Mod, Jeg vislig meen
Hver sige skal det samme.
Hand priislig var i hvor hand var
Blant andre Kjecke Helte,
Sig uforsagt og frejdig bar,
Heldst naar det haardest gjalte,
Nu er hand død. Hans Roes skal dog
Hos os ey nogensinde,
For Troeskab og hvert herligt Tog
Tillades at forsvinde
Den gode Striid hand sidst har striid,
Thi Siælen er i Gjemme
Og løver (!) nu sin Skaber bliid
J fred med Engle-stemme.

Ritmester Linderoth ejede saaledes ikke Gaarden i sine sidste Aar, men Forholdene vare ikke saa daarlige, som det synes. 1698 solgte han en Gaard i Nissum By til Povl Jensen Tved og da han solgte Gaarden omtrent 1707, beholdt han Pant i den for 1000 Rdl.[62]).

Koberen var Niels Christensen Wellegaard, Forpagter paa Rysensteen, men han døde allerede ved Pinsetid 1708 og hans Enke Ingeborg Høst boede nu et Aars Tid paa Gaarden. Dette var ikke behageligt for de 2 Familier, thi hun klagede 1709 over, at Ritmesterens Brodersøn Løjtnant Iver Krabbe Linderoth mod hendes Villie „med Gevalt" havde taget hendes Rogter til Soldat, og „uformet" hende selv paa hendes Gaard. Hun

stævnede ogsaa Løjtnantens Søster Jomfru Dorthe Linderoth, fordi denne havde sagt om hende, at hun havde skjult „Drengens" Klæder. Ingeborg Høst kunde imidlertid ikke betale Renter til Ritmesteren, Gaarden kom til Auktion 1709 og hun flyttede til Gudum Præstegaard.

Jens Lavridsen Wandborg overtog Kongensgaard til Maj 1709 og opsagde Hovedgaardens Frihed 18. September samme Aar, da han ikke kunde bære de tunge Skatter, saa han nu i nogle Aar svarede Matrikelskat lige med Bønderne. Han var iøvrigt „fornemme Handelsmand" i Lemvig, men opsagde sit Borgerskab 1715 og flyttede til Kongensgaard, medens hans ældste Sønner Lavrids og Peder beholdt Handelen; de købte siden Kabbel. Paa Gaarden drev han „Oxens Opstaldning og Stutteri". Ved hans Død ansattes Kongensgaard til Værdi af 10,000 Rdl. Han døde 1716 og er begravet i Rejsen Kirke, hvor han indrettede en Familiebegravelse, til hvis Vedligeholdelse han henlagde en Gaard i Rejsen By, men Begravelsen er nu ødelagt. Hans Enke Anne Marie Madsdatter havde samme Aar paa Kongensgaard Bryllup med Kammerraad Mathias Pedersen, der holdt Dug og Disk i Lemvig og 1720 holdt 2 Karle og 2 Piger paa Gaarden. Hans Fader var Købmand Peder Madsen i Lemvig og selv var han vistnok ogsaa Købmand der. Han tilkøbte Gods til Gaarden, saa den blev en komplet Hovedgaard med 200 Tdr. Htkr. Anne Marie Madsdatter havde 4 Sønner

og 4 Døtre med Wandborg og med Kammerraaden 3 Døtre og blev over 80 Aar (født 1678). Hun gav 1746 500 Rdl. til et nyt Skolehus i Lemvig og kaldes i Nissum Kirkebog „Fru Kammerraads". Mathias Pedersen døde 1745, 57 Aar gammel, og blev begravet i Resen Kirke. Hans Datter Gertrud Marie var gift med Præsten Povl Borreby i Gudum og en af hans Stivdøtre med nedennævnte Henrik Richter.

1756 købtes Kongensgaard af Kammerraad Henrik Richter fra Fredericia, der lod Godset bortsælge ved Auktion 1760 og solgte Kongensgaard til Thomas Wolder; efter ham Oluf Christian Hovedstrup, hvis Enke bragte Gaarden til Christen Iversen Qvistgaard, der døde 1750.

Christen Breinholt (s. S. 49) ejede Gaarden 1795, da hans Datter Mariane 7. Oktober giftede sig med Forpagter paa Rydhave Niels Christian Lund, der siden blev Ejer af Kongensgaard. Senere flyttede Lund til Sofielyst og solgte Gaarden 22. Juni 1831 for 4000 Rdl. til Hans Christian Høgh til Rammegaard, efterat han Aaret i Forvejen havde faaet Bevilling til Udparcellering. Da havde Gaarden 16 Tdr. 6 Skp. Htkr. 22. Juni 1837 solgte Høgh Gaarden for 4000 Rdl. til Andreas Cortnum Steenstrup fra Nandrup paa Mors, der købte nogle Parceller tilbage. Han døde i April 1882, efterat han 1876 havde overdraget Gaarden til sin Søn Jens Kraft Steenstrup Det nuværende Stuehus er bygget af N. C. Lund.

Nissum Kirke.

Kirken, der er bygget i romansk Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har oprindelig bestaaet af et ret anseligt Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, vare dækkede med Bjælkelofter og modtoge Lyset gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf endnu tre kunne følges i Omrids. Af Skibets Døre, der fik den almindelige retvinklede Form med aflangfirkantede Overliggere, er den nordre fuldstændig bevaret, medens den søndre er tilmuret forneden og Overdelen tilintetgjort. Hele Bygningen har hvilet paa en Dobbeltsokkel med udhugget Profil. I Korets Gavl er indmuret en meget raat hugget Billedsten, som muligen skal give en Fremstilling af Adam med Kundskabens Træ og Slangen[63]). Som det synes i en sildig-papistisk Tid, har man til Skibets vestre Gavl føjet et ret anseligt hovedsagelig af store røde Tegl i Munkeskifte muret Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med selve Kirken ved en anselig Murbue. Vistnok ved samme Tid dækkedes Koret med en Krydshvælving, og et lille Vaabenhus føjedes til Skibets Nordside. Taarnet skal tidligere have endt i et Spir, men dette er nedtaget og erstattet med to mod Øst og Vest vendende Gavle. Triumfbuen er ommuret og udvidet og i hele Kirken er

indsat store, klodsede Vinduer. Et af Blytavlene i Vaabenhustaget har Aarstallet 1778.

Altertavlen, som er et middelmaadigt Snitværksarbejde fra Fredrik den Tredies eller Christian den Femtes Tid, har i Midtpartiet en oliemalet Fremstilling af Kristus i Gethsemane, udført af Professor Schleisner i 1873. Paa den meget tarvelige Alter-Kalk staar: Anna Maria. Mathis Pedersen. Døbefonten, der er udhuggen af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den frembyder ingen særlig Interesse fra Formens eller Dekorationens Side. Prædikestolen er et tarveligt Arbejde fra Renaissanceperioden, der omtrent maa være samtidig med Altertavlen. Paa Skibets nordre Væg hænger et raat udskaaret Krucifix og paa samme Bygningsdels Loft findes en Maria-Figur. Begge disse Arbejder, som oprindelig have været anbragte over Triumfbuen, hidrøre fra den senere papistiske Tid. Klokken er omstøbt i 1874.

I den gamle Kirkebog i Vinding stod: „Anno 1666, d. 27. September afbrændte Nor Nissum Kirkespir, den var saa høj, at den kunde ses 8 Mile paa Havet". Ved den Lejlighed smeltede Klokken. Paa den ny Klokke stod: Anno 1674 Hendrich Linderoth til Kongensgaard og Sognepræsten Hr. Christen Høst tillige med Nørre Nissum Sogne Mænd Bekostet denne Klocke at omstøbe, tillige Poul Eliesen fra Østergaard og Jep Berthelsen fra Lemvig.

Forend Branden var Spiret et Somærke for Sejlende i Vesterhavet. Paa en Tavle i Kirken stod følgende Indskrift: Gud og Kongen til stedsevarende Lov, Tack og Ære, Kircken til Velmeent Zirat og Prydelse haver Mathias Pedersen, kongl. Majts. Cammer Raad, med sin Elskelig Hustru Frue Anne Marie Mads Dotter ladet bekoste og opsætte denne Tafle Anno 1732 Dom. 24. post Trinit.

Kircke-Aaret sluttes nu,
Man bør komme Gud ihu,
Gud og Kongen priises skal,
som i Mange tusend Tal
giver Naade, Hæld og Lycke,
Avindsiuge til Mistycke,
Sig da Tafle Hver og Een,
at du er en Hielpesteen.

Ebenezer 1. Sam. 7, v. 12. hidtil har Herren hiulpet.

I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var der Exercerplads ved Nissum Kirke.

Præster.

Jens.
Niels Jørgensen i 40 Aar.
Mads Simonsen Aarup 1630—71.
Christen Mortensen Høst 1672—1702.
Lavrids Tobiesen Birch 1702—28.
Thomas Nielsen Berg 1728—43.
Erik Sørensen Lemming 1743—52.
Christian Pedersen Bruun 1752—68.
Herman Poulsen Schør 1768—78.
Holger Grønlund 1778—1801.
Claus Claussøn 1801—23.

Anker Storm 1823—38.
Dines Peter Lind 1838—57.
Ely Sofus Falkenskjold 1857—65.
Frederik Daniel Jørgensen 1865—70.
Gottfred Georg Wolfgang Berggreen 1870—76.
Christian Matthæus Carstensen 1876—86.
Adolph Lauritz Hansen 1886.

Gudum Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Limfjorden, mod Øst til Resen, Fabsing og Asp Sogne, mod Syd til Moborg Sogn, mod Vest til Nissum, Fabjerg og Moborg Sogne. Kirkens Afstand fra Lemvig er 1½ Mil, fra Struer 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 12,390 Tdr., Hartkornet 266 Tdr. Jorderne ere højtliggende i den nordlige Del, især ved Bjerrum, hvor Raabjerg er 216 Fod, Risbjerg 209 Fod; i samme Egn Boshøj 213 Fod, Vium Høje 175 Fod; derfra skraaner Jorden mod Syd. Sognets sydlige Del optages for største Delen af Klosterhede, hvor Hr. J. Olesen til Gudum Kloster 1875 indtog en større Strækning til Plantning. Siden 1880 har Staten af Klosterhede, Kronhede og Rom Hede erhvervet sig 12—13,000 Tdr. Land til Beplantning, hvoraf omtrent 500 Tdr. Land indtages aarlig. Gennem Sognet løber Klostermølle Aa, der driver Klostermølle og Aamølle.

I Sognet er der 3 Skoler. I alt i Sognet

192 Huse og Gaarde med 1004 Indbyggere (1880: 940, 1860: 783, 1840: 698, 1801: 465).

Som det S. 3 er bemærket, betyder Gudum (udtales Gyjom) Gud-hem, Gudhjem, ligesom de 2 nordvest derfor liggende Gaarde Vium betyder Vi-hem, der afledes af Vi, et hedensk Gudehus. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Gudum i Hedenskabets Tid har været et fremtrædende Sted for den hedenske Gudsdyrkelse. Hele Egnen der omkring med de mange Bakker og Kæmpehøje gør et ejendommeligt Indtryk, man føler sig paa hedensk Grund.

Af Oldtidsminder findes der 82 Gravhøje foruden Spor af 38 sløjfede. I de afrundede Bakketoppe ud mod Fjorden findes Urner nedsatte. Paa Præstegaardens Mark ligger Raabjerg, i hvilket man fortæller, at Kong Ro er begravet, men Navnet Raabjerg er et over hele Jylland ret almindeligt Navn paa en høj Banke[64]). Fra dens Top kan man se henved 50 Kirker. Nær derved ligger en anden Høj, der 1638 kaldes Timeling (skal vel være Tomling eller Tomling), hvorom der 1766 var den Tradition, at en Kæmpe engang vilde gøre en Bro over Limfjorden til Thy og drog ud i Klosterheden forat fylde sin Vante med Jord, men da han var kommen vesten for Raabjerg, faldt Fingeren af Vanten, hvoraf denne lille Høj fremkom, der havde Form som en Finger. Paa Havstovgaards Mark ligger Deggerhøj, der er ret anselig; til den har der formodentlig været knyttet Overtro, da Degger betyder en ond Aand. Paa Krøjkjær Mark er der i 2 sløjfede Høje

fundet 2 Guld-Spiralringe. Paa Skodborggaards Mark er der nu kun 2 tildels opgravede Høje, men 1638 var der Bjørbjerg, Kløvenhøje, Solhøj, Ladehøj, Kjeldbjerg, Dvergehøj, Gæshøje, Gjoghøje. Paa Vester Fiskebæk Mark findes 3 temmelig store Høje; 1638 hed en af dem Ulvehøj. Ved Vium findes en Samling Høje, der 1638 kaldes Byhøje og Lyngbjerg.

I Sognets sydlige Del findes nogle Høje, der dog mest ere uanselige. Indberetningen fra 1638 skriver herom: „Sønden i Sognet er en stor Hede, hvorudi findes disse Høje: Hvistenhøj, saa kaldet af en Sande derhos liggende (er vel Hvid-Sten-Høj), item Rishøj, Slundshøj, nok tvende Høje kaldes Klokstuehøje, hvoraf den ene er udkastet og derudi funden en Stenstue. Endnu en Høj i samme Hede, som kaldes Angelands eller Amlets Høj og holdes af gamle Folk for Kong Amlets Begravelse eller Nedlag. Derhos er en stor Mose, kaldes endnu Angelands ellers Amlets Mose; der finder og nogle Dale, kaldes Langdal, Skovdal, Fruerhole".

Det er tydeligt, at det aldrig har heddet andet end Angelands Mose og Høj, som de endnu kaldes, og at man alene har fortolket Angeland som Amled og sat det i Forbindelse med Amleds Ophold i England, hvortil man har faaet Kendskab ved Vedels Oversættelse af Saxo Grammaticus. Ligesom der ved boglig Paavirkning opstod et Sagn om Amled i Torring Sogn, som det senere skal paavises, saaledes har man sat Rækken af Høje fra Rammedige

og ofter paa i Forbindelse med Angelands Høj og deraf er opstaaet et saakaldet Sagn om Kampe med Englændere. Det er umuligt, at Navnet Amled kan blive til Angeland. Højen ligger paa Bakkekanten ved Mosen og er 84 Alen i Omkreds og omtrent 5 Alen høj Angeland betyder formodentlig Landet ved et snevert Vand, idet Mosen har været Vand, hvorfra Bredkjær Bæk havde Udløb. Angeland er vel oprindelig Angel-und, idet Vandet har heddet Angel[65], og und betyder Strækningen langs dette. Højen har igen Navn af Mosen.

Paa Hestbæk Mark findes en Mængde Smaahøje, der kaldes Knopper. De begynde paa Holmgaard Hede i Moborg Sogn og findes i et Tal paa flere Hundrede: de mindste ere 24 Alen i Omkreds og 1½ Alen høje, de fleste 35 Alen i Omkreds og 2—2½ Alen høje, enkelte ere noget større. De faa, der ere udgravede, synes at bestaa af Sand. Det er i Sommeren 1893 godtgjort, at de ikke ere opkastede af Mennesker, men de kunne se ud til at være en Art Klitter, der ere bundne af Lyngen, thi i Moborg Sogn er der baade Spor af tidligere Sandflugt og endnu større Sandflader, hvor Sandet fremkalder forskellige Dannelser. Deres Mangfoldighed er størst ned imod Kæret, der er ligesom en gammel Strandbred, der nu dækkes af Lyng, men med det gulblaa Græs imellem, der findes paa tilgroet Sandbund.

Tæt østen for Nørre Tang findes en Kilde oppe i Bakkekanten; den kaldes i Indberetningen 1638 Ous Kilde. Ved Vium nævner samme Ind-

beretning Plumkilde, ved Trabjerg Skovkilde, ved Østergaard Ravnskilde, og ved Lind „som det synes en gammel Skanse eller Vold, kaldet Trælborg". Denne findes endnu og beskrives saaledes af Lærer Strandgaard, hvis antikvariske Undersøgelser i antikvarisk topografisk Arkiv ligge til Grund for mange af de i dette Skrift meddelte Oplysninger om Oldtidsminder: „Det er en nogenlunde firkantet Plads paa henved ½ Td. Land. Mod Nord ligger den op til en Dal, mod Øst og Vest er den omgivet af naturlige Lavninger, men mod Syd har været kastet en Grav eller Fordybning, hvorved Stedet skilles fra Marken. Pladsen er nu pløjet og noget udjevnet. Der er ikke Spor af Murværk og der kan ikke have staaet Vand der omkring. Dalen, som gaar herfra Syd om Skovgaard, kaldes endnu Trælborg Dal". Trælborg er en Befæstning af lignende Art som de saakaldte „Bygdeborge" i Norge, der ligge paa saadanne Højdedrag, som kunne beskytte dem mod Angreb fra de 3 Sider, medens de paa den fjerde Side forsvaredes ved en Mur af Stenblokke og Kampesten. I Danmark havde vi nu ikke Fjelde, men maatte nøjes med lavere Højder. Om disse Forskansninger siger Prof. O. Rygh i sin Afhandling om gamle Bygdeborge i Norge[66], af hvilke en ogsaa kaldes Trælborg, at disse ere anlagte af Bygdens egen Befolkning som Tilflugtsted under pludseligt og overmægtigt fjendtligt Overfald og at de stamme fra en forhistorisk Tid, navnlig Vikingetiden.

Paa den sydlige Bakkekant af Skovgaards Mark ud mod samme Dal findes en rund Plads af 25 Alens Diameter, som kaldes Røverstuen, uden om hvilken der er kastet en temmelig dyb Grav. Nogle firkantede Fordybninger paa Hornshøj Mark bære ogsaa Navnet Røverstuen.

I Indberetningen 1638 nævnes paa Gudum Klosters Mark Kløvenhøje, Harehøj, Kirkehøj, ved Østergaard Løjenhøje, Kjøbenhavns Høje, Klokhøj, Haarensbjerg, Kirkebjerg, Lavsgyts Bjerg; paa Tang Mark Grønhøj, ved Bjerrum Kvædebjerg, Smedebjerg, Risbjerg, Skaarbjerg, Skakildbjerg; ved Surkjær Blæsbjerg; af Dale ved Fiskbæk Styverdal, Dryndal, ved Krog Tjenerdal, ved Skodborg Troldal, Skibsdal, Kramsholedal, Nerkendedal.

Spor af fordums Skove haves i Navnet paa Gaardene Skov, Skovgaard og Havskov (Havskovende S. 93). 1683 nævnes paa Vium Mark Skovstoft og Viumskov; paa Havskov Mark Højlund. Om Skove minder ogsaa ovenomtalte Skovkilde paa Trabjerg Mark. Ved Tangsgaard var endnu 1638 en lille Lund, der hed Tangshoved og altsaa har ligget paa et Højdedrag; 1683 siges, at den „er intet uden nogle afhugne Stubbe og nogle smaa Buske". I Slutningen af forrige Aarhundrede var der en Hesselllund ved Aa Mølle og Trabjerg, „som er noget rart og sjeldent i denne Egn"[67]).

En stor Del af Sognet hørte under Gudum Kloster, hvorfor der ogsaa findes en Mængde Oplysninger om Gaardene her i den 1592 foretagne

Registering af Klosterets Arkiv, der er trykt i ældste danske Arkivregistraturer III 209—30.

I Sognets nordlige Del findes:

Surkjær, Lille Surkjær. Surkjær var 1683 1 Gaard. Den har været en lille Herregaard, som først i det 16. Aarhundrede tilhørte Anders Spend. 1549 tiltalte Niels Friis til Vaskjærgaard, der var i Slægt med Familien Spend, Landsdommen Jens Thomesen (Sehested) for et Skøde, som Anders Spend til Surkjær gav ham paa samme Surkjærgaard[68]). Denne Anders Spend maa have været ham, der boede paa Rammegaard 1511 og 1514 og var gift med Niels Friises Søster.

Øster Trabjerggaard, 5 Tdr. Htkr., Vester Trabjerggaard, 4½ Tdr. Htkr., Trabjerggaard Huse, fordum Herregaarden Trabjerg.

Denne Gaard tilhørte i Slutningen af det 15. Aarhundrede Adelsmanden Hans Olufsen, der 1483 tilskødede Gudum Kloster Gaarden Tagvad i Humlum Sogn, medens han selv fik en Gaard sønden for Trabjerggaard. Dette Mageskifte fremkaldte Indsigelse fra Bispoppens Side, hvorfor Kong Hans befalede 1492, at Hans Olufsen skulde give Klostret den Mølle tilbage, hvormed Priorissen havde forlenet ham paa Livstid, og angaaende Mageskiftet skulde hver af Parterne tage 3 Mænd, der i Bispoppens Nærværelse skulde overveje, om den Gaard, Klosteret fik, var ligesaa god som den, Hans Olufsen fik. Der blev da afsagt den Kendelse, at Klosteret

foruden Gaarden Tagvad skulde have 100 Mark lybsk[69].

Han paaforte ogsaa 1486 Klosteret Trætte om Grænsen mellem Lille Tostum og Tangsgaard, hvorfor Klosteret lod optage Tingsvidne om, at „sonden fra Aaen og saa tvært over Algjerhoj nor ned til Fjorden og saa oster til det gamle Dige, som ligger mellem Tostum og Tangsgaard og saa sonder ned til Aaen til Markestel" var Klosterets rette Enemærke til Tangsgaard, ulastet og ukæret i 60 Aar og mere indtil nu, da Hans Olufsen forte Trætte derpaa. Denne havde nemlig taget Lavhævd paa Jorden imellem Algjerhoj og Aamolle, men ikke faaet Kongens Stadfæstelse derpaa, hvorfor Priorissen tog Dom derpaa[70]. 1492 sogte han Græsning i Klosterhede, men Klosteret lod tage Vidne paa Gudum Kirkestevne, at Vim, Kraadkjær og Tangs Marker vare Klosterets rette Enemærker og de laa imellem Hans Olufsens Jord og Klosterets Hede, hvorfor Hans Olufsens og hans Tjeneres Fæ ikke kunde komme til Heden uden at drive over disse Bymarker til Skade for deres Sæd, Eng og anden Jord; Hans Olufsen havde ej heller noget Byggested paa denne Hede[71]. Han levede endnu 1503[72].

Hans Hustru var formodentlig fra Sæland, thi 1489 solgte han til Kongen sin Hustrus Gods i Kyringe i Tostrup Sogn i Merlose Herred[73]. I Kyringe laa i det 15. Aarhundrede en Hovedgaard, der 1411 tilhorte Sjunde Bentsen (Neb).

En Borger i Bogense Jørgen Klavsen vidnede 1553, at hans Farbroder hed Erik Nielsen og hans Farmoder Anne Olufsdatter „og var en fri Kvinde og førte til hendes fædrene (Vaaben) 3 Tinder og havde en Broder, hed Hans Olufsen og var en Riddermandsmand og boede paa Trabjerggaard i Nørrejylland, og han førte 3 Tinder i sit Vaaben, som han her strax beviste med et fornævnte Hans Olufsens eget Brev, som han beseglet og udgivet har under Datum 1491 eller 1497), hvilke fornævnte Tinder fandtes klarlig nok, og beretter, at fornævnte hans Faders Moders Broder Hans Olsen havde en Datter ved Navn Fru Margrete og hendes Husbond hed Niels Spend og havde Sønner og Døtre tilsammen og synderlig en Søn ved Navn Jens Spend, som endnu lever og bor paa sin fædrene Gaard, fornævnte Trabjerggaard. Og videre beretter, at fornævnte Jens Spend havde en Søster ved Navn Fru Else, som nu er død og afgangen og har en Søn efter sig ved Navn Oluf Rytter, som er en Riddermandsmand og bor paa en Gaard i Nørrejylland, hedder Kabbel, og her strax for os beviste med fornævnte Oluf Rytters Brev og Segl, at han kendes fornævnte Jørgen Klavsen for sin Frænde og en Riddermandsmand“[74].

Efter denne Beskrivelse af Vaabenet tilhørte Hans Olufsen Familien Galskot, men iøvrigt kunde Sandsynligheden ogsaa tale for, at han var en Daa, hvilken Familie førte et lignende Vaaben, og af hvilken Æt i det 15. Aarhundrede flere færdedes i

denne Egn; i denne førtes ogsaa Fornavnet Oluf[75]). Hans Olufsen synes at have haft en Broder Las Olufsen, der var Borger i Lemvig, i Forening med hvem han 1481 fik Gaarden Byskov i Nissum Sogn i Pant[76].

Det forholder sig rigtigt nok, at Niels Spend havde Trabjerggaard efter Hans Olufsen, og ligeledes at Niels Spends Datter Else var gift med Oluf Rytters Fader, der hed Anders Rytter, thi 1532 udvirkede Christen Skram paa Gudum Klosters Vegne en Befaling til at forlige ham med Anders Rytter til Kabbel, der paa Trabjerggaards og dens Tjeneres Vegne gjorde Fordring paa fri Tørvegravning, Lyngslet og Fædrift i Gudum Hede. Det er samme Sag, som Hans Olufsen forgæves søgte at gennemføre[77]).

Anders Rytters Svoger Jens Spend ejede altsaa Trabjerggaard 1553[78]) og at det er rigtigt, hvad der er anført om Hans Olufsens Svigersøn, ses af et Skøde af 1513, hvori Niels Spend til Trabjerggaard skøder til Mogens Munk sin Del i Østergaard i Bygum i Salling; et lignende Skøde udstædtes 1511 af Jens Spend i Kvistgaard, der maa være Niels Spends Broder, ligesom deres Fader maa være Simon Spend, der 1471 og 1490 indværgede samme Østergaard[79]).

1575 nævnes Fru Kirstine Andersdatter i Trabjerg, 1616 og 1622 Fru Karen Nielsdatter i Trabjerg og 1622 og 1624 Mogens Scheþsted til Trabjerggaard, men hermed menes Trabjerg i Hjerm

Herred. 1683 dreves Trabjerggaard af 2 Bønder og hørte under Holmgaard.

Folaa Hus, har Navn af Aaen.

Øster Trabjerg, 5 Tdr. Htkr., Vester Trabjerg, 5 Tdr. Hrkr. Trabjerg var tidligere en Samling Gaarde og Huse, 1683 2 hele, 2 halve Gaarde, 1 Bol og 5 Gadehuse, hvoraf de 3 øde; af Marker nævnes Agre ved Kilden og Troldbjergsagre. 1580 toges Tingsvidne, at Trabjerg Kjær og Remme fra Folaa til Algjer Dige har fra Arilds Tid været fri fælles Forte og Fælled til Trabjerg By og Østergaard. Navnet udtales med langt a.

Østergaard, 6 Tdr. Htkr., saaledes kaldet af sin Beliggenhed østen for Trabjerg, synes ogsaa en Tid at have været en adelig Gaard. Saaledes nævnes lidt for 1400 Peder Nielsen af Østergaard, der, som det vil ses under Ørs, ogsaa hed Peder Qvie. Siden tilhørte Gaarden Christen Mørk i Ørs, der 1520 udvirkede et Sandemandstog om Grænsen mellem Østergaard og en øde Gaard, som Hans og Malte Krabbe af Herpinggaard 1454 skødede Gudum Kloster, og samme Aar fik han et Mageskifte i Stand med Klosteret, saa han fik samme øde Gaards Mark, som han vel lagde under Østergaard[80]. 1526 fik hans Enke og hans Sønner, Mads, Peder, Jens og Eske Mørk af Klosteret Gaarden Hvidstendal i Gudum Sogn for en Jord paa Østergaards Mark norden for Hornsnæs Bjerg[81].

1580 blev der udstædt Tingsvidne, at Trabjerg Kjær og Remme fra Foel Aa til Algjerdige have

været fri fælles Forte og Fælled til Trabjerg By og Østergaard; da tilhørte Gaarden Christen Juel, men Ide Munk, Anders Rytter og Gudum Kloster havde visse Stykker Jord inden for Gaardens Enemærker[82].

1720 fæstede Mathias Pedersen til Kongensgaard Østergaard, der da var 13 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Htkr., til Jakob Eskilsen Wilsoe eller Vilse: under Gaarden laa Klokmose og nogle Boliger paa Marken. Han skulde yde deraf 30 Rdl. og 1 Fjerding godt spiseligt Smør samt græsse 10 Stude. Han kunde opsige Gaarden med ½ Aars Varsel, men skulde efterlade en Besætning af 6 dygtige Plovbæster, hver vurderet til 20 Sletdaler, en god Plov, 2 Harver med Jærntænder, en Stængervogn og en Havervogn og med den fulde Rugsæd forsvarlig saaet[83].

Rimmer Kro, ca. 4 Tdr. Htkr., Rimmer Huse. 1683 nævnes Remmergaard eller Rimme som et Bol. 1661 kaldes det Trabjerg Remb, der var en Gaard og 5 Huse. Rim betyder en Sandbanke.

Aamølle er en gammel Vandmølle.

Tangsgaard, ca. 7 Tdr. Htkr., var i det 15. Aarhundrede en lille Herregaard, der 1440 tilhørte Jes Pedersen Hjul, om hvem se under Kamstrup i Risum Sogn. Kort efter kom Tangsgaard under Klosteret, thi af et Tingsvidne af 1486 ses, at fra Algjerhøj og sønder til Aaen og nør indtil Fjorden og øster til det Dige, som gaar fra Lilletoft og

sønder indtil Aaen har været Gudum Klosters rette Enemærke til Tangsgaard i 40 Aar og mere. Endnu 1661 hørte den under Gudum Kloster og var da 17½ Tdr. Htkr. 1653 siges Hr. Povl Jepsen, Præst i Grande i Norge, at være Søn af Jep Eskesen, som boede og døde i Tangsgaard i Gudum Birk[84].

Rovnborg Hus, Parcel fra Højbjerg, Hedehus.

Bedsted, (udtales Biste), er Parcel fra Bjerrum og Østergaard.

Vester Bjerrum, 5 Tdr. Htkr., Øster Bjerrum, 4 Tdr. Htkr., Lille Bjerrum, 1 Gaard, Vester Bjerrum Hus, Øster Bjerrum Huse. Bjerrum var 1683 4 Gaarde: Vester, Mel, Store og Lille Bjerrum. 1530 toges Tingsvidne, at til en Gaard i Bjerrum, der hørte til Klosteret, brugtes et Stykke Toftjord østen Vejen indtil den haarde Ren imellem Østerskov Jord og Klosterets Jord og indtil Havnstoft, og en Eng sønden Loderhøj.

Højbjerg, 5 Tdr. Htkr., var 1683 en Gaard, der beboedes af Birkefogden Oluf Jensen: af Marker nævnes Tavlbord, Vittebusk, Flintbjerg, Tjerevold, Kringelbak, Tunge, Tvind, Finsmade. 1541 toges Tingsvidne, at det Kjær fra Høgbjergs Dige og til Havskovende kaldes Høgbjerg Kjær og deri ligger en Eng kaldes Braseng, som ikke er afstenet og afmærket og har ikke været brugt uden til Høgbjerg Gaard. Navnet udtales Højbjerre (opr. Hødbjerg?).

Stavsbøl var 1683 et Bøl.

Nørre Bredal, Sønder Bredal, 1683 2 Bøl, Bredal, Hus, Digerdige, Hus, Moltoft, Hus.

Havskov, 8½ Tdr. Htkr., tidligere Havrskov. Gaarden havde 1683 bl. a. følgende Marker: Ormdal, Harritsdamme, Harritstoft, Flintbjerg, Flie (Eng), Højlund Mark, Dybendal.

I Sognets vestlige Del:

Vester Lind, Mel Lind, Øster Lind, 4½ Tdr. Htkr., Mel Lind Huse, Fælledhus. Øster Lind var 1683 2 Halvgaarde; af Marker nævnes Gaaskjær og Porsholm. Vester Lind var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Krogsgaard, 9 Tdr. Htkr., Sønder Krogsgaard, Lille Krogsgaard, Krogsgaard Hus. Krogsgaard var 1683 en Gaard med 2 Bønder. 1503 toges der Sognevidne, at Krogsgaard, Gudum Lind og Bjerrum har været frit Gods af Mands Minde og har været brugt til Klosteret i 40 Aar, og aldrig er der gaaet deraf kongelig Tyngsel, Skat eller Leding, uden naar Kongen har lagt Skat over alt menige Land og Rige.

Aatoft, Lavlund, Raabjerg Huse, Højlund ere Huse.

Vester Vium, 4 Tdr. Htkr., Øster Vium, Nørre Vium, Sønder Vium, Ny Vium, Øster Vium Hus. Vium (udtales Vím) var 1683 en Gaard med 2 Bønder; af Marker nævnes Thratoft, Skovstoft, Vimskov. Navnets Opnævnelse efter et hedensk Gudehus er omtalt S. 3.

Skov, 3½ Tdr. Htkr., kaldes 1683 ½ Gaard.

Skovgaard, 4½ Tdr. Htkr., kaldes 1683 ½ Gaard.

Øster Tang, 9 Tdr. Htkr., Sønder Tang, 4 Tdr. Htkr., Mel Tang 3½ Tdr. Htkr., Nørre Tang 6 Tdr. Htkr., Øster, Sønder, Mel og Nørre Tang Huse. De 4 Gaarde nævnes 1683, Mel Tang havde da 3 Bønder.

Lærkendal, Kjærhus, Søbøl (nævnes 1661), Karmose, alle Huse.

Serup, kaldes 1683 et Bol. 1713 toges et Syn over Gaarden, hvoraf ses, at der var et Sals paa 8 Fag Hus, „som af nogle smaa ringe Træ og Pinder er opsat og har staaet i mange Aar". Ved dettes Østerende var et 3 Fags ringe Hus med Jordvægge om, norden i Gaarden et 8 Fags ringe Fæhus ligesaa med Jordvægge om og vesten derfor havde tilforn staaet et Ladehus paa 10—12 Fag, „som for en 7 Aars Tid i en stor Blæst nedfaldt, da mange flere samme Tid i saa Maader tog Skade". Gaarden har vistnok Navn efter en Sø, der kan have ligget vesten derfor.

I Sognets østlige Del:

Gudum Præstegaard, 6½ Tdr. Htkr., ogsaa kaldet Dybdal. Denne Gaard blev udlagt 1556, da der indtil den Tid ingen Præstegaard havde været, idet den ældre 100 Aar i Forvejen var overdraget til Gudum Kloster og laa hvor nu Hovedgaarden er.

Gudum Degnebolig var 1683 et Bol; en af dens Marker hed Hungerstoft.

Krojkjær, Krojkjær Hus, var 1683 en øde Halvgaard, der brugtes til Præstegaarden. 1492

toges der Sognevidne om „at „Kraadkjær", Vim og Tang er Klosterets rette Enemærkejord.

Gudum Kirke, se nedenfor.

Gudum Kloster, 21½ Tdr. Htkr., se nedenfor.

Nygaard, 7 Tdr. Htkr., Parcel af Gudum Kloster, med store og vellykkede Plantninger.

Klostermølle, en gammel Vandmølle.

Aasbjerg (udtales med langt aa og skulde derfor rettest skrives Åsbjerg), Vester Aasbjerg. Aasbjerg var 1683 3 Bol.

Hornshøj (udtales Huesi) og er derfor snarest Hornsig, thi det er næppe det Hornsnæs, der i det 15. Aarhundrede nævnes ved Østergaard, var 1683 et Bol.

Borre, Huse. Borre var 1661 et Bol, hvorunder blev drevet Vester Borre og et Hus i Støverdal, saa det hele var over 5 Tdr. Htkr. Borg har altsaa været en ret betydelig Ejendom. Navnet er mærkeligt, thi vel er Endelsen Borg ofte fordrejet af Bjerg, men naar Borg staar alene, tyder det paa, at her i meget gamle Tider har været en virkelig Borg.

Øster Fiskbæk, 6 Tdr. Htkr., Vester Fiskbæk, 4 Tdr. Htkr., Nørre Fiskbæk, Øster Fiskbæk Hus, var 1683 2 Gaarde og 2 Bol. 1530 toges Tingsvidne, at Fiskbæk var Klosterets fri Ejendoms Gods.

Krog, 4 Tdr. Htkr., var 1683 en Gaard.

Hedegaard, 1 Gaard, Hedegaard Hus, var 1683 en Halvgaard.

Kjærhus, Hedehuse, Skodborg Huse, Iversminde, Huse.

Kramshole, 1 Gaard, var 1683 et Bol. 1487 toges Tingsvidne, at Krams Hussted og Enke Hussted i 40 Aar og mere havde hørt under Klosteret.

Hede, 1 Gaard, kaldes 1683 „et Bol paa Heden".

Skodborggaard, 4 Tdr. Htkr., Nørre Skodborg, 4 Tdr. Htkr., Mel Skodborg, Øster Skodborg, Skodborg Huse. Skodborg (udtales Skojbjerre) var 1683 2 hele og 2 halve Gaarde og 2 Gadehuse, af Marker nævnes Nerkendal, Bremmerknak, Mamtoft, Mandal, Hyldtoft. Om Skodborg som Bolig for Kongens Ombudsmand i den ældre Middelalder og vel ogsaa i Oldtiden se foran S. 2. 1499 synes det at have været en Herregaard, der tilhørte Oluf Pedersen Glob, som førte Strid med Klosteret om Gammeltoft. 1504 skødede hans Sønner Magister Anders Glob og Albert Glob fra deres Gaard Skodborg et øde Byggested med 8 Agre derhos i en Toft norden for Skodborggaards Havegaard med mere Jord[85]. 1581 skødede Iver Juel til Lykkesholm til Malte Jensen til Holmgaard Skodborggaard, der gav i Afgift 2½ Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg, 2 Pund Smør og 1 Skovsvin. Det er altsaa efter den Tid, at den blev delt i flere Gaarde. Jørgen Skodborg, Erkebiskop i Lund, er født her.

Lillelund, 1 Gaard, Parcel fra Bremmerhuse.

Gammeltoft var 1683 et Bol. 1467 toges Tingsvidne, at den Jord paa Skodborg Mark paa

Gammeltoft har været til Gudum Kloster og til Skodborg i 60 Aar ulastet og ukæret. Bertel Juel havde her bygget et Hus, som 1529 blev erklæret for at ligge paa Skodborg Mark og ikke i Gammeltoft, som Bertel Juel havde Brev paa.

Søndergaard, Store Søndergaard, Parceller fra Ø. Skodborg og Klosterhede.

Krogager, Hus.

Hvistendal, kaldes 1526 Hvidstendal, 3½ Tdr. Htkr., Hvistendalhuse, var 1683 en Halvgaard. Paa denne boede 1705 Løjtnant Rønnes Frue, der havde den i Fæste og var helt forarmet. Den blev ved Aar 1400 givet til Klosteret af Peder Nielsen af Østergaard. 1526 afstod Klosteret Gaarden til 4 Brødre med Tilnavn Mørk.

I Sognets sydlige Del:

Gamle Ørevejle, Ny Ørevejle. Ørevejle var 1661 et Bol.

Plantørbolig og Skovfogedhuset Fruerhøj.

Bredkjær, 1683 nævnes ½ Bol Bredvejle.

Sønder Hestbæk, 3 Tdr. Htkr., Nørre Hestbæk, 4 Tdr. Htkr., Hestbæk Huse. Hestbæk var 1683 3 Gaarde; nogle af Engene hed Tredholm og Hvirvelkjær.

Sivekjær, 1 Gaard, var 1683 en Gaard.

Trælborg, et Hus.

1661 nævnes af Huse: Drivdal, Stufdal, der var 2, Kvimose, en Gaard „Vniibes“ Gaard med 2 Bønder.

Gudum Kloster.

Lige tæt sønden for Gudum Klosters Gaardsplads findes en højst ejendommelig Aadal, hvortil man kommer ad dybe Hulveje; denne Dal danner en omtrent firkantet Plads, som er skærmet mod Vinde fra alle Sider. En saadan afsluttet Plads var ret egnet til Anlægget af et Kloster, hvis Beboere skulde leve adskilte fra Verdens Tummel. Hr. J. Olesen paa Nygaard har i sin Ungdom været med til at oppløje Sten paa begge Sider af Aaen, og der kan ingen Tvivl være om, at Klosteret fra først af har ligget i denne Dal, thi det vides bestemt, at det først efter 1484 blev flyttet op til Kirken paa Præstegaardens Grund. Paa Gaardens Side af Aaen og vesten for Byggepladsen ses en nu tilkastet Kilde, der var over 10 Alen dyb. Vesten for Kilden har der været meget høje Diger. I Indberetningen 1638 omtales Stedet saaledes:

„Neden Klosteret mellem tvende store Bakker er en Dal og Aa, som gaar næsten tvært igennem Sognet. Udi samme Dal siges at have staaet et Kapel, derhos har været en Kilde, som af Aaen er bortskaaren eller efterløbet, kaldtes vor Frue Kilde". Dette Kapel maa have været det, som Nonnerne brugte, forend de fik den større Klosterbygning.

Gudum Klosters ældre Historie er meget ubekendt. Det nævnes 1268, da Esbern Vognsens Enke Fru Gro i sit Testamente betænkte mange gejstlige Stiftelser med 2 Mark; blandt disse nævnes de to Klostre i Harsyssel („Hafhesilh") Stubthorp

og Guthum[86]). Af Talemaaden i Peder Syvs Ordsprog: „Han er saa hellig som Gudum Munke", der følgelig maa forstaas ironisk, skulde man tro, at det havde været et Munkekloster, men der er ingen Antydning af, at det nogensinde har været andet end et Nonnekloster og det af den Art, der fortrinsvis har søgt sine Medlemmer blandt Adelstanden. I Spidsen stod en Priorisse, men der var ogsaa en Prior og en Forstander; denne sidste bestyrede Godset og det stod under Ribe Bispstols særlige Tilsyn; derfor nævnes 1468 Gudum Birk blandt Ribe Bispestols Birker.

Af Priorisser nævnes 1505 hæderlig og velbyrdig Jomfru Elne Hjofuelsdatter, der var fra Kamstrup, og var den sidste; hun kaldtes ogsaa Ellen Juel i Anledning af, at hun tillige med Klosterets menige Konvent havde givet Christiern Skram Brev paa at være Forstander, hvorpaa denne 1532 fik Kongens Stadfæstelse.

1476 var Lyder Juel „Præst og Prior" i Klosteret[87]). Den 1499 til Bispkop i Ribe udvalgte Iver Munk skal ogsaa have været Prior, men det er lidet sandsynligt[88]).

Da Kvinderne jo ikke kunde forestaa Gudstjenesten, maatte der ogsaa være flere Præster, hvilke imidlertid ikke kunde kaldes Munke, men for Menigmand gjaldt de vel som saadanne. Saaledes nævnes 1488 Hr. Jens Christensen, 1499 Hr. Christen Andersen, 1505 Hr. Christen Jensen og Hr. Hans Villumsen og 1516 Hr. Peder Juel[89]); disse Per-

soner optraadte paa Tinge i Anledning af Klosterets Ejendomsrettigheder.

Forstanderne vare vistnok ikke klostergivne, men Adelsmænd i Omegnen, der kunde værge for Bevaringen af Klosterets Jordegods. Den i Klosterets Kirke begravne Palle Juel til Ustrup, der 1508 nævnes „i Guddingkloster", var vistnok Forstander og han var gift (med Ellen Mogensdatter Spend), ligesaa nedenfor nævnte Thomas Borre 1422. 1528 nævnes Jens Munk som Forstander[90]. Fra først af var Gudum Kirke ikke Klosterkirke og Præsten derved var selvstændig Sognepræst; Sognet nævnes saaledes blandt Stiftets andre Sogne i en Fortegnelse fra ca. 1340, og 1266 nævnes som Vidne ved et Skøde: Niclæs prest af Guthum[91], sammen med Præster i Vorgod, Bure, Husby og flere.

Klosteret laa da, som omtalt, et Stykke fra Kirken, men 1484 udstædte Bistop Hartvig i Ribe et Brev, at han med Kapitlets Raad og Samtykke havde undt og tilladt Priorissen og ganske Konvent i Gudum Kloster at bygge deres Kloster og Avlsgaard op hos Gudum Kirke og bruge alt det Gods og Ejendom, som Præsten[92] for havde til sit Bord, og have Gudum Kirke til deres Sognekirke med Nissum Kirke, oppebære Præsterenten og indsætte Kapellan efter Bistoppens Raad og Samtykke, med saadanne Vilkaar, at Bistoppen og Provsten i Harsyssel fik deres Rettighed, Gæsteri, Subsidia, Procurationes og hvad Kirkeloven udviste[93].

Dette vil med andre Ord sige, at Præstegaarden blev skænket til Klosteret og paa dens Grund blev anlagt en ny Klosterbygning. Endnu 1556 var der ingen Præstegaard, hvorfor Lensmanden Malte Jensen fik kgl. Befaling til at udlægge Præsten en saadan tilligemed anden Underholdning[94]). Formodentlig er efter Reformationen Præsten underholdt paa Klosteret saa længe.

Allerede 1439 havde Bisktop Christiern givet Klosteret Patronatsret til Nissum Kirke, hvilket stadfæstedes 1466 af Christiern I, der bevilgede Priorissen at indsætte Sognepræst i Nissum, en saadan, som kunde og vilde gøre Sognefolket fuldt for sit Embede; en lignende Stadfæstelse gav Kong Hans 1484. 1494 gav Bisktop Hartvig i Ribe en lignende Patronatsret til Fabjerg Kirke[95]).

Klosteret erhvervede sig efterhaanden meget Jordegods og ejede navnlig det meste af Gudum Sogn. Det meste af dette Gods tilkom som Gaver fra Sjælemesser eller naar man indgav sig i Klosteret. 1430 gav Thomas Borre af Heggum 3 Gaarde i Dybe Sogn og en i Hove Sogn for sin og sin Hustrus Sjælemesse. Thomas Borre kaldes i et Diplom fra 1422 „af Glothom", men da Brevet ikke haves uden i Afskrift og w let kan læses som lo, har her vistnok staaet Gwthom, hvor han maaske har været Forstander. Heggum er ligesom Glothom aldeles ubekendt. 1485 gav Jens Sten til Vederlanggaard med sin Datter en Jord i Nørre Dybe Mark, 1497 indgav Søren Stygge med sin Datter

Jomfru Kirsten sin Rettighed i Gaarden Sø i Tørring Sogn, 1498 gav Bodil Hansdatter en Gaard i Norre Dybe, der skyldte 6 Tdr. Byg, 1 Pund Smør, en Skovvogn, et Skovsvin, Gæsteri og Dagsgærning, imod at hun sin Livstid skulde have sin Kost i Klosteret[96].

Bistop Ejler Stygge fra Aarhus skænkede 1496 Klosteret sin Panteret i Struergaard, der ydede i Afgift 1 Pund (⅓ Tønde) Smør og 5 Orte Korn; Smørret skulde være til at holde Vor Frue Messe i Klosteret, og Kornet og den øvrige Ydelse af Skovvogn, Skovsvin og Dagsgærning skulde Jomfruerne nyde til deres Klæders Behov, imod at de bad trolig til Gud for ham og hans Arvinger og hver Søndag sang den Psalme Melchisedech til evig Tid.

Stort mere ved man ikke om Klosteret i den katholske Tid; i Danske Atlas fortælles, at der ved Gaarden midt i forrige Aarhundrede var en Baggaard, der kaldtes Nonnegaarden. Men 1592, da Klosterets Arkiv blev registreret, var der en stor Rigdom paa Dokumenter til Oplysning om dets Historie. Foruden de 74 Stykker, af hvilke der gjordes Uddrag, nævnes „adskillige gamle Pergaments og Papirs Breve, som Seglene ere aldeles frafaldne, som ere baade Sandemandsbreve, Lavhævder, Skøder, Tingsvidner og Sognevidner, og er en Part af dem aldeles forraadnede og ulæselige, at de derfor ikke kunde registreres, og findes i Brevkisten mere end 200 Segl, baade kongelige Segl, Bispoppers Segl, Adels Segl og andre godt Folks

Segl, som ere frafaldne alle forskrevne Klosterets Breve, foruden de, som vare slet formultede og ikke derfor kunde tælles[97]).

Om Klosterets Mark findes i Markbogen for 1683 et Tingsvidne af Skodborg Herredsting af 1503, den Mandag næst for Calixti Dag, om et Sandemandstog paa Gudum Klosters Vegne. „Da tilstod forskrevne Sandemænd, at de red Markeskæl ved Stiensig, som Skælsten stod, og saa op til Abelgaards Flod og saa synden til Breidal og saa øster op med den haarde Regen[98]) til Mandal vesten om Dalgaard, og saa op med Mandal og til Kramsholle og saa over Kramsholle og saa til Biørnbierge, som Skælsten staa i Biornbierge mellem Gudom og Resen. Dette forskrevne Jord var klarlig bevist for Sandemænd med gamle Dannemænd, at Sandemænd havde soret der Markeskæl tilforn og afmærket det med Sten og Groft, som det sig burde efter Loven, og saa red de fra Biornbierge og saa synder med en Vej, som løber østen om Riishiof, og der gjorde de deres Tog og sor Markeskæl og satte Skælsten norden og østen ved forskrevne Høj og sor Markeskæl til Jausing Orveile og til Angelands Mose til Midtstromme, og saa fra Angelands Mose og til Heitbech Vaj til Midtstromme, og saa Midtstromme til Surkier og saa til Foulsig, og der satte de Skælsten til Foulsig og gjorde deres Tog imellem Guds Hus og Bonden og sor Markeskæl mellem Gudom og Mioborg, og saa fra den Skælsten og saa ret vester til Halfskiottedall og der sor

de Markeskæl i neder Ende i Halsskiotdal og satte Skælsten og saa op med den gamle Dige i Halsskiøtdal og saa til den Adelvej, som Skælsten staar imellem Mioborg Mark og Gudom Mark, og saa fra den Skælsten og med den Adelvej til Huistenhoff og saa til den Skælsten, som staar norden ved forskrevne Hoj, og saa fra den Skælsten og til Røe Vay, som staar Skælsten, og saa op med den Vej, som løber over Roe Vay og til Flonder Orvejle, der gjorde de Tog igen imellem Guds Hus og Bonden og for Markeskæl imellem Gudom Mark og Møeborg Mark og Flonder Mark, og saa nør op med den Vej til den Hoj, som staar gravet et Kors udi, som staar imellem Faberg Mark og Gudom Mark, og saa nor fra forskrevne Hoj og til Gudom Bech. Dette forskrevne Jord fra Fausing Orveile og til Gudom Bech, som Sandemænd omred og afmærkede det med Sten og Grøft, som for er rørt, dette for de til Gudom Kloster til evindelig Ejendom efter gode gamle aabne beseglede Breves Lydelse og efter Lavhævds Brevs Lydelse, som der var paa gjort, og efter gode gamle Dannemænds Vidne og Rost, som der var paa Marken den samme Tid og Grunden kendte."

31. August 1685 toges paa Herredstinget Tingsvidne om et Syn paa de Skælstene, der fandtes efter „den gamle Kopi-Lavhævd", hvilket maa være nysnævnte Dokument. Det hedder deri:

„Saa red de fra Gudum Kloster og til Stensig, hvor de fandt Skælsten, som stode udi en Eng, saa

red de derfra og til Vridal, der stod Skælsten i øster Ende, saa red de til Bjørnbjerg, efter samme Lavhævd, som Skælsten staar efter Lavhævd, og den kunde de ikke finde, saa red de til Rishoj, hvor Skælsten skulde staa efter Lavhævd og den kunde de ikke finde for Lyng, saa red de fra Rishoj og til Hestbæk Vad, hvor de fandt Skælsten, saa rede de fra Hestbæk Vad og til Surkjær, der fandt de Skælsten, og saa imellem Surkjær og Fuglsig fandt de en Skælsten, stod ved øster Ende af Hestbæk Ager, saa rede de derfra og til Fuglsig, hvor de ikke kunde udkomme at søge efter Skælsten for Morads og Bløde, saa rede de fra Fuglsig og til Halfskjøtdal, hvor de fandt Skælsten i nedre Ende af Halfskjøtdal, saa rede de derfra og til Hvistenhøj, hvor de fandt Skælsten nordenfor Hvistenhøj, saa rede de til „Rødvad", hvor de fandt Skælsten staa ved „Rørvad"*), saa rede de til Flynder Ørvejle, hvor Skælsten var borte, hvor de tilforn have set Skælsten, siden Majoren kom til Gudum Kloster. Saa rede de til den Høj, som staar østen Bremmaade, som er imellem Gudum og Fabjerg, hvorudi skulde have været en Kors, men der var en Hule (Hul?), saa rede de til Gudum Bæk imellem Gudum og Fabjerg og er Skæl der imellem".

Det ses heraf, at der paa en Høj paa Grænsen af Fabjerg Sogn har i den katholske Tid staaet et

*) Paa denne Egn udtales det bløde d i Enden af en Stavelse som r.

Kors, saaledes som der endnu findes et Stenkors paa Bækmark Mark.

1531 udstædte Priorissen Ellen Hjulsdatter et aabent beseglet Brev, hvori hun med menige Konvents Samtykke og Raad antog Christiern Skram til at være Klosterets Forstander i 10 Aar, hvorpaa han fik Kongens Stadfæstelse[99]), og han optraadte ogsaa paa Klosterets Vegne de følgende Aar. 1537 klagede Bonderne over, at han havde paalagt dem ny Tynge med Høns, Gæs og Lam, men uagtet Priorissen paastod, at dette var sket med Bisp Iver Munks Samtykke, fritoges Bønderne dog derfor[100]).

Da Klosteret blev inddraget ved Reformationen, vedbleve Klosterjomfruerne at bo her og fik deres Underholdning, ligesom det vides, at Adelsjomfruer bleve opdragne her. Derimod blev Bestyrelsen af Gaarden og Godset overdraget til forskellige Adelsmænd. Saaledes blev Gudum Kloster 1537 forlenet til Jens Thomesen (Sehested), der blev fritaget for Afgift som Landsdommer. Siden fik han Klosteret i Pant for 400, 1544 for 600 Daler, hans Søn Malte Jensen fik Pantebrev 1550 og fik Pantet 1552 forhøjet til 3000 Dlr. 1570 fik Iver Munk kgl. Bevilling til at indløse Pantet; da boede her endnu Klosterjomfruer. Han havde det til 1572, da Otto Emiksen fik Pantebrev for 8000 Daler paa sin og Hustru Margrete Rantzaus Livstid.

Da Otto Emiksen fik Brev paa Klosteret, var der ikke omtalt Klosterjomfruernes Underholdning.

28. Maj 1573 udstædtes derfor et kgl. Brev til Hr. Jørgen Lykke, at da Kongen erfarede, at der var 3 Klosterjomfruer i Gudum Kloster, der næppe kunne faa den Underholdning, de burde have, og Otto Emiksen selv næppelig kunde holde sig af Klosterets Indkomst, havde Kongen bestemt, at de skulde sættes i Mariager Kloster, men da de paa Grund af Alder og Svaghed ikke kunde forlade Gudum, skulde de have ligesaa meget i Underholdning, som man fik i Mariager eller som de hidtil havde faaet, hvilket skulde leveres fra Mariager; derimod skulde Otto Emiksen give dem gode Værelser og hvad de behøvede af Tørv, Lyng og anden Ildebrændsel, samt holde deres Kamre og Vaaninger saaledes, at de bekvemmelig kunde være deri. Denne Underholdning kom dog ikke saa hastig, hvorfor den kraftigste af Jomfruerne, Anne Skram, siden søgte Kongen, da han var i Jylland, og udvirkede en ny Befaling til Hr. Jørgen Lykke af 23de September, og nu maa man haabe, at de gamle katholske Søstre have faaet deres Livs Ophold til deres Død[1]).

Det var iøvrigt ikke saa lidet, der var tillagt en Klosterjomfru til hendes aarlige Underholdning, der af Christian III 1545 var fastsat saaledes[2]): 5 Tønder Brød eller 25 Skp. Mel, 14 Tdr. Øl eller 2 Pund Malt og 10 Skp. Humle, 2 levende Svin, 6 levende Lam, 2 levende fede Faar, 6 levende Gæs, 10 Par Høns, 1 Fjerding Smør, 1 Fjerding salt Sild, 2 Ol røget Sild, ½ Td. salt Fisk, 150

torre Hvilling, 100 Flynder, 1 Skp. Boghvedegryn, 1 Skp. Byggryn, ½ Skp. Havregryn, 1 Skp. Ærter, 1 Fjerding Eddike, 4 Skp. Lyneborger Salt, 10 Læs Ved, ½ Læst Kul, 1 Vol Æg, 12 Mk. til Sko og Klæder og hver to Jomfruer en levende Oxe.

Derpaa bortforlenedes Klosteret 1582 mod Afgift af 400, siden 300 Daler til Axel Brahe, og fra 1585 blev Klosteret henlagt til Lon for en af Landsdommerne; saaledes Malte Jensen 1585—92, Movrids Stygge 1592—98, Iver Juel 1598—1617, Gunde Lange 1617—23, Erik Juel 1623—51, Lavrids Below 1651—63[3]), Jens Rodsteen 1664—70.

Fra disse Landsdommeres Tid er lidet bevaret om Klosteret; de aflagde ikke Regnskab for deres Len, men havde Godset med Indtægt og Udgift, som om de vare Ejere.

9. December 1592 fik Kronens Bonder i Lundenæs Len Befaling til at age til Holstebro Tømmer, som var hugget i Skanderborg Len, til en Mølle ved Gudum Kloster.

28. Juni 1624 fik Erik Juel Tilladelse til at faa 20 Egetræer i Silkeborg og Skanderborg Len til en Ombygning af Klosteret, ligesom han maatte nedbryde det gamle Hus, hvori der var Bryggers og Bagers, til at forbedre de andre Huse med. 1631 brændte Klosteret, hvorfor Erik Juel 20.—22. Juni fik Bevillinger af 5 Egetræer fra Silkeborg Skove, 30 Læster Kalk og 8000 Tagsten, som

Tolderen i Ringkøbing skulde købe til ham. Denne ny Bygning var imidlertid ikke tilfredsstillende, thi Lavrids Belov klagede til Kongen over, at Huset ikke var saaledes repareret, at nogen kunde have den ringeste Kommoditet at holde Hus og residere der; 3. Februar 1654 fik han Tilladelse til at anvende tredie Delen af de 2 sidste Aars Indkomst, nemlig 480 Rdl., hvilke skulde godtgøres ham af Efterfølgeren, medens han inden 3 Aars Forløb skulde lade opsætte et nyt Hus, hvori hans Efterkommere bekvemmeligen kunde bo og holde Hus.

Over Hovedindgangen i Borggaarden indsatte han følgende Indskrift med Aarstallet 1656:

Post conflagrantes ædes Belovius omnem
extruxit tandem Rege jubente domum.

(Efter Branden opførte Belov hele Huset paa Kongens Befaling).

1661 indgav Belov en Jordebog over Klosteret. Han skriver her følgende: „Gudum Kloster, som længe før min Tid var bleven afbrændt, saa jeg har været foraarsaget ved kgl. Majestæts Bevilling derpaa at lade opsætte en ny og til Residens bekvemmelig Bygning, som mig efter rigtigt Regnskab har kostet mere end 1200 Rdl. Udi dens underliggende Ladegaards Mark kan saas: Rug 18 Tdr., Byg 9 Tdr., Havre 66 Tdr., kan avles Hø 96 Læs, hvilket, naar der regnes 3 Tdr. Rug- og Bygsæd, 6 Tdr. Havresæd og 24 Læs Hø lige imod hverandre imod 1 Tønde Korn, beløber udi Hartkorn 24 Tdr.“

Han opregner dernæst Godset, der med Hovedgaards Taxten beløb sig til 516 Tdr. Htkr, og beregner sin Indtægt deraf at være 516 Sletdaler eller i vore Penge omtrent 700 Kroner. Alt det Bondergods, der laa i Sognet, og det var omtrent det hele Sogn, der hørte under Klosteret, laa under Gudum Birketing, medens de udensogns Bønder hørte under Herredstingene.

Lavrids Belov døde 1663, thi 30. Oktober dette Aar udstædtes kgl. Befaling til at syne Klosterets Bygning og Ladegaard, da hans Arvinger 1. Maj 1664 skulde aflevere Lenet til Landsdommer Jens Rodsteen. 12. Juni 1665 bevilgede Kongen Belovs Arvinger et Begravelsessted i Gudum Kirke, som han havde indrettet til sig, sin afgangne Hustru og sine Børn, da han havde forbedret Kirkens Indkomst samt bekostet og givet adskilligt til dens Zirat og Brug.

Paa Gudum Kloster mistede Lavrids Belov sin Hustru Margrete Kaas, der døde i Barselseng 24. Juni 1660 og en Maaned efter blev begravet i Gudum Kirke „udi fornemme Adels og mange Gejstliges og Verdsliges anselige Forsamling". Ligprædiken blev holdt af Præsten i Gudum Hr. Peder Christensen og den blev udgiven 1665[4]). Under Sygdommen var blandt andre tilstede Fru Maren Skam fra Rammegaard og hendes Søster Jomfru Elle Skram, Præstens Hustru Barbara og Anne, Hr. Godskes Hustru i Resen, senere Jomfru Anne Sehested fra Sindbjerggaard. Denne Ligprædiken

ligesom saa mange andre fra den Tid er velgørende at læse som Vidnesbyrd om et gudhengivent Liv og den deraf følgende Kraft til at gaa Døden i Møde under haarde Lidelser. Det ses, at Folkene kaldtes ind i Fruerstuen forat gøre Forbøn for den Syge.

Landsdommer Jens Rodsteen til Lengsholm havde Klosteret fra 1664 til 1. Maj 1670, da det lagdes under Rytterdistriktet og blev overtaget af Ritmester Jørgen Lykke. 1678 gjorde Hans Jørgen Majoner og Jakob Hasse i Viborg Indførsel hos Jørgen Lykke, men hans Søster Karen, der opholdt sig her, erklærede, at der paa Gaarden hverken fandtes Sølv, Guld, rede Penge, Løsøre eller godt besat Jordegods[5]).

1683 boede her Major Gabriel Grubbe. I dette Aar omtales Gaarden saaledes i Opmaalingsprotokollen til Landmaalingen: „Østen Gaarden er nødtørftig Kaalgaard, der er ringe Fiskeri i nogle smaa Damme. Klosterets Hede, hvorudi kan graves overflødig Grøft (Tørv) og Lyngslet baade til Gaardens Ildebrand og menige Sognemænds Brug, derudi en Mose kaldet Angelands Mose, hvorudi kan graves overflødig Hedetørv. En anden Hede næst sønden til, hvorpaa der er Lavhævd, deri overflødig Sand- og Mortørv saavel som Lyngslet baade til dem selv og at hjælpe andre med for Betaling".

Af Marker nævnes Stendal, Karenstoft, Tingtoft; af Enge sønden Bækken Rorkjær, Høllet, et lidet Stykke østen Gaarden kaldet Møtolf; 7 Enge hvoraf gives Vin og Brød til Kirken; paa Højland

norden Lervad 4 smaa Enge, desuden en norden Hojland, og Ludsmade. Lergrav paa Raabjerg norden Hojen. Et lidet Krat kaldet Tangshoved i Tangsgaards Mark er intet uden nogle afhugne Stubbe og nogle smaa Buske.

Paa en Del af Marken tog man uden Gøde 3 Kærv Havre, hvorpaa Marken hvilede 10—12 Aar, andet kunde kun tage 2 Kærv Havre og hvilede 20 Aar; paa en af de andre Marker tog man først en Kærv Boghvede, derpaa 1 Kærv Rug og 1 Kærv Havre og derpaa 20 Aars Hvile. Paa de gødede Marker tog man 1 Kærv Byg, 2 Kærv Rug og derpaa 2—3 Kærv Havre, et Sted efter og før Rugen 3 Kærv Havre, 1 Kærv Stubbyg.

Ved Reskript 7. Oktober 1684 lagdes Gudum Birk under Skodborg Herred.

Gabriel Grubbe ejede ogsaa Tvis Kloster, han drog 1692 med de danske Hjælpetropper til Ungarn og døde der efter 1710. Hans Enke Anne Dyre solgte Tvis Kloster 1703 til Niels Ibsen i Holstebro og døde paa Gudum Kloster[6]).

Gabriel Grubbe havde 1685—88 mange Sager imod Folk, der slog Lyng i Klosterheden og som engang der overfaldt og mishandlede hans „Hederider“. Han lod ogsaa aflyse ulovlig Kørsel over Klosterets Mark og truede dem med Loven, der ikke fulgte den rette Adelvej.

Paa Grund af Gaardens slette Tilstand havde Gabriel Grubbe, idet han, ifølge sit eget Udsagn, havde overtaget den, da ingen andre vilde,

faaet i Fæste Kongetienderne af Gudum, Fabjerg og Nissum, men de to første vare blevne skødede til Abigael sal. Mavors, der ikke vilde nøjes med den sædvanlige Afgift, men skille dem fra Klosteret; da han nu forestillede, at dette vilde være Gaardens Ruin og han vilde blive ødelagt lige som de tidligere Besiddere, fik Stiftamtmanden 6. Marts 1686 Befaling til at sørge for, at nævnte Tiender forbleve under Klosteret.

Klosteret bestyredes nu nogle Aar af Regimentskriver Krigsraad Andreas Rask, der købte Gaarden 1716. Han havde tidligere ejet Visselbjerg og Lydumgaard og var gift med Johanne Lavridsdatter. 1709 siger han i en Ansøgning at have tjent Kongen 35 Aar og i 19 Aar at have været Regimentsskriver.

1710 saaedes der 12 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 36 Tdr. Havre til Klosteret. Aaret efter findes der optaget i Tingbogen en Synsforretning over Klosterets Bygning paa Rasks Begæring. Borgegaarden bestod af 4 Huse, nordest i Gaarden Fruerstuehuset opbygget af Grantømmer, 20 Fag langt med en hel og halv Kvist norden til, med Tagsten paa begge Sider undtagen over de 2 Fag paa den vestre Ende. Sønden til Vesterenden et lidet grundmuret Hus, hvori Kokken. Vester i Gaarden et grundmuret Hus med Halmtag, kaldes Bryggerhuset, ganske øde og brøstfældigt, derved var Port (formodentlig imellem det og Kokkenet). Et lidet Hus paa 9 Fag, bygget til Østerenden af Fruerstuehuset,

med 2 Ruder, i samme Hus 2 Stuer, hvori Folkene havde Kammers. Der nævnes ikke nogen Bygning mod Syd, men der var ogsaa Kirken.

Der var særlig Ladegaard. Kornladen 32 Fag, Stalden 12 Fag, Oxenhuset 14 Fag og saa godt som øde. Alt dette var særdeles brøstfældigt og krævede store Bekostninger, „og fandtes ellers ved Gaarden ingen Inventarium af nogen Slags, i hvad Navn det end nævnes kan, enten Borde eller Bænke, Kakkelovne, Kvæg eller Bæster, Plov eller Vogn". Tilstede ved denne Synsforretning var Fru Anne Dyre, den Stakkel havde vel maattet udlevere alt til Kreditorerne.

Rask ombyggede det meste af Ladegaarden.

1727 og senere ejedes Gaarden af Prokurator Mads Staby, hvis Datter Maren Staby giftede sig 21. Marts 1751 med

Johan Frederik Bedel, der blev Ejer af Gudum Kloster. Deres ældste Søn Lago Mathias Bedel er født 7. December 1752 paa Gudum Kloster og døde 1827 som Præst i Everdrup i Sæland; han var en frugtbar landøkonomisk Forfatter, der bl. a. har udgivet en indenlandsk Rejse, der indeholder mange Oplysninger om økonomiske Forhold. Joh. F. Bedel var en Præstesøn fra Nustrup og blev Student 1746. Efterat have solgt Gudum Kloster, ejede han Nørre Vinkel og Bækmark og flyttede tilsidst til Skov i Gudum Sogn, hvor han og hans Hustru døde paa samme Dag, 3. November 1800.

Vedel solgte Gaarden til Præsten i Gudum Lars Jelstrup, der anden Gang giftede sig med en Datter af H. de Leth til Nørre Vosborg, men dette tilstodes ham først, efterat han paa Ansøgning 1757 var bleven Konsistorialraad. Ligesom han heri efterlignede Jermiin i Hjerm, saaledes blev han ligesom denne Herremand i det Sogn, hvor han var Præst. Han tog sin Afsked som Præst 1765, blev siden Ejer af Borgaard og Kokkedal og døde som Justitsraad 1792. Han solgte Gaarden til Jens Stjernhjelm til Kabbel, der vistnok 1768 solgte den til Forpagter af Kongensgaard

Christen Olesen. Han døde 1784. Paa hans Ligsten paa Gudum Kirkegaard staar, at han er født 1728 paa Ballegaard i Heldum Sogn, men det anses for sikkert, at det er paa Kammersgaard i Hygum Sogn Han opbyggede det nuværende Stuehus, der er paa 1 Etage med Straatag. Den nysomtalte L. M. Vedel skriver i sin „Indenlandske Rejse", foretaget 1799—1804, S. 79: „Gaarden er nu opbygget efter nyeste Smag med store og skønne Værelser. Kirken, en Fløj af Gaarden, er meget udpyntet og ret smuk; jeg kunde næsten intet kende igen af de forrige Bygninger paa Gaarden, thi alt var forandret, dog savnede jeg Stenen over Døren med Belovs Indskrift. Agerdyrkningen drives efter Skik og Brug i Egnen, Kvæget er stort og godt. En betydelig Hedestrækning og skønne Tørvemoser høre til Gaarden, hvor der er mange Harer, Ur- og Agerhøns".

Efter Chr. Olesen har Gudum Kloster gaaet fra Fader til Søn i 4 Slægtled. Iver Olesen, død 1832. Christen Olesen, der overtog Gaarden 1821, flyttede 1851 til Afbyggergaarden Nygaard og døde 1854. Iver Olesen, der overtog Gaarden 1851 og 1880 flyttede til Nygaard. Peder Olesen overtog Gaarden 1880.

Gudum Kloster har 21 Tdr. Htkr. og 250 Tdr. Land Ager og Eng. Hovedbygningen staar nu imod Nord i Forlængelse af Kirken og har en Fløj ved den østre Ende. Lade og Staldbygninger ere fra dette Aarhundrede. Man kan endnu midt paa Kirkens Nordside se, hvorledes den gamle Hovedbygning har været sammenbygget med den, medens Kirkegaarden nu som fordum er vesten for Kirken. Pladsen norden for Kirken hed i forrige Aarhundrede Nonnegaarden. Norden for Hovedbygningen er Have og i den nordligste Del af denne ses Levningerne af den gamle Klosterhave, der ligger lavt, omgiven af meget høje Diger og med ældgamle Esketræer, af hvilke dog nu mange ere gaaede ud.

Gudum Kirke.

Kirken ved Gudum Kloster maa formodes oprindelig at have været en af Kampestenskvadre opført Bygning, men af denne er nu kun en Tympanon, en Del Kvadersten, samt Døbefonten bevaret. Den nuværende Kirke, der næppe er ældre end Tiden omkring det 15de Aarhundredes Midte (om-

trent 1484, se S. 101), bestaar af en aflang-firkantet Bygning, som er opført af store røde i Munkestifte lagte Tegl. Fra først af synes den at have været dækket med fem Fag Krydshvælvinger, men om disse, der forlængst ere ombyttede med et Bjælkeloft, have vi nu kun Minder i de Vægpiller, hvortil Gjordbuerne og Krydsribberne sluttede sig. Af oprindelige Vinduer se vi paa Sydsiden tre og paa Nordsiden et: de ere spidsbuede og omfattede af Profileringer. Paa begge Længdesiderne nærmest Vest ses to lige overfor hinanden anbragte, nu tilmurede Døre, som ind imod Kirken afsluttes med flade Buer. Indvendig i Kirkens østlige Del findes fire smaa til Røgelse- eller Vievandskar bestemte Rum. Den ovenfor omtalte Tympanon, som ifølge Karakteren maa henføres til den romanske Periode, er indført i Kirkens søndre Side. Tidligst ved Midten af det 17de Aarhundrede har man til Kirkens søndre Mur nærmest Øst føjet en overhvælvet Tilbygning. under hvilken der findes lukkede Begravelser, og i den nyeste Tid er der bygget et lille Vaabenhus til Kirkens vestre Gavl.

Altertavlen, der ifølge det paa den anbragte Aarstal er udført i 1640, er udarbejdet i rig Renaissancestil. Midtpartiet fremstiller Nadveren, over dette ses Kristus paa Korset og øverst findes en Gengivelse af Opstandelsen. Til Siderne ses de fire Evangelister samt Petrus og Paulus. Paa Alterkalkens Fod læses: Malti Jensen, Forstander til Gudum Kloster haver fornyet og forbedrit denne

Kalk med Sølv og Guld saameget som XV Lod. Anno domini 1557, samt Navnet „Erich Odsen, Rider" med Rosenkrantzernes Vaaben.

Foruden disse Indskrifter, der sikkert ere kopierede efter ældre, findes Stjernhjelms Vaaben, samt en Angivelse af, at Hr. Jens Wandborg de Stjernhjelm til Tabel og Gudum Kloster har „forbedret" Kalk og Disk i 1768. De malmstøbte Alterstager synes at tilhøre samme Tid som Altertavlen, men de have hverken Aarstal eller Navne. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, maa henføres til den romanske Periode. Den er formet ganske som Fonten i Nørre Nissum. Prædikestolen er et i sildig Renaissancestil udført Snitværksarbejde, der næppe er saa gammelt som Altertavlen. Paa Fyldingerne ses slette oliemalede Fremstillinger af Evangelisterne. Kirkens Klokke, der hænger i en Aabning i den vestre Gavl, har følgende Indskrift: varbom. domine. manet. in. etarnom. mdliii. velberdig. man. malti. iensen. oc. fru. sofi. biles. haver. lade. stebe. meg. mdliii Paa Klokken findes desuden nogle enkelte andre Tegn. I den søndre Tilbygnings østre Væg er indført en i gullandsk Kalksten udhuggen Ligsten, af hvis Randindskrift følgende kan læses: hic jacet. palo iivel ar[m]iger de vlstrop . . . . [do] mina elena benedicti. requiescant. Stenen, der maa antages at tilhøre det 15de Aarhundredes anden Halvdel, har paa Midten Julernes og Sparre-Kaasernes Vaaben og i Hjørnerne Evangelistmærkerne. Paa Skibets nordre Væg

er anbragt en fra 1683 hidrørende Gravsten over Povel Eliæson, Ridefoged paa Krogsgaard, Bækmark og Holmgaard, hans Hustru, Boel Christensdatter, og hendes anden Mand, Hr. Morten. Alle tre ere udhugne paa Stenen i karakteristiske Knæstykker. Mellem Figurerne og Indskriften, der er paa Vers, læses: Christen Paulsen, ministerii candidatus † 1696. Pulpituret i Kirkens vestre Ende bærer Stiernhjelms Vaaben og Aarstallet 1767.

I forrige Aarhundrede hang paa den nordre Væg Kristus paa Korset, bekostet af Gudum Klosters Ejer Mads Staby, og i Koret en Tavle med Præsternes Navne, bekostet af Konsistorialraad Jelstrup. I Indberetningen 1766 siger der, at Kirken havde Taarn indtil Ildebranden 1631.

Præster.

Niels Hansen —1541.
Christen Simonsen 1541—60.
Jens Kjeldsen 1560—1600.
Peder Klemensen 1600—07.
Jakob Hansen Hegelund 1607—29.
Søren Tygesen 1629—40.
Peder Christensen Barmer 1640—82.
Lavrids Villumsen Grove 1682—86.
Mag. Jørgen Nielsen Lachmann 1687—1715.
Christian Johan Lavridsen Damstrøm 1715—44.
Povl Mortensen Borrebye 1744—48.
Lars Johan Jakobsen Jelstrup 1748—65.
Peder Hassing Lavridsen Hee 1765—82.
Saxo Ascanius 1782—1817.
Bernt Hartz 1817—22.

Simon Henrik Rosendahl 1822—39.
Samuel Christian Prahl 1839—54.
Karl Junius Optatus Steenberg 1854—69.
Rasmus Toxen Worm 1869—86.
Albert Schack 1887.

15. Januar 1670 beskikkedes Abraham Lavridsen Skaland fra Kjøbenhavn til Kapellan, men Præsten Hr. Peder Christensen Barmer klagede 1672 til Kongen over, at denne Person, der var et uægte Barn, ved vrang og usandfærdig Beretning havde faaet Ventebrev paa Kaldet, uagtet han selv havde betjent sit Embede saaledes, at Menigheden ikke havde det ringeste at beklage sig over. Han bad Kongen med grædende Taarer om at befri Menigheden og ham fattige gamle Mand for Abraham, men give ham til Kapellan en velfortjent Person Christoffer Wegner, som ikke alene mange Gange havde betjent hans Prædikestol, men hjertelig var tilskyndet af Menigheden til at gøre Ansøgning. Wegner selv indgav en Ansøgning, hvori han fremstillede Skalands usømmelige Opførsel mod den gamle svage Præst. Biskoppen erklærede, at Skaland havde gode Testimonier, havde prædiket i Domkirken for ham og kunde ikke kaldes udygtig. Wegner paastod vel, at hans Rygte i Kjøbenhavn var ilde, men kunde ikke bevise sine Beskyldninger. Wegner var ogsaa en smuk Person og havde ladet sig høre for Biskoppen, saa denne henstillede Valget til Kongen selv, og Skaland fik et nyt Kaldsbrev 7. April 1674, hvorpaa han var Kapellan i 4 Aar. Det er Hr. Peder

Christensen Barmer, der udgav ovennævnte Ligprædiken over Fru Margrete Kaas.

Om Jorgen Lachman kan mærkes, at han tog Magistergraden 10 Aar, efterat han var bleven Præst her, og 1712 udgav „Den Gudfrygtigis Alphabeth", gudelige Sange, af hvilke den første begynder med Af, den anden med Beængstet, den tredie med Christe, og saaledes Bogstavrækken igennem; alle ere paa 13 Vers. Derpaa følger en Samling Morgen- og Aftensange. Denne Bog har i sin Tid været yndet, da den udkom i flere Oplag. Den er prydet med Ærevers af flere Nabopræster, saaledes af Henrik Ejlersen Garboe i Vejrum, Peder Nygaard i Resen og Jens Christensen Seiling i Tørring.

Fabjerg Sogn.

Sognet, Annex til Gudum Sogn, grænser mod Nord til Lem S. og Nissum S., mod Øst til Nissum S. og Gudum S., mod Syd til Gudum S. og Flynder S, fra hvilket sidste det paa en Strækning skilles ved Flynder Aa, mod Vest til Rom S. Kirkens Afstand fra Lemvig er en Mil. Sognets Fladeindhold er 6098 Tdr. Land, Hartkornet 190⅛ Tdr. Den største Del af Sognet har en svag Helding mod Syd indtil Flynder Aa, der har sit Udspring i Gudum Sogn og mange Tilløb her i

Sognet: derfra er der igen en Stigning mod Syd, men der findes ikke større Højdedrag. 2 Skoler. I alt i Sognet 124 Gaarde og Huse med 603 Indbyggere (1880: 645, 1860: 548, 1840: 559, 1801: 402).

Navnet Fabjerg (udtales med langt a) findes aldrig med anden Skrivemaade end den nuværende og er vanskeligt at udrede. I Form ligner det Faaborg i Fyn og i Skadst Herred, men disses Udtale er med kort o og kort aa. I Norge findes nogle Stednavne med en gammel Form Faðheimr, og dette Fað findes vel ogsaa i Fabjerg; i Norge er det vel Navn paa et Vandløb, da man har en Elv, der hed Foð (föð). Fabjerg ligger ligesom paa en Landtunge, idet 2 Dalstrøg noget sønden for Kirken gaa sammen i en Spids; det er ventelig de Strømme, der engang have gaaet i dem, der hed Fað, et Ord, der er aldeles forskelligt fra det nu brugelige Ord et Fad, der oprindelig hed fat.

I Sognet findes 89 Høje, af hvilke de fleste ligge i en Række fra Vest til Øst midt igennem Sognet i Højde med Kirken, nogle i temmelig lige Linier og flere ret store. Tæt vesten for Kirken ligger en Vejrmølle paa en meget stor Høj. Paa Rattrup Hede findes en Langdysse, der er 130 Alen lang og vender i Øst og Vest, men næppe $1\frac{1}{2}$ Alen høj. Paa Heden sydvest for Kirken er en anden Langhøj, kun halv saa lang. Ved Børring nævner Indberetningen 1638 nogle Høje ved Navn Deggerhøje, hvilket betyder onde Aanders Høje, ved

Lundsby Lundhøj og Kaanhøj, ved Fabjergdal Frishøj og Dunnetshøj, i Heden i Sognets sydlige Del Jylshøj (paa General-Stabens Kort Ildshøj) og Kjelderhøj og østlig i Sognet Skodalshøj. Samme Beretning nævner af Dale ved Borring Bydal og østlig i Sognet Skjormdal og Limsdal, ligeledes ved Vestergaard vesten for Kirken et Bjerg Kjeldbjerg med en Kilde, ved Hyldgaard Baggeskilde.

Den store Fabjerghøj vesten for Kirken, om hvilken der gik et Sagn, at den var opført af Søsteren til den Kvinde, der byggede Kirken (se nedenfor), blev udgravet 1828 af 3 Karle, hvis Moder ventede at finde mærkelige Ting. Skønt Udgravningen var livsfarlig, idet Jorden idelig stød sammen og den ene Broder nær var bleven kvalt, naaede de dog hen imod Højens Midte, hvor de fandt nogle Broncesager, men bleve nu kede af et Arbejde, der havde varet i 13 Uger, skønt Arbejdets Fuldendelse vilde have været af betydelig Interesse, thi det synes, at der i Højen har været en af de bekendte Egekister med den Døde indhyllet i en ulden Kappe[7]).

Hvor ligger Tællepinds Høj, om hvilken fortælles i Thieles Folkesagn I, 169, at der paa den stod en Gaard, hvorpaa der boede en Mand ved Navn Tællepind, der i en Kamp med sin Nabo blev dræbt ligesom denne.

I Sognets nordlige Del findes:

Engholm, et Hus, Parcel af Store Vestergaard.

Fabjergbol, 4 Tdr. Htkr., var 1683 2 „Værsteder", kaldet Øster og Vester Bol; af Marker nævnes Munkeagre, Skjerrumtoft, Gaasetoft. 1552 boede her 3 Bønder, der ydede 7 Tdr. Byg, 2 Pd. Smør og 3 Skovsvin.

Toft, en lille Gaard, kaldes 1683 et Hus under Fabjergbol.

Holter, et Hus.

Vester Kviesgaard, 6 Tdr. Htkr., Øster Kviesgaard, Kviesgaardhus.

Kviesgaard har Navn efter den adelige Familie Kvie, der oprindelig hed Kvig eller Kvik. Af denne nævnes Niels Quigh, der 1388 pantsatte sit Arvegods i Nebel i Almind Syssel. Under Ørs i Rom Sogn bliver det vist, at Væbner Peder Nielsen af Østergaard i Gudum Sogn var Broder til Povl Qvie og selv ogsaa kaldtes Peder Qvie; de vare saaledes Sønner af Niels Qvie, hvis Vaaben fra 1399 er afbildet i dansk Adelslexikon med 2 parallelle Bjelker i et Skjold, medens Peder Qvie Aar 1406 har et Skjold delt i 4 Felter med Spidser fra tredie Felt ind i første[8]). Povl Qvie pantsatte Kviesgaard 1439 til sin Søstersøn Peder Kristsen af Ørs. Jes Qvie, der vel var Povl Qvies Søn, fremkaldte 1455 paa Skodborg Herredsting den Erklæring fra Jep Pedersen i Ørs, at hvis han eller hans Forældre havde Breve paa Jep Qvies Gaard i Fabjerg Sogn, da mælte han dem magtesløse. Jep Qvie maa antages at være Jes Qvies Broder. 1483 tildømte Rigens Kansler Kviesgaard

til Jes Qvie, der iøvrigt var en ret betydelig Mand, der 1476 nævnes som Lensmand paa Riberhus og var det til 1486. Han og hans Frue Margrete (Christiernsdatter) gav 1486 Kalk og Disk til Karup Kirke. Jes Qvie maa være død snart efter, thi 1487 indværgede Christen Pedersen Kviesgaard med dens Tilliggende, han kaldes ogsaa Christiern Aal[9]).

Det ses, at der var mange Arvinger efter Jes Qvie, men at Christen Pedersen skødede Gaarden til Niels Klemensen til Blæsbjerg, der 1510 tog Lavhævd og 1515 fik Rigens Kanslers Dom derpaa. 1521 erklærede Christen Pedersen, at han havde overgivet Niels Clemensens Søn Rasmus Clemensen alle de Bevisninger og Breve, han havde paa Kviesgaard og paa Gods i Bølling Herred, der ogsaa havde tilhørt Jes Qvie og som var ham tilfaldet i ret Arv. Niels Klemensen har dog ikke ejet Gaarden, thi det siges i et Brevuddrag, at den var forlenet ham af Kong Hans og var falden fra fri Mand til Kronen som Bondergods[10]). Det er altsaa paa Kronens Vegne, han har erhvervet ovennævnte Adkomstbreve, og Christen Pedersen maa have forbrudt sig paa en eller anden Maade. Fru Sofie Brahe til Bækmark skænkede 1647 sin Sosterdatter Jomfru Karen Ejlersdatter Qvitzou Kviesgaard og Karslund[11]). 1683 var Kviesgaard 1 Gaard, beboet af 2 Bønder.

Pindshus, Pindsmark, Pindsbolhus, Levninger af Pindsbol, der er underlagt Maribol.

Kjærgaard, 6 Tdr. Htkr., Kjærgaardhuse, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder, paa dens Mark laa Flintbjerg, Pallesagre.

Præstmark, et Hus, var 1683 1 Bol, der var Annexpræstegaard.

Vester Nørgaard, Øster Nørgaard, Vester Nørgaardhus, Øster Nørgaardhus. Nørgaard var 1683 1 Gaard med 3 Bønder; paa Marken laa Blæsbjerg og Stenbjerg. Peder Jensen paa Nørregaard fik 1556 Livsbrev paa Nørregaard uden Indfæstning[1 2]). Under Vester Nørgaard er lagt de 2 Bol Lundsby, der nævnes 1683, og Huset Toftløs.

Husene Kjærmark og Kjærmarkhus nævnes begge 1683 som en Gaard og et Hus. Kjærlukke, en ubebygget Parcel.

Buggesbol, et Hus, var 1683 et Bol under Prebensgaard.

Havrballe, Vester Havrballe og Havrballehus. Gaarden Havrballe nævnes 1583, paa dens Mark var 1683 Korslund Banke og Dragholm. Havreballehus nævnes 1683.

Ørvejle, 3 Tdr. Htkr., var 1683 et Hus, der synes 1681 at være bygget af Præsten Hr. Peder Barmer.

Korslund, nævnes 1683, Korslundhus, Nørre Korslund, et Hus.

Søgaard, ved en lille Sø, Søgaardhus; paa dens Mark var 1683 Balleagre, Billensbjerg, en Ager laa „ved Legil“, der vel var et Vandløb.

1499 udstædtes et Tingsvidne paa Nissum Kirkegaard, at Søgaard i 40 Aar ulastet og ukæret havde ligget til Fabjerg Kirke[13].

Vintersgaard, Øster Vintersgaard, Vintersgaardhus, Vintersgaard Mølle, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder; nogle af dens Marker hed da Troldhovedagre og Lundelukke; nu er Lundlukke et Hus.

Højland, et Hus, Parcel af Vintersgaard.

Hyldgaard, ca. 9 Tdr. Htkr., Hyldgaardhus; paa dens Mark nævnes 1683 den grønne Rende, Ulstoft og Stenbjerg. 1638 hørte derunder Holms Hussted, der 1661 kaldes Houlum Hussted.

Svendsgaard, ca. 6 Tdr. Htkr., hed 1526 og 1683 Svendsens Gaard.

Sønder Lyngholm, et Hus.

Store Vestergaard, 5½ Tdr. Htkr., Lille Vestergaard, 6 Tdr. Htkr., Nørre Vestergaard, et Hus, Store Vestergaardshus. 1683 nævnes Store Vestergaard som en Helgaard og Lille Vestergaard som 2 Halvgaarde; paa den førstes Mark laa Kramstoft.

Blogsgaard, ca. 8 Tdr. Htkr., Lille Blogsgaard, et Hus, Blogsgaardhuse, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder. Den nævnes „Bloksgaard" 1539. Navnet udtales Blowsgaard.

Hundemose, et Hus, Parcel af Blogsgaard.

Præbensgaard, ca. 8 Tdr. Htkr., Præbensgaardhuse, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder, derunder hørte et Hus, kaldet Bugensbol; paa

Marken nævnes Hummelkjær, Ulstoft, Lundhoj. Navnet udtales Prævensgaard.

Bækhuse, nu 2 Huse, tidligere var der et til, der er lagt under Svendsgaard.

Stovsgaard, Parcel af Præbensgaard.

Maribol Fattiggaard, ogsaa kaldet Nygaard, derunder er i sin Tid lagt Gaarden Pindsbol, der nævnes i Matriklen 1683, og en Parcel af Wintersgaard. Paa Pindsbols Mark nævnes 1683 Agre „osten den graa Sten".

Pigsborg (udtales Pegsborre), 5 Tdr. Htkr., kaldes 1683 Petsborg og var da et Bol, noget af Marken hed Stivlandsagre. Under den er lagt

Vesterdal, der var et Bol 1596 og 1683; 1766 nævnes Store og Lille Vesterdal.

Lisomkjær, 6 Tdr. Htkr., nævnes 1587, men fejlskrevet Risumkjær.

Bjerg, 4 Tdr. Htkr., var 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes Lysenborgstoft. 1596 kaldes den „paa Bjerg".

Nymolle, Vejrmolle.

Fabjerg Kirke, se nedenfor.

Fruerbol, en Gaard, var 1683 et Bol, der tilhørte Kirken. Om det siges 1766, at det tidligere havde været ene om at gore Korsel til Kirken, naar denne var under Reparation, hvilket nu var fordelt paa alle Sognefolkene.

Norredal, 1 Gaard, Parcel fra Fabjergdal og Bjerg.

Sønder Engelund, 5½ Tdr. Htkr., Nørre Engelund, 4 Tdr. Htkr., Nørre Engelundhuse. Engelund var 1683 1 Gaard med 2 Bønder og 2 Huse, Alshus og Hedehuset. I Indberetning 1638 siges, at Engelund tilforn var en Herregaard, men nu besiddes af Bønder. Den ejedes af Margrete Friis, Datter af Iver Friis til Haraldskjær, der 1573 giftede sig med Didrik Høicken, der nævnes som død 1596. Hun døde 1613. Hun havde Retstrætter om Stjernborg i Torring Sogn. Hendes Datter Sofie var gift med Oluf Munk til Kvistrup[14]). Margrete Friises Farfaders Broder var Jorgen Friis, den sidste katholske Biskop i Viborg, som 1542 havde Trætte med den ældre Oluf Munk om Engelund, Agergaard og Lomborg Mølle, men da var Engelund næppe Herregaard.

Tinggaard Huse. Tinggaard var 1683 en Halvgaard, men er lagt sammen med Agergaard.

Balletoft, 1 Gaard, var 1683 et Bol.

Agergaard, ca. 8 Tdr. Htkr., var 1683 ½ Gaard. Chr. Sten til Strandbygaard pantsatte 1502 Agergaard til Vestervig Kloster[15]).

1815 blev Tinggaard lagt sammen med Agergaard, imod at Ejeren, Peder Agergaard, opførte 2 Huse, hvert med 3 Tdr. Land, der altid skulde være forsynede med Beboere.

Rottesgaard, 4 Tdr. Htkr, var 1683 en Gaard, der hed Rottersgaard; derunder hørte Orvejlehus, der er til endnu.

Nørre Børring, Mel Børring, 4 Tdr. Htkr., Sønder Børringhus, Nørre Børringhuse, Mel Børringhus, Vester Børring, 1 Hus. 1574 nævnes en af disse Gaarde som „Store Bør-dum". Nørre, Sønder og Mel Børring nævnes 1683; Sønder Børring er lagt under Savmands-gaard.

Savmandsgaard, 10 Tdr. Htkr. Under den er lagt Brokkensgaard, af hvilken den halve Del var øde 1683; paa Marken laa Deggerhøj; den nævnes ogsaa 1766; under Savmandsgaard er og-saa lagt Sønder Børring. Savmandsgaard nævnes hverken i Matriklen 1683 eller 1766, men en Anders Savmand døde 1760. Savmand er en gammel Be-nævnelse paa en Tømmermand.

I Sognets sydlige Del:

Annexhede, et Hus, Hollandshus.

Fabjergdal, 4 Tdr. Htkr., Fabjergdalhus, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Hvirveltoft, 1½ Tdr. Htkr., Hvirveltoft-hus, var 1683 et Bol, synes 1596 at have heddet Hvirveltud eller Hvirvelhoved.

Rottrup, 1 Gaard, hed 1683 Ratrup og var et Bol. 1482 pantsatte Fru Benedikte Jensdatter Stenfeldts Efterleverske (se under Kokholm) til sin Søn Jes Sten i Vejlinggaard sin Gaard Raptrop med et Byggested, kaldet Lamberts Hussted, og et Mølleested, Lamberts Møllested[16]).

Brunshede, kaldes mest alene Heden (e Hee), var 1683 et Bol, der hed Brunshus og laa paa

Heden. 1634 afstod Mogens Sehested til Kronen et Værsted kaldet Brunhuset, det lagdes under Gudum Kloster. 1444 nævnes et øde Gaardsted, kaldet Bruns Hussted[17].

Sønderby, 1 Gaard, der er købt af Staten til Skovdyrkning, var 1683 en Gaard, men var i Middelalderen flere. Saaledes skødede Peder Krabbe 1429 til S. Hans Kloster i Viborg en Mølle i Sønderby, kaldes Fabjerg Mølle, en bygget Gaard liggende hos Møllen i Sønderby og 5 øde Gaardsteder i samme By; disse 5 øde Gaarde ere aldrig siden blevne opførte og deres Mark er groet i Hede. 1461 toges Tingsvidne, at de havde ligget til een Gaard[18].

Vestermølle hørte oprindelig under en Gaard i Sønderby, og kaldtes Fabjerg Mølle, saaledes allerede 1420. Møllen er nedlagt efter en Ildebrand og solgt til Staten.

Østermølle, ogsaa kaldet Nebs Mølle, nedlagt som Mølle, skreves 1683 Nipper eller Nypis Mølle; 1505 omtales et Pantebrev paa Nyps Møllested med Dam og Damsbund[19]. Den maa have Navn efter en Møller ligesom Nebs Mølle i Ribe. 1686 solgte Niels Kaas til Bækmark Nibs Mølle til Birgitte Pedersdatter, Enke efter Præsten Lavrids Gregersen i Vandborg[20]. Under denne Mølle er lagt Rogesbol, der nævnes 1683 og 1766.

Sande, et Hus, der nævnes 1766.

1683 nævnes et Bol Bildingborg, der synes at have ligget mellem Savmandsgaard og Agergaard.

Ubekendt er nu Ravrsbol, der synes at have ligget i samme Egn, den var en Halvgaard 1683 og var endnu til 1766. 1683 nævnes Avnsborg, der da var et Bol og et Hus, var ogsaa til 1766.

Fabjerg Kirke.

Kirken, af romansk Bygningsstil, er opført af ombyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, vare dækkede med Bjælkeloft og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf flere endnu kunne ses trods Tilmuringen. Af Skibets tvende Døre, der begge have retvinklet Karmsnit og aflange firkantede Overliggere, er den nordre bevaret, medens den søndre er blindet. Hele den oprindelige Bygning hviler paa en Dobbeltsokkel. Som det synes, i en sildig papistisk Tid har man til Skibets vestre Del føjet et hovedsagelig af store røde Tegl i Munkestifte muret Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med selve Kirken ved en Bueaabning. Vistnok fra samme Tid hidrører Korets Hvælving, samt et Vaabenhus, som er knyttet til Skibets Nordside. Senere hen har man udvidet Triumfbuen, indsat store, klodsede Vinduer, ombygget Taarnets øverste Parti, samt delvis ommuret Kampestensvæggene.

Altertavlen er et meget smagløst Arbejde, hvortil der er anvendt Brudstykker af Renaissancesnitværk. Midtpartiet indtages af en slet, oliemalet Fremstilling af Kristus, der velsigner Brødet og Vinen. Alterkalken er ifølge Indskriften fra 1637. De anselige malmstøbte Alterstager ere næppe ældre end Aarene omkring den 17de Aarhundredes Midte. Døbefonten, der utvivlsomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp og har en firkløverformet Kumme. Prædikestolen er et tarveligt Snitværksarbejde fra Renaissanceperioden. Tilvenstre for Korbuen hænger et slet udskaaret Krucifix fra den seneste papistiske Tid. Klokken har følgende, med gotiske Bogstaver udført Indskrift: anno domini tusin fem hundre i i i i. ihesus nazarenus rex iudorum. hielp maria sanctus gereanis. amen. (a)lpha. et o deus et homo. o. rex glorie. veni cvm. pace. then. thid. vor. per. lassen. oc crestiern perssen kirkiveri.

Om Kirkens Opbyggelse havde man midt i det 18. Aarhundrede følgende Sagn, der aabenbart er fremstaaet forat forklare Navnet Fabjerg og næppe har mindste Grund: „Tvende Søstre af Adel skal ved Kristendommens Opkomst have boet der og da den ene antog den kristelige Religion, skal hun have foretaget sig at bygge en Kirke, men den anden, der ej vilde lade sig omvende, foretog sig at oprette et Bjerg eller stor Høj, som ligger vesten for Kirken, og som Kirken blev bygget forend Bjerget, saa siger gemene Mand, at Kirken deraf er kaldet Forbjerg,

det er: færdig før Bjerget". Noget i dette Sagn er af ældre Oprindelse, thi i Indberetningen 1638 findes: „Kirken siges af gamle Folk at skulle være bygget af en Jomfru af de Frisers Stamme." Man har her tænkt paa Friserne paa Engelund. Et Pulpitur i Kirkens vestre Ende nævnes 1766 som bekostet af Præsten Jørgen Lachmann.

1494 bevilgede Bisp Hartvig i Ribe Gudum Kloster at indsætte Præster i Fabjerg Sogn[21]).

Resen Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Gudum Sogn og paa en kort Strækning til Limfjorden, mod Øst til Humlum S., mod Syd til Kilen, Olby S. og Fovsing S., mod Vest til Gudum S. Kirkens Afstand fra Struer Station er $\frac{3}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 4265 Tdr. Land, Hartkornet 173 Tdr. Resenkjær, der gennemstrømmes af Dyndaa eller Resenkjær Aa, deler Sognet paa langs i 2 Højdedrag. Den sydlige Del har Fald mod Kilen. 1 Andelsmejeri fælles med Humlum Sogn 2 Skoler. I Alt i Sognet 44 Gaarde og 100 Huse, deraf ca. 35 jordløse, med 751 Indbyggere (1880: 696, 1860: 615, 1840: 510, 1801: 423).

Navnet Resen forekommer ogsaa som 2 Sogne i Salling, i Resendal i Hids Herred og Resenfeld

(der er et nyt Navn) i Lysgaard Herred. I Prof. O. Ryghs Afh. om Trondhjemske Gaardnavne[22]) gøres opmærksom paa et Elvenavn Reisa. Vort Resen ligger lige ved Kilen, Resen i Hindborg Herred ved Skive Fjord, Resen i Fjends Herred ved Karup Aa, Resendal ved Guden Aa. Endelsen -en er vin, Græsmark, (den norske By Bergen hed saaledes Björgvin), der ofte føjes til Vandes Navne, og Rese, der svarer til det norske Reisa, er et ældgammelt Navn paa Kilen. En stor Mængde Stednavne stamme fra nu tabte Benævnelser paa Vande, og det er selvfølgelig vanskeligt at fremdrage disse Navne, der hidrøre fra en meget fjern Tid, men dog for en Del ere bevarede i Norge, hvis gamle Sprog stod paa et Standpunkt, der var mange hundrede Aar ældre end det danske Sprog, der tidlig blev afslidt paa Grund af Betoningen.

Af Gravhøje findes 117 foruden 36 overpløjede. De højest liggende ere de 5 Mahøje imod Nordvest, de to Skaarhøje eller Bavnhøje paa Toftum Banke ud mod Fjorden, 4 Brændhøje og Trehøje østligst i Heden, ud mod Kilen; den ene af disse sidste er den største og en af de bedst bevarede i Sognet. Syd for Kikkenborg ligger Fanghøj, hvor der siges at være foregaaet en Henrettelse, men det er sagtens et Udsagn, der er fremkommet for at forklare Navnet. Paa Orgaards Mark ligge 12, mest smaa, hvoraf en er langagtig, paa Rotborg Mark 5, hvoraf den ene smuk og vel bevaret, paa Marslund Mark 10, af hvilke 7 ere overpløjede. Ved lille Ellebæk findes

12 smaa Høje og noget til Sydvest derfor 3 Kobbelhøje; imellem de sidste og de 12 smaa Høje findes en Mængde lave hensunkne Indhegninger, mest firkantede af Form. Disse Indhegninger træffes ofte, men det er tydeligt, at de ikke ere Oldtidslevninger, men Porsdiger, som de somme Steder kaldes, idet man i Læ af dem dyrkede Pors, der endnu i forrige Aarhundrede brugtes til Øl. 1638 kaldes nogle Høje sydvest for Kirken Brammelhøje. Ved Udgravning af Rytterhøj paa Lille Humlum Mark fandt man for 4—5 Aar siden en Mængde Menneskeben og imellem nogle flade Sten 2—3 hele Skeletter, som ved Berøring faldt fra hinanden. Her var mindst begravet 8—10 Personer, og det saas paa Tænderne, at det var unge Folk. Paa Kvolsgaardhus Mark er der flere Steder truffet Stenbro af almindelige Sten og derimellem flere Steder forkullede Træstumper. Saadanne Pletter ere 4—5 Alen brede og noget længere, og naar Stenene vare optagne, avledes der bedre Korn paa disse Steder end paa den omliggende Jord.

En snever Kløft i Toftum Bakker kaldes Roverstuen, hvortil der knytter sig de sædvanlige Sagn om Røvere og de Rigdomme, der fandtes i deres Hule. Paa Heden ved Mo er der et rundt Hul i Jorden af omtrent 7 Alens Dybde, der kaldes Taterhullet og hvor Tatere skulle have boet. Fra Resen Præstegaard stammer Familien Resen, som det nedenfor ses. Ogsaa den i forrige Aarhundrede bekendte Maler Erik Pauelsen er født der i Sognet[23].

I Sognets nordlige Del findes:

Toftum, ca. 9 Tdr. Htkr., Vester Toftum, 4 Tdr. Htkr., Mel Toftumhuse, Vester-Toftumhus; Toftum var 1683 3 halve Gaarde; paa deres Marker nævnes da Vedetoft, Kringeltoft, Vommerstjel.

Væde. Hus, Parcel af Toftum, udtales Vær, altsaa oprindelig Væte, og betyder vel Sømærke.

Nørre Kokholm, 4½ Tdr. Htkr., Sønder Kokholm, Nørre Kokholmhuse, Kokholm-hus. Kokholm har i sin Tid været en Herregaard. 1467 blev det taget Tingsvidne af Gudum Birketing, at hverken Peder Krabbe eller nogen anden, der havde boet paa Kokholm, havde givet Last og Kære paa en Jord paa Gammeltoft paa Skodborg Mark, forend nu Ejler Jul gav Kære derpaa, og samme Jord havde ligget til Skodborg ulastet og ukæret i 60 Aar. Samme Peder Krabbe skødede 1429 med sin Hustrus Raad til St Hans Kloster i Viborg Fabjerg Mølle i Sønderby og en bygget Gaard ved Møllen samt 5 øde Gaardsteder i Sønderby. Han skødede videre 1444 samme Kloster et øde Gaardsted i Fabjerg Sogn, kaldet Bruns Hussted[24]).

1462 døder og magtesløs gør Christiern Sten af Bækmark de Breve, han eller hans Moder have paa Sønderby og Fabjerg Mølle, og Fru Bodil Mogensdatter, Fru Benedikte Jensdatter og Christiern Sten vedkendte sig ved et andet Brev, at de havde Sønderby og Fabjerg Mølle af Klosteret for Afgift, ligesom sidstnævnte fik Livsbrev derpaa. Disse vare

altsaa Peder Krabbes Arvinger. 1471 udstædtes et Landstingsvidne, at det aldrig var hørt eller spurgt, „at de af Vosborg have nogen Tid været paa forskrevne Landsting og gjort Advarsel, at de vilde gøre Sandemands Tog paa forskrevne Mark," som her kaldes Søndermark[25]).

Christiern Stenfeldt havde 1458 sluttet et Forlig med Fru Ingeborg af Vosborg og Klavs Podebusk, hvorved han fik overdraget 5 Gaardes Eje, og vi fejle næppe i, at disse netop ere de 5 øde Gaarde i Sønderby[26]). Han købte 1446 en Gaard i Vinum i Løg Herred og maa være død før 1462[27]). Han var gift med ovennævnte Bendit Jensdatter, der 1471 var Medlem af Præstegildet i Ribe og 1476 paa Skodborg Herredsting tilstod, at hun havde givet sine Sønner Christiern og Jes Sten al sin Rettighed i Flynder og Lomborg Møller og Gods til 25 Ørte Korn i Skyld, og at hun til sine Sønners Behov for 200 Mark havde pantsat Gjetterup Gaard og andet af sit Arvegods i Thy, medens hendes Svigersøn Ejler Jul ikke havde faaet Gods eller Penge paa sin Hustrus Vegne. 1491 pantsatte hun 4 Gaarde til Jens Spend til Rammegaard. 1471 havde hun en Gaard Raabjerg i Len af Vestervig Kloster[28]). Til sin Søn Jes Sten af Vederlanggaard (Vejlinggaard) pantsatte hun 1482 for 100 rinske Gylden Rattrup Gaard i Fabjerg Sogn og et Byggested, kaldet Lamberts Hussted og Lamberts Mølle og en Gaard paa Langburg Stol. Jes Sten og hans

Arvinger skulde beholde dette Gods i 80 Aar. Hendes Søn Christiern Sten havde Bækmark i Len af Ribe Bispestol og var gift med Johanne Juel. Det er denne Christiern Sten, der 1462 afsluttede hans da afdøde Faders Strid med Gudum Kloster ved at tage de omstridte Ejendomme i Len. Ejerne af Kokholm vare saaledes:

Peder Krabbe 1429. 1441.

Christiern Stenfeldt 1458.

Ejler Jul 1467. Han tog 1492 Lavhævd paa en Gaard i Kastbjerg i Ferring Sogn. Han er død før 1499, da hans Enke Kirstine „Stensdatter" af Kokholm bortskødede en Gaard vesten Engelund i Fabjerg Sogn til Vestervig Kloster. 1510 solgte Kirstine Steenfeldts Datter, Ejler Juels Efterleverske i Kokholm, for 400 Mark til Niels Klemensen Lindtorp Gaard og en Gaard i Birkind, hvilke Gaarde hendes kære Moder „Hustru" Benedicth skødede og oplod hendes kære Husbonde Ejler Juel[29].

Af Ejler Juels Børn mærkes her Markvard Juel, der efter Chr. Sten var forlenet med Bækmark og var gift mod Anne Viffert, og som formodentlig ogsaa ejede Kokholm. 1468 udstædtes et kgl. Brev, at da Markvard Juel om Sommeren havde været i Kongens og Rigets Tjeneste, gjorde Christiern Sten i Bækmark (hans Morbroder) Lavhævd paa Jord i Skodborg Herred norden Arnehøje og det Dige, der løb derfra ned til „Nidie" og Arne Hussted, hvilken Lavhævd skulde være magtesløs, og

det forbodes at trætte paa hans og hans Medarvingers Gods, medens han var i Kongens og Rigets Tjeneste[30]).

Kokholm tilhørte 1531 hans Søn **Bertel Juel**. Han havde fra 1537 Bækmark i Forlening efter sin Moder indtil sin Død 1545. Hans Hustru Johanne var Datter af Ove Skram. Hun overlevede ham og deres eneste Søn og giftede sig med Jens Grøn. **Jens Grøn** nævnes til Kokholm 1546 og 1551. 1560 skrives han til Ulsund. Han levede endnu 1582, men 1584 nævnes hans Arvinger. Hans og Johanne Skrams Søn Iver Grøn ejede Hvidbjerggaard paa Mors og døde 1591 som sidste Mand af Slægten[31]).

Kokholm synes derefter at være kommen til **Hartvig Skram** til Dejbjerglund, der var Johanne Skrams Broder, og hans Datter **Mette Skram** til Kokholm giftede sig med **Peder Skram** (Fasti) til Volbjerg og Strandbjerggaard[32]). Hun døde først, hvorfor Kokholm tilfaldt hendes Brødre Jakob Skram til Fruergaard, Anders Skram til Dejbjerglund og hendes Svoger Christen Krag til Glumstrup, der dog gav hendes Mand Livsbrev paa „det ringe Gods", hun havde haft; Peder Skram døde 1613[33]).

1638 siges i Indberetning til O. Worm, at Kokholm tilforn har været en Herregaard, men nu besiddes af en Bonde. 1678 fik Bertel Nielsen i Kokholm Tingsvidne, „at han bor udi en stor forskyldet Gaard og skatter og holder Soldatshold af

24 Tdr. Hrtk., saa han i disse besværlige Tider er kommen meget til Agters, saa det falder ham tungt og besværligt Gaarden at bruge og Kontributionerne at udrede." Bertel Nielsen har dog ikke ejet Gaarden helt, thi paa Herredstinget er læst et Skøde af 12. Okt. 1685, hvorved Anders Sandbergs Enke Fru Ingeborg Krabbe skøder sin Del i Kokholm til velædle og velb. Jens Simonsen til Sødal. 1697 tilhørte Kokholm Knud Lang i Lemvig, der paastod, at den endnu var en Herregaard (se S. 23).

Engholmhus.

Kjærgaardsig, 1 Gaard, 1683 en Fjerdedelsgaard.

Nygaard, Parcel af Sønder Kokholm.

Overgaard, Parcel af Sønder Kokholm.

Mattrup, 6 Tdr. Htkr., 1683 en Halvgaard; paa Marken nævnes 1683 Galebjerg, Trindbjerg og Blegbjerg. Mon dens Navn ikke oprindelig skulde have været Maktorp efter det paa den anden Side af Kæret beliggende Makholm? Under Mattrup er lagt en Trediedelsgaard, Budsgaard, der nævnes 1683.

Søndergaard, Parcel af Mattrup.

Hyldtoft, 1 Gaard, kaldes 1683 et jordløst Hus under Præstegaarden.

Pilgaard, ca. 4 Tdr. Htkr., nævnes 1596. 1683 var det en Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes Ringelbakke, Maridal, Grødslev, Steglhojsagre.

Bonnesig, 1 Gaard, Bonnesighus, Parceller af Pilgaard.

Resen Præstegaard. Parceller af denne ere Husene Lergravhus, Dalgaardhus, Resenkjærhus, Kjærgaard, Kjærgaardhus. 1690 beretter Præsten, at 1686 nedblæste Laden, 1687 Stalden og Fæhuset, 1688 afbrændte næsten hele Salshuset.

Nørre Makholm, 4½ Tdr. Htkr., Mel Makholm, 4 Tdr. Htkr., Sønder Makholm, en Gaard, Makholmhus, en Gaard, Makholm Mølle, Norre Makholmhus, Øster Makholm, 1 Hus. Makholm var 1596 en Selvejergaard, men 1683 3 halve Gaarde og 1 jordløst Hus.

Stovdal, 1 Hus, Parcel af Sonder Makholm.

Bæk, 5 Tdr. Htkr., var 1683 en Helgaard med 2 Bønder.

Østerbæk, 1 Gaard, Parcel af Bæk.

Ranbjerg (udtales med langt a), 1 Hus.

Store Hedegaard, 5 Tdr. Htkr., Hedegaardslund, 1 Hus, Store Hedegaardshus. 1587 var det en Selvejergaard, hvis Herlighed af Kronen blev overdraget til Ludvig Munk til Kvistrup. 1648 faldes det en Helgaard, 1683 en Halvgaard.

Sand, 1 Hus.

I Sognets sydlige Del:

Dalgaard, 4½ Tdr. Htkr.; 1683 nævnes paa dens Mark Ormdal og Brammelhøj.

Havgaard, Havgaardhuse; 1683 nævnes en Mark Kjellingtoft.

Damgaard, 3½ Tdr. Htkr.

Bjergegaard, 1 Gaard, Bjergegaardhus. Kom 1638 fra Kronen til Kabbel. 1683 laa dens og Damgaards Jorder i Fællesskab; af Marker nævnes da Tryldtoft og Mangtoft.

Hede, 1 Gaard; derfra og fra Dalgaard er udskilt Gaarden Hedemarkhus.

Husene Mosevang og Degntoft, Parceller af Hede, og Kjærhale.

Mel Hede, 1 Gaard, derunder er lagt Nør og Sønder Hede. Deraf Parcel Huset Sønder Hedemark.

Multofthus.

Langergaard, 4 Tdr. Htkr., Langergaardhuse. Gaarden skrives i ældre Tider ogsaa Lungergaard. 1514 blev den af Mikkel Krag til Flyndergaard pantsat til Niels Klemensen, og tilhørte 1552 Fru Elline Gøye til Klavsholm. Da kaldtes den ogsaa Lungvadgaard; Broen over Kæret norden for hedder endnu Langvadbro. 1545 var der fort Trætte mellem Hr. Christen Krabbes Børn i Husby og Jørgen Friis til Kraſtrup om Ejendomsretten til Gaarden, Møllen og 4 Gaarde i Rejsen; disse Børns Værge var Niels Krag til Kjellingbjerg. Jens Juel til Kjeldgaard afstod 1632 Gaarden, Møllen og 2 Boliger ved Navn Ellerbæk til Kronen, der igen 1640 stødede dem til Erik Krabbe til Strandbjerggaard. 1683 var Møllen øde, og hvor Dammen havde været, var et Morads begroet med smaa „Syver", men der var dog endnu et brøstfældigt

Møllehus, 2 smaa gamle Møllestene og et forfaldet Knaghjul. En af Markerne hed Kramsboltoft. Det maa derefter antages, at her havde ligget Krams Husted og Enke Husted, om hvilke der 1487 toges Tingsvidne, at de i 40 Aar havde hørt under Gudum Kloster[34].

Tolsbjerghus.

Esthave, 1 Gaard, var 1683 $\frac{1}{4}$ Bol.

Marslund (udtales Maslund), 4 Tdr. Htkr., Fattiggaard, Marslundhus. Nævnes 1578.

Rotborg, 4 Tdr. Htkr., Rotborghus, var 1683 en Halvgaard. 1805 bleve Hovedparcellerne af den og en anden Gaard, Dusdeje (1683 et Bol), sammenlagte til den nuværende Gaard.

Ravnshus, Parcel af Dusdeje.

Højbjerghus, Lavlund og Degneboligen, Parceller af Rotborg.

Bækhuse, Parceller af Bæk og Store Hedehuse.

Katsighus, ogsaa kaldet Rotborghus, 1683 et Hus paa Store Hedegaards Hede, er nu en Samling Huse, hvoraf 1 hedder Aldershvile. Katsig er, som saa mangfoldige Navne paa Kat, vistnok oprindelig Kartsig, idet Kart i norske og svenske Dialekter betyder en knudret, tuet eller stenet Overflade.

Nørre Lillehumlum, 4 Tdr. Htkr., Vester Lillehumlum, 4 Tdr. Htkr., Sønder Lillehumlum, $3\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr., Lillehumlumhuse; her var ogsaa 3 Gaarde 1683, en af Markerne hed Sallingbotoft.

Vestergaard, Parcel af Sønder Lillehumlum.

Knarbjerghus, Parcel af den for længe siden nedlagte Gaard Knarbjerg, der 1683 var en Helgaard; en af dens Marker hed da Ryttersgrav; den var ogsaa en Gaard 1587, men Markerne ere lagte ind under Lillehumlum.

Mo, en Gaard, kaldes 1683 et Hus.

Dalhus, Parcel af det nedlagte Marsdalhus, hvis Jorder ere lagte under Vejbjerggaard.

Husene Skjelkjærhus, Spegborg.

Frisenborg, 1 Gaard.

Store Ellebæk, 1 Gaard, Lille Ellebæk, 1 Hus, Ellebækhus; 1632 laa Store og Lille Ellebæk paa Langergaards Mark. Tidligere skreves Ellerbæk.

Resenby, 1 Gaard, $3\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr., tidligere flere Gaarde.

Da i Begyndelsen af forrige Aarhundrede en Del af Egnen var udlagt til Ryttergods og der var Exercerplads ved Resen Kirke, klagedes der 1728 over det Uvæsen, der blev drevet i Kroen, hvor der var ulovlig Brændevinsudskænkning om Søndagen til Soldater, og Sognefolkene kom drukne i Kirken uagtet Præstens Formaninger. Den tidligere Kromand var bleven dreven af Sognet „for Skarnagtigheds Skyld." Nu er Kroen nedlagt, men tidligere havde den Betydning, da den laa ved Landevejen mellem Holstebro og Thy.

Resenborg, 11 Tdr. Htkr. Den tilhørte i forrige Aarhundrede den ældre Præst Rosenberg, der boede her og vel paa en Maade opkaldte den

efter sig, og efter ham hans Søn og Efterfølger. I Dreyers Beskrivelse siges 1795, at Gaarden er bygget „af megen Smag og god Indretning" og havde en Have med Kirsebærtræer, Jordbær, Blomster og Urter; da boede den yngre Pastor Rosenberg her, men Gaarden var da mindre end nu, thi det var først 1808, at Ejeren fik Tilladelse til at sammenlægge 2 Gaarde i Resen Sogn, imod at 2 opførte Huse bestandig skulde vedligeholdes med Beboere og Jorder. Det siges, at den nedlagte Gaard hed Volders Gaard, og Manden deri var bleven forgivet af sin Kone.

Tofthus, Resenborghus, Højlund, Bajstoft ere Parceller af Resenborg.

Østerstgaard, 5 Tdr. Htkr. (udtales Østersgaard, hvoraf Tilnavnet Østers), er den østerste Gaard i Resen.

Resen Kirke, se nedenfor.

Kikkenborg, 1 Gaard, har Navn af den vide Udsigt. Navnet er vel fra forrige Aarhundrede, men betyder ellers en Altan.

Kvolsgaardhus, Parcel af Kikkenborg.

Lavbjerghus, Parcel af Kvolsgaardhus.

Trosvad, 1 Gaard, Trosvadhus, kaldes 1633 Trosvad og var da et Bol, men 1683 kaldes det Trose og saaledes udtales det endnu.

Ørgaard, ca. 5 Tdr. Htkr., nævnes 1638.

Svartholtoft, Hus.

1476 nævnes i Sognet en øde Gaards Eje, kaldet Hords Jord eller Hordsons Hussted.

Resen Kirke.

Kirken, af romansk Bygningsstil, har udelukkende været opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som staa i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, dækkedes med Bjælkelofter, og Lyset modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf et endnu kan skimtes indvendig paa Korets Nordside. Af Dørene er den nordre fuldt bevaret, medens den søndre kun tildels kan følges i Omrids. De have begge retvinklede Karmsnit og dækkedes med aflang-firkantede Overliggere. Hele Bygningen hvilede paa en Dobbeltsokkel. — I en sildig papistisk Tid synes det, at Skibet er blevet forkortet en Del i Vest, hvorefter man føjede et Taarn til det. Taarnet er imidlertid forlængst nedbrudt, og kun den Bueaabning, hvorved det stod i Forbindelse med Skibet, kan endnu ses som en Blinding paa dettes Gavl. Vistnok fra samme Tid hidrører Korets Krydshvælving, samt et lille Vaabenhus, som er knyttet til Skibets Nordside. I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede har Jens Wandborg til Kongensgaard ladet bygge et Gravkapel til Skibets søndre Side, men dette er omkring 1850 blevet afkortet betydeligt mod Syd og Kisterne, som fandtes i det, nedgravede paa Kirkegaardens nordvestre Del. I 1792 har den daværende Sognepræst for Humlum og Resen,

Christian Rosenberg og Hustru Gertrude Marie Knakkergaard til Skibets vestre Gavl ladet bygge et smalt Taarn eller maaske rettere en muret spirdækket Klokkestapel, hvis hele Forside er aaben. Tid efter anden ere Kirkens Ydervægge for største Delen ommurede og tre Overdele fra de smaa oprindelige Vinduer indsatte forskellige Steder. I Kirkens Sydside er indsat store klodsede Vinduer. Korets Spidsgavl er ombygget med Tegl.

Altertavlen, der næppe er ældre end det 17de Aarhundredes anden Halvdel, er et tarveligt, men vel vedligeholdt Renaissancearbejde. Midtpartiet indtages af en daarligt udført Kristusfigur, som er malet for faa Aar siden af en Hr. Hansted. Alterkalken har hverken Aarstal eller Navn, men ifølge Formen synes den at tilhøre den nyere Tid. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden Interesse fra Formens Side. Prædikestolen er et meget tarveligt, fra Begyndelsen af indeværende Aarhundrede hidrørende Arbejde. I den søndre Udbygning er henstillet et i Egetræ udskaaret Krucifix, som maa antages at tilhøre den seneste katholske Tid. Figuren er ualmindelig dygtigt skaaren; selve Korset nyt. Klokken har hverken Aarstal eller Indskrift og efter Formen at dømme tilhører den den nyere Tid.

I den søndre Tilbygnings sydøstlige Hjørne er indmuret en Gravsten over Præsten Povl Hansen. Af Stenens Indskrift, der tildels er skjult af Muren og Stolestaderne, kan læses: Natus erat anno

Jesu Christi 1532, patre Domino Johanne Andreæ F. Vedlejo, qui præerat eidem officio ab Anno 1513 ad 1560.

Det nedbrudte Kirketaarn havde den Mærkelighed, at det var rundt[35]. I saa Fald maa det have været meget gammelt, da de runde Taarne i Middelalderen vare Forsvarstaarne.

Præster.

Hans Andersen Vedel 1513—60. Han og hans Arvinger fik 1545 kgl. Bevilling paa at beholde Dalgaard, Stabeldal og et Bol i Alstrup i Navr Sogn for samme Landgilde, som de gav forend Grevens Fejde. Det er vel hans Hustrus Gods.

Povl Hansen, Formandens Søn, 1560—1600, Fader til Biskop H. P. Resen.

Bertel Povlsen 1600—40.

Godske Bertelsen 1640—75.

Christen Godskesen 1669—1701. Nævnte 4 Præster ere Sønner af deres Forgængere og have alle været deres Fædres Kapellaner. I 170 Aar gik Embedet saaledes i Arv fra Fader til Søn. Da Povl Hansen er født 1532, maa Faderen antages at have været gift før dette Aar og Reformationen allerede indført 1531.

Peder Nyegaard 1701—19.

Anders Bertelsen Wolder 1719—55.

Hans Hansen Rosenberg 1755—92.

Hans Christian Rosenberg 1792—1812.

Niels Christian Alle 1812—29.
Hans Christian Christensen 1829—34.
Hans Buhl Steenberg 1834—43.
Christen Rasmus Aagaard 1843—54.
Karl Frederik Voigt 1854—65.
Christian Johan Lodberg Krarup=Vilstrup 1865—80.
Peter Bartholin Jürgens 1880—91.
Adolph Lauritz Hansen 1891.

Humlum Sogn.

Sognet grænser mod Vest til Resen Sogn og er paa de andre Sider omgivet af Limfjorden; mod Nord ender det ved Oddesund i Grisetaa Odde eller Pinodde, mod Øst findes imod Veno Sund Ulvenæs, Gibel Næs og Klippen eller Askjær Odde, hvilken sidste Benævnelse dog næsten aldrig bruges; mod Syd ender Sognet i Struer Odde, der tilligemed en tilsvarende fra Olby Sogn fremkalder den Indsnevring af Kilen, der kaldtes Struer og gav Navn til Byen Struer. Kirkens Afstand fra Struer er ½ Mil. Gennem Sognet gaar Jærnbanen fra Struer til Oddesund med Stationerne Humlum og Oddesund.

Sognets Fladeindhold er 2650 Tdr. Land, Hartkorn 137½ Tdr. Jorderne ere højtliggende.

2 Skoler. 1 Andelsmejeri. I alt i Sognet 115 Gaarde og Huse med 654 Indbyggere (1880: 496, 1860: 400, 1840: 344, 1801: 303).

I Navnet Humlum er Endelsen hem, Hjem, hvilket i Oldtiden betydede et større Distrikt. Forstavelsen foran Endelsen um er sikkert altid en Lokalitet, aldrig et Personnavn, hvilket ellers let kunde findes, da vi i danske Oldsagn have en Kong Humle. Af lignende Stednavne findes i Sæland Humlebæk, paa Langeland Humletved (nu Humble), i Jylland Hummelur, Hummelmade, i Sverig et Sogn Humbla, hvilket ligner den Form, som den danske Krønikeskriver Sven Aggesen i det 12. Aarh. gav vort Humlum, idet han siger, at Knud den Helliges Flaade samledes i den Havbugt, der hed Humla (hvorom nærmere under Harboore). Hvis det forholder sig rigtigt, at Vandet her hed Humla, kan man ligesaa godt tænke paa Bugten vesten for Humlum som Venø Sund og Bugten ved Struer, og da Limfjorden vesten for Humlum har en Mængde Stengrunde, der nu kaldes Rønner, er det sandsynligt, at Humle er det i norske Dialekter forekommende Humul, der betyder en Samling Smaasten. Humlum betyder altsaa Strækningen ved et med Stengrunde opfyldt Vand. Iøvrigt findes ved Ulvenæs en 20 Tdr. Land med Grus og Smaasten.

Af Gravhøje findes 37 foruden 9 overpløjede. Paa den smalle Odde mod Nord findes en svag Ophøjning sønden for Pinen, hvori man skal have fundet Spor af et Gravkammer, der kaldes Humles

Høj, men dette Navn er vistnok opstaaet i nyere Tider. Paa Bankerne norden for Bassidal og Kjærshøje ligge 5 Høje. Paa Store Kjærs Mark findes 4 Høje, af hvilke den største kaldes Kong Ottos Høj, et Navn, der er fremkaldt af den urigtige Afledning af Oddesund efter den tydske Kejser Otto; Otto er ikke noget gammelt dansk Navn; iøvrigt kaldes Sundet Otsun, hvilket ikke er Oddesund. Fra disse saakaldede Kjærshøje er en vid Udsigt. Paa Taggaards Mark ligger 5 mindre Høje i Række paa en Banke, ogsaa med vid Udsigt. Paa Store Lunds Mark vesten for Kirken ligger den største Høj, Løjnshøj. Paa selve Kirkegaarden er rimeligvis ogsaa en Gravhøj; i dennes Top findes flere ældre Ligstene. Paa Sønderbak Mark østen for Kirken ligger paa en høj Banke Bavnhøj. Paa Brejnholt Mark findes de 3 Rovlhøje, af hvilke den ene er udjevnet. Paa en Banke paa Strandbjerggaards Mark ligger Trehøje. Ved Bramstrup ligger Asmind Høj, der 1683 kaldes Asmundhøj. Paa Banken ud mod Nissum Bredning, navnlig norden for de 5 Høje ved Bassidal, ser Jorden ud som den var opgravet i Volde, gaaende fra Øst til Vest, men det er sandsynligvis kun Sandflugt.

J. N. Wilse beretter 1776, at ved Vejbjerggaard havde man udhulet en Høj, hvorpaa man havde sat en Vejrmølle, hvis Hjulværk ragede op over Højen, medens selve Mølleværket var inde i Højen, hvis Sider vare beklædte med muret Bindingsværk[36].

Præsten i Mejrup, Christen Christensen, udgav 1627 et Skrift, der hed Skriverkonst. Deri omtaler han, at „Gud har givet sin Vrede tilkende med nogle underlige og ukendte Bogstaver, som han har skrevet paa begge Sider paa en Sild, som blev fangen udi Ottesund Aar 1614 den 4. Aprilis, hvilken Sild strax blev ført til Lensmanden, ærlig og velbyrdig og nu salig Preben Gyldenstjerne, som den strax lod afmale og mange Godtfolk tilstille. I lige Maade har jeg ogsaa med mange flere Godtfolk set og haft udi Hænde en anden Sild, fangen udi forskrevne Ottesund Aar 1618 den 18. Januarii, paa hvis Side stod denne røde Bogstav eller Tegn X As V og paa den venstre Side stod saaledes W."

Han mener, at Gud derved lod tilkendegive, at Fiskeriet skulde blive øde, „som ogsaa paa det næste sket er." Herved sigter Forfatteren til Følgerne af Havets Gennembrud ved Harboøre i Vinteren 1623—24.

I Sognet findes:

Oddesund Station med Dampfærge til Thyholm.

Pinen, 1 Gaard, tidligere Kro, opr. bygget paa Vejbjerggaards Mark. Den kaldes 1688 Oddesund Hus, men Navnet skriver sig fra utaalmodige Rejsende, der maatte vente paa Færgen fra Thyholm. 6. Febr. 1683 fik Erik Madsen kgl. Bevilling paa at være Færgemand efter Villads Sorensen imellem Thyholm og Harsyssel, og skulde være forpligtet til

altid at holde godt Fartoj og befordre de Rejsende for billig Betaling. I et Mandtal fra 1711 omtales: En fattig Mandsperson i Pinehuset ved Oddesund, som nu og da har lidt Øl og Brændevin fal for Rejsende, som rejse over Sundet. I J. R. Schandrups Poetiske Skrifter, der udkom 1728, omtales

En Bolig kaldet Pine,
der er og en paa Sallings Land,
hvor Folk kan sætte Skrine,
ja gæste der med Pak og Pik,
naar Vinden blæs for længe,
og Folk kan faa en liden Slik
for store danske Penge.

I Anledning af, at der solgtes Brændevin i Pinen, hvilket Lemvigerne mente var ulovligt, da Kroen ikke laa 2 Mile fra Lemvig, blev der 17. Juli 1710 optaget det Tingsvidne, at Vejen mellem Ottesund og Lemvig altid er holdt for 2 fulde Mil, naar man korte den nærmeste Vej ad Aa Mølle og forbi Nissum Kirke, men om Vinterdage var denne Vej saa ond, at den ikke kunde kores, og man drog da sonder om ad Langvad, Skodborg og Fabjerg Kierke, hvilket var en Trediedel længere. I November maaltes den korteste Vej derpaa med en Line paa 30 Alen og fandtes at være 31320 Alen.

Norbak, 1 Gaard, Norbakhus. Kaldes 1683 Bakken og var da et Hus.

Vejbjerggaard, 9 Tdr. Htkr., se nedenfor, Vejbjerggaardhus.

Skov, 1 Gaard, derfra er et Hus parcelleret uden Navn. Skov var et Bol 1683 og siges nu at have heddet Tageskov; der findes ogsaa noget Egekrat her Det er altsaa det Selvejerbol, Tagvadskov, der 1587 skødedes fra Kronen til Ludvig Munk til Kvistrup; derunder hørte en Eng i Sundskjær og en øde Jord kaldet Bassidal.

Gottrup, ca. 4 Tdr. Htkr., var 1683 et Bol.

Kjær, 1 Gaard, Kjærhus. Kjær var 1683 et Bol, men kaldes 1547 en Gaard.

Taggaard, 5½ Tdr. Htkr. Den hed i ældre Tid og endnu 1766 Tagvad. Tagvad skødedes 1483 til Gudum Kloster fra Hans Oluffsen i Trabjerggaard. 1485 erklærede et Sognevidne, at den Bæk, som gaar fra Tagvad Sted og op til Bassidal, er sandt Skæl mellem Tagvadgaard og det Bol, Ove Runge iboede, og at det Dige, som gaar fra Tagvad til Syenskjær (Sundskjær), var rette Enemærke til Tagvad, og udenfor Diget er Fælled til Tagvad og Drift til Vesterby. 1577 blev der gjort Markskæl mellem Tagvad og Kjær, og begyndte det ved den Bæk mellem Kjær og Norgaard ved den gamle Grøft og Digeende vesten Bækken, og den Jord mellem Kjærs Jord og Tagvads Jord var Fællesdrift for begge „Byer“[37]) Tagvad maa have Navn af et Vadested, hvori der gror „Tag“, det er: Ror; der er ogsaa en Eng, der hedder Rorkjær.

Norgaard, 1 Gaard, Store Norgaardhus, Lille Norgaardhus, var 1688 en Gaard. Som det ses ovenfor, var der 1485 en Gaard Vesterby i

Modsætning til Norgaard. I Humlum Sogn ligesom flere andre Steder ses det tydeligt, at By betyder Gaard.

Over Bredalsgaard, 4½ Tdr. Htkr., Neder Bredalsgaard. Bredal var 1683 en Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da: Dulsbjerg, Lærktoft, Brændemose, Vriagre. 1574 blev Gaarden skødet fra Kronen til Chr. Juel til Ustrup.

Bassidal var 1683 et Hus og hørte 1587 under Skov.

Skanderborg, et Hus, var 1683 et Bol.

Humlum Station.

Store Orskov, 1 Gaard, Orskovhus. Orskov kaldes 1587 et Bol, da det blev overdraget Ludvig Munk til Kvistrup af Kronen.

Vilhelmsminde, Parcel af Orskov.

Brunsgaard, Brunsgaardhus. Denne Gaard havde 1683 Jorden i Fællig sammen med Gade, Ryttersgaard og Vognsgaard. Endnu for 40 Aar siden kaldtes disse Gaarde som Følge deraf Grandelaget. Af Marker nævnes i Matriklen Tuskjeldagre, Holgadeagre, Hovagre, Vingagre, Løgenhøj, Kraghede.

Brunshaab, Hus, Parcel af Brunsgaard.

Gadegaard, 4 Tdr. Htkr., var 1683 en Gaard, paa dens Mark nævnes Ryttersagre, Vilagre.

Gade, et Hus, var 1683 et Bol, paa hvis Mark et Hus.

Ryttersgaard, ca. 3 Tdr. Htkr., Ryttersgaardshus, var 1683 et Bol, dertil et Hus, Volborgs Hus.

Dubgaardsminde, et Hus, Parcel af Ryttersgaard.

Klostergaard, 1 Gaard, Vester Klostergaard, 1 Hus. 1683 nævnes paa dens Mark Tungsig, Vingerbakke, Porsmose. Gaarden blev 1587 af Kronen overdraget til Ludvig Munk til Kvistrup.

Avnsbjerg, et Hus, nævnes ogsaa 1683.

Bramstrup, 4½ Tdr. Htkr., var 1683 en øde Gaard. 1574 blev den af Kronen afstaaet til Chr. Juel til Ustrup.

Bjerg, 1 Gaard, havde 1683 været øde i 16 Aar; paa Marken nævnes Aalbjerg Fald, Ulhøj.

Vognsgaard (udtales *unsgor*), 4 Tdr. Htkr., var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Husene Smedsdalhus og Dalshus.

Humlum Skole, tidligere kaldet Skjægshus.

Kirkeby, 4 Tdr. Htkr., var 1587 en Selvejergaard, der ligesom Bjerg og Vognsgaard af Kronen blev overdraget til Ludvig Munk til Kvistrup.

Husene Kirkebyhus, Kroghede, Grøntoft, Halshus, Parceller af Kirkeby.

Øster Pallesgaard, 3½ Tdr. Htkr., Pallesgaardhuse. 1683 nævnes kun en Pallesgaard, der havde Jorden i Fællig med Bak. Pallesgaard blev 1574 af Kronen udlagt til Chr. Juel til Ustrup.

Humlum Kirke, se nedenfor.

Humlum Kro, Parcel af Brunsgaard.

Store Lund, 6 Tdr. Htkr, Store Lundhus, var 1683 en Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes Kraghede, Smedemose, Løjsmose.

Kirkhus, Parcel af Store Lund, deraf er igen Parcellen Skodhøjhus.

Sønderlund, kaldes 1683 Lille Lund og var en Bolig; paa Marken nævnes Lærkehøj. 1587 kaldes Sønderlund en Gaard og svarede Afgift til Humlum Kirke.

Nørlund, Hus, Parcel af Sønderlund.

Sønderbak, 4½ Tdr. Htkr., Nørbak, 1 Hus, hed 1683 Bak eller Skidensig. Gaarden Skidensig blev tilligemed Store og Sønder Lund 1587 af Kronen overdraget Ludvig Munk til Kviistrup; den gav Afgift til Humlum Kirke.

Brejnholt, 14½ Tdr. Htkr., var 1683 en øde Halvgaard, der havde Jorden i Fællig med Stokkendal og Østerby; paa Marken nævnes Gabsbakke og Svelthøj. Nævnte Østerby er siden lagt sammen med Brejnholt 1579 blev Brejnholt af Kronen udlagt til Ludvig Munk til Kviistrup. Gaarden Østerby fik samme ligeledes 1587. Fra Brejnholt stammer den bekendte dygtige og ansete Familie Breinholt.

Stokkendal, 5 Tdr. Hrt., Stokkendalhus, blev 1587 af Kronen overdraget til Ludvig Munk til Kviistrup.

Sønder Pallesgaard, 4½ Tdr. Htkr.

Lille Hedegaard, 5 Tdr. Htkr., Lille Hedegaardshuse, er Annexpræstegaard.

Husene Anholt og Norgehus, Parceller af Lille Hedegaard.

Strandbjerggaard, 15½ Tdr. Htkr., se nedenfor.

Bremdal, 3 Tdr. Htkr., Parcel af Strandbjerggaard.

Strandbjerggaard.

Strandbjerggaard tilhørte ligesom saa mange andre Gaarde her i Egnen Ribe Bispestol, men det er ubekendt, hvorledes den er kommen dertil. Aar 1573 fik Ribe Domkapitel kgl. Befaling til at aflevere alle de Breve, der vedkom denne Gaard, da Iver Skram, der nylig havde faaet Skøde paa den, var kommen i adskillige Ejendomstrætter. Den forvexles iøvrigt ofte med Strandbygaard i Salling og skrives af og til saaledes, selv i offentlige Dokumenter. Af Bispernes Lensmænd nævnes 1504 den under Bækmark omtalte Christiern Steen, der førte i sit Vaaben tre Kugler om en Sparre; han solgte dette Aar Møltrup i Lomborg Sogn til Niels Klemensen og 1514 til samme en Gaard i Dybe Slet; han levede endnu 1519; 1491 skrev han sig til Vejlinggaard, som hans Broder senere havde[38]). Da Strandbjerggaard 1536 var bleven inddraget under Kronen, fik Frands Iversen den tilligemed Tarm Bispegaard i Len paa Livstid uden Afgift, dog mod at tjene deraf med en vel færdig rustet Hest (ↄ: Rytter)[39]). Uagtet han var en (uægte) Søn af Biskop Iver Munk i Ribe, har

han vistnok holdt sig til Kongens Parti i de voldsomme Aar 1535—36. Han stævnedes derfor siden af Mads Gjordsen til Solvig, der var Broder til den afdøde Erkedegn i Ribe Klavs Gjordsen, „for at han vilde have stjaalet ham hans Liv af uden al Skæl og Brøde," og en Bonde i Lindvig stævnede ham tilligemed de 2 Adelsmænd Niels Klavsen i Holm og Thomas Stygge i Frøstrup „for noget Gods, de røvede og toge nogle Mænd fra udi Borris Sogn"[40]).

Frands Iversen var, som omtalt, Søn af Bisp Iver Munk, hans Moder var en adelig Dame, Ide Frandsdatter Pogvisk; der var ogsaa en anden Søn, Niels Iversen, der havde Vejbjerggaard. De ere, formodentlig i Faderens Velmagtstid, blevne optagne i Adelsstanden, og førte 3 blaa Kugler i deres Vaaben. Frands Iversen var gift med en Dame af den adelige Familie Udsøn, men havde ingen Børn[41]). Nogle af Broderens Efterkommere førte Navnet Munk.

Frands Iversen har som de fleste andre Adelsmænd deltaget i den nordiske Syvaarskrig; en Mand af samme Navn førte 1563 Skibet „Trondhjems Pinke". I August 1564 opholdt han sig i Kjøbenhavn. 15. Juni 1564 fik han Brev paa Resen Kongetiende uden Afgift i sin Livstid. Han maa være død før 27. April 1567, da Strandbjerggaard forlenedes til Kongens Enspænder Jørgen Daa.

Ved Skøde af 11. Jan. 1573 afhændede Kronen Strandbjerggaard, der her kaldes Strandbygaard, til Iver Stram til Volbjerg tilligemed en Kirkejord

i Marken, hvoraf der svaredes Landgilde til Humlum Kirke, 4 „Ildhuse" paa Marken tilligemed den lille Molle, som Frands Iversen lod bygge, men hvori der ingen Folk boede og hvoraf ingen Skyld svaredes. Gaarden har ikke været anset af stor Værd, thi Iver Skram gav i Mageskifte for den alene en Halvgaard i Salten i Skanderborg Len[42]. Iver Skrams Søn Peder Skram solgte 1613 Gaarden til

Anders Friis til Visselbjerg og flere Gaarde. 1615 solgte Oluf Munk til Strandbjerggaard nogle Gaarde i Skodborg og Vandfuld Herreder til Christian Friis til Kragerup, hvilke Gaarde vare tilfaldne ham dels ved Indforsel efter hans Svigermoder Fru Margrete Friis til Engelund[43], dels vare købte af hans Svoger Jørgen Friis, der var Christian Friises Fader. Oluf Munk var ogsaa Ejer af Kvistrup; 1617 nævnes Sofie Hoicken, sal. Oluf Munks Enke til Strandbjerggaard. 1620 havde denne Dame, der ogsaa skrives til Strandbjerggaard, Stridigheder ved Viborg Landsting med Præsten Hr. Christen Nielsen i Vejrum. Hun giftede sig (efter 1621) paany med Erik Lavridsen Lunov til Viskum, der ejede Gaarden 1627[44].

1636 ejedes Gaarden af Erik Krabbe, der 1620 skrev sig til Bondinggaard og 1626 ejede Tulstrup og Sønderstøved. 1638 havde Strandbjerggaard 24 Tdr. Htkr. og han ejede i alt 245 Tdr. Htkr. Bondergods. I hans Tid hed Gaarden undertiden Strandbyvad. 1640 fik han i Mageskifte af Kronen i Resen Sogn Langergaard med Mølle

og 1 Afbygger, Dalsgaard, og Lille Humlum. Han var 1626 kgl. Agent i Stokholm, da han fritoges for Rostjeneste, 1630 Landsdommer i Skaane og havde flere smaa Forleninger i Skaane, men 1633—42 var han Lensmand i Kristianopel Len og 1642—43 paa Bygholm. Han var Søn af Christian Krabbe til Bjørnsholm, var gift med Maren Mogensdatter Kruse og gjorde Opbud 1646, som han selv fremstiller det, paa Grund af Krigsskade og hans Tjener Jens Pedersens Utroskab. Hans Gæld var 32000 Rdl., og til at dække den havde han tilsidst kun Strandbjerggaard, hvor der af Indbo alene var hans og hans Hustrus daglige Gangklæder og af Sølv og Guld kun en lille Ske og en Signetring[45].

Strandbjerggaard blev udlagt til Mogens Høg til Kjærgaardsholm og hans Broder Gregers Høg, der 1651 solgte Gaarden med Møllen for 1540 Rdl. til

Enevold Blik fra Sønder Veg. Han var gift først med Maren Sørensdatter og anden Gang med Anne Hartvigsdatter Brun[46]. I Skatteregistret opføres 1677 paa Gaarden 6 Ildsteder, 4 Hopper, 7 Køer; 1678 Enevold Blik og Fru Anne Brun, 2 Karle, 2 Piger, 3 Hopper, 1 Føle, 4 Køer, 4 Ungnød, 16 Faar, 2 Svin. I Landmaalingsprotokollen 1683 nævnes paa Gaardens Mark et lille Bol Brandal. Af Marker nævnes: Rødknagsfald, Landstingsbakke, Kaagesgaardsagre, Gabsagre. Vesten og sønden Gaarden havde i gammel Tid en Del været brugt til Agerjord, men det var nu

bevoxet med Mosetørv, Gejl og høj Lyng, og havde ikke været opbrudt i 30 Aar. Den Del af Agerjorden, der blev gødet, hvilede i 6—8 Aar og dyrkedes med 1 Kærv Byg, 1—2 Kærv Rug, 2 Kærv Havre; uden Gøde tog man 1 Kærv Boghvede, 2 Kærv Havre, hvorpaa Jorden hvilede i 12—18 Aar. Af Bondergods var der alene en Bolig i Resen Sogn paa 2 Tdr. Htkr. Der var vistnok smaa Kaar paa Gaarden. Sønnen døde som sidste Mand af Slægten og 28. Nov. 1684 skødede Enevold Blik og Fru Anne Brun Strandbjerggaard til Præsten i Vejrum,

Hr. Niels Povlsen Astrup, der døde 1690. Det var da daarlige Tider; Præsten i Resen beretter dette Aar, at 4 af de bedste Steder i Humlum S. og 3 i Resen S. vare ganske øde, uden Bygge og uden Sæd.

Jakob Krabbe købte Gaarden 1690. I Skattelisten 1699 og 1705 nævnes foruden ham paa Gaarden Fru Berthe Kaas, men 1710—11 opføres hun ikke; 1714 var han gift med Klara Marie Rønne, med hvem han gjorde gensidigt Testamente. Jakob Krabbe var Søn af Iver Krabbe, og ovennævnte Berthe Kaas har været hans Moder, der var i Huset hos ham.

1876 fandtes i Gangen mellem Stolene i Humlum Kirke nedenfor Koret en Ligkiste med rundt Laag og i denne et Skelet og Rester af Silkebaand. Paa Laaget var følgende Indskrift:

Herudi hviler ærlige og velbyrdige frue fru Berte Kaas, fød Aar 1637, boede og døde paa Strandberggaard, døde 1707 (eller 1709) den 13. November. Gud giffve hende del med alle troende i Christus, en glædelig og frydefuld Opstandelse.

1690 forskaanedes Krabbe for en Skatterestance fra 1686 paa 21 Rdl., da Gaarden kun var 10 Tdr. Htkr. uden Bondergods og Tilstanden slet og han havde taget Korporalstjeneste under Oberst Svanewedel, men ladet Konen blive tilbage paa Gaarden. I Aaret 1686 har han været Forpagter paa Strandbjerggaard, thi i Tingbogen for 19. April 1686 stævner Jakob Krabbe paa Strandbjerggaard en Mand for Gæld; det ses, at han allerede dengang var gift. Endnu 1720 levede han paa Gaarden, hans Enke døde 78 Aar gammel d. 21. Januar 1741; begge ere begravede under en Sten paa Humlum Kirkegaard[47]). Det er betegnende for de fattige Kaar paa Strandbjerggaard, at da der 1710 blev udskrevet en Parykskat, betalte Jakob Krabbe ingen, fordi han ikke bar Paryk, hvad dog enhver udenfor Bondestanden gjorde i de Tider. Han nævnes af og til som Fadder i Kirkebogen, hans Hustru kun en Gang, hos Mogens Skov paa Vejbjerggaard.

Fru Klara Marie Rønne var Datter af den fattige Løjtnant Mogens Ernst von Rønne og Mette Blik, der 1705 boede paa Hvistendal og var Broderdatter af Strandbjerggaards tidligere Ejer Enevold Blik; hun arvede efter sin 13. Juni 1726 paa

Risgaard i Timring Sogn afdøde Moster Birgitte Blik en Gaard i Røvling.

Niels Christensen Balleby ejede Gaarden 1753 og døde i Jan. 1767, 51 Aar gammel. Han drev Gaarden som Studegaard. Hans Søn Ole blev Ejer af Gaarden, hans Datter Kristine Marie blev 1776 gift med en Steensen og Mariane 1782 med Peder Pedersen Støvlbæk. Da disse Bryllupper stod paa Strandbjerggaard, er det rimeligt, at den S. Hansen, der 1779 var Ejer af Gaarden, var gift med Ballebys Enke, og 8. April 1791 begravedes Madam Hansen paa Strandbjerggaard, 67 Aar gammel. 1785 tilhørte Gaarden Ole Ballebу; da hørte dertil af Bondergods 3 Gaarde og Huse i Humlum Sogn, 7 Gaarde i Resen S. og 4 Gaarde i Gudum S. Han døde i Sept. 1801 i en Alder af 41 Aar, og Gaarden gik, længe før hans Enkes Død omtrent 1843, over til hans Søstersøn Niels Børresen Cortnum, der døde 1861, 80 Aar gammel. Hans Enke, Kathrine, f. Kyllesbek, døde her i en Alder af 100½ Aar 1889, men havde solgt Gaarden 1876 til J. Olesen til Gudum Kloster, der 1880 overdrog den til sin Søn Chr. Marius Helbert Olesen, der døde 1891. Nu tilhører Gaarden dennes Enke.

Strandbjerggaard har en smuk Beliggenhed ved Fjorden, har Have paa 5 Tdr. Land, 60 Tdr. Land Skov og Krat. Hartkornet er 13—14 Tdr., Arealet ca. 300 Tdr. Land. Af ældre Bygninger findes kun en meget gammel Lade.

Vejbjerggaard.

Det nævnes vel hos Hvitfeldt, at Vejbjerg var en af Ribe Bispestols Hovedgaarde, men dette er urigtigt, da vi kende alle Bispestolens Besiddelser, der bleve inddragne ved Reformationen. Gaarden er aldrig bleven forlenet eller solgt fra Kronen, hverken som Hovedgaard eller Bondegaard, og foran S. 25 nævnes Per Madsen i Vejbjerg, hvilket synes at vise, at Gaarden 1539 var en Bondegaard. En Broder til Frands Nielsen paa Strandbjerggaard, Niels Iversen, har ejet Vejbjerggaard, men iøvrigt vides ikke andet om ham, end at han var gift med Marine Bognsen og havde 2 Sønner, af hvilke Frands Nielsen blev Ejer af Ørs og Mogens Nielsen efterlod sig en Del Børn, men der er ingen Efterretninger om, at denne sidste ejede Vejbjerggaard[48]. Den første paalidelige Efterretning er, at den Erik Krabbe, der ejede Strandbjerggaard, som i hans Tid kaldtes Strandbyvad, tillige ejede Vejbjerggaard, som ligeledes da kaldtes Vejbyvad, 1625[49] og 1632.

1636 tilhørte Gaarden Christian Rantzau til Breitenburg. I dette Aar blev Rantzaus Fuldmægtig og Gaardsfoged Hans Nissen skudt ved Stranden i Slutningen af September. Mistanken faldt paa Mads Christensen fra Bredalsgaard, om hvem det oplystes, at han om Sommeren havde tilføjet Hans Nissen en slem blaa Plet paa hans højre Øje, 11 Saar paa Arme og Skuldre, 7 blaa

Pletter paa Arme og Krop, og Hans Nissen havde da udtalt, at Mads Christensen, der var i hans Tjeneste, havde givet ham mange Næverpust og Fordstud, som han ikke vidste Tal paa. Det oplystes videre, at de ikke vare blevne forligte siden den Tid og at Mads Christensen var rømt samtidig med at en brun Hoppe var forsvunden paa Vejbjerggaard, ligesom han nogle Dage før Mordet havde købt en lang Bøsse. Herredsfogden vilde have den Skyldige udfunden ved den saakaldte Baareret, der bestod i, at den mistænkte skulde lægge Haanden paa Liget, der da vilde tilkendegive, om han var skyldig, men Mads Christensen efterkom ikke Stævningen og hans Fader vilde ikke aflægge Prøven paa Sønnens Vegne, men sagde, at denne altid havde været et ulydigt Barn.

Denne Sag trak i Langdrag, saa Kongen 22. Febr. 1637 beskikkede 3 Kommissarier til at undersøge Sagen. Det hedder i Kongebrevet herom: „Eftersom udi det ganske Land rygtbart er, at Hans Nielsen (!) paa Vejbjerg, som har boet paa Chr. Rantzau til Bredenborg hans Stavn, jammerligen er myrdet, og eftersom der mistænkelig flere ere Medvidere ved samme Drab, formentlig hans egen Hustru for ondt Forligelsemaal, de have haft sammen, og uagtet Vi ikke ere tilsinds at gribe ind i Adelens Jurisdiktion, frygte Vi dog, at Fogden i Husbondens Fraværelse ikke skal gøre tilbørlig Eftersøgning.“ Endnu 2 Aar efter var Sagen ikke oplyst, thi 19. Juni 1639 fik Malte Juel kgl. Befaling til at

holde nyt Forhør over Konen om, naar Mads Christensen kom til dem og hvad han gjorde, hvor de fik den Baare, om Mads Christensen var i Gaarden den Dag eller laa den Nat ene inde hos hende, om han vaagede over Liget, om han var nogle Dage i Gaarden efter Drabet, om hun lod bære Hans Nissens sorte Klædning til Mads Christensens, om hun havde solgt eller givet ham den, hvorledes hun fik den brune Hoppe, alt Enkeltheder, der mere antyde end bevise Sagens Sammenhæng.

1638 taxeredes Gaarden til 12 Tdr. Htkr. Grev Christian Rantzau døde 1663. Hans eneste Datter, Margrete Dorothea, ægtede Storkansler Frederik Ahlefeldt til Langeland og Rixingen og bragte ham foruden mange store Ejendomme ogsaa den lille Vejbjerggaard. Han døde 1686[50]), men endnu 1691 tilhørte Gaarden hans Arvinger. I Skattelisterne for 1677 omtales paa Gaarden 3 Ildsteder, 6 Køer, 6 Oxne, 6 Heste, og 1678 nævnes „en Mand, der selv driver Gaarden", hans Hustru, 1 Barn, 2 Tjenestefolk, 3 Arbejdshopper, 4 Stude, 5 Køer, 3 Ungnød, 19 Faar, 2 Svin. 1682 nævnes Forpagteren ved Navn Jakob Andersen og 1691 „en Mand og en Kvinde bo der, som se til Gaarden, at den ved Bønderne bliver brugt"

Ved Landmaalingen 1683 omtales Markerne saaledes: Mølletoft bruges 1 Aar med Boghvede, hviler 18—20 Aar, i andre Jorder toges 1 Kærv Byg og 2 Kærv Havre, hvorpaa de hvilede 8—12 Aar,

efter Godning toges 1 Kærv Byg, 1 Kærv Rug, 2 Kærv Havre og Jorden hvilede 9 Aar. Blandt Marker nævnes Bredalsgaards Mark, der mest var Lyng, Gibelkjær, fra hvilket der gik en liden Rende, Axelsig. Paa Gaardens Mark var en Bolig, Foldgaard, hvis Navn endnu er bevaret ved et stort Engdrag som Foldgaard Dam; paa Marken laa ogsaa et lille Hus ved Stranden, kaldet Pinen.

1699 tilhorte Gaarden Jens Holmkjær. Hans Hustru hed Inger. Omtrent 1705 holdt Jens Holmkjær sin Datter Marens Bryllup paa Vejbjerggaard med Mogens Skov.

I Anledning af dette Bryllup haves et Vers i Jakob Knudsen Schandrups Poetiske Skrifter 1728 Nr. 7, hvori det hedder om ham:

Paa Skive Amtstue tjente han
i tyve Aar tilvisse,
var fin og from mod alle Mand
fra Foden indtil Isse.
Han svælged ikke Bondens Sved,
som somme, i sin Mave,
men handled med Oprigtighed
mod høje og mod lave.
Han lod ej Folk for sin Profit
med Skatten staa og tigge,
men expedered altid sit,
naar andre lod det ligge.

Forfatteren ønskede tilsidst bl. a., at Brudeparret maatte leve

Mens der er Vand i Ottesund
og Krattet det har Ræve,

mens Pine-Folk har Brændevin
og Færgemanden Aare.
Gid de maa bo paa Vejbjerggaard,
til Humlum staar i Skive,
til Vestervig ad Tisted gaar
og Visby Præst gør Knive.

Mogens Skov blev nu Ejer af Gaarden, men Svigerfaderen blev boende hos ham. Kirkebogen er kun daarlig bevaret og meget mangelfuld, saa det ses ikke, naar Skov og Hustru døde, men 25. Okt. 1731 havde hans Datter, Gertrud Marie, der var født 1706, Bryllup med Monsieur Peder Jensen Rommer. Kort efter er Vejbjerggaard gaaet over til Hans Jørgensen, der maa have været beslægtet med Jørgen Billeskov, som 27. Okt. 1741 paa Vejbjerggaard havde Bryllup med Jomfru Dorthe Margrete Majlund, der var ham beslægtet, idet hans Stimoder var hendes Søskendebarn. Hans Stimoder hed Maren Mulvad og var sagtens Søster til Madam Ingeborg Mulvad, sal. Hans Jørgensens til Vejbjerggaard, der boede hos ham til sin Død; hun begravedes 6. Sept. 1758. Det maa antages, at Jørgen Billeskov ved sit Bryllup var Ejer af Gaarden.

Paa en Ligsten, der er indmuret i den tilmurede nørre Indgang til Kirken, staar: Til en ærefuld Opstandelse gæmmes her de jordiske Levninger af den fordum velædle, men nu hos Gud salige Hr. Jørgen Billeskov, Herre til Vejbjerggaard, født i Engum Præstegaard 10. Maj 1710,

tilligemed sin i Livet højtelskede, men nu i Døden salige Hustru Madame Dorethe Margrethe Majlund, født paa Norkjær d. 3. Juli 1716. Disse Dydige indlod sig i en herlig Ægteforening 1741, udi hvilket Ægteskab Forsynet velsignede dem med 5 Sønner og 9 Døtre, hvoraf de 4 Sønner og 3 Døtre maatte begræde en kjær og omhyggelig Faders Tab, da han ved Døden forlod dem paa Vejbjerggaard d. 4. Febr. 1776, og siden at savne en om Moders kjærlige Omgang, da hun sammesteds gik ud af Tiden 17. Maj 1786 for i Forening med sin salige Herre at modtage den Naadeløn, som de sande Troende har at forvente paa hin Dag.

Af Døtrene blev Maren 1772 gift med Chr. Ørsnæs til Helligkildegaard, Sara 1774 med Præsten Niels Wilse, Broder til Professor J. N. Wilse, der skrev Rejseiagttagelser. Karen Margrete 22. Okt. 1776 med Præsten Ole Bay, samme Dag, som Sønnen Hans ægtede Maren Jansen. Han drev Gaarden som Studegaard. I hans Tid havde den 11 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Htkr. og der hørte omtrent 99 Tdr. Htkr. Bøndergods dertil foruden 35 Tdr. Tiende. Under Gaarden blev 1768 drevet en øde Gaard, Norgaard, paa 3½ Tdr. Htkr., paa hvis Grund der var bygget et Hus.

Hans Billeskov var en velstaaende Mand, der ejede en stor Mængde Gods i Hævs Herred i Thy. 1785 opgiver han, at der af skattepligtigt Hartkorn i umindelig Tid havde været drevet 4 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdk. 1 Alb. under Hovedgaarden og at

17 Gaarde og 4 Huse Bondergods i Humlum Sogn hørte dertil.

Gamle Folk have fortalt, at Hans Billeskov blev ked af Gaarden, da Stavnsbaandet blev hævet 1788, hvorfor han solgte Gaarden til Niels Severin Munk, der 23. Febr. 1798 paa Vejbjerggaard havde Bryllup med Jomfru Johanne Elisabeth Hansen. Han boede her nogle Aar ind i dette Aarhundrede, hvorpaa Gaarden havde følgende Ejere: Lundsgaard, Peder Kræmmer, Anders Christensen, Hoeg til Rammegaard, dennes Svigersøn N. M. Petersen og Jakob Bjerre. Sidstnævnte ejede ogsaa Nissumby i Nissum Sogn, og da han havde mange Børn, vilde han helst blive boende paa Vejbjerggaard, hvor hans Sønner som frifødte vare fritagne for Militærtjeneste. Da han imidlertid ikke kunde finde Købere til Nissumby, der havde Ord for at være besværet af Spøgeri, maatte han 1834 sælge Vejbjerggaard til

Premierlieutenant Thomas Christian Møller, en Præstesøn fra Søby ved Klavsholm, der havde deltaget i Krigen i Aarhundredets Begyndelse. Han var gift med Lucie Krarup og døde 1854, hvorpaa hans Søn, Jakob Christian Møller, overtog Vejbjerggaard. En anden Søn af ham, Ove Krarup Møller, ejer Gaarden Mø.

Humlum Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, har oprindelig været opført af omhyggelig tilhugne Kampestens-

kvadre og bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som staa i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med skraathugne Kragbaand, dækkedes med Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke et enkelt delvis er bevaret paa Korets Nordside. Hele Bygningen har hvilet paa en Fod med Skraakant. Som det synes i en sildigpapistisk Tid er Skibet blevet nedbrudt med Undtagelse af dets østlige Del og paany opført med raa Kamp som Materiale. Vistnok ved samme Tid har man i Vest tilbygget Kirken et af store, røde Tegl i Munkestifte muret Taarn, hvis nederste Del overhvælvedes og sattes i Forbindelse med Skibet ved en halvrund Muraabning. Fra samme Periode maa man endvidere antage, at Korets Hvælving skriver sig. I samme Tider har man ommuret Korets Ydervægge — Spidsgavlen med Tegl — samt indsat nye Vinduer. Indgangen til Kirken er anbragt paa Sydsiden af Taarnet, der tjener som Vaabenhus. Fra Kirkens ovenomtalte Ombygning i Slutningen af den gothiske Periode ses paa Skibets Nordside en spidsbuet, nu tilmuret Dør.

Altertavlen, der er et meget tarveligt, i Renaissancestil udført Snitværksarbejde, hvis Midtparti indtages af en daarlig, oliemalet Fremstilling af Nadveren, har paa Foden en Indskrift, som fortæller, at Sognepræsten P. Hansen, der døde Aar 1600, gav 100 Rdlr. til Tavlen, samt at Ejeren af Vejbjerggaard, Mogens Schou med Hustru lod den

„staffere" i 1709. Yderligere meddeles, at den i 1846 er bleven opmalet og restaureret paa Foranstaltning af M. Bank. Alterkalken har paa Foden Aarstallet 1717 samt flere sammenslyngede Bogstaver. De af Messingblik drevne Alterstager ere næppe ældre end Slutningen af forrige Aarhundrede. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er et meget raat Arbejde, som dog muligvis tilhører Kirkens ældste Tid. I Prædikestolen have vi et meget tarveligt Arbejde, som i det tidligste tør henføres til det 17de Aarhundredes Slutning. Aar 1709 er den opmalet meget smagløst. Under Skibets Loft hænger en anselig Lysekrone af Metal, som ifølge Indskriften er skænket af afd. Professor Ib Ibsen til Minde om hans Fader, Ejer af Brejnholt Gaard, og om hans Søn Ludvig Theodor Ibsen, der faldt ved Eckernførde 5. April 1849. Klokken, der ifølge Formen synes at være meget gammel, har ingen Indskrift, men paa den øverste Del et Mærke og et svagt Ornament, som muligvis tildels skal fremstille Dyrefigurer. Tilvenstre for Triumfbuen hænger et raat skaaret, sildig-middelalderligt Krucifix og paa Loftet findes 2 Figurer, som vistnok have været anbragte ved dets Sider. I den ovenomtalte tilmurede Dør paa Skibets Nordside er den foran omtalte Gravsten over Jørgen Billeskov og Hustru.

Venø.

Venø er en langstrakt Ø i Limfjorden østen for Humlum Sogn, fra hvilket det skilles ved Venø Sund. Fra Sydspidsen, Venø Odde, er Sejlads til Askjær Odde i Humlum Sogn, der ogsaa her altid benævnes „Klippen" (e Klep). Den er omtrent en Mil lang, men den nordlige Halvdel er kun 2000 Alen, den sydlige knap det halve bred. Midt paa Landet gaar Rønkjær Odde, i Reglen kaldet „Rønknæ", mod Vest og i Nordenden findes Vigen Klovvig, der som af en Klo er omgiven af lave Odder, der ende i Bradserodde og Østerøre, mod Vest gaar her desuden Torodde.

Landet er temmelig højtliggende, gennemskaaret af Klofter, Furer og bratte Skraaninger. Jorderne ere for en stor Del sandede og der findes flere Hedestrækninger, ogsaa findes Eng- og Mosestrækninger (Mogelsig, Lillesig). Af høje Punkter findes mod Nord Risbjerg (42 Fod), Forstue Bakker (85 Fod), Stenkast (66 Fod). Sorthøj (37 Fod), Nørre Knak (74 Fod), Sønder Knak (80 Fod), Hylbjerg (48 Fod), Vestbjerg, udtales Vejsbjerg (53 Fod), Flæbjerg, paa hvis Sydside Kirken og Præstegaarden ligge; i den sydlige Del Krasbjerg (43 Fod), Firbjerge, Støjbjerge (42 Fod), Ærtbjerg, ikke Arkbjerg (20 Fod), Skaanbjerg med Odden „Skaanbjerg Næb" (48 Fod) og Ørbjerg (23 Fod).

Øen bestaar af 1175 Tdr. Land med 31 Tdr. Htkr. Jalt 29 Gaarde og Huse med 116 Indbyggere (1880: 109, 1860: 104, 1840: 89, 1801: 72).

I Sognet er 1 Skole, hvor Undervisningen besørges af Sognepræsten.

Hvad Navnet betyder, er vanskeligt at sige. Der haves ikke gamle Former i Dokumenter. Kunde Navnet, der udtales som om det var skrevet Vendø, ikke oprindelig være Vendelø, af Vendel, en kroget Strand, ligesom Vendsyssel opr. er Vendelsyssel? Den almindelige Forklaring af Navnet findes allerede 1638, at omboende Folk brugte Øen til at afvænne deres Lam og Kvæg, hvilken Forklaring er umulig.

Af Gravhøje findes her næppe nogen; ved Sønderskov er rigtignok en overpløjet Forhøjning, der hedder Oles Høj og bestaar af Grus og Smaasten. Sorthøj og Hylbjerg have ogsaa nogen Lighed med Gravhøje. Derimod er der paa flere Steder fundet Redskaber af Flint og Flintflækker, ligesom der paa den høje Banke Støjbjerg ved Stranden findes Østersskaller i tykke Lag, hvilket vidner om, at Landet har været beboet i Stenalderen paa en Tid, da Limfjorden havde Forbindelse med Vesterhavet. Navnene Norskov og Sønderskov synes at betegne, at Øen en Gang har været skovgroet. Nedenfor Hylbjerg findes endnu et lille Krat. Fra gammel Tid har Øen hørt under Skodborg Herred i verdslig Henseende, men var Annex til Hjerm og Gimsing indtil 1750, da Konsistorialraad Jermiin, der var

ked af den besværlige og ofte farlige Rejse, fik udvirket, at Øen fik sin egen Præst, der skulde være her i 6 Aar, med Løfte om Forflyttelse til et bedre Kald, og at den i gejstlig Henseende lagdes under Skodborg Herred.

Pastor Carstensen i Krogsbølle har meddelt følgende efter Fortælling af den ældste Mand paa Øen i hans Embedstid.

Under Svenskekrigen (1657—60) kom to svenske Ryttere til Herregaarden Volstrup, og enhver af dem havde en Pose fuld af røvede Guld- og Sølvsager hængende paa Hestene. Medens de vare inde i Huset og deres Heste holdt udenfor, tog Ladefogden paa Volstrup, som kaldtes Jens Foged, den ene af disse dyre Poser og kastede den ind i Hundehuset. Der var vel en Dreng tilstede, som sagde til Fogden, at han saa det nok, men han vilde tie dermed, hvis Jens vilde give ham et Par Træsko. Det vilde han nok, men da han ikke troede, at Drengen kunde tie, saa traadte han ham ned i et Kær, som de kom forbi.

Siden kom Jens Foged til Sønderskov og blev trolovet med Enken, og Brylluppet var bestemt til et halvt Aar efter, næste Sommer. Om Vinteren skulde de køre over Isen til Thyland. Men da Enken kom ud i Gaarden, saa hun en sort Hund sidde paa den Plads, hun skulde indtage i Vognen, og blev hun saa forskrækket, at hun ikke turde køre, men undskyldte sig med, at hun blev syg. Jens Foged kørte da afsted med en Karl som Kusk.

Da de skulde tilbage, havde Isen slaaet store Revner. De kom til en meget bred Revne, som Karlen ikke turde kore over, og Jens Foged bod ham i Fandens Navn at kore til. Men nu gik Vognen itu over Revnen; Kusken kom vel over, idet han i Farten blev slynget af den hoje Agestol, men Jens Foged og Hestene gik tilbunds. Noget derefter fik man ham fisket op ved Hjælp af et Aalestangtræ, og han blev begravet paa Veno Kirkegaard. Men derefter spogede han saa forfærdelig, at der ikke var mindste Ro om Natten paa Sonderskov; Folkene kunde ikke i Fred komme til Kreaturerne om Aftenen, og der var en fæl Stoj. Kapellanen i Gimsing blev nu opfordret til at mane Genfærdet ned. Paa Jens Fogeds Grav var der et Hul, som det var umuligt at faa stoppet. Kapellanen kom en Aften til Gadegaard, den nærmeste Gaard ved Kirken. Uagtet ingen maatte se, hvad han foretog sig paa Kirkegaarden, vovede dog en Dreng sig op paa Banken ved Gaarden, men saa kun, at Kapellanen stod over en Grav. Denne havde dog bemærket det og sagde bagefter, at nu vilde hans egen Levetid ikke blive lang.

Men skont Jens Foged blev manet ned og den værste Tummel ophorte paa Sonderskov, saa blev han dog ved at spoge, og man sagde, at Spogeriet skulde vare i 3 Mænds Tid. Da Stuehuset blev flytttet (ca. 1810—20), ophorte Spogeriet helt der; men i Udhusene vedblev det i længere Tid, ja det

skal endnu af og til kunne være galt fat i en af Laderne.

I Sognet findes:

Norskov, 2 Gaarde og 1 Hus.

Norbygaard, 2 Gaarde, udflyttede fra Venø By.

Vestbjerg (udtales Vejsbjerg), 2 Gaarde og 1 Hus.

Venø By, i tidligere Tid kaldet Vennerby, 1 Gaard, 10 Huse, hvoraf det ene egentlig hører til Norbygaard. Missionshus. 1683 var her 6 Gaarde, hver med 2 Beboere, og 1 Gadehus. 1638 siges der at være 7 „Bol".

Sønderris og Nørreris med hver 4 Tdr. Htkr. ere Udflyttere fra Venø By.

Sønderskov, 7½ Tdr. Htkr.

1661 nævnes en Gaard paa Øen, kaldet Hjul („Hyffuel"). 1645 hed en Gaard Venø Søgaard. I dette Aar hørte hele Øen under Strandbjerggaard, og havde vistnok i den katholske Tid tilhørt Ribe Bispestol, da den 1542 tilligemed Volstrup tilskødedes Oluf Munk.

Venø Kirke.

Kirken, som i det tidligste tør antages at tilhøre det 16. Aarhundredes anden Halvdel, bestaar af et aflangt-firkantet, med Bjælkeloft dækket Rum, der er opført af raa Kamp med Undtagelse af Hjørnerne, hvortil Munketegl ere benyttede. Paa den søndre Side ses en tilmuret fladbuet Dør. Et lille Vaabenhus er senere knyttet til den vestre Gavl.

Altertavlen er en 1882 kunstnerisk udført Kopi af Dorphs Maleri „Et er fornødent". Kalken er skænket Aar 1700 af Hr. Mads Hassel (Præst i Hjerm) og Hustru Margrete Reenberg og bekostet omgjort 1846 af den daværende Kirkeejer Jens Riis. De malmstøbte Alterstager, hvoraf den ene hviler paa 3 smaa siddende Dyr, ere næppe ældre end det 17. Aarhundredes anden Halvdel. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er formet som den i Nissum og synes at skrive sig fra den romanske Periode. Herefter maa vi da antage, enten at Fonten er hidbragt andenstseds fra, eller ogsaa at der allerede i den tidligere Middelalder har staaet en formodentlig af Træ opført Kirke, til hvilken den er bleven hugget. Døbefadet har Bogstaverne L. W. H. H. C. Z. samt Aarstallet 1777. Den lille, meget tarvelige Prædikestol synes at tilhøre Tiden omkring det 17. Aarhundredes Midte. Klokken, som hænger i den vestre Gavl, har følgende Indskrift: Anno 1636 Cinutus Olai Zitameus me F. C.

1638 var Kirken tækket med Langhalm.

Præster.

Adam Frederik Pedersen Grib 1750—56.
Frederik Vilhelm Jensen Wind 1756—66.
Jakob Henriksen Burchart 1766—75.
Søren Hagerup Johannes Holck 1775—81.
Johannes Mathiesen Bakke 1781—89.
Jørgen Wedel 1790—1801.
Hans Wandall 1801—03.
Peter Sand 1803—11.

Peter Christian Maaberg 1811—17.
Søren Klavsen Rohde 1817—18.
Terman Nikolaj Windfeldt 1819—30.
Ulrik Kjerulff Schmidth 1830—34.
Adolf Christian Holm 1834—46.
Peter Daniel Blicher 1846—53.
Caspar David Vilhelm Munthe Fog 1853—60.
Thomas Ambrosius Fyhn 1860—69.
Christian Mathæus Carstensen 1869—76.
Adolf Frederik Pommerencke 1876—80.
Herman Axel Emil Otto Busch 1880—83.
Sigurd Constantin Hansen 1883—85.
Mads Larsen Abrahamsen 1887—90.
Christen Jørgen Christensen 1890.

Præsten Johannes Bakke blev afskediget 1789. Han havde deltaget i Klammeri og Slagsmaal, forsømt Gudstjenesten, i Drukkenskab givet en Pige den hellige Nadvere og derpaa brugt fornærmelige Skældsord, i Kirken uddelt Nadveren med skodesløs Letsindighed og engang uddelt Brødet uden Indvielse. Engang lyste han paa Prædikestolen Forbandelse istedenfor Velsignelse og ønskede Menigheden Døden og Djævelen i Vold, hvis den ej vilde lyde hans Formaninger, og var samtidig saa drukken, at han nær var falden ned af Prædikestolen. Juledag 1784 frembød han fra Alteret sin Tobaksdaase under latterlige og forargelige Miner, hvorover, som det hedder i Dommen, adskillige af Menigheden græd over ham. Sin Tjenestepige, med hvem han havde faaet et Barn, truede og forbandede han paa det skrækkeligste.

Rom Sogn.

Sognet, der er Annex til Lomborg, grænser mod Nord til Heldum S., Lemvig Landsogn og Lem S., fra hvilket sidste det skilles ved Skjørbæk, der løber i Lemvig Sø, mod Øst til Fabjerg S., mod Syd til Flynder S. og Lomborg S., mod Vest til Lomborg S. Kirkens Afstand fra Lemvig Station er ½ Mil.

Sognets Fladeindhold er 4308 Tdr. Land, Hartkornet 123⅛ Tdr. 1 Skole. I alt i Sognet 66 Gaarde og Huse med 370 Indbyggere (1880: 359, 1860: 293, 1840: 216, 1801: 186).

Jorderne ere i det hele flade. Skjørbæk løber ud i Lemvig Sø gennem en Dal, der hedder Rom Dubbe (udtales D<u>ø</u>v).

Navnet skrives med en gammeldags Retskrivning Romb, paa samme Maade som man skrev Lemb og Lamb, hvilket b aldrig har været udtalt, men kun var en Art Prydelse. I forrige Aarhundrede skrev man endog Rhomb og Rhomme. Udtalen er Ro<u>m</u>, saa en Skrivemaade Romme, som det skrives 1638 og ofte i det 16. og 17. Aarh., var den retteste, men den vilde fremkalde Forvexling med Ramme i Vandfuld Herred. Den gamle Form for Navnet er Runnum, hvilket ikke er let at forklare. Endelsen -um er hem, Hjem, og i oldnorsk forekommer runnr, der betyder et Krat; i Jydsk findes et Ord Runde, Bæk, men der findes ikke noget Vandløb ved Rom. 1523 skrev man Rumme.

I Sognet findes 56 Gravhøje og 6 sløjfede. En stor Del af Højene falde ind under den Række, der fra Ramme gaar ind i Fabjerg Sogn. De anseligste ere en paa Dubgaards Mark og 2 paa Heden sydøst for Kirken; sydligst i Heden er Fladhøj, der er af stort Omfang, men lav. Imellem Rom og Ørs Hede ligge 4 Høje, der kaldes Reshøje, ved hvilke Veje fra alle 4 Verdenshjørner støde sammen. Der løber Risbæk. Paa Ørs Hede findes nogle langagtige Forhøjninger, mest gaaende fra Øst til Vest, der kaldes Skanser og gaa syd om Fladhøj til Sognets østlige Skæl, hvor der atter paa begge Sider af Landevejen viser sig en Mængde langagtige Bakker.

I Sognets nordlige Del findes:

Krogager, 1 Gaard, Parcel fra Overby.

Engmark, 1 Hus, Parcel fra Overby.

Bastbjerg, 1 Hus.

Kirstinelyst, 1 Hus, Lemvig Mark, 7 Huse, Lemvig Mølle.

Bjergegaard, 5 Tdr. Hrtk., var 1683 en Selvejergaard. 1596 nævnes Store og Lille Bjergegaard. Den har Navn af sin Beliggenhed ved Ravnsbjerg. Da Lemvig Borgere klagede over, at de havde en saare ringe Uddrift og Frihed paa den østre Side, gav Kongen dem 23. Maj 1604 en Gaard, kaldet Bangsgaard, og paa den anden Side 2 Bol, kaldet Bjergegaard,*) samt de 5 Bol, der

*) Herved maa forstaas, hvad der hed Lille Bjergegaard, medens Store Bjergegaard var Selvejer, der ikke kunde lægges under Lemvig.

sidste Herredag vare fradømte Jorgen Fris til Vasstjærgaard. De frakendtes dog senere Byen igen (se Side 22). Kongen bevilgede 1642, at Store Bjergegaard ikke maatte afstaas til nogen Adelsmand. I Tingbogen fra 1686 er optaget et Syn over Bjergegaard, hvori nævnes Salshuset, Ladehuset, et Herberghus, Staldhus med Hestekrybbe langs igennem, paa den vestre Side, og mellem Stalden og Herberghuset et Fæhus; øster i Gaarden var et Hus med 8 Kobbel Sparrer, 3 Suler og 1 Aas med „saaed" Vægge (Vægge af Sadder eller Græstorv), som hverken var lattet eller takt; dette skulde være Stald. Det ses, at man da har brugt et særligt Hus til Folkenes Soverum og at man selv i større Bøndergaarde kunde have saa ringe Bygninger som Jordhuse til Stald. Se ogsaa ovenfor S. 95.

Vestergaard og Søndergaard og Huset Borup, Parceller af Bjergegaard.

Sodborg, 10½ Tdr. Htkr., 1683 15 Tdr. Htkr., den tilhørte da Løjtnant Klavs Linderoth. Denne, der er født omtrent 1650, var en Søn af Henrik Linderoth til Kongensgaard. Efter sine Forældres Død blev han opdraget hos sin Morbroder Niels Kaas til Bækmark, blev i en Alder af 18—19 Aar Kornet og giftede sig ca. 1670 i en Alder af 20 Aar med den 15aarige Sofie Krabbe, Datter af Iver Krabbe til Mindstrup; deres Bryllup stod paa Glorup. De boede derpaa under hans Broders Fraværelse paa Kongensgaard, men købte siden

Sodborg, hvor deres 2 Sønner, Iver Krabbe og Christian Enevold, ere fødte, medens Datteren Dorothea og Sønnen Henrik ere fødte paa Kongensgaard. Da Klaus Linderoth en Morgen red paa Hønsejagt i sin Hede, traf han to Bonderkarle, der huggede Lyng, og da han spurgte om deres Ret dertil, gave de uforskammede Svar. Deres Hund angreb Linderoths Jagthund, og da denne syntes at blive den stærkeste, slog en af Karlene den for Panden med sin Le; derpaa rev de Linderoth af Hesten, kastede ham om og brød hans Hirschfænger itu, men Linderoth fik dog fat i Fæstet og slog den ene i Panden med det og jog Stumpen i Livet paa den anden, saa han faldt død til Jorden. For at undgaa Straf, flygtede han til Holland og derpaa til England med et Skib fra Hjerting, hvorhen hans Hustru fulgte ham. I England blev han ved Prins Jørgens Hjælp ansat som Ritmester. Mange Aar efter traf hans Søn Henrik, der var med de danske Hjælpetropper i Irland, uventet sammen med sin Fader og talte med ham et Kvarters Tid. Faderen var Oberst 1718, men siden hørte man ikke fra ham.

Hans Hustrus Forhold bleve nu fattige; af Tingbogen for 1685 ses det, at hun til en Bonde havde pantsat 2 smaa Guldknapper og et Spænde, som hun ikke kunde indløse. 1691 gav Fru Abel Kaas til Ronnovsholm Børnene noget Gods i Vendsyssel, „thi jeg sandelig aldrig har nydt eller faaet noget af forskrevne Børns Forældre eller Paarørende uden Vederlag og ej heller er dem

noget skyldig, men alene ste har det gjort og besluttet af en oprigtig kristen Kærlighed og Barmhjertighed over de fattige, umyndige og uopfødte Børn, som Forældrene aldeles intet kunne hjælpe til deres Forfremmelse, som Gud almægtigste, min allernaadigste Konge samt Loven ikke heller forbyder." [51])

Efter Linderoths Afrejse solgte hans Hustru Sodborg og boede i Lemvig til 1731, da hun flyttede til et Hus paa Resen Præstegaards Grund, hvor hun døde 1735 i sit 83. Aar. Hendes Datter Dorothea giftede sig efter Farbroderens Død, for hvem hun havde holdt Hus, med Thomas Larsen, der var Fæstebonde, men af Familien siges at have ejet Stibstedgaard i Thy. Sønnen Henrik, født paa Kongensgaard 11. Nov. 1672, kom i en Alder af 3 Aar til sin Farmoders Søster, ovennævnte Fru Abel Kaas paa Ronnovsholm, og flyttede siden med hende til Vesterdammen i Brejlev Sogn; siden tog hun ogsaa Broderen Christian Enevold til sig. Henrik tog, da intet vilde lykkes for den fattige Adelsmand, Tjeneste som simpel Soldat under Navnet Henrik Klavsen, kom til Irland og siden til Braband, hvor hans Slægtning, Baron Christian Juul Rüsensteen, der kommanderede et Rytterregiment, anerkendte ham, og hvor han blev Officer; siden blev han saaret og fanget, men ved Hjælp af Chr. Juul, der nu var gaaet i fransk Tjeneste, slap han løs, blev efter Hjemkomsten Premierløjtnant og 1718 Kaptejn. Da han var 66 Aar gl., tog han sin Afsked og flyttede til Vester Døvling i Skarild

Sogn i Hamrum Herred, som han købte 1740 og hvor han endnu levede ugift 1752.

Iver Krabbe Linderoth døde som Officer i Norge 1722 eller 1723. Chr. Enevold Linderoth blev ogsaa dansk Officer, men maatte flygte efter en Duel og kom siden i Tjeneste hos Biskoppen af Paderborn; Broderen Henrik fik endnu et Brev fra ham 1749[52]).

Sodborg købtes af Henrik Lülov, Forpagter paa Rysensten, der døde ca. 1679.

Senere boede her Herredsfoged Peder Therkelsen, men 1766 tilhørte Gaarden Seigneur Frederik Hillerup, Købmand i Lemvig, der ogsaa ejede Bjergegaard.

Siveborg, et Hus, Parcel af Præstegaarden.

Romled, 4½ Tdr. Htkr. 1683 siges, at der var 2 Bol „ved Romled", 1596 nævnes „Rom Fælled" som en Gaard. 1766 siges, at den „ligger saa godt som ved Enden af Rom By, saa den alfare Vej falder tæt omkring den ligesom igennem et Gaardsled." Denne gamle Vej er nu nedlagt.

Pilgaard, var 1683 et Bol.

Øster Skjørbæk, Mel Skjørbæk, Nørre Skjørbæk ere Huse.

Over Dubgaard, 6 Tdr. Htkr., Neder Dubgaard, 3½ Tdr. Htkr. Navnet udtales Døvgor. 1683 og 1766 nævnes Nørre, Mellem og Over Dubgaard. Dubgaard har Navn af den dybe Dal, hvori den ligger, hvilken 1638 kaldtes Rom Dubbe. 1531 skødede Mag. Anders Glob (se Skod-

borggaard) blandt andet Gods til Jørgen Urnes Hustru Dubbegaard i Harsyssel; den var altsaa da kun 1 Gaard.

Blogsgaardhus, Parcel fra Neder Dubgaard og Blogsgaard i Fabjerg S.

Nøragerhus, Parcel fra Roesgaard.

Gammel og Ny Roesgaard, hver 3½ Tdr. Htkr., kaldes 1683 Roersgaard og udtales ogsaa Røesgor. 1559 nævnes „Roers Jord" (foran S. 29). Den har Navn af det gamle Mandsnavn Roar.

Munkhave og Vester Munkhave ere Huse. 1766 kaldes Munkhave et ringe Bolsted, der sagdes at have sit Navn af, at 2 fra Viborg fordrevne Munke havde boet her.

Nyborg, Hus, Parcel fra Overby.

Norby, Hus, Parcel fra Roesgaard.

Vester Overby, 4½ Tdr. Htkr., Mel Overby, 6 Tdr. Htkr., Sønder og Øster Overby, hver 3 Tdr. Htkr., Overbyhuse, Nørre Overbyhus.

1683 nævnes Overbygaard, Mellem Overbygaard og Vester Overbygaard, men 1596 synes der kun at have været 1 Gaard. Overby har Navn af sin høje Beliggenhed.

Nørre Romby, 4 Tdr. Htkr., Sønder Romby, 5 Tdr. Htkr., Mel Romby, 3 Tdr. Htkr., Romby, 2 Tdr. Htkr., Rombyhuse. Romby var 1683 1 Helgaard med 2 Bønder og 2¼ Bol med 3 Bønder. 1766 var her ogsaa 5 Beboere.

Rom Kirke, se nedenfor.

Lykkenshoj, 1 Hus.

Norre Ravnsbæk, 4 Tdr. Htkr, kaldes 1661 1 Gaard, men 1683 $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{4}$ Bol. De andre Ravnsbæk Gaarde ligge i Lomborg Sogn. Navnet udtales Ragnsbæk.

Annexgaarden, kaldet Rom Præstegaard, 7 Tdr. Htkr., og et Hus, beboedes 1683 af 2 Bønder. Paa dens Mark laa 1766 de 2 Huse Siveborg og Krogager; Siveborg havde Navn af de Siv, der groede i Kæret der omkring, og Krogager af, at dens eneste Kornager begyndte ved Overby og strakte sig forst nordpaa til Huset og derfra ad nordost til Lemvig So, der laa med sin sondre Ende paa dens Ejendom. Gamle Folk fortalte 1766, at disse 2 Steder vare lagte til Præstegaarden for Kaldets Ringheds Skyld, og endda kunde Præsterne ikke bestaa.

Vester Kvistgaard, 5 Tdr. Htkr., Oster Kvistgaard, 6 Tdr. Htkr., Norre Kvistgaard, et Hus, Kvistgaardhus, 1683 en Helgaard med 2 Bonder, men 1766 2 Gaarde (udtales Kvæsgaard).

Hulgaard, udtales Hwolgaard, var 1683 et Bol og har Navn af, at den ligger i en Dal.

Sognets sydlige Del optages af store Hedestrækninger; op til Kronhede, sonden for denne, ligger:

Vester Ors, Oster Ors, Ny Ors, tilsammen 7 Tdr. Htkr., var tidligere 1 Gaard, der lang Tid var en lille Herregaard.

Ors, i ældre Tider skrevet Orsse, betyder vistnok Orenæs eller Næsset ved Orevejle; det kunde ogsaa, men ikke saa sandsynligt, betyde Oresø.

1469 udstædtes et Vidne paa Gudum Kirkestævne, at det var over 70 Aar, siden Peder Nielsen af Østergaard gav Hvidsten Dal i Gudum Sogn til Gudum Kloster for sin Sjæls Bestandelse, og derefter stadfæstede hans Søstersøn Peder Arstsen samme Sjælegift; det maa være samme Stadfæstelse, som nævnes i et andet Brevuddrag, at 1444 skødede Peder Arstsen af Romme i Biskop Christierns Nærværelse Hvidsten Dal til Klosteret[53]. Et Tingsvidne af Skodborg Herred 1439 udsiger, at Povl Ovie pantsætter sin Søstersøn Peder Arstsen af Orsse Kvesgaard for 100 Gylden[54]. Det fremgaar heraf, at Peder Nielsen af Østergaard var Broder til Povl Ovie og at Peder Nielsen er den samme som den Peder Ovie, hvis Enke Inger Nielsdatter af Hanbjerg 1438 og 1444 solgte Gods i Hjerm Herred, bl. a. Borbjerg Mølle, som var hendes Arv efter hendes Fader Hr. Niels Jepsen af Elkjær[55]. Han er formodentlig den Petrus Qwiik, der Aar 1400 vidnede paa Hjerm Herredsting, at Borbjerg Mølle ikke til denne Dag var skødet eller afhændet; et af Vidnerne var Arstradus de Horssæ, og denne var da sikkert Fader til Peder Arstsen af Orsse og altsaa gift med Peder Ovies Søster. En ældre Peder Arstsen, der nævnes 1349 og hvis Arvinger 1406 solgte Gods i Hing Herred, er maaske igen Fader

til nævnte Arstradus[56]). Peder Arstsen af Ørs maa være død før 1455, thi i dette Aar blev Jep Pedersen i Ørs paa Skodborg Herredsting spurgt af Jes Qvie, om han kendte sig nogen Del i Jep Qvies Gaard i Fabjerg Sogn (Kviesgaard), hvortil han svarede nej og sagde, at hvis han eller hans Forældre havde Breve derpaa, da mælte han dem magtesløse.

Vi have saaledes 3 Ejere af Ørs:

Astrad 1400, gift med Niels Qvies Datter.

Peder Arstsen 1439. 1444 kaldes han „af Romme", men da Ørs ligger i Romme Sogn, betyder dette ikke andet end Ørs.

Jep Pedersen 1455.

Senere gik Gaarden over i Bondestanden, thi den Mattis Nielssen i Ørs, der 1484 og 1493 beseglede Breve sammen med Adelsmænd, var ikke adelig. 1551 nævnes Mads Mørk i Ørs som Herredsfoged i Skodborg Herred, og 1554 havde han Strid med M. Mads Hvid til Estvadgaard om Ejendomsretten til Gaarden[57]). 1596 nævnes i Bøvling Lens Jordebog Jens Munk i Ørs.

Paa Ørs boede i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede Adelsmanden Frands Nielsen, der var en Søn af Niels Iversen Munk til Vejbjerggaard, der var en uægte Søn af Bisköv Iver Munk, men blev adlet og førte 3 Kugler i sit Skjold. Frands Nielsens Hustru var Mette Thomasdatter Orning fra Ellinggaard i Vendsyssel[58]). Han fik 1608 Skøde paa Kongens Rettighed i den jordegne Bonde-

gaard Ørs, som han selv paaboede[59]), og først derved blev hans Gaard en adelig Sædegaard, men han levede vistnok i fattige Kaar, ligesom hans Broder, hvis Børn mest gik over i Bondestanden. Han efterlod sig en Datter, Maren Frandsdatter, for hvem hendes Fætter, Erik Ottesen Orning, var Værge og som 28. Jan. 1633 fik kgl. Tilladelse til at sælge Halvdelen af Hetstrud i Heldum Sogn. Hans Enke levede 1634, da hun af Kronen fik Tved Gaard og Brunsgaard i Nissum Sogn i Mageskifte for Troldborg i Engbjerg S., Bæksdal i Ramme S. og de 2 Bol Ravnsbæk, af hvilke det ene laa i Rom, det andet i Lomborg S.[60]). Jakob Grubbe til Kabbel ejede Gaarden 1639, som han maa have købt af Jomfru Maren Frandsdatter, der 1637 paa sin Moders Ansøgning fik Tilladelse til at afhænde Ørs, som hun havde arvet efter sin Fader, og købe andet belejligt Gods, som kunde være hende nyttigere.

Efter Jakob Grubbes Død fik Ørs flere Ejere, af hvilke den bekendte Korfits Ulfeldt var den ene. Siden kom den ene Halvdel under Rysensten, idet Henrik Rüse 1670 købte den af Morten Timmermand, og den anden forblev under Kabbel og var bortforpagtet. 1678 var Besætningen 2 Hopper, 1 Plag, 4 Køer, 1 Oxe, 2 Ungnød, 24 Faar, 6 Geder, 1 Svin. 1683 nævnes paa dens Mark 2 Huse, Brodtrang og Poseti, hvilken sidste 1678 kaldes Ratterup. Jorderne synes at have været i daarlig Drift, en stor Del af Marken lagdes ud med Boghvede, hvorefter der toges 1 eller 2 Kærv

Rug, og Jorden hvilede i 8—10 Aar; af nogen Jord toges 1 Kærv Boghvede, 1 Kærv Havre og derefter 20 Aars Hvile; af den bedste Jord 1 Kærv Byg, 3 Kærv Rug og 6—7 Aars Hvile. 1706 skrives ogsaa: „Gaarden er fast ringere end nogen Bondegaard, og som den af en Bonde beboes, som er saa forarmet, at han næppelig Matrikelskatter kan svare, har Præsten opført den under Bondergaarde." 1711 ejede Lucas Nors til Kabbel den ene Halvdel og forpagtede den anden, og det er vel ham, der har frasagt sig Hovedgaardsretten til sin Halvdel. Endnu 1769 var Gaarden delt mellem Kabbel og Rysensten, og den Baroniet tilhorende Halvdel med Sædegaardsfrihed var kun 5 Tdr. 6 Skpr. Htkr. med 64 Tdr. Htkr. Bondergods.

Da den nuværende Lade paa O. Ors blev bygget, fandt man under den østre Ende en muret Kælder. Ellers mener man, at den gamle Gaard har staaet tæt østen for Laden, hvor man i Engbunden eller Mosebunden har fundet en Del Egepæle.

Lidt nordøst for Gaarden er endnu Spor af en Vandmølle.

Brodtrang, 2 Huse, Parcel af Ors. 1766 skriver Præsten: „Den nuværende Afbygger, der har boet her over 20 Aar og opfødt mange Børn, er dog ingenlunde af Trang paa det kære Brød svæltet ihjel."

I forrige Aarhundrede var der en Afbygger paa den Del af Ors, som tilhørte Kabbel, der hed Bassidal.

17. Juli 1618 bevilgedes der Lemvig Borgere en „Bolig", der hed Kubstrup, imod at de gav den sædvanlige Landgilde og Skatter, naar saadanne bleve paabudte, og de kunde give Bonden hans Indfæstning tilbage. Kubstrup maa være Kovstrup i Rom Sogn.

1688 læstes paa Herredstinget en Forening af 24. Maj 1647 mellem Sognefolkene, nemlig en „Vide og Vedtægt paa vores fælles Sognehede Rom Hede i saa Maade, at hvem af os, som befindes herefter at bortføre Lyng eller Torv af forskrevne Hede, det ved nogen udensogns Mand at afhente eller bortføre lade, skal have forbrudt 4 Rdl. til sit Herskab og 4 Rdl. til Kirken og 1 Td. Øl, som forsvarligt kan være, til Sognefolkene. Ikke heller skulle vi nogen ved vor Husfolk det at gøre lade, under samme Straf."

En stor Del af Rom Hede er solgt til Staten til Plantning.

Rom Kirke.

Kirken, der i Middelalderen var Fjerdingskirke i Skodborg Herred (se foran S. 5) er ikke blot den anseligste og interessanteste Kirkebygning i dette Herred, men et Monument, der i flere Henseender indtager en fremragende Plads blandt vore af Kampestenskvadre opførte Bygningsminder fra den tidligere Middelalder. Kirken, som maa antages at tilhøre Begyndelsen af det 13de Aarhundrede,

har oprindelig bestaaet af et Skib og et Kor, hvortil der i Øst sluttede sig en halvrund Absis. Naar undtages denne, hvorover der var spændt en halvkugleformet Hvælving, dækkedes Bygningen af Bjælkelofter og Lyset modtog den gennem smaa, rundbuede Vinduer, af hvilke Skibet havde sex, Koret to og Absisen et. Vinduesoverdelene vare hugne i een Sten, og om den yderste Bygningsbue løb en svagt indhugget Linje. Skib og Kor sattes i Forbindelse med hinanden ved en anselig, halvrund Triumfbue med straathugne Kragbaand og Sokler, og til begge Sider for denne anbragtes i Væggen ind mod Skibet en rundbuet Niche, der maa formodes at have været bestemt til mindre Altre eller Helgenbilleder. Af Døre har Kirken næppe haft flere end to, en paa Skibets nordre og en paa dets søndre Side. Begge fik de retvinklet Karmsnit og aflange, firkantede Dæksten, og den søndre Indgang blev saavel paa Overliggeren som paa den nederste Sidesten prydet med karakteristiske Skulpturer i lavt Relief. Hele Bygningen hvilede paa en omhyggeligt forarbejdet Dobbeltsokkel. Til Materiale i Kirken anvendtes saavel ind- som udvendig fortrinligt tilhugne Kampestenskvadre, naar undtages i Absisens Indervæg og Hvælving samt i Nicherne, der muredes med raa og kløvet Kamp. Kun meget sjelden træffe vi Indervæggene i vore Granitkirker opførte med hugne Sten, og naar de ere blevne benyttede i Rom, maa vi derigennem se et yderligere Vidnesbyrd om, at denne Bygning var bestemt til at indtage en

betydningsfuld Plads blandt Egnens Kirker. At man i Absiisen og Nicherne anvendte et ringere Materiale, hidrører øjensynligt kun fra, at Fladerne her lige fra først af vare bestemte til at dækkes med Puds, for at man paa denne kunde anbringe en dekorativ Udsmykning. Rester af en saadan, bestaaende af syv mer eller mindre velbevarede, svagt ophøjede, cirkelrunde Medaillons, ses endnu paa Absiisens Hvælving, og forsaavidt man kan skønne, have de dannet Glorier om smaa Englehoveder, der dog ved de mange Lag Hvidtekalk, som nu dække dem, ere blevne i høj Grad utydelige. Paa den nordre Niches Hvælvingkappe findes en saadan Medaillon, som ved nærmere Undersøgelse viser sig at være hul i den yderste og stærkest ophøjede Del.

Hvorvidt de omtalte Bygningspartier oprindelig have været smykkede med Farver, synes tvivlsomt, men saavel i den nordre Alterniche som paa Triumfbuens Kragbaand lade raat udførte, hovedsagelig med sorte og røde Farver malede Bladslyngninger sig fremdrage, som først ere overkalkede i en nyere Tid. Betragter man Kirken nøje, saaledes som den nu staar, da viser det sig snart, at den paa mangehaande Maader er bleven forandret i Tidernes Løb. I Vest har man opført et Taarn, der udvendig i Højde med Skibet er bygget af Kampestenskvadre, medens Resten er Tegl og indvendig for største Delen af raa Kamp. De hugne Sten i det Ydre ere øjensynligt de ved Nedbrydningen af den oprindelige vestre Gavl saavel ind- som udvendigt fra

indvundne Kvadre. Dette Taarn, der næppe tør henføres til en tidligere Tid end den papistiske Periodes Slutning, har fra først af været bestemt til at dækkes med en Krydshvælving i det nederste Stokværk, hvor Buerne til at bære Kapperne endnu ere synlige, men hvorvidt denne Hvælving nogensinde har været muret, synes tvivlsomt. Til Forbindelse med Skibet anbragtes en anselig halvrund Bueaabning og paa Sydsiden fik det et stort, senere tilmuret Vindue. Taarnet, som afsluttedes med to i Nord og Syd vendende Spidsgavle, hvoraf den nordre har raat murede Blindinger, skal, ifølge Udsagn paa Stedet, endnu i Mands Minde have været betydelig højere. Skibets oprindelige Vinduer yde ej længere Lys til Kirken, men store, af Tegl indfattede, fladbuede Vinduer, hvoraf der findes fire i Skibet og et i Koret. Af de ældste Vinduer kan man paa Skibets Nordside saavel ind- som udvendig se to, det tredie — østligste — er tilintetgjort ved den senere Gennembrydning, paa dets Sydside tre, hvoraf det ene saavel ind- som udvendig, det andet kun indvendig, det tredie er forsvundet paa samme Maade som det paa Nordsiden. I Koret kan kun et af de gamle Vinduer skimtes, indvendig paa den nordre Side. Fem af de oprindelige Vinduers halvrunde Afslutningsstene ere altsaa borttagne fra de to ovenomtalte Bygningsdele. Gaa vi til Absisen, da se vi her tre smaa Vinduer, to cirkelrunde og et ovalt, der ved første Øjekast kunne synes at tilhøre Kirkens ældste Dage, idet alle, saavel foroven som

forneden, indfattes af oprindelige, krumhugne Lysningssten, men ved nærmere Eftersyn bliver det klart, at de 5 af disse Sten netop ere de, som savnes i Skib og Kor. Absisen har altsaa, som ovenfor omtalt, kun haft 1 lille Vindue, der var anbragt lige i Øst. Medens Kvadrene i det Ydre staa med Granitens naturlige Farve, ere de indvendig dækkede med mange Lag Hvidtekalk, der i Forbindelse med de lyse perlemalede Lofter i Skib og Kor meddele Rummet et koldt og frastødende, fra det oprindelige vidt forskelligt Udseende. Absisen er ved en Bræddevæg, som naar i Højde med Kragbaandene, afsondret fra Koret og indrettet til et stort Sakristi; den søndre Niche er gennembrudt og derved tildels tilintetgjort for at skaffe Opgang til Prædikestolen, og Bueaabningen ind til Taarnet tilmuret, saa at nu kun en lille firkantet Dør fører ind til denne Bygningsdel. Da Jordsmonnet omkring Kirken er voxet betydeligt i Tidernes Løb, stiger man nu flere Trin ned til Gulvet, der paa Nordsiden ligger en 11 Tommer lavere end Dørenes Tærskel. Skibets Tag er dækket med Bly, Koret, Absisen og Taarnet med Tegl.

Efter at have søgt at give et Billede af Kirken, saaledes som den oprindelig har set ud, og saaledes som den nu staar, skal jeg tillade mig nærmere at omtale dens Mangler i teknisk Henseende. Hele Bygningens ydre Kvaderstensmur, muligt med Undtagelse af den østligste Del af Skibets Nordside, har øjensynligt til forskellige Tider været nedtaget paa

Grund af Brøstfældighed, hvad dels den uensartede Stiftegang i Skib, Kor og Absis, dels Sokkelforholdene vidne om. Overkanten af Skibets Sokkel ligger saaledes i det nordøstre Hjørne 1 Al. 9½ Tommer højere end Overkanten af Korets, der igen ligger 10½ Tommer lavere end Absisens, og ved Opmuringen af Korsokkelen har man, i det mindste paa Nordsiden, ganske udeladt hele den nederste, med Skraakant afsluttede Del. Bortset fra, at de foretagne Ombygninger tildels have fundet Sted uden Hensyn til Kirkens arkitektoniske Tarv, ere de i praktisk Henseende udførte saa slet, at Murene paa flere Steder ere i høj Grad brøstfældige. Særligt skal jeg nævne Absisens Murværk, hvori der ikke blot findes store Buler, men hvor Partier af Kvadrene have skudt sig indtil 2 Tommer frem foran de tilstødende krumme Flader. Lignende Forskydninger findes ogsaa andetsteds i Bygningen, som f. Ex. paa Skibets og Taarnets Nordside. Begge Skibets Døre ere øjensynligt ommurede, men naar disse, saavel som flere af de gamle Vinduer, imidlertid ikke blot indtage deres oprindelige Pladser, men tillige ere arkitektonisk rigtigt sammenstillede, da hidrører det hovedsagelig fra, at Kirkens indre Kvaderstensbeklædning i alt væsentlig har holdt sig gennem Tiderne. Korets og Absisens Bræddegulv er saa befængt med Svamp, at Fjælene flere Steder lade sig træde ned.

Altertavlen, der maa antages at tilhøre Tiden omkring det 15de Aarhundredes Midte, er et meget

middelmaadigt, men ret anseligt Snitværksarbejde, som bestaar af en Hovedtavle og to Fløje, hvorover man for omtrent et Hundredaar siden har anbragt en smagløs Bekroning. Hovedtavlen har i Midten en Fremstilling af Korsfæstelsen, hvori Kristusfiguren er borttagen og erstattet af et slet udført oliemalet Billede. Tilhøjre for denne Hovedgruppe ses Tornekroningen og Opstandelsen, tilhøjre Kristus for Raadet og Gangen til Golgatha. Fløjene have udskaarne Figurer af de tolv Apostle. Under Midtpartiet er anbragt fire Helgenbilleder. Dette daarligt bevarede Arbejde er meget for stort i Forhold til det Rum, hvori det er opstillet. De anselige, malmstøbte Alterstager bære Indskriften: „1639 er dise Stager foreret aff os till Rom Kirche. Jacob Grubbe. Ingeborig Krusse," samt begge Slægters Vaaben. Døbefonten, som sikkert er Kirkens oprindelige, er et ualmindelig dygtigt Stykke Stenhuggerarbejde. Prædikestolen er et meget maadeligt og smagløst overmalet Arbejde fra den senere Renaissancetid. Kirkens Klokke er ifølge Formen meget gammel, men den er ikke forsynet med Indskrift. Foran den søndre Indgang ligger en lille firkantet Sten, der muligvis har tjent som Relikviegæmme i det oprindelige Alterbords Plade.

Ifølge Indberetningen 1766 var Korrundingen benyttet som Begravelse; her laa saaledes den sidste Sognepræst i Rom, Hr. Jens, paa hvis Gravtræ der var udhugget: S(alig) H(er) J(ens) J(en)S(en) H(øst) Anno 1671.

Paa Kalk og Disk stod 1766: Anno 1632 den 1ste Januari haver Knud Gregersen og hans kiere Hustrue Anna Gregoridatter til Nyt-Aars Gave og Guds Æris Forfremmelse givet denne Kalk og Disk til Rhom Kirke. Paa Patellen af samme Kalk og Disk: Anno 1762 blev denne Patell og Ober-Kalk omgiort og forbedret.

Paa Kirkegaarden var da et Gravtræ, „hvorunder ligge 7 Sønner og 7 Døtre af en Fader og en Moder, som begge leve endnu og desuden endnu kunne se deres Børnebørn daglig hos sig i Bondestanden fødte. Disse begravne mange Børns Effigies (Portræter) ere afbildede iblandt andre Emblemata paa vor Dødelighed og udhugne paa samme Gravtræ."

Ligeledes nævner Beretningen 1766 en Udbygning ved Sydvesthjørnet af Kirkegaardsdiget, „som efter gamle Folks Beretning er sket formedelst en Fange, som for sin begangne Misgærnings Skyld skal være henrettet og begravet udenfor Kirkegaarden, men Fangens Paarørende fik kgl. allernaadigst Tilladelse til at udvide Kirkegaarden saa meget paa dette Sted, at den Henrettede saaledes kunde ligge indenfor Kirkegaardsdiget."

Plan af Rom Kirke er afbildet i Løfflers Danmarks Kirkebygninger S. 97, hvor der ogsaa S. 116—17 findes Afbildning af den søndre Portal. Hvad de ovenomtalte Ombygninger angaar, kan Tiden for nogle af disse sluttes af, at en kgl. Befaling af 15. Marts 1643 paalagde de andre Kirker

i Stiftet at bidrage til Rom Kirkes Reparation, da den var „meget bygfældig." Om Kirkens Alder se J. Helms i „Rodding Herreds Kirker", S. XIX.

Præster.

Villads Christensen 1584.

Lavrids Andersen 1619. 24. April 1642 sendte Kongen til Biskoppens Erklæring en Ansøgning fra Jakob Grubbe til Kabbel, at Præsten til hans Gaard Ors var en meget gammel udlevet Mand, og da det var et ganske ringe Kald til at underholde en Præst, søgte han om, at Rom ved Præstens Afgang enten her eller i Lomborg maatte forenes med sidstnævnte Sogn.

Daniel Jørgensen Dalhoff 1647—63.

Jens Jensen Høst 1663—71.

Ved Reskript af 12. Okt. 1670 bevilgedes det, at Rom skulde være Annex til Lomborg, naar en af Præsterne døde, da Sognene vare af saa liden og ringe Indkomst, at 2 Præster ikke kunde leve uden armelig.

Lomborg Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Heldum S., mod Øst til Rom S., mod Syd til Flynder S. og mod Vest til Ramme S. og Dybe S. Sognets nordlige Del skæres af Lemvig—Vem Jærnbane. Her findes Lomborg Station. Kirkens Afstand fra

Lemvig er 1 Mil. Sognets Fladeindhold er 6828 Tdr. Land, Hartkornet 172⅞ Tdr. Med Undtagelse af Egnen omkring Kirken er Sognet fladt. Sydlig i Sognet ligger Kronhede, der kaldes saaledes, fordi den tilhørte Kronen, indtil den i Frederik III's Tid kom under Rysensten. Norden for Lundsby er et Kær, der 1638 kaldes Hvæskjær, hvorfra Faaremølle Aa og Gadebæk have deres Udspring.

2 Skoler. I alt i Sognet 142 Gaarde og Huse med 827 Indbyggere (1880: 869, 1860: 676, 1840: 509, 1801: 311).

Navnets ældste Skrivemaade er Longburgh 1340, Langborg 1503, hvor Borg er Forvanskning af Bjerg, nemlig den langagtige Højde, hvorpaa Kirken ligger; en saadan Overgang fra Bjerg til Borg er meget almindelig, saaledes har Viborg sin nuværende Form allerede i det 14. Aarhundrede, tidligere Vibjerg. Endnu 1523 skrives Longborg, men ikke længe efter findes Lomborg[61]; det er b i Borg, der fremkalder Overgangen fra ng til m.

Den berømte Astronom Longomontanus, der er født her af Bondestand 1562, er fra en Tid, da man endnu vidste, at Navnet betydede Langbjerg, hvilket hans latinske Navn betyder. Det kan bemærkes om samme lærde Mand, der egentlig hed Christen Sørensen, at han talte uforvansket Jydsk til sin Dødsdag.

I Sognet findes 93 Høje og 11 sløjfede, af hvilke 50—60 falde paa Sognets nordlige Del og høre ind under den Række, der gaar fra Ramme

Sogn langt mod Øst. Rækken er tættest i den vestlige Del, hvorfra der er en vid Udsigt til Nissum Fjord og Vesterhavet. Norden for Kirken ligger Bavnhøj. Den store og sammenhængende Række Høje begynder i Trans Sogn og gaar gennem Dybe Sogn Nord om Ramme Kirke, hvor det under Ramme Sogn nævnte Ramme Dige ligger i Rækken, derfra gennem Lomborg, Rom, Fabjerg og Gudum Sogne hen imod den inderste Del af Kilen og ender med 2 lave Langhøje i Fabjing Sogn. En lignende Række Høje kan forfølges gennem Hjerm Herred. I Indberetningen 1638 kaldes Højene nordvest for Kirken Marhøje, Vejrhøje og „Hoffske“ Høje.

Sønden for Glarbjerg, i hvis Omgivelser der findes flere Høje, findes en lignende Samling Indhegninger som de under Resen Sogn omtalte.

1766 nævnes et højt Sted, Pinbjerg, saa kaldet, fordi man havde Møje med der at bjerge Tørv og Hø. Ved Hvæskjær, Armose og Mose, nor i Sognet, der ligge lavt, mente gamle Folk, at der havde været Skov, idet der blev opgravet store og hele Stykker Træ, der kunde bruges som Gavntømmer. Da Hvæskjær grænsede ind til Lundsby, antoges denne at have Navn efter den Lund, der har staaet norden og vesten derfor.

Iøvrigt meddeler Præsten i sin Indberetning 1766: Bondernes bedste Næring bestaar i Kreaturer og dernæst i Smør og andre Fedevarer, hvilke mest afhændes til Lemvig af dem, der have de fedeste og bedste Græsningsgaarde, nemlig Nordenkjær,

Hvassesgaard, Lomborgbjerg, Lundsby, Melkjelder og Braagaarde, hvis Jorder ligesom i Vandfuld Herred ere fede og bekvemme til Byg og Havre. Men den største Del af Sognet er bekvemmest til Rugavl, som de sælge til andre Sogne. Af Boghvede saas kun faa Skæpper, alene for at gøre den sandagtige og skarpe Jord mere bekvem til Rugsæd.

I Sognet findes:

Vester Højbjerg, et Hus.

Armose (udtales *ármos*, hvilket vel er Arnmose), 1 Gaard, Armosehuse, Lille Armose, Hus, kaldes 1596 Aurmose, var 1683 og 1766 2 Gaarde.

Ramsdal, Hus, Parcel fra Armose.

Mosegaard, var 1683 et Bol, der kaldtes Mosen, 1596 kaldes den „Moes".

Sønder Mose, et Hus, Parcel fra Mosegaard.

Barselbjerg, 2 Huse, der maa være Parceller fra Nordenkjær.

Husene Højbjerghus, Nørre og Sønder Damsmark, Lomborgdam, Parceller fra Hvassesgaard.

Hvassesgaard, kaldes mest alene Hvasses, 3 Tdr. Htkr., beboedes 1683 af Thomas Hvas „paa Stoer", hvilket vel betyder Storbjerg. Af Marker nævnes Lovmandsagre og Kaasagre. Iøvrigt ere nogle Jorder her af samme Natur som paa de Steder i Tørring Sogn og Vandfuld Herred, der kaldes „Stor"; det er ufrugtbare Jorder, der ere tilbøjelige til at gro i Lyng, for en Del Mosehuller og kvæget

Ler. Mon Hvas ikke betyder en saadan Jord, der giver ringe Udbytte, idet det er det samme som skarp? 1596 nævnes vel Jens Madsen i Lavrids Hvasses Gaard, hvoraf man skulde tro, at Gaarden havde Navn efter en Mand med Stamnavnet Hvas, men dette er snarere et Navn, som Beboerne fik efter Gaarden. I forrige Aarhundrede nævnes i Kirkebogen flere Personer af Navnet Hvas.

Bremerholm, et Hus, nærved en stor Mose. Brem er i gamle Dokumenter et meget almindeligt Navn paa en Kant ved en Eng. I oldnorsk betyder brim Brænding, Bolgernes Brydning mod Landet.

Lomborg Station.

Norre Molle, Parcel fra N. Hvingelby, Vejrmolle.

Bakhus, Kringelbak, Vejagerhus og Nørre Vejagerhus, ældre Ejendomme.

Nordenkjær, $5\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr. Det er vel den Kjærgaard i Lomborg Sogn, der nævnes 1558, men forresten kaldes den Nordenkjær 1596. 1683 nævnes paa dens Mark Pedersholm og Barselbjerg.

Husene Ertbjerg og Normark, Parceller fra Nordenkjær.

Hyldal, et Hus.

Grønkjær, Hus, Parcel fra Vester Tybosgaard.

Lillebjerg, en Gaard, Parcel fra Storbjerg.

Lomborg Mølle, nævnes 1476, da den tilhørte Christiern og Jes Sten[62]. 1683 nævnes

Øster Mølle, der havde været øde i 30 Aar; der var ingen Mølleredskaber og Dæmningen var nedbrudt.

Fælledhus (udtales Fallehus).

Nørre Hvingelby, Sønder Hvingelby, var 1683 3 Gaarde, 1766 2 Gaarde; Hvingelby nævnes 1596.

Blankesbjerg, Parcel fra Østerbjerg.

Østerbjerg, en Gaard, var 1683 en øde Gaard, paa hvis Mark var Korshøj, Rævrøgel.

Tværhul (udtales Twærhwol), et Hus, der nævnes 1683. Det ligger ikke i nogen Dal, men temmelig højt; Tvær er vistnok Egnens Udtale af Tved, der betyder en Strækning mellem 2 sammenløbende Vande eller i alle Fald lavere Steder.

Søndergaard, en Gaard, Parcel fra N. Hvingelby.

Nygaard, en Gaard, Parcel fra Østerbjerg.

Storbjerg, 8 Tdr. Htkr, Storbjerghuse, var 1683 en øde Gaard. Det er vel den, der 1596 kaldes „paa Bjerg" og senere Lomborgbjerg.

Husene Gørtzes Hus, Gadebæk, Parceller fra Storbjerg.

Under Bjerg („under e Bjerre"), 5 Tdr. Htkr., og 2 Huse. 1683 var der en Gaard „under Bjerget", hvorpaa var 2 Bønder. 1596 kaldes den ogsaa „under Bjerg".

Mejlbjerg, et Hus, Parcel af Præstegaarden.

Mullesgaard, 5 Tdr. Htkr., nævnes 1596. 1683 havde den Eng i Ramsdal og Hvæskjær.

Østergaard, 4½ Tdr. Htkr., nævnes 1596.

Bændsgaard (udtales Bænsgor), 4 Tdr. Htkr., og Lille Bændsgaard, Bændsgaardhuse, regnedes i gammel Tid til Lundsby.

Pinebjerg, et Hus, Parcel af Præstegaarden.

Møldambjerg, en Gaard, var 1683 et Bol, der beboedes af en Bartskær Søren Sørensen; den ligger højt, men Bjerget maa have Navn efter en forhenværende Mølle nedenfor det. I Tingbogen for 1685 kaldes den Møldumbjerg.

Øster Tybosgaard, 4 Tdr. Htkr., Vester Tybosgaard, 3 Tdr. Htkr., Øster Tybohuse, Vester Tybohus, var 1766 2 Gaarde, men 1558 1 Gaard, der tilligemed Kjærgaard i Lomborg Sogn af Adelsmanden Peder Christensen mageskiftedes til Kongen for en Gaard i Norge. Peder Christensen var maaske af Familien Harbou[63]).

Store Lundsby, 3½ Tdr. Htkr., Vester Lundsby, 4 Tdr. Htkr., Sønder Lundsby, Nørre Lundsby og Nørre Lundsbyhuse, Lundsbyhuse, Store Lundsbyhuse, var 1683 5 Gaarde med 6 Bønder; den ene Gaard hed Bændsgaard.

Smørpot, Hus, Parcel fra Store Lundsby.

Vestergaard, 4 Tdr. Htkr., Parcel fra Store Lundsby.

Nørgaard, Parcel fra Braagaard.

Braagaard (udtales Brågor), 6 Tdr. Htkr., Braagaardhus, Braagaard Mark, et Hus, kaldes Brogaard 1596, var 1683 en Helgaard med

3 Beboere; af Marken hed noget Trælstykke. 1766 var der „to samlede Gaarde".

Krabesmark (udtales Kravesmark), 4½ Tdr. Htkr., Krabesmarkhus.

Hovmarkhus, Parcel fra Krabesmark.

Bredam (egentlig Bredamme), et Hus.

Kirkegaard, 5 Tdr. Htkr., kaldes 1596 „ved Kirken".

Drøvdal, 1 Gaard (sædvanlig skrevet Trojdal, men kaldes altid i ældre Tid ligesom den endnu udtales Drøvdal), nævnes 1596. Drøvdal var 1683 en øde Gaard med 2 Huse paa Marken; den var ogsaa øde 1766, da den blev dreven under Præstegaarden. I ældre Tid har dens Beboere ligget i Strid med Præstegaarden, thi af Tingbogen for 7. Maj 1711 ses det, at der 1543 var gjort Forligelse af Klavs Sehested, „øverste Regent over Ribe Stift", og Jens Thomesen til Holmgaard mellem Las Vilsen i Bækmark og Hr. Christen Povlsen i Lemvig, saaledes at Las Vilsen skulde ødelægge Lavhævden paa „Droudal" og at dennes Mark ikke skulde gaa længer end til den Dal imellem nogle Lerpøtter og de Sten, som Las Vilsen havde faaet Sandemænd til at sætte, og af Bøgling Byggested, som ligger næst nordєn til Drøvdal, skulde han give 8 Skpr. Byg til Kirken og lige saa meget (?) til Præstegaarden. Paa Marken er 2 dybe Dale.

Nørre og Sønder Hedegaard, Hedegaardhus. 1532 nævnes et Bol kaldet Lomborg Hede

og 1596 var det endnu 1 Gaard, men 1683 2 Gaarde.

Nørre, Mel og Sønder Ravnsbæk; det første var 1683 4 Steder, det sidste 1 Gaard med 2 Bønder. 1766 var Øster Ravnsbæk 3 Gaarde, hvoraf den ene hørte til Rom Sogn, og 2 Bolsteder. Sønder Ravnsbæk var 1766 1 Gaard, men havde tidligere været 2. Ravnsbæk nævnes 1516 og tilhørte da Gudum Kloster.

Søndermølle, Parcel fra Mel Ravnsbæk Vejrmølle.

Rodskov, 1 Gaard, Rodskovhus.

Øster Kjelder, 5 Tdr. Htkr., Mel Kjelder, 4 Tdr. Htkr., Sønder Kjelder, Vester Kjelder, et Hus, Øster, Mel og Vester Kjelderhus. Her var 1683 3 Gaarde med 4 Bønder, men 1766 4 Gaarde. 1596 ydede en Gaard i Kjelder 8 Tdr. Byg til Præsten for Fredagsgudstjeneste.

Husene Højtoft, Lilletoft og Forrehus, Parceller fra Kjelder.

Store Døj, en Gaard, Lille Døj, et Hus. Døj er Egnens Udtale af Dy, Dynd, Bløde. 1766 siges, at der ved Døj i gamle Dage havde ligget en Gaard kaldet Bødkerstedet. 1596 kaldes den „paa Døy".

Bødkertoft, et Hus, Parcel fra Store Døj.

Præstegaarden, 4½ Tdr. Htkr. Paa Marken var 1683 et Hus ved Holmmose, kaldet Holmhedehus, 1690 nævnes desuden Huset Gjørsnæs.

Vilhelmsborg, et Hus, opnævnt efter Byfoged i Lemvig Schonaus Søn, der blev Birkedommer paa Fanø.

Fredensborg, et Hus.

Mølgaard, Mølgaardhus, nævnes 1683 som nedlagt Mølle. Denne Mølle maa have været gammel, da Møltrup er opnævnt derefter.

Glarbjerg, en Gaard, kaldes 1596, 1683 og 1766 Glarbjerg, skrives ofte urigtig Gladbjerg. Lille Glarbjerg, Nørre Glarbjerg, Glarbjerghus ere Huse.

Møltrup, 3½ Tdr. Htkr., Møltruphuse, nævnes 1683, ligger nærved Mølgaard, af hvilken Gaarden har Navn.

Risbæk, et Hus, der 1683 var øde, 1766 kaldes det et lidet Bolsted, der havde Navn af, at der her tidligere groede nogle smaa Ris.

Kronborg, et Hus, var 1683 2 Huse, Kronhede, et Hus, have Navn af Beliggenheden paa Kronhede.

1482 nævnes en Gaard paa Langburg Stol, 1683 Vandløs Hus og Snudborg, et øde Hus nærved Flynder Mølle.

Lomborg Kirke.

Kirken, af romansk Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet

Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, vare dækkede med Bjælkelofter og modtoge Lyset gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf tre endnu kunne ses i Omrids. Begge Skibets oprindelige Døre ere tilmurede, men deres Form kan tydelig følges. De have retvinklede Karmsnit og aflang-firkantede Dækstene. Hele Bygningen har hvilet paa en Dobbeltsokkel. Som det synes, i en sildig papistisk Tid har man nedbrudt Skibets vestre Gavl og opført et hovedsagelig af store røde Tegl i Munkestifte muret Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med selve Kirken ved en lille spidsbuet Arkade. Ved samme Tid synes Korhvælvingen at være bleven muret. I senere Tider har man udvidet Triumfbuen, indsat store klodsede Vinduer, fornyet Bjælkeloftet, ommuret Korgavlen, samt gennembrudt en Dør i Taarnets Vestside, hvorfra Indgangen til Kirken nu er. Endnu skulle vi bemærke, at Taarnets øverste Del er ommuret og at Kampestensvæggene tildels have været nedtagne*).

Den i høj Grad smagløse, med slette oliemalede Billeder udpyntede Altertavle er samlet af Stykker fra forskellige Tider, hvoriblandt enkelte ubetydelige Rester synes at hidrøre fra den papistiske Periodes

---

*) Da maa der være sket nogen Forandring, thi 1766 siges det udtrykkelig, at Taarnets nederste Halvdel var af hugne Kampesten, den øverste af Mursten.

Slutning. Forneden har den Aarstallet 1703 samt Daaernes og Juel-Rüsenstenernes Vaaben. Alterkalken, hvis Fod og midterste Parti mulig tilhører den seneste papistiske Tid, har hverken Navn eller Aarstal. De anselige, malmstøbte Alterstager ere næppe ældre end Slutningen af det 17de eller Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige og er ligesom den i Nissum. Prædikestolen er et meget tarveligt Arbejde fra den senere Renaissancetid. Af Klokkens, tildels i Støbningen udflydte Indskrift kan kun følgende læses: Ano. dni. m. d. v. kalendas aprilis frater nicol[a]us e. r. i. c.

1766 hang over Korsdøren et Krucifix og paa Bjælken derunder stod: Ved Slange-List har Døden vist sig trængt ind til os alle, men Christi Død borttog den Nød for dem, som til ham falde. 1703. Paa Prædikestolen stod: Anno 1634 lood K. Kiær og Laurs Mikkelsen staffere denne Prædikestoel paa Kirkens Bekostning. 1766 var der Indgang til Kirken gennem et Vaabenhus paa Kirkens søndre Side, men der var ogsaa en Indgang gennem en Dør lige overfor Vaabenhuset. I Døren mellem Kirken og Vaabenhuset var der et firkantet Hul, der var tillukket med et Jærnkors, hvilket Hul sagdes at være skaaret af Fjender i forrige Tider. Paa

den nordlige Kirkemur over Kvindestolene hang en en Tavle, hvorpaa var afbildet Hr. Eskild Gregersen, Sognepræst for Lomborg, samt hans Hustru, Anne Jorgensdatter, tilligemed deres 6 Sønner og 10 Døtre. Ovenfor Tavlen stod Anno 1634 og midt derpaa: Hr. Eschild Gregersen Døede 16 . . Anna Jürgensdatter døde 16 . . Den nederste Læsning var næsten ukendelig, da de fleste Bogstaver vare faldne af.

Præster.

Christen Povlsen 1540.
Jens
Peder Jensen. 1578 bevilgedes der Præsten 2 Tdr. Korn af Stiftets Korn, men dette varede kun til han døde 1602.
Eske Gregersen 1602—1645.
Christen Christensen Mejrup 1645—69.
Lavrids Klavsen Borck 1669—1717.
Jens Hansen Paludan 1717—36.
Johan Jorgensen Elert 1737—61.
Mads Marcussen Alsing 1762—72.
Peter Struve Alsing 1772—1803.
Andreas Aschenberg Fellum 1803—04.
Vilhelm Reess 1804—15.
Severin Hjortsvang 1815—24.
Svend Vilhelm Saxtorph 1824—28.
Peter Laurentius Husum 1828—35.
Peter Rasmussen 1835—48.
Christian Ludvig Bagger 1848—58.
August Ehlers Blædel 1858—74.
Hans Jensen Vilhelm Berthelsen 1874—86.
Christen Johansen 1886—93.

Søndagen før Jul 1644 gik Hr. Eske Gregersen med sin Søn Jørgen og sin Datter Karen fra Alteret ned i Kirken og standsede udenfor Nordenkjærs Stolestand, hvor Lavrids Christensen stod og med hvem Præsten kom i Trætte. I det samme kom Peder Ebbesen i Mølgaard til med en Kniv i Haanden, hvorpaa der opstod Slagsmaal mellem ham og Præstens Søn paa den ene og en tredie Mand, Christen Christensen, paa den anden Side, hvilken sidste blev dræbt og Præstens Søn udlagt som hans Banemand. Hr. Eske havde 1637 en ubehagelig Sag med Mette Sørensdatter, en Søster til Præsten Hr. Olufs Kone i Fjaltring, der var kommen i Præstegaarden for at begære Almisse og siden beskyldte Præsten for at have paaført hende en slem Sygdom, men da hun havde et ondt Rygte fra Krigens Tid, tillagdes der ikke hendes Udsagn nogen Vægt[64]).

Møborg Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Flynder S., fra hvilket det næsten paa hele Strækningen skilles ved Dride Aa, mod Øst til Gudum S. og Asp S., fra hvilket sidste det skilles ved Hestbæk Aa, mod Syd til Bure S., fra hvilket det skilles ved Damhus Aa, mod Vest til Nees Sogn. Sognet gennemskæres af Lemvig—Vem Jærnbane. Kirkens Afstand fra

Lemvig er 2½ Mil, fra Bækmarkbro Station ½ Mil. Sognets Fladeindhold er 9016 Tdr. Land, Hartkornet 140¾ Tdr.

Den største Del af Sognet er fladt og lavt med Undtagelse af den mellemste Del, der er noget bakket Sognets vestlige og østlige Del er store Hede- og Mosestrækninger.

Tride Aa udspringer ved Stovgaard og optager fra Syd Kvolsbæk. I Sognets vestlige Del findes en Mængde Hedesøer, saasom Vindbjergsø, Birkesø. Sognet har 3 Skoler, et Andelsmejeri ved Bækmarkbro Station. I alt i Sognet 176 Gaarde og Huse med 857 Indbyggere (1880: 815, 1860: 601, 1840: 454, 1801: 268).

Sognets Navn udtales Mjoborre, skrives 1340 Mothburgh og er vistnok det Sted, der 1297 skrives Mothberigh (læs Mothberigh); sidstnævnte Aar pantsættes Halvdelen af Mothberigh Mølle, og at der var en saadan, ses nedenfor. Som saa mangfoldige andre Steder er Endelsen bjerg gaaet over til borg. 1492 og 1503 skrives baade Modborg og Myoborg, hvilket viser, at Udtalen for 400 Aar siden har været som nu. Et lignende Navn er Mjobjerg i S. Omme S. 66), i Vor Herred er et Møballe, og det betyder maaske ligefrem Mjødbjerg eller er af et ukendt Mod, der findes i det norske Moyðuruð. Den ældre Opfattelse, at Navnet skyldes 2 Møer, der have bygget Kirken og ligge begravne i 2 Høje ved Heden, der endnu 1766 kaldes Møhøje, er umulig, dels paa Grund af Skrivemaaden Moth-

burgh, dels paa Grund af, at Mø aldrig kan udtales Mjo; der er ej heller nogen Forbindelse med Navnet paa Gaarden Mø i Resen Sogn.

Paa det Hojdedrag, hvor Kirken staar, findes de fleste Gravhoje, af hvilke der kun findes 42 i Sognet. Paa Heden østen for Østerby ligge 12 Høje; paa Banken nordøst for Kirken med en vid Udsigt mod Vest ligger en flad Høj, der i Indberetningen 1766 kaldes Bavnhøj. Paa Holmgaards Hede ligge de foran S. 84 omtalte Holmgaards Knopper, der nu vise sig at være Sandbanker. Paa Aabjerg Mark er Levninger af en Høj og af lignende Indhegninger som de under Resen S. 137 omtalte.

Paa den sydlige Side af Banken ved Møborg Aa findes noget Egepurl og ved Aaen ved Skrædergaard et lille Krat.

I Sognets nordøstlige Del findes:

Vester Stovgaard, 1 Gaard, 3 Huse, Øster Stovgaard; de kaldes 1503 Store og Lille Stovdal ved Stovdal Bæk, hvis Mark gik østen op med Dride til Flynderøre Vedel, hvorover der gik en Vej.

Rødemølle, 1 Gaard, 1 Bolsted, hørte tidligere under Holmgaard Hovedgaards Taxt ligesom den øde Østermølle. Rødemølle kaldes 1630 Vestermølle. 1503 var Østermølle allerede øde, thi da nævnes alene Holmgaard Mølle med et øde Møllested ovenfor. Under Røde Mølle er lagt Gaarden Dride, der endnu var til 1766.

Kjærsholm, Agerhøj, paa Holmgaard Mark.

Hvirveltoft, Ringsholm og Østerholm, Huse paa Holmgaards Hede.

Kattenhoj, en Gaard, kaldes 1635 Kattinghoj.

Hojbjerg, et Hus.

Normark, et Bolsted og 6 Huse, Parcel fra Holmgaard.

Holmgaard, 15 Tdr. Htkr., med 2 Huse, se nedenfor. Parceller derfra ere 4 Bolsteder, 11 Huse.

I Sognets sydvestlige Del:

Holm, en Gaard.

Nordenbjerg, 1 Gaard med 4½ Tdr. Htkr., 2 Bolsteder, 2 Huse, nævnes 1515 og 1523, da der gjordes Markskæl med Kvolsbæk, og var da 1 Gaard, men 1683 2 Gaarde. Vesten herfor laa Brun Hussted.

Overgaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, nævnes 1683.

Vester Bossen, 1 Gaard, Øster Bossen, 1 Gaard, 2 Huse, Bossenhede, 1 Gaard, 2 Huse, var 1683 en Gaard med 2 Bønder. 1503 nævnes den som en Gaard „Østen Bossens" og 1635 „Øster under Bossens Bjerg", hvoraf det synes, at det er Bjerget, der hed Bossen. I Nærheden af den og Nordenbjerg laa 1503 Mærets Toft og Hussted.

Stenbro, 1 Gaard, 1 Bolsted, nævnes 1630.

Bakhus.

Brohus, 1503 nævnes Brogaard ved Flynder Aa.

Vejhus, 3 Huse.

Aabjerggaard, 5 Tdr. Htkr. med et Hus, desuden 2 Bolsteder, 3 Huse, af hvilke et kaldes Rolighed. 1562 nævnes en Gaard kaldet Oberig i Møborg Sogn. Under Aabjerggaard hører en Plantage paa 20 Tdr. Land umiddelbart ved Gaarden og en paa 35 Tdr. Land vesten for Gaarden, der aarlig udvides, anlagt af den nuv. Ejer, Folketingsmand E. Aaberg.

Øster Smørpøt, 2 Bolsteder, 2 Huse, af hvilke det ene hedder Grøndal, Vester Smørpøt, 1 Bolsted.

Søhus, 1 Bolsted, kaldes 1683 Sobo og var da et lidet Fiskerhus.

Kikkenborg, 1 Hus, med fri Udsigt, jfr. S. 147.

Sandholm, 1 Bolsted og 1 Hus.

Grebsgaard, 1 Gaard, 1 Hus (udtales Grẹvs), paa dens Mark nævnes 1683 Guldager.

Øster Torp, 2 Bolsteder, 4 Huse, Torp Nørmark, 1 Gaard, 1 Hus, Nørre Torp, 1 Gaard, 1 Bolsted, Vester Torp, 1 Gaard, Torphus, 1 Bolsted, Haabet, Parcel af Vester Torp. Torp nævnes 1503 som en By og var 1683 5 Gaarde, hvoraf 1 øde.

Kræmmergaard, 1 Gaard, 2 Bolsteder, 4 Huse. 1778 lagdes Gaarden Vaad under Kræmmergaard.

Øster Kvolsbæk, 1 Gaard, 3 Bolsteder, 2 Huse, Mel Kvolsbæk, 1 Gaard, 4 Huse, hvoraf et kaldes Gronkjær, Vester Kvolsbæk, 1 Gaard,

2 Huse. Kvolsbæk var 1683 4 Gaarde, hvoraf 1 øde. 1523 gjordes der Markskæl mod Nordenbjerg „fra den gammel Skjelsten norden Kvolsbæk og saa ret sønder fram ad den nybygget Hushjørne og saa ret framdeles sønder og saa sonder over en liden grøn Sigfald og saa sønder over i den Hedebuk, der satte de Sten, og saa framdeles ret sonder til Midtstrøm, der satte de Skælsten baade for Egg og for Ende."

Elkjærhus, et Bolsted, kaldes 1683 Kjær.

Vognstoft, et Bolsted (udtales Wownstowt; Vogn udtales her *wn*).

Øster Krarup, 1 Gaard med $5\frac{1}{4}$ Tdr. Htkr., 3 Bolsteder, 2 Huse, Vester Krarup, 1 Gaard, en Parcel deraf er Husted; var 1683 2 Gaarde, Øster og Vester Krarup.

Nordenkjær, 1 Gaard, 1 Bolsted.

Nørre Østerby, 1 Gaard, 4 Bolsteder, 1 Hus, der kaldes Nyborg, Neder Østerby, 1 Gaard, 2 Bolsteder, 2 Huse. Østerby var 1683 2 Helgaarde, hvoraf den ene øde, og 2 Halvgaarde, og er vistnok det, der 1503 hed Sønderstrup; der laa da en ubenævnt Gaard mellem Præstegaarden og Sønderstrup.

Bremhus, et Bolsted, af Brem, en høj Bakkestrækning. 1503 nævnes den sonderste Høj paa Bremme.

Kvolsnære, et Bolsted, 1683 og 1766 kaldet Snære. 1630 nævnes Kuolhøgh. Snære betyder paa Norsk Krat.

Donskjærhus, 1 Bolsted, deraf en Parcel Brink.

Fiskbæk, 1 Hus i Donskjær Mose.

Møborg Præstegaard, 6 Tdr. Htkr.

Møborg Kirke, se nedenfor.

Sønder Hyldal, 1 Gaard med 4 Tdr. Htkr., 3 Bolsteder, 1 Hus, Nørre Hyldal, 1 Gaard, 1 Bolsted, 1 Hus, var 1683 2 Gaarde med 3 Bønder, kaldes 1638 Hyltdal, men er oprindelig Hylkdal. 1562 var „Holkedal" 1 Gaard, der 1503 siges at ligge sønden og vesten Hølkedal. Holke er maaske det norske Holkn, ufrugtbar, stenet Grund.

Amstrup, 6½ Tdr. Htkr., 2 Huse, var 1683 1 Gaard; paa dens Mark nævnes da Hollandsfald, Kathave, Hjobhøj. 1569 havde Gaarden 2 Bønder. Ved Aar 1500 var det en Selvejergaard. 1503 nævnes Amstrup Lund.

Mosetoft, 1 Gaard, Parcel fra Amstrup og Hyldal.

Øster Skrædergaard, 6¾ Tdr. Htkr., Mel Skrædergaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, Vester Skrædergaard, 1 Gaard, var 1683 3 Gaarde, og nævnes 1503.

Aagaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, 2 Huse, det ene Aabro. Aagaard hed tidligere Møborggaard, og Møborgaa; dertil hørte 1503 en Mølle, og der nævnes Enge mellem den og Skrædergaard, ligesom Møllebæk Strøm; den nævnes vistnok ogsaa 1297.

Slykmose, et Bolsted, 1503 Slickmose, 1608 Møborg Slykke. Det er vel Damhus Aa, der op=

rindelig hed Slyk eller Slik; paa Norsk betyder Sløkja en Rende, Fordybning ved en Skraaning.

1478 fæster Abbeden i Tvis til Malte Juel til Holmgaard en Jord i Møborg Sogn, som hed „Brassens Hussted“ og havde ligget til en Gaard, der beboedes af Jes Skalmansen, for aarlig Afgift af en Orte Korn[67]. Af et Dokument fra 1503 ses det, at „Bratzens Enemærke“ laa nærved Tange Sø og Skidensø (nu Raaddensø).

1492 nævnes Lundgaard i Mødborg Sogn, der blev pantsat af Mikkel Eskilsen (Hog) for 60 Mark; den gav i Afgift 3 Orte Korn og ydede Skovsvin og Skovvogn, saa der maa engang have været Skov omkring den. Samme Aar fik Malte Juel et Tingsvidne paa Møborg Kirkestævne, at Christiern Sten og hans Arvinger have haft „Lundgaard“ og hendes rette Tilliggelse i deres fri havende Værge, siden han fik den af Jes Juel i Møborg[68]. Blandt Udstæderne nævnes Christiern Stafensen, Præst i Møborg.

1503 toges Tingsvidne paa Harbo Bygdeting (Sysselting), at 29 Dannemænd „aldrig kunne enten høre eller spørge af sand Mand eller Kvinde eller af deres Forældre og dem selv fuld vitterligt var i Sandhed, at der skyder ingen Sige vesten paa Hestbæk Aa i Møborg Sogn som faldes Juglsig, uden de to Juglsige, som skyde ind til forskrevne Aa.“ Dette er altsaa i Sognets sydøstlige Del østen Donskjær[69].

1502 nævnes Fareberig Mark ved Hyldal.

Holmgaard.

Holmgaard har først været bygget paa en Holm i Engene, men da den blev ødelagt af Ildebrand, blev den 1589 opført paa det Sted, hvor den nu findes. I Modsætning til Holmgaard i Sønder Lem Sogn kaldes den ogsaa Nørre Holmgaard, da de let kunne forvexles.

Den første sikre Ejer er Malte Juel af Stjernejulernes Æt, der angives at være Søn af Jens Iversen og Ingeborg Munk, hvilken sidste formodentlig var Datter af Malte Iversen til Klejtrup. Malte Juel nævnes 1478, da han af Tvis Kloster fæstede Brassens Hussted i Møborg Sogn; det ses af Fæstebrevet, at han da var ugift[70]). 1484 købte han af Predbjørn Podebusk en Gaard i Sognet imod Genkøbsret for 40 Mark. Han har sikkert været en virksom Mand, der samlede Jorder til Holmgaard, som maa være meget ældre end hans Tid, siden der nævnes en ældre øde Mølle til Gaarden foruden den, der var ved Magt.

28. Juni 1503 lod han paa Skodborg Herredsting læse sin Lavhævd paa „Holmgaard med alt dens Tilliggelse med Gaarde og Gaardsteder, øde og byggede, med Holmgaards Mølle og et øde Møllested oven for, med Dam og Dambund til Mølle og Møllested, Flod og Flodsted oven og neden, dette forskrevne Gods fire Vegne til Markeskæl, som er østen for Tridi Aa og saa øster op til Adelvej, som løber østen om Vamkjær og ind til Hvisten Høj og saa nør fra

Bæk, som løber sønden om Vesterholm og sønden om Østerholm og saa nør ad til Lille Stovdal, som ganger op fra Dridi Aa, og øster til Nørvad, undtagen Guldeng til Møborg Kirke og 2 Agre ovenfor til forskrevne Kirke."

Videre indværgede han en Gaard østen for Nordenbjerg og en anden østen for Bossens, en Gaard sydvest for Holkedal, Sønderstrup, en Gaard imellem Præstegaarden og Sønderstrup, en Gaard i Torp, en Gaard imellem Torp og Kolsbæk, en Gaard i Lille Stovdal, en Gaard vesten Dridi Mellembæk, en Dam i Lille Stovdal og en anden Dam nedenfor i Dridi med Dam og Dambund, Flod og Flodsted, oven og neden. Endvidere Tang-gaard i Bure Sogn, Rods Gaardsted, Mellem Dal-gaard og Annenved, Vester og Øster Hedebolgaardsted. Paa alt dette fik han forskellige kgl. Stadfæstelser [71]).

I Møborg Kirke findes følgende Gravmæle: Her liger begrafven erlig oc welbyrdige Mand Malthi Jul til Holmgaard, som Gud heden kalled paa Holumgaard Anno 1508, og saa hans kiere Hustru Fru Marine, som war Peder Langis Datter aff Wotbore, og kalte Gud hinder paa Holumgaard Aar 15 . . (de sidste Tal ere ikke udfyldte).

Fru Marines Fader var Peder Nielsen af Votborg paa Mors, der nævnes 1435; hun pant-satte 1515 til Duebolm Kloster en Gaard i Salling [72]). Samme Aar mageskiftede hun med Ørslev Kloster og fik Nordenbjerg Gaard, der ydede 6 Tdr. Byg, 1½ Pd. Smør, 2 Mark Gæsteri, Skovvogn og

Skovsvin med andre smaa „Bede". Hun har ladet Kirkeklokken i Møborg støbe.

Malte Juels Datter Anne giftede sig med Jens Thomesen af Vellingshøj ved Hjørring, af en Familie, der førte 3 Søblade i sit Vaaben og siden paa Grund af nogen Lighed i Vaaben optog den holstenske Familie Sehesteds Vaaben og Navn. Jens Thomesen var en betydelig Mand og sammen med Mogens Munk en af Hovedmændene til Christian II's Forjagelse. 1534 blev han Landsdommer i Nørre Jylland og forblev i denne Stilling til 1551; fra 1537 havde han Gudum Kloster som Len. Han ejede ogsaa Højris paa Mors og nævnes allerede 1517 som „Jens Tamessen vebnere til Hollemgaardh". 1524 købte han Lundgaard i Møborg Sogn. 16. Juli 1554 toges der Tingsvidne paa Skodborg Herredsting [73], at Fogden paa Vosborg bad Jens Thomesen i Holmgaard, hans Søn Malte Jensen i Gudum Kloster og Niels Juel, Lensmand paa Bovling, om at afstaa fra en Ransag, de havde anlagt mod nogle af Vosborg Bønder, der havde gravet i Møborg Hede, indtil de kunde komme hans Husbonde til Ords.

Af Bisp Iver Munk havde han købt Havreballe Gaard i Fabjerg Sogn og havde leveret Købesummen, 44 rinske Gylden, til en Borger i Ribe, men Bispen holdt ikke Købet, hvorfor Borgeren 1542 stævnede Hr. Mogens Munk, Bispens Broder, for Summens Tilbagebetalelse [74]. 1551 var han i

Strid med sin gamle Embedsbroder Hr. Mogens Munk om Bureng og Risbokjær.

Paa Gravmælet i Moborg Kirke staar følgende: Her liger begrafven erlig oc welbyrdige Mand Jens Thameszen, som bode paa Hollum Gaard, oc kaldte Gud hannom Anno 1555 then 15de November, oc hans kierre Høstru Fru Anne Malthi Juls Datter, som Gud oc heden kaled paa Holum Gaard Aar 1519 den   . Gud gifve dem Alle en gledelig oc errefuld Opstandelsze. Oc lod Malthi Jenszen udthuge oc bekoste denne Stien Aar 1589. Da Stenen er udhugget saa længe efter, er der Fejl i Hustruens Dødsaar, thi 1548 fik han kgl. Befaling til Samfrænder [75]) om at møde og skifte imellem Jens Thomesen paa hans Hustrus Vegne og Fru Kirsten, Søren Skels Efterleverske (hendes Søster), den Arv, som dem var tilfalden efter Malte Juel og Fru Marine (deres Forældre). Hvis Fru Anne 1548 havde været død, vilde hendes Mand ikke have kunnet optræde paa hendes Vegne, hvilket tilkom de voxne Sønner. Der skal snarest staa 1549 paa Ligstenen. Jens Thomesens Søn Enevold blev Ejer af Slumstrup og Vellingshøj, men Holmgaard og Højris tilfaldt den anden Søn,

Malte Jensen, der tjente i Kongens Gaard som Hofsinde og 1549 blev trolovet med den mægtige Hr. Klavs Bildes Datter Sofie; Aaret efter stod Brylluppet i Malmø. I Syvaarskrigen var han Skibshøvedsmand, men blev Fange i Slaget ved Bornholm 1563. Der er endnu bevaret et Brev

fra ham til hans Hustru fra Tavastehus i Finland 1564. Efter at have fortalt, at han er ved Liv og Helbred og har sit nødtørftige Ophold og et kristeligt Fængsel, skriver han: „Gud almægtigste unde mig at spørge dig at være ved Helbred og vore fattige Born, og have et godt trøstigt Hjerte og Sind, thi Gud laver og skikker det vel, saa som det kan være ham til Ære og os til Gavn. Hold vore Børn til Gudsfrygt og Lærdom; naar det er hans guddommelige Villie, da kommer jeg vel til eder igen, thi befal dig og din Sorg Gud i Haand, thi han sørger for os.“ Han sad i Fangenskab paa femte Aar.

Ved sit Giftermaal blev Malte Jensen en rig Mand, hvorfor han ogsaa kunde gøre sin Fædrenegaard til en stor Ejendom og tilkøbe meget Bondergods. 1552—70 havde han Gudum Kloster i Pant, 1575 fik han Orslev Kloster i Len som Landsdommer og 1585 fik han Gudum Kloster paa Livstid uden Afgift.

Af Bertel Munk købte han Nøragergaard i Nees Sogn og nogle tilliggende Gaarde, 1569 af Erik Podebusk Amstrup Gaard, 1581 af Iver Juel Skodborggaard i Gudum Sogn, en Gaard paa Hygum Bjerg, Halvdelen af Sparres Enge og Skidengaard i Lem S., af Palle Juel det halve af Kjærdige i Nees S., 1582 af Jens Grøn til Ulsund den anden Halvdel af sidstnævnte Gaard, af Iver Juel Sonderlund, 1588 af Fru Abel Skel nogle

Enge østen for Hestbæk Aa med den nørre Side til Sivekjær Enge[76].

Af Kongen fik han ved Mageskifte 1562 i Møborg S. Aabjerg, Hylkedal og Skrædergaard, 1578 Ret til at tilkøbe sig Ejendomsretten til Selvejergaardene Damgaard i Lem S. og den øde Fabjerg Erst i Fabjerg S., med mere Gods, der dog ikke ligger nær ved Holmgaard[77]. 1587 fik han Tilladelse til at give Penge i Afgift af Møborg Kongetiende. Da Kongens Køer paa Skanderborg Slot vare syge, bad Kongen 10. Januar 1587 flere Adelsmænd, om hvem han vidste, at de havde god „Fæavl", om hver at forære ham 2 Køer; blandt disse var Malte Jensen og foruden ham paa denne Egn Peder Gyldenstjerne til Tim, Peder Munk til Estvadgaard, Hans Lange til Brejning og Thomas Fasti til Vennergaard. Disses Gaarde ansaas altsaa paa den Tid for at være vel drevne.

Hans Gravmæle findes i Møborg Kirke, hvor han ogsaa har sat Gravskrifter over sine Forfædre. Hans Hustru døde paa Holmgaard 17. April 1587, han selv blev begravet 20. April 1592. Paa Ligstenen er udhugget en Benrad, der er omgiven af Snoge, Firben og Tudser, og ved Benradens højre Fod en lille Tavle med Malte Jensens Valgsprog paa plattydsk: Her timelig, hist evig. Over Benraden ses Kristus, der træder Døden og Synden under sin Fod. Paa Siderne af Stenen ere hans og hans Hustrus Anetavler. En anden Ligsten er over 2 Børn, der døde paa Gudum Kloster 1557

og 1563. St Hans Kirke i Hjørring, der var Sognekirke til Vellingshøj, som han ogsaa maa have ejet, har han ladet smykke med Kalkmalerier, og paa Kormuren stod hans og hans Hustrus Vaaben med Aarstal 1576. Paa Korbuen fandtes Afbildning af en Adelsmand, der holder et fyldt Bæger i højre Haand, og en Kvinde, hvilket sikkert skulde forestille Malte Jensen og hans Hustru[78])

Malte Jensen havde 10 Børn, af hvilke Thomas blev Ejer af Bækmark og Tanderup, Klaus fik Højris, men Holmgaard tilfaldt

Sten Maltesen. Han er født paa Gudum Kloster 1553 og var et Aar i Huset hos Hr. Kristoffer i Møborg for at undervises i den kristelige Børnelærdom, og da han var 6 Aar gammel, sattes han i Viborg Latinskole, men medens hans Fader var Krigsfange, holdt Moderen en Skolelærer i to Aar hjemme. Siden kom han som Dreng til Erik Lange til Engelsholm, hvor han oplærtes i Rytteri og andet, som i Fremtiden kunde være en saadan ung Junker gavnligt. 1567, da han altsaa kun var 14 Aar gammel, kom han i Tjeneste hos flere Smaafyrster i Tydskland og deltog siden i Religionskrigene i Frankrig. Efter at have været et kort Besøg hjemme 1571, tog han igen Tjeneste i Tydskland og deltog i Krigene i Nederlandene, hvor han 1574 blev Fændrik, 1580 Hovedsmand og 1581 øverste Løjtnant.

Kong Frederik II kaldte ham hjem 1585, og uagtet han havde faaet sin Afsked af Herrestaternes

Tjeneste, deltog han dog i Forsvaret af Frisland mod Spanierne 1586, men han og hans Broder Klavs bleve fangne og hans Broder Jens faldt. Ved en ny Skrivelse fra Kong Frederik blev han dog løsgiven og kom hjem med de hæderligste Vidnesbyrd om Tapperhed og Manddom.

I Danmark blev han Hofmarskalk og Rigens Overste 1586 og 1590 Lensmand over Kronborg Len. 1592 giftede han sig med Anne Brahe, Datter af Henrik Brahe til Vidskøl. 1595 forlenedes han med Bahus Len og 1608 med Varberg Slot, som han lod befæste. 1607 blev han Medlem af Rigens Raad og 1610 Rigens Marsk, hvorpaa han forlenedes med Vestervig Kloster. Under Kalmarkrigen var han General-Feltmarskal, men under Krigens Strabadser blev han syg, saa han fra sit Telt maatte flyttes ind paa Kalmar Slot, hvor han døde 22. Avg. 1611. Hans Lig blev begravet i Gaardstanga Kirke ved Lund, hvor hans Enke (død 1635) ogsaa hviler[79]); hun ejede nemlig Løberud i Gaardstanga Sogn. Sten Maltesens urolige Liv kunde ikke levne ham mange Tanker paa Holmgaard. 1608 fik han af Kronen Sivekjær og Slykke og 1606 købte han af Niels Bild til Ravnholt Krarup Gaard i Møborg S. og et Bol ved Møborg Aa.

Han efterlod sig ingen Børn, hvorfor Holmgaard tilfaldt hans Søskende, af hvilke Broderen Klavs Maltesen til Højris vel har udkøbt de andre. Han døde dog snart efter, men hans Lig blev ført til Møborg Kirke, hvor der findes en stor Gravsten, hvorpaa

han og hans Frue, Anne Lykke, ere fremstillede i fuld Figur. Han staar i Rustning med Halskæde, hvori en Medaillon med Christian IV's Billede, hun bærer Enkedragt. Paa Siderne er der anbragt joniske Pilastre med deres 16 Aneskjolde. Nedenunder staar: Herunder ligger begrafvit och hviler erlige och velbyrdig Mand s. Clavs Maltisen til Højris, som døde paa Arnsborg Slat wdi Liffland paa anden Paasch Tag, der man schreff Anno 1612. Gud gifve hannom met alle thro Christen en errefuld oc gledelig Opstandelse paa den yderste Damedag oc siden den evig glede oc Salighet. Amen.

Hans Enke, der døde 20. Marts 1645 paa Mullerup i Fyn hos sin Søn Mogens Sehested, er maaske ogsaa begravet i Møborg Kirke. Dette Ægtepars Portræter fra 1597 findes endnu paa Mullerup[80]).

Af Klavs Maltesens mange Børn, der antog Navnet Sehested, er Hannibal, Christian IV's Svigersøn, den mærkeligste; Sønnen Niels blev Ejer af Bækmark, Malte Ejer af Rydhave, Jens og Mogens af Holmgaard; af Døtrene blev Sofie gift med Erik Juel til Hundsbæk.

Jens Sehested blev skudt 1628 under Krigen med Kejseren, og da han var ugift, tilfaldt hans Del i Holmgaard hans Søskende; i samme Krig faldt Broderen Niels til Bækmark og Klavs døde 1626 i Hamborg

Mogens Sehested udkøbte sine Medarvinger af Holmgaard 1630—32. 23. Marts 1630 ud-

stædtes kgl. Befaling om at taxere Gaarden, da Bygningen vel ved Skiftet efter Faderen var taxeret til 900 Speciedaler, men nu, efter at de Kejserlige havde haft Jylland inde, var meget forfalden og ruineret. Det ses iøvrigt, at Moderen, Fru Anne Brahe, paa Livstid var forlenet med Holmgaard, som Jens Schested vel havde tilforhandlet sig af de andre Søskende, men altsaa ikke havde nogen Brugsret over.

Mogens Sehested er født 13. Sept. 1598 paa Højris, og da hans Fader var forlenet med Øsel, kom han i Huset hos sin Mormoder, Fru Karen Gyldenstjerne paa Torp, indtil han 1610 ledsagedes af sin Farbroder, Sten Maltesen, til Kjøbenhavn, hvor han i 1½ Aar underviſtes i Latin. Efter Faderens Død kom han til den lærde Holger Rosenkrantz til Rosenholm med sin Lærer Oluf Fock, og efter et Par Aars Undervisning der fulgte Rosenkrantz ham 1615 til Hamborg og antog Mag. Thorben Hasebart til hans Hovmester, der fulgte ham paa en 5aarig Rejse i Tydskland og Frankrig, hvor han navnlig studerede i Giesen og Strasburg. 1621 var han 4 Maaneder med det kgl. Livregiment i Schauenburg og Eutin under Kommando af sin Broder Niels Sehested til Bækmark, men studerede derpaa igen 2 Aar i Paris, hvorfra han 1623 ledsagede et dansk Gesandtskab til Madrid, hvor han var i 4 Maaneder, men rejste saa til Italien, navnlig Rom og Neapel. Da Krigen her hjemme brød ud med den tydske Kejser 1627, drog han hjem og var

Hofjunker i 2 Aar. Derpaa fulgte han Prins Ulrik paa en Rejse i Frankrig som Kammerjunker et Aars Tid. 1629 sejlede han med Kongen til Wismar, hvor en fjendtlig Kugle borttog hans højre Arm, som han stod ved Kongens Side. Derpaa blev han Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot og giftede sig 1631 med Elisabeth Gyldenstjerne, Datter af Knud Gyldenstjerne til Timgaard, med hvem han havde 15 Børn, af hvilke 11 overlevede ham. 1632 forlenedes han med Skivehus og 1646 med Bøvling Len. 1638 blev han General-Krigskommissær og 1644 en af de 4 Landkommissærer, der under Jyllands Besættelse af svenske Tropper skulde ordne Sagerne for den betrængte Befolkning. 1648 blev han slaaet til Ridder og 1651 forlenet med Riberhus, hvilket Len han paa Grund af Svagelighed igen 1655 ombyttede med Bøvling. Som Landkommissær paadrog han sig Podagra og Keragra, saa han de sidste 2 Aar af sin Levetid mest maatte holde Sengen. Da han fra Herredagen i Juli 1656 drog fra Kjøbenhavn, blev han syg paa sin Gaard Müllerup i Fyn, men kom sig dog nogenlunde og drog i August til sin Gaard Timgaard, hvor han fik et nyt Anfald, vilde derpaa til Bøvling, men kom ikke længer end til sin Svigerson Niels Kaas paa Bækmark, hvor han fik Doktoren fra Viborg hentet, men da Sygdommen saa ud til at blive langvarig, drog han til Holmgaard, hvor han døde 13. Feb. 1657. Paa sit Sygeleje besøgtes han af Præsten Hr. Peder Sørensen Bie i Bøvling

og sine Børn. Hans Søster, Jomfru Anne Sehested, havde styret hans Hus, siden hans Hustru døde 22. Marts 1651. Han blev begravet, ligesom sin Hustru, i Viborg Domkirke 13. Marts 1657, hvor Ligprædiken holdtes af Biskop Peder Kragelund, der 1661 udgav den.

Af Mogens Sehesteds Børn blev Knud Ejer af Timgaard, Axel af Tim og Nørager, medens Holmgaard tilfaldt

Jens Sehested. Da han ved Faderens Død ikke var myndig, er det Svogeren Niels Kaas til Bækmark, der 1662 underskrev Godsets Jordebog. Holmgaard var da med Røde Mølle 64 Tdr. Htkr. og med Bøndergodset 414 Tdr.

I Skattelisterne 1677 nævnes paa Gaarden 13 Ildsteder, 70 Øxne, 6 Køer, 6 Heste, 1678 Ladefoged, 4 Piger, Jens Sehesteds egen Tjener, Kusk, 2 Vognheste, 1 Ridehoppe, 1 Føle, 2 Plage, 64 Øxne, 6 Køer, 2 Kalve, 22 Faar; 1683 nævnes 10 Tjenestefolk, 1690 en Ladefoged, Kusk, Røgter, men ingen Tærsker, da Kornet under Ladefogdens Tilsyn tærskedes af Bønderne. 1710 nævnes som „Inspektor" Christen Langelund, der har været en fin Mand, siden han bar Paryk; han døde omkring 1718.

Ved Landmaalingen 1683 gav Forvalteren følgende Beretning om Gaarden: „Dens Mark bestaar udi 12 Aars Gøde, hvoraf de 6 Aars Gøde norden Gaarden saas med 1 Bygkærv og 3 Rugkærve, undtagen det Aars Gøde næst ved Gaarden

saas de Agre indtil Stien med 4 Rugkærve og ingen Havre, hviler i 8 Aar. De andre 6 Aars Gøde sonden Gaarden saas med 1 Bygkærv, 2 Rugkærve og 1 Havrekærv de 4 Aars Gøde; det 5te Aars Gøde saas med 1 Bygkærv, 1 Rugkærv, 2 Havrekærve; det 6te Aars Gøde saas med 1 Bygkærv og 3 Rugkærve, ingen Havre, hviler i lige Maade 8 Aar. Nok (endnu) findes nogle stakkede Agre i Holmen, som af Hedejord er opbrudt, har aldrig faaet Gøde, men alene saaet en Havrekærv derudi, om det vilde give noget Græs, som det ej heller gør.

Engene ere kolde Mose- og Kærenge, kaldes Orskjær, Pajkjær og Graamose og naar det er kolde Aaringer, give hel liden og sommesteds intet for den „Traenmoos", den er overgroet med, hvorfore jeg ej kan vide, hvor mange Læs Hø der avles kan.

Her er ingen anden Ildebrand, end som Bønderne af Sogneheden kan afstedkomme og hjembjerge. Skurtorv er her ganske lidet og moxen intet af i dette hele Sogn. Fædrift og Græsgang er her ej videre end til 40 á 50 Oxne, som dog græsses i Heden som de andre Bønders. Fiskeri er her ej heller til Gaarden, uden saa vidt den har Fællig i Tangsø, som ej fiskes udi uden fra 8 Dage efter S. Mortensdag indtil Jul, og kan faas en ringe Del Helt, som ej kan stoppe Omkostningen, og derfore mange Aar aldrig bliver draget.

Vandmøller findes en under Gaardens Taxt og et Stykke Jordsmaal dertil kaldes Mølbol, som tilforn har været Molledammens Grund og har saa længe nogen kan mindes ligget under Hovedgaarden. Møllen er en liden fast øde Molle, som næppeligen forestaar det halve Sogns Malning."

Jens Sehested døde som Oberst 1696. Hans Enke, Sofie Gyldenstjerne, fik 8. Sept. 1696 kgl. Bevilling til at bestyre sine umyndige Børns Gods og Midler. En af hendes Døtre døde paa Holmgaard, idet Kirkebogen anfører: 17. Nov. 1704 blev Jomfru Ollegaard hensat i sit Sovekammer, ætatis 22 Aar. Hun blev boende paa Holmgaard til sin Død 1730 og mindes endnu som en stolt Adelsdame[81]). Sønnen Frederik blev Ejer af Rydhave og Niels af Broholm, hvor Slægten er fortsat til vore Dage.

Christian Linde til Bækmark købte Holmgaard 1730, og efter hans Død 1753 solgtes den til Peder Dinesen (se under Bækmark). Efter hans Død 1761 ægtede hans Enke, Mette Kristiane Romer, Jakob Colding, der drev Gaarden som Studegaard. 1769 beskrives den i Danske Atlas saaledes: Borgegaarden er indbygget i 4 Huse, hvoraf det fornemste er grundmuret og har et højt Taarn bedækket med Bly. Til Gaarden er en Mølle, en Smedie, en god Urte- og Frugthave samt godt Fiskeri i Ulsø, i Aaen og i Fiskedamme. Hovedgaardstaxten 34 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb., Mølleskyld 5 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., Bondergods

225 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., Tiender 20 Tdr. Jakob Colding døde 26. Dec. 1774, 48 Aar gammel, hans Enke 24. Juli 1775, hvorpaa hendes Søn af første Ægteskab,

Dines Peder Dinesen, blev Ejer af Gaarden. Han døde 8. April 1794, 41 Aar gammel, hvorpaa Gaard og Gods købtes af Landvæsenskommissær Lindahl, Løw til Lindtorp og Morten Aggersborg i Lemvig, der frasolgte Godset og udstykkede Gaarden, hvilken sidste købtes af Donnerup.

Paa denne Tid beskrives Gaarden saaledes: „Dens Bygning er stærk Grundmur, hvis Fasthed vidner om Fortidens ægte Arbejde. Frugthaven er en af de bedste og smukkeste i Egnen, og for denne gode Tilstand kan den takke den Ejer, der har vidst at skaffe Frugttræerne Læ ved en opført høj Vold mod Vest. Paa Holmgaard er et godt Teglværk, i hvis Ovn aarlig brændes 3500 á 4000 Mursten og en Mængde Kalk, hvortil Kalkstenen tages fra Hjerm Sogn. Leret er godt, og da der er Tørv i Overflødighed ganske nær derhos, saa er dette Teglværk efter sin Størrelse et af de fordelagtigste. Her er ogsaa en Plantage af Piletræer anlagt i Alleer af forrige Ejer Hr. Dinesen. Gaarden er omgivet af Karudsdamme, ved hvis Bredder staa skønne høje Træer. Sydvest for Holmgaard løber en Aa, hvor Holmgaard og Bækmark have godt Fiskeri. I de vidtløftige Moser gives Urhønsejagt foruden Harevildt i Mængde.“ [82])

Efter Donnerup, der flyttede til Anebjerg i Bøvling Sogn og i hvis Tid den gamle Hovedbygning blev nedbrudt, der stod, hvor nu Haven er, som er omgivet af Grave, blev Mathias Rodskov Ejer, og han bortbyttede den omtrent 1854 til Grosserer H. L. Danchell for en Gaard paa Hjørnet af Vesterbrogade og Frederiksberg Allee, men kom i dyb Armod. Om Danchell, der var en anset og dygtig Mand, se Dansk biografisk Lexikon IV, 172—73. Derpaa kom Gaarden i Hænder paa Spekulanter, først Brixen og efter ham Jørgensen, hvilken sidste i Løbet af et Aar udplyndrede Gaarden og ikke alene solgte Besætningen, men endog Mødding og Brosten. Den overtoges derpaa af Mægler Hoskjær, der 1861 solgte den til den bekendte kjøbenhavnske Grosserer A. N. Hansen, om hvem se Dansk biografisk Lexikon, VI, 580—83. Han byggede ny Udhuse. Efter hans Død 1873 tilfaldt Gaarden hans Sønner, daværende Overretssagfører Octavius Hansen og Lieutenant William Hansen, der 1877 solgte Gaarden til Peter Kjær, der frasolgte 7—800 Tønder Land Hede og Mose og 1880 solgte den til Mads Nielsen Holm, der 1882 igen solgte den til Vilhelm Reichert. 1889 overtoges Gaarden af Restaurator Ditlev Hansen fra Kjøbenhavn, i hvis Tid alle Udhusene brændte, men opbyggedes paany tilligemed en Hovedbygning i kjøbenhavnsk Villastil med Spir. 1890 købtes Gaarden af Spejlfabrikant Eriksen til hans Søn Gustav Erik Eriksen.

Møborg Kirke.

Kirken, der tilhører den romanske Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med ornamenterede Kragbaand*), vare dækkede af flade Bjælkelofter og modtoge Lyset gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf to endnu kunne ses paa Koret. Skibets Døre have haft den simple, retvinklede Form med aflang-firkantede Overliggere; kun den nordre er bevaret. Hele den gamle Bygning hviler paa en Sokkel med Skraakant.

Som det synes, i en sildig papistisk Tid har man til Skibets vestre Del føjet et af Munketegl og raa Kamp bygget Taarn — Teglen er anvendt i det ydre og Kampen i det indre — hvis nederste Parti overhvælvedes og sattes i Forbindelse med selve Kirken ved en halvrund Bueaabning. Af Taarnets i Nord og Syd vendende Gavle blev den nordre smykket med Blindinger, medens den søndre fik et fordybet Kors. Til Skibets Nordside har Familien Sehested senere hen ladet føje et Gravkapel; men dette er blevet nedbrudt i Tidsrummet 1810—20, saa at nu kun den Bueaabning, ved hvilken det stod i Forbindelse med Kirken, kan følges som en Blinding i Ydermuren. Til Skibets

*) Afbildede i Løffler: Danmarks Kirkebygninger, S. 18.

Nordside er føjet et lille karakterløst Vaabenhus, store raat formede Vinduer ere gennembrudte paa Kirkens søndre Side og Triumfbuen har man udvidet med Vibeholdelse af de oprindelige Kragbaand.

Altertavlen, der næppe er ældre end Slutningen af det 17de eller Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, er et meget tarveligt Arbejde, som bestaar af et Midtparti og to Fløje. I Midten er indsat et daarligt oliemalet Billede af Kristus, der velsigner de smaa Børn, udført af C. Toft i 1856. Over Billedet har man anbragt et lille Krucifix af Metal, der synes at skrive sig fra den tidligere Renaissanceperiode — det har muligvis oprindelig hørt hjemme paa en Kiste — og under det ses et lille, i Alabast udført Basrelief, som fremstiller den hellige Nadvere. Dette lille, temmelig uheldige Arbejde er øjensynligt ligesom Krucifixet taget andetsteds fra. Alterkalken er uden nogen Interesse og har hverken Aarstal eller Navn. Paa Midtpartiets Knapper staar I. H. E. S. V. S. Den kan i det tidligste henføres til Chr. den 4des Tid. De anselige, malmstøbte Alterstager synes at have samme Alder. Døbefonten, der utvivlsomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp og formet ligesom Fonten i Nørre Nissum. Prædikestolen er et tarveligt Snitværksarbejde, som maa antages at skrive sig fra samme Tid som Altertavlen. Et Pulpitur i Vest har Aarstallet 1663. Paa Kirkens Klokke staar følgende med gothiske Bogstaver udført Indskrift: „Anno. domini. m. d. nono. ihesus. nasarenus.

rex. iudorum. alcha. et. o. deus. et. homo. rex. glorie. veni. cum. pase. amen. apo. then. thi. var. fru. marin. forstander. til. thenne. klock." (Indskriften indeholder enkelte urigtige og slet støbte Bogstaver). Paa Korets nordre Væg hænger et af Træ forfærdiget Epitafium, hvis Midtparti indtages af et oliemalet Billede, fremstillende en Præst med Hustru og tvende Børn, en Søn og en Datter. Indskriftstavlerne ere overmalede, men ifølge Rammens Stil synes Arbejdet at maatte henføres til Frederik III's Tid. Udvendigt paa Skibets nordre Side er indmuret tre Gravstene over Holmgaards Ejere, der oprindelig have ligget i det nu nedbrudte Kapel. Deres Indskrifter ere opførte foran.

Præster.

Oluf Jensen.
Oluf Christensen.
Kristoffer 1558.
Jens Nielsen, levede 1584.
Bertel Madsen —1602.
Christen Nielsen Trans, levede 1619.
Anders Madsen 1651—56.
Jens Mortensen 1656—95.
Lambert Nielsen Holm 1696—1712.
Jonas Christian Bentzen 1712—35.
Johan Gabrielsen von Cappelen 1735—52.
Peder Jensen Borgen 1752—76.
Frederik Lyngbye 1776—92.
Christen Christensen 1792—1821.
Hans Ollgaard 1821—46.
Adolf Christian Holm 1846—65.
Knud Schott Deichmann 1866—73.
Jørgen Vincens Torsleff 1873—82.

Peter Georg Helms 1882—92.
Anders Christian Iversen 1892.

Engang i den katholske Tid er der givet 8 Koer til Præsten, formodentlig for en Sjælemesse, hvilket efter Reformationen er forandret til en Fredagsprædiken hver Uge fra Allehelgensdag til Fasten: disse 8 Koer skulde leveres fra den ene Præst til den anden. En from Præsteenke, Karen Christensdatter, Hr. Jens Mortensens Enke, der selv var Præstedatter fra Møborg, vilde ikke, at dette skulde komme ud af Brug, uagtet hendes Mand ingen Koer havde modtaget fra sin Formand, men skænkede 1696 hans Efterfolger, Hr. Lambert Nielsen, 8 gode og dygtige Malkekoer, der skulde forblive et fast og uryggeligt Inventarium til Præstegaarden, saa længe Verden staar, uden at der kunde gives Penge eller Varer i Stedet[83]. Desuagtet skriver Præsten 1766, at den tiltrædende Præst faar 8 Koer eller 6 Rdl. for hver Ko af sin Formand. Ovennævnte Epitafium i Kirken skal være over Hr. Jens Mortensen med Familie.

Om Præsten Jonas Bentzen, der døde 1755 uden Livsarvinger, i hvis Tid Præstegaarden brændte, og som undertiden var affindig, berettes, at han havde været Foged eller Forvalter paa Holmgaard. Det er sagtens ham, der sigtes til, naar Præsten 1766 skriver, at Holmgaards Ejere havde plejet at give Præsten nogle Tønder Korn aarlig, „men det siges, at en foregaaende Præst, som vilde paatale dette, lod sig bringe til Tavshed ved Offer hver Højtidsdag af 6 Rdl., men nu gives kun 2 Rdl.“

Fra 1690 haves følgende Beretning fra Degnen: Han vidste Besked om 5 Forgængere. 1. Kjeld, som formedelst Armod forlod Stedet. 2. Christen Christensen, som siden ved Lensherrens Befordring blev kaldet til Degn i Bøvling og Flynder. 3. Troels Hansen Riber, som ogsaa forlod Stedet af Armod. 4. En Glarmester Lavrids Olussen, som hjalp sig frem ved Hjælp af sit Haandværk. 5. Hans Gundesen Vibe Ripensis. 6. Jeg nuværende Peder Madsen Osing. Degnens Korntiende af Møborg 2 Tdr. 3 Skp., af Nees 1 Td. 6 Skp. Fordum gav i Møborg Sogn somme 1 Skp., somme 2 Skpr. Rug, men siden Danske Lovs Tilbliven har en Del forment det et Fjerdingkar og en Del ganske intet. Forend Lovens Tilbliven har Offer til Degnen ikke været Skik og Sædvane, men nu ofre nogle en Sletdaler, nogle ganske intet, Øvrigheden (Herskabet paa Herregaardene) dog undtagne, som bevise sig finligen mod Degnens Tjeneste. I Julerente faar Degnen af enhver beboet Gaard en Nannest, som er en Faarslaar og en Grovbrod saa god som 4 Skilling, somme bedre, somme mindre, ligesom Folkene ere af Affektion og Vilkaar, dog Bols- og Husfolk undtagne. Paaskerente af hver Gaard 10 og af hver Halvgaard 5 Æg. Degnen faar ingen Kage, som andensteds brugeligt er. Degneboligen var fordum et gammelt forfaldent Jordhus, forend han ved gode og godt Folks Hjælp har forarmet sig ved at opbygge 4 Fag Hus til en Stue og Ovn og en liden Smule Lerhus til den

liden Foring, han kunde forhverve om Sommeren. 3 Stykker Agerjord til ½ Td. Byg Udsæd, en Vældblode, hvoraf 2 Knipper Hø, og 4 Skar i Klokkermade, hvor næppe kan avles en Knippe Hø. I Nees Sogn 4 smaa Sandagre og 4 Enge, der udlejes for 5 Skp. Byg. Af Holmgaard 3 Mk. danske ved Hojtider, og desforuden ofre Gaardsfolkene af egen Liberalitet. Af en Barnedaab faar Degnen 2 ß, af Barselkonen 4—6 ß. Kan ikke fode en Ko, uden han maa købe 2 Læs Hø. Maa føre med Præstens Gods til Annexet. Stor Besværlighed med Overfarten hver Søndag formedelst den besværlige og undertiden farlige Skibsfart over Sundet, saa dersom Degnen ikke kan præcise møde ved Færgestedet, naar Præsten overføres, er ingen Middel ham tillagt at befordre hans Embede ved.

Nees Sogn.

Sognet, der er Annex til Møborg, grænser mod Nord til Indfjorden, Bovling S. og Flynder S., fra hvilke det skilles ved Flynder Aa og Tangsø, mod Øst til Møborg S., mod Syd til Gording S., fra hvilket det paa en Strækning skilles ved Damhus Aa, mod Vest til Nissum Fjord (Bøvling Fjord). Indfjorden er en stor Vig fra Bovling Fjord, men er kun forbunden dermed ved et smalt Løb. Fra Indfjorden gaar et Vand, der i sin vest-

lige Del hedder Sønder Sund, i sin østlige Bynde, (udt. Bøn, norsk Brynne, en Indsøs smalleste Del) henved en Fjerdingvej ind i Landet. Førend Udløbet i Indfjorden danner Flynder Aa den lange Tangsø. Kirkens Afstand fra Bækmarkbro Station er ½ Mil, fra Lemvig 3 Mil. Sognets Fladeindhold er 6037 Tdr. Land, Hartkornet 121½ Tdr.

Jorderne ere flade og lave. Sognets østlige og mellemste Del er store Hede- og Mosestrækninger, hvori findes Søen Bedsø.

2 Skoler. I alt i Sognet 129 Gaarde og Huse med 699 Indbyggere (1880: 694, 1860: 576, 1840: 467, 1801: 274).

Navnet udtales Nés, hvortil svarer en Skrivemaade Nes med Stødtone, men den rette Udtale kan efter vort nuværende Retskrivningssystem kun betegnes ved Nees. Den ældste Skrivemaade er fra 1340: Neæs, hvilket henviser til, at Datidens Udtale var som nu. Den Halvø paa Mors, der skrives Næs, og hvorefter Næssund har Navn, udtales Nẹs og skrives i det 14. Aarhundrede Nees[84]. Ligesom denne er Nees Sogns vestligste Del en langagtig tilspidset Halvø og er altsaa det, som andre Steder kaldes Næs, der ikke behøver at være noget højt, men kun noget tilspidset. Nees er altsaa denne Egns gamle Udtale af det Ord, der andre Steder kaldes Næs, hvilket ogsaa bestyrkes ved, at Nissum kaldes Nesum.

Af Oldtidsminder findes næppe andre i det flade og lavtliggende Sogn, der ventelig er blevet

sent bebygget, end paa et af de højeste Punkter sydøst for Kirken, hvor en lille flad Høj kaldes Lynghøj, og tæt vesten for Kirken er der et Sted, der hedder Bavn eller Bavnhøj, hvor der tidligere har været en Høj.

I det 17. Aarh. kaldtes alt, hvad der laa langs med Sønderfjord, Skalstrup, og den vesterste Del af Sognet hed Vester Nees.

1690 skriver Præsten, at Nees Sogn „er en arm Fiskerleje, hvis Korn og Avling næsten aarlig af omliggende Hav og Fjord fordærves af den salte Sug, som opstiger af Vandet, saa ganske ringe Tiende kan bekommes." Foruden Sognets 28 Tiende-ydere ere de øvrige „en Hob arme fattige Bols- og Husfolk, som en Del ingen Avl eller Bjerring have, men nære sig undertiden ved Fiskeri, undertiden ved Tiggebrødet."

I Sognet findes:

Ulsund Hovedgaard med Mølle, 15½ Tdr. Htkr., se nedenfor; desuden 4 Bolsteder og 9 Huse, deraf Kolso Huse og flere paa Heden.

Ørnskov, Bolsted, Parcel af Ulsund, 1683 et Bol.

Ulsund By, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 3 Bol, hvoraf 1 øde.

Sarepta, Parcel af Ulsund By, Navnet er efter en Missionsstation.

Grøns Mølle, 1 Gaard, var ikke Mølle 1683, men kaldes Grøns Mølledam og regnedes for et Bol. Den har Navn efter en af de ældste Ejere af Ulsund.

Knæverholm, 1 Bolsted. „Knebberholm" var 1683 et øde Bol, der brugtes under Ulsund.

Vestergaard, 1 Gaard og 1 Hus, hed tidligere Kjærdige, der 1596 nævnes som et Bol.

Norager, 6¾ Tdr. Htkr., og et Hus, var tidligere en Hovedgaard, der 1546 og 1547 tilhørte Jens Grøn til Ulsund, men 1551 opføres i Mønstringsrullerne Christen Munk og hans Moder i Norager.

Bertel Munk solgte Gaarden 1581 til Malte Jensen til Holmgaard; det ses, at Bertel Munk selv boede paa Gaarden og at der laa 3 Afbyggere paa dens Mark; den var da sat til gammel Landgilde og Skyld af 6 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg, ½ Td. Smør. Med Gaarden fulgte et Bol i Vester Nees, Trediedelen af Saxkjærgaard, Hvid Hussted og et Bol paa Heden samt Bolet Røjkjær i Vind Sogn.

Siden har Nørager en Tid haft de samme Ejere som Ulsund og blev dreven af en Forpagter; 1678 var Besætningen 3 Hopper, 3 Køer, 2 unge Stude, 2 Kalve, 4 Faar, 2 Svin. 18. Marts 1690 frasagde Oberst Bartold til Ulsund sig Hovedgaardsretten til Norager, men allerede 1682 opføres den som underlagt Ulsunds Hovedgaards Taxt, hvilket ogsaa var Tilfældet 1699.

Kjærside, 1 Hus, kaldes 1766 Kjærsige.

Store Bjergegaard, 4 Tdr. Htkr, 4 Huse. Lille Bjergegaard; 1683 nævnes Store Bjergegaard som ½ Gaard og Lille Bjergegaard som et Bol.

Bakhus, er vel det Bol, der 1683 kaldes Bakken.

Vester Nees, 1 Gaard, nævnes 1683.

Nees Mølle, tidligere Brunsled, 1 Gaard, 3 Huse. Herunder er lagt Jorden til de 2 nedlagte Gaarde Norgaard.

Husted, er vel det halve Bol, der 1683 kaldes Hvid Husted.

Kollebjerg, udtales Kollberre, 1 Gaard, skrives mindre rigtigt Kalborg, 1596 Kaalborg.

Vester Bække, 1 Gaard, Øster Bække, 1 Gaard. 1683 nævnes Bækgaard, der var 2 halve Bol.

Gade, 1 Gaard, 3 Huse, 1683 en Halvgaard; derunder er lagt et Bol, der 1683 kaldes Høj.

Sundgaard, nordvest for Kirken, 1 Gaard, findes mærkeligt nok ikke paa Generalstabens eller andre Kort, og dog er det en gammel Ejendom. Her boede 1656 Fru Karen Qvitzou fra Ulsund og 1664 og følgende Aar den fattige Frue Ingeborg Lange, der var Enke efter Otto Qvitzou, Broder til nævnte Fru Karen. 1678 opføres hun i Skattelisten med 2 Døtre, 1 Karl, 1 Pige, 2 Hopper, 3 Køer, 6 Faar. 1682 siges, at hun ikke var hjemme, men drev Gaarden med en Karl og en Pige. 1683 opføres Sundgaard som beboet af 3 Bønder. 1690 indgav hun en Ansøgning til Kongen, at hun fattige bedrøvede Enke var af Amtskriveren betynget med Exekution for Restancer af en Bondegaard paa 4 Tdr. Htkr. i Nees Sogn,

kaldet Sundegaard, som hun havde beboet formedelst Armod, og Amtskriveren vilde have, at hun skulde svare deraf som af en Hovedgaard, skønt den aldrig havde været andet end en Bondegaard, „og som Armod og Fattigdom for mig bedrøvede Enke jo mere og mere har tiltaget, saa jeg derfor ej samme Sted længer kunde besidde, er det igen af en Bonde annammet og jeg med mine umyndige Børn maa sidde til Huse hos medlidende Godtfolk." Hun blev ogsaa fritaget for Restancen[85]. Hendes Brev er dateret „Nerreby". Den Jomfru Inger Qvitzou, der 1729 boede i Nees Sogn, maa være hendes Datter.

Nees Kirke, se nedenfor.

Kirkebygaard, 4¾ Tdr. Htkr., desuden et Bolsted og 3 Huse, det ene Mosetoft.

Lykke, 1 Gaard, 1 Hus. Lykke var 1683 en Halvgaard. Den var ved et nu tabt Kongebrev Dorotheæ Dag 1531 tillagt Præsten for Vin og Brød, og i Fæstebrevene var indført Forpligtelse til Søn- og Helligdage at færge Præsten over Sondersund. 1708 afstod Præsten Stedet til Chr. Linde til Bækmark mod en aarlig Afgift, og Linde opførte en Bro over Sundet til stor Lindring for Præsterne, der ofte her vare i Livsfare. Denne besværlige Overfart har vistnok bevirket, at Præsten i Møborg 1547 fik Bevilling til at holde en Kapellan i Nees[86].

Brinkhus, 1 Hus, formodes at være det Bol Træbro, der nævnes 1683.

Agersende, 1 Gaard, var 1683 et Bol. Lille Agersende, 1 Hus, nævnes 1683.

Sønderhøje, et Bolsted.

Prangsbol, 2 Huse.

Mosebol, 1 Gaard, 1 Bolsted, 1 Hus, 1683 ½ Bol.

Vester Saxkjær, 1 Gaard, 1 Bolsted og Rønhus, Øster Saxkjær, 1 Gaard, 1 Bolsted. 1683 nævnes Sønder Saxkjær med 3 Bønder og Nørre Saxkjær med 2 Bønder; den sidste er nedlagt.

Knak, 2 Huse; Knak betyder en Tue.

Gammeltoft Huse.

Sandbæk, 1 Gaard, 6 Huse, Lille Sandbæk, 1 Gaard. 1683 nævnes Sandbæk som en Halvgaard.

Nørtoft, Parcel fra Øster Nørbygaard.

Øster og Vester Hedehuse, Hedemark. 1683 var „Hede“ 3 halve Bol og 3 Huse.

Harpot, 1 Gaard og 1 Bolsted. 1683 nævnes „Haarpot“ som ½ Gaard.

Øster Nørbygaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, 5 Huse, Vester Nørbygaard, 1 Gaard, 5 Huse. Nørbygaard var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Havgaard, 1 Gaard, 1683 en Halvgaard.

Frostesgaard, 4¾ Tdr. Htkr., og 3 Huse, var 1683 1 Gaard.

Fjordside, 1 Gaard, 1 Hus, kaldes 1683 Fjordsig og var ½ Bol.

Jørgensgaard, 4½ Tdr. Htkr., og 1 Hus, var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Nørre Ballesig, 1 Gaard, 1 Hus, Sønder Ballesig, 1 Gaard og Mølle; Ballesig var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Vester Rimme og Øster Rimme, 2 Bolsteder, 1683 2 Huse.

Sønder Skavhede, 1 Gaard, 1683 en Halvgaard. Lille Skavhede, et Bolsted, 1683 et Hus.

Søholm, et Bolsted.

Sønder Graakjær, 1 Gaard, 1 Hus, Nørre Graakjær, 1 Gaard, var 1683 2 halve Gaarde.

Yderst, 2 Huse, ligge yderst i Sognets Udkant.

1683 nævnes Bolene Gattrup, Lille Rundbæk, Husene Kloster og Brændkjærbjerg, 1660 2 Huse, der hed Rømme.

1712—65 boede i Sognet Kaptejn Tode og Fru Birgitte Urne.

Ulsund.

Navnet skrives oftest Ulfsund, hvilket er ligesaa urigtigt som at skrive Kalf, half. Det er sandsynligt, at Ul betyder Ulv, men der er ikke saa gamle Former, at det er vist. Den ældste bekendte Ejer af Ulsund er Christen Grøn, der nævnes 1511, da han blev tilsagt til at møde i Krigen[87]. Han var gift med Dorthe, Datter af Palle Juel til Ustrup.

Hans Søn Erik Grøn nævnes 1528, da han tilligemed mange andre Adelsmænd fik kgl. Befaling til at møde med Svende, Folk, Heste, Harnisk og

Glavind i Holsten i Anledning af et Forbund, Kong Frederik I havde gjort med de tydske Fyrster, hvilket Tog imidlertid ikke blev til noget. 1545 stævnede han en Mand i Nees for nogen usand Sagn, som han har sagt ham paa med Urette. Samme Aar laante han Kongen 40 Daler. Han levede endnu 1549 og var vistnok forskellig fra Erik Grøn til Rybjerg. Han var gift med Bodil, Datter af Jens Spend, og havde, foruden Sonnen Jens, Døtrene Ide, gift med Filip Hedensttrup til Urlund, Anne, gift med Anders Rytter til Kabbel, Mette, gift med Thomas Galskot til Hvidstedgaard, og Maren, gift med Godske Bognsen til Stenshede. Hans Enke levede endnu 1568[88].

Erik Grøn havde en Søster, Jomfru Elle, der havde solgt en Gaard i Lemvig til Peder Svensen og lovet ham Skøde, naar hendes Bryllup var gjort, men da hun havde solgt uden sin Lavværges Samtykke, dømte en Herredagsdom 1537, at Køberen skulde have sine Penge igen.

Jens Grøn skrives 1546 og 1547 til Norager, men efter at have ægtet Johanne Skram, Enke efter den 1545 afdøde Bertel Juel til Kokholm, skriver han sig 1549 og 1551 til Kokholm[89]. Da hans Fader vist snart efter døde, blev han Ejer af Ulsund, til hvilken han skrev sig 1560. Han havde vistnok ingen Børn med Johanne Skram, thi vel opføres som deres Søn Iver Grøn til Hvidbjerggaard paa Mors, der døde som sidste Mand af Slægten, men det ses af en Landstingsdom af 1574, at Fru Johanne

da var død og at hendes Brødre og Broderbørn gjorde Krav paa Arv efter hende. Jens Grøn giftede sig efter Johanne Skrams Død med en uadelig Kvinde, Bodel Madsdatter, og da Børnene af et saadant Ægteskab ikke vare arveberettigede, oprettede han 15. Maj 1582 en Ægtepagt, hvorved han overdrog hende og deres Datter, Birgitte Jensdatter, paa Livstid Bjergegaard i Ramme Sogn, et Bol kaldet Jellingsmark og Krabsmark i Lomborg Sogn. Hvis Bodel fødte ham Drengeborn, skulde den ældste Søn og ikke Birgitte have dette Gods imod at yde de andre Børn Fyldest. Til en saadan Pagt skulde hans Arvinger give deres Samtykke, og ved denne Lejlighed optræder ingen Søn, men hans Svogre, Filippus Hedenstrup, Thomas Galskøt, Anders Rytter, Christen Bognsen, der vel var hans Søsterson, Dorthe Munksdatter til Jellinggaard og Christen Ogesen i Vinkelgaard, den sidste vistnok af Bondestand, paa sin Hustrus Vegne. Dette erfares af en Retstrætte 70 Aar efter, hvoraf bl. a. ses, at Jens Grøn ingen Sønner fik i sit sidste Ægteskab og at Godset igen kom ind under Ulsund[90]). Jens Grøn døde snart efter, thi 1584 nævnes hans Arvinger.

1560 var han Medlem af en Kommission, der fastsatte den Pris, Sildefiskerne maatte tage for Ølen af Sild, da Fiskerne ved Torskminde havde klaget over, at Havfiskeriet maatte ophøre, hvis de skulde betale de høje Priser. Han var 1569 den

ene af Kommissarierne, da Bovling Slot blev overleveret til Christen Skeel[91]).

Albert Skeel til Fusingø solgte Ulsund 1612 til Anne Vind, Enke efter Erik Skram til Volbjerg. I et Tingsvidne fra 1656 nævnes som Anne Vinds Forgænger paa Ulsund „velb. sal. Tølle Knudsen", det er Thorluf Knudsen, som 1594 skrev sig til „Wolsund". Han havde været Skibshovedsmand og levede endnu 1619. Se Jydske Saml. 2. R. I. 212. Fru Anne Vind solgte 1. Sept. 1624 Ulsund til

Klavs Andersen af Haderslev, der hørte til en vestslesvigsk Adelsfamilie. Han blev Kaptejn 1621, var gift med Kathrine von Kahlen og døde 26. Juli 1632[92]). De forældreløse Børn overtog en Gæld paa 4500 Daler, og Gaarden blev et Aar udforpagtet til Bendix Schested, medens Kongen tillod, at der maatte bortsælges af Godset til Gældens Afbetaling. Børnenes Faster, Jomfru Dorothea Andersdatter, fik dog Tilladelse til at tage Børnene til sig, bestyre Godset og efterhaanden afbetale Kreditorerne, men hun døde 1636, hvorpaa Lensmanden Joakim Bek fik Befaling til at overtage Ulsund og paatage sig Børnenes Værgemaal; 1637 blev Gaarden taxeret til Udforpagtning[93]).

Hans Søn, Hans Jørgen von Andersen, er født 16. Feb. 1626 paa Ulsund, og da hans Forældre døde, kom han til sin Faster, der var i S. Johannes Kloster i Slesvig og holdt ham i Skole. Da hun døde 1636, og den af Kongen beskikkede Værge ikke „vigilerede" for ham og hans

Søskende, „satte Kongen ham til Sekretær Oluf Brokkenhus et Aars Tid, 1639 til Grev Valdemar for Edelknabe, og samme Aar rejste han med ham til Danzig og videre til Moskov i Rusland og var der 2 Aar, kom siden til Danmark med Greven og fulgte ham atter udenlands, og da han havde været Grevens Kammerpage 2 Aar, tog han udenlandsk Krigstjeneste et Aar, kom saa ind igennem Danmark og saa til Polen, hvor han tog Tjeneste som Vagtmester under Grev Ludvig Weicher i 3 Aar, blev blesseret og fangen i Aktionen mod Kosakkerne og af deres General Chmielnitzsky hæftet en stor Jærnlænke om Halsen og slagen til en Kanon i 5 Uger, i værende Tid som et umælende Kreatur trakteret, omsider løst og til forrige Regiment, rejste saa til Danmark munderet med 4 Heste og 4 Karle, rejste siden i spansk Tjeneste, tjente 3 Aar for Løjtnant under Grev Kynsky, i værende Tid blesseret og maatte tage Afsked. Anno 1650, d. 15. Dec. var han under Marchal de Turenne i det store Slag." Saavidt et Uddrag af hans Levnedsløb [94].

1652 kom han hjem og overtog Ulsund, og efter at have holdt Skifte med sine Søstre 1653, der fik Tilladelse til at sælge deres Gods og sætte Pengene paa Rente, ægtede han 20. Nov. samme Aar i Lemvig Karen Kvitzau, Datter af Ejler Kvitzau til Elvedgaard, men døde allerede 18de Januar 1655.

Hans Enke boede siden paa Sundgaard i Nees Sogn og havde 1656 Strid med sine Svigerinder

om Ulsund Hede. I den Anledning siger hun om den ene, Kathrine, „at hun er affondret af sin Adelsstand, idet hun har begivet sig udi Ægteskab med en ufri Mand, tilmed Landsens og Rigens Fjende, saa hendes Jordegods derover skulde været forbrudt.“ Dette Aar synes kun Jomfru Marie von Andersen at have beboet Ulsund, medens den tredie Søster, Dorthe, var gift med Bisfop P. Winstrup i Lund[96].

Den af Svigerinden saa ilde omtalte Kathrine von Andersen kom senere hjem med sin Mand, Oberstløjtnant Morten Barthold, der havde været Høvedsmand i svensk Tjeneste, og han blev Ejer af Ulsund. Om ham se under Bækmark.

1662 var Ulsund iøvrigt en lille Ejendom, idet der kun hørte 5 Gaarde derunder; selv var den 24 Tdr. Htkr. og Nørager var 12 Tdr. I Skattelisterne 1677 opføres Ulsund med 8 Ildsteder, 16 Øxne, 8 Køer, 2 Hopper. 1678 var Gaarden udforpagtet til Jens Lavridsen, der havde 2 Hopper, 5 Køer, 10 Stude, 16 Faar, 2 Svin. 1682 hed Forpagteren Lavrids Olufsen.

I Matriklen 1683 nævnes af Gaardens Marker: Kalvehave, Lamkjær, Nørreshøj, Skilbjerg. Til Gaarden hørte Fjerdedelen af Fiskeriet i Tangsø, men den var begroet med Siver og „Utøj“. Jorden hvilede 4—6 Aar og der blev sædvanlig taget 4 Kærv i gødet Jord.

Da Barthold 1682 købte Bækmark, flyttede Familien dertil, og der døde baade han og hans

Hustru, 1693. Bisskop Vinstrups Enke, Dorthe von Andersen, ejede derpaa Ulsund til sin Død 1701, og nu købtes Bækmark og Ulsund af

Christen Linde til Volstrup, efter hvis Død 1707 Sønnen Christian de Linde til Bækmark og Holmgaard (død 1753), derpaa dennes Søn, Christen de Linde til Engelsholm og Bækmark, der solgte Ulsund med Gods til Peder Harpøth, der ejede Gaarden 1768 og 1771 søgte om 3 Aars Skattefrihed til Komplettering af Godset. Han ejede Gaarden Harpot i Nees Sogn og var gift med Anne Tang, i Slægt med Familien Tang til Nørre Vosborg; hendes Forældre vare Lavrs Christensen Nortang og Maren Pedersdatter. Han opbyggede 1772 det for et Par Aar siden nedbrændte Stuehus med 2 Fløje, paa hvilket var anbragt hans og Hustrus Navnetræk*) Efter hans Død 20. Juli 1777 ejede hans Enke Gaarden til 1779, hvorpaa Sønnen Christen Harpøth overtog den. Han havde i sin Tid studeret og blev 29. Nov. 1784 gift med en Bondepige, Kirsten Sundgaard, der var opdraget paa Ulsund. Han døde 1830, hvorpaa Godset frasolgtes 1831 for 100 Rbd. pr. Td. Htkr. og Ulsund købtes af

Poul Ulrik Lind, Søn af Pastor Lind i Hygum. Efter hans Død 1859 i en Alder af 48 Aar tilstødedes Gaarden hans Enke, og derpaa solgtes

*) Hvad der fortælles om ham i E. T. Kristensen, Gamle Folks Fortællinger, 2. Saml., S. 136 40, er for største Delen aldeles uhjemlet.

Ulsund 1869 til Christian Schmidth, en Præstesøn fra Skanderup. 1884 købtes Gaarden af Konsul Chr. Karberg fra Sønderborg og P. Pedersen. Den nuværende Ejer, Søren Høy, købte Ulsund 1887.

Nees Kirke.

Kirken, af romansk Bygningsstil, har oprindelig været bygget i den almindelige vesterlandske Form med Kampestenskvadre til Materiale. De smaa rundbuede Vinduers Overdele vare efter vanlig Vis udhugne af een Sten og Sokkelen afsluttedes med en Skraakant. Af denne Kirke staa dog nu kun de Partier tilbage, hvor Skib og Kor støde sammen, medens alt det øvrige Murværk hidrører fra en raat udført Ombygning, ved hvilken Koret gjordes betydelig længere, end det fra først af havde været, og Muren mellem denne Bygningsdel og Skibet nedbrødes fuldstændigt. De gamle Kvadre benyttede man saa længe, de strakte til, og Resten af Murværket rejstes af raa Kamp og smaa Tegl. I den østre Gavl er i omvendt Stilling indført Overdelen af et af de smaa oprindelige Vinduer. Paa Korets Nordside ses et Par smaa tilmurede Vinduer, der ere stødesløst murede af raa Kamp, og paa Skibet kan man skimte tvende blindede Døre, en paa den nordre og en paa den søndre Side, hvoraf dog ingen hidrører fra Kirkens ældste Tage. Store, firkantede Vinduer ere gennembrudte i Kirkens søndre Side, og til Skibets Nordside er føjet et lille Vaaben-

hus af Bindingsværk. — Samtlige de ved Kirken foretagne Forandringer ere saa raat og karakterløst udførte, at det ikke med nogen Sikkerhed lader sig afgøre, fra hvilken Tid de hidrøre, men de ældste af dem gaa dog næppe mere end et Par Hundredaar tilbage i Tiden. Paa en af Loftsbjælkerne i Koret er udskaaret: „Denne Laue Kirkes Over-Deel bekostet Aar 1786 af Christen Harpyth til Uldsund.“ En af Bjælkerne i Skibet har: „Bygt 1831.“

Den udskaarne Altertavle synes at tilhøre Christian den Fjerdes Tid. Midtpartiet indtages af et meget middelmaadigt udført Kristusbillede, der er malet af en P. Hansted i 1857. De malmstøbte Alterstager have følgende Indskrift: „Jomfru. Dorethe. van. Andersen. Kloster. Jomfru. i. S. Hans Kloster. Sleswig.“, et Vaaben med en springende Ulv, samt Aarstallet 1630 og Bogstaverne C. V. A. Døbefonten, der er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp, og saavel paa Kummen som Foden prydet med Ornamenter og Dyreskikkelser. Prædikestolen er et meget tarveligt Snitværksarbejde med ualmindelig slette oliemalede Fremstillinger af de fire Evangelister. Den bærer Aarstallet 1715. Klokken, der hænger i en Luge i Kirkens vestre Gavl, er støbt 1873*). En ret anselig Lysekrone, som er anbragt under Skibets Loft, er skænket i Aaret 1730 af

*) 1766 berettes, at Klokken tidligere havde hængt i Kirkens vestre Ende, men nu var oprejst paa Kirkegaarden, at den bedre kunde høres.

Christian Linde til Bækmark, Holmgaard og Ulsund og Hustru Anna Marie Paulsen; den bærer Lindernes og Paulsenernes Vaaben. Paa den nordre Væg hænger et daarligt skaaret Krucifix, som er udført af en Mand der paa Egnen for faa Aar siden. Under Kirkens Gulv findes tvende Begravelser, hvoraf den ene indeslutter Christian Linde og hans Hustru.

Bøvling Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Fjaltring Sogn, fra hvilket det skilles ved Ramme Aa, og til Ramme S., fra hvilket det for en Del skilles ved Rysensten Bæk, mod Øst til Flynder S., fra hvilket det for en stor Del skilles ved Faaremølle Aa, mod Syd til Nees S., fra hvilket det skilles ved Tang Sø og dennes Udløb i Indfjorden, og til Indfjorden og dennes Udløb i Bøvling Fjord, der er Navnet paa den nordlige Del af Nissum Fjord, og mod Vest til Bøvling Fjord. Sognets nordøstlige Del skæres af Lemvig—Vem Jærnbane, hvorved Faare Station. Kirkens Afstand fra Lemvig er 2 Mil. Foruden de nævnte Vandløb gennemstrømmes Sognet af Faaremølle Aa. Til Sognet hører Bøvling Klit, den lange Strimmel, der skiller Nissum Fjord fra Havet. Her har paa flere Steder været Forbindelse med Havet, saaledes har Ramme Aa engang haft

Udløb i Havet, da Klittens Indsænkning der kaldes Gammelminde, og i Modsætning til dette kaldes samme Aas nuværende Udløb i Fjorden Østeros. Klittens Sydgrænse hedder Sønderminde, hvor der altsaa ogsaa har været et Udløb, der dannede Sognegrænse og Herredsgrænse. 1 Andelsmejeri. 2 Skoler. Jorderne ere lave og flade, kun et Højdedrag sydøst for Kirken, kaldet Bøvlingbjerg.

Bøvling skrives ca. 1300 Bifling, 1347 Bøuelingh, ca. 1350 og 1360 Byflingh, hvilket ikke betegner andet end den nuværende Udtale. I Sønderjylland er en By Bøvlum og i Andsager Sogn Bovl, hvilket viser, at der har været et selvstændigt Ord Bovl, hvis Grundbetydning maa være noget kroget. Bøvl er vistnok det gamle Navn paa Bøvling Bjerg, der er en jevn, svagt buet Forhøjning af temmelig stor Udstrækning.

I Sognet findes kun 12 Gravhøje, alle i det nordvestlige Hjørne, men i tidligere Tid har der været flere. Indberetningen 1766 nævner saaledes en lille Høj østen for Skadhede, Smedehøj vesten for Kirken, vesten for Godballe 3 smaa, de 2 kaldtes Skollertofthøje og den tredie Hestehøj, ved Holmvad 3 Høje, i Møgelkjær norden for Kjølhede Solhøj, men alle smaa. „Vesten for Brørup Bro ligger en høj Plan, som man beretter at skulle have i fordum Tid været en af de Høje, paa hvilke man i fjendtlige Tider oprettede Bavn, en høj Stage sat i Jorden med et Hjul paa og derover en Tjæretønde,

hvorpaa man med Blus advarede de næste Bavner f. E. i Nees, Møborg om Fjendens Komme."

I Sognets nordvestlige Hjørne imellem de 3 Høje Toddelkjærhøje, nærved Lomborg Sogneskæl, findes Spor af nogle ganske lave og hensunkne Jordvolde, der sædvanlig gaa i rette Vinkler mod hinanden og strække sig over flere Tønder Land, ligesom de lignende tæt norden herfor i Lomborg Sogn (se S. 205).

Indberetningen 1766 meddeler om Sognet: „For omtrent 50 Aar siden borttog Havet de saakaldte Nørklit og Klittesgaarde (paa Klitten) og oversvømmede ganske Gaardstederne og Marken, hvoraf nu intet er tilbage. Trende af Beboerne i disse Klitters Gaarde bleve forflyttede til de 3 Krogshede-Gaarde i Brørup. Siden Nørklittens Undergang er et Bol, Fjordside kaldet, som ligger tæt ind til Fjorden, adskillige Gange ved Vandgang beskadiget, og for 3 Aar siden tog Havet saa stærk Overhaand, at man maatte flytte Stedet, som da blev meget ruineret. Ligeledes tage de tæt ind til Fjorden grænsende Steder, Lykke, Smørpøt, Kjølhede og Krogshede med flere, aarlig ved Havgang tildels betydelig Skade paa deres Marker og Ejendomme."

„Engene ere til største Delen Mærsk, Høvsøre kaldet, der ligger allervesterst i Sognet, omtrent $\frac{1}{4}$ Mils Omkreds, i hvilke Bovling og Fjaltring Sogne ere lodtagne efter visse Lodder og Skifter, hvilke have særdeles Navne som Aas, Svinstedhals, Hvelbæk, Damskifte, Over Hval, Neder Hval, Stor-

eng, Knudseng, Søndersø osv. Paa samme Høvsøre er en Del Agerjord, hvorpaa der tilforn har været Beboere, men de ere blevne øde ved Havgang, og nu intet findes af Gaardstederne, hvilken Agerjord tilligemed Aas, Svinstedhals, Hvelbæk og Damstiste kaldes Hovsøre Fjerding og er delt imellem Herregaarden, Præstegaarden, Kjølhede og Lykke. Midt paa Høvsøre Eng ere 3 smaa Søer norden for Storeng. Denne Mærskeng har i forrige Tider været af stor Betydenhed, men er nu meget beskadiget af Havets Oversvømmelser."

„Bygningerne i Sognet ere, naar man undtager en halv Snes Stykker, mestendels brøstfældige, siden de fleste ikke formaa at holde dem vedlige."

I Sognets vestlige Del findes:

Vester Rysensten, 9 Tdr. Htkr., er Parcel af Rysensten, mest opdyrkede Udmarker. Ved Gjedbro, der fører over Rysensten Bæk, laa 1766 et lille Hus, hvori Birketinget blev holdt.

Rysensten, 16½ Tdr. Htkr., 360 Tdr. Land Ager og Eng, se nedenfor.

Høvsøre, 1 Gaard, 2 Huse. 1596 og 1683 nævnes i Sognet en Halvgaard kaldet Kvistbol, hvilket maa være her, hvor det ene Sted kaldes Kvistes. Gaarden Høvsøre nævnes ogsaa 1596. Her i Nærheden maa ogsaa have ligget et Sted, der 1596 kaldes „ved Woes", det er „ved Os" eller Ramme Aas Udlob i Fjorden. Ligesaa hedder Damhus Aas Udlob Skalstrup Os og Storaaens Udlob Gørding

Os. Fjerdedelen af Bolet Housor bevilgedes 1635 Præsten i Bøvling tilligemed 2 Enge, Over og Neder Hval.

Kirkegaard, 1 Gaard.

Bøvling Kirke, se nedenfor.

Bøvling Præstegaard, tidligere 13 Tdr. Htkr., nu ikke 4, deraf Parceller 3 Bolsteder og 4 Huse.

Smørpøt, 6½ Tdr. Htkr., og 2 Huse, kaldes 1683 ogsaa Kirkeby.

Vestermark, et Bolsted.

Lykke, 7½ Tdr. Htkr., og 1 Hus. 1683 nævnes som en af dens Marker Katborg Toft.

Trøjborg, 1 Gaard og 1 Hus. 1683 nævnes blandt dens Marker Vejrhøj og Fælstoft. Trøjborg betydede i gamle Dage, hvad vi nu kalde en Labyrint.

Sønder Gadkjær, 1 Gaard, 2 Huse, Nørre Gadkjær, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 2 Gaarde, men synes 1596 kun at have været et lille Sted.

Lillebjerg, Præstegaard for Valgmenighedspræsten, desuden 4 Huse, nævnes 1596.

Melbjerg, 1 Gaard.

Bovlingbjerg, 16 Huse, Kro og Andelsmejeri.

Valgmenighedskirken Marie Kirke.

Aagaard, 1 Gaard, 2 Bolsteder, var 1683 en Helgaard med 2 Bønder.

Fjordside, 1 Gaard, 1683 et Bol.

Kjølhede, 10 Tdr. Htkr., 1 Bolsted og 3 Huse, nævnes 1596. 1683 nævnes paa dens Mark Øster og Vester Aabjerg.

Brogaard, var 1683 en Halvgaard, den nævnes 1596 og dens Navn viser altsaa, at der fra gammel Tid af har været Bro over Faaremølle Aa.

Dalgaard, Parcel af Vester Klesgaard.

Søgaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, 1 Hus, nævnes 1596 og kaldes 1683 en Helgaard. Den har Navn efter en Sø vesten derfor, som er dannet af Faaremølle Aa og Havets Oversvømmelser.

Krogshede, 1 Gaard, 4 Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 1 Hus, Øster Krogshede, 1 Gaard, Vester Krogshede, 1 Gaard, Sønder Krogshede, 1 Gaard, 1683 1 Gaard med 3 Bønder.

Højland, 1 Bolsted, Parcel fra Øster Krogshede.

Klesgaard, 5 Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 4 Huse, kaldes 1683 Kledsgaard og var delt i Vester og Øster Kledsgaard, af hvilke Vester K. er underlagt det nuværende Øster Klesgaard. Navnet skrives urigtig Klitsgaard, da det udtales Kle̲sgor og har intet at gøre med Klitter.

Baadsgaard, var 1683 en Helgaard med 3 Bønder; den nævnes 1574. Navnet udtales Bọsgor.

Mose, et Bolsted, var 1683 ½ Bol, der var øde.

Rødekro, 1 Gaard, 1 Hus.

Agergaard, 5½ Tdr. Htkr., 2 Huse, var 1683 en Helgaard med 2 Bønder; den nævnes 1574.

Kjoldige, 1 Hus, var 1683 et Bol eller $\frac{1}{4}$ Gaard med 2 Bønder; det siges 1660 at være et Hus paa Agergaards Ejendom. Der har til nyere Tid været en Gaard Kjoldige, der er nedlagt.

Kjærsholm, 1 Gaard, 1 Hus.

Brændsgaard, 1 Gaard, 1683 en Halvgaard.

Husene Ornbjerg og Sundhus, Parceller fra Brændsgaard.

Sandmandsgaard, $5\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 2 Huse.

Østerby, 1 Gaard, 6 Huse.

I Sognets østlige Del:

Ilvad, 1 Gaard og 1 Bolsted. Nævnes 1596 og har Navn af et Vadested, der endnu 1766 var norden derfor i Rysensten Bæk, hvilken Bæk oprindelig maa have heddet Il, et ikke ualmindeligt Navn paa et Vandløb. Navnet udtales med langt i.

Vester Skadhede, 1 Gaard, Øster Skadhede, 1 Gaard, 2 Huse, var 1683 en Gaard med 2 Bønder.

Pugpøt, 1 Gaard, nævnes 1596.

Degnkjær Hus, der findes paa Generalstabens Kort, er nedbrudt.

Hesthave, 1 Bolsted.

Østergaard, 1 Gaard, 1 Hus, nævnes 1683.

Grønkjær, 1 Gaard, 3 Huse, nævnes 1596 og var 1683 et Bol; en af dens Marker hed Kilsgaard.

Bojerhus, 1 Bolsted.

Halegaard, 1 Gaard, 3 Huse, Parcel af Præstegaarden.

Godballe, 1 Gaard, nævnes 1596 og var 1683 en Helgaard med 2 Bønder. Navnet udtales Go̱balle.

Faare Jærnbanestation og Gæstgivergaard.

Faare Mølle, 1 Gaard og Vandmølle, 2 Huse. Navnet udtales Fo̱r.

Mølgaard, 1 Gaard, 2 Huse, nævnes 1683.

Møltoft, 1 Gaard, Parcel af Mølgaard.

Hølager, Parcel af Præstegaarden.

Fjord, 1 Gaard.

Lergrav, 1 Gaard, 2 Huse, det ene Stenhøj, nævnes 1766 og da var der Lergrave derved.

Galsgaard, 1 Gaard, 1 Hus, Øster Galsgaard, 1 Gaard, 2 Huse, Vester Galsgaard, 1 Gaard. 1766 nævnes Galsgaard og Lille Galsgaard.

Skjærnholt, 1 Bolsted; skrives imod Udtalen Skarnholt.

Bjerg, et Hus, Parcel af Skjærnholt.

Gammelgaard, 1 Gaard, Mel Gammelgaard, 1 Gaard, Øster Gammelgaard, 1 Gaard, 1 Hus, 1683 en Gaard med 3 Bønder.

Smedsgaard, 4 Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 2 Huse, nævnes 1596.

Øster Bøvling, 1 Gaard, 1 Bolsted, 3 Huse, deraf 1 Melgaardhus, var 1683 9 Gaarde og 11 Gadehuse, hvoraf 6 jordløse; et af Husene hed Pempenhede. Byen drev Jorden i Fællesskab.

Sønder Villensgaard, 1 Gaard, 1 Hus, Nørre Villensgaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, var 1683 en Helgaard med 2 Bønder, kaldes 1596 og 1683 Vilsensgaard.

Nørre Magaard, 1 Gaard, 1 Hus, Sønder Magaard, 1 Gaard, 2 Huse, Øster Magaard, 1 Gaard. Magaard var 1683 en Helgaard med 2 Bønder; af Marker nævnes Glifsagre. Magaard havde 1766 2 Afbyggerhuse.

Glistoft, et Hus, Parcel fra Nørre Magaard.

Nørre Sudermark, 1 Gaard, 1 Skole, 2 Bolsteder, 2 Huse, Sønder Sudermark, 1 Gaard. Sudermark nævnes 1596 og 1683 som 1 Gaard og havde 1766 et Afbyggerhus.

Højtoft, et Bolsted, Parcel fra Søndermark og Magaard.

Storbjerg, 1 Gaard og 1 Hus, paa ca. 4 Tdr. Htkr., 2 Bolsteder, 2 Huse, var 1683 en Helgaard med 2 Bønder.

Anebjerg, 1 Gaard, 1 Mølle og 3 Huse, samt Lægebolig.

Brun Hussted, er en ældre Ejendom.

Lavlund, 1 Gaard, Parcel fra Anebjerg.

Lund, 1 Gaard, 1 Bolsted kaldet Lille Lund, 9 Huse, nævnes 1596 og var 1683 1 Gaard med 2 Bønder. Den ligger ved en Eng, der fordum synes at have været et stillestaaende Vand ved Faaremølleaa, af den Art, der kaldtes Lugn, hvilket Ord her, som i saa mange Stednavne er gaaet over til Lund.

Taasinghus (paa Generalstabens Kort Havhus), ligger ved Tangsø, og antages oprindelig at have heddet Tangsjøhus, hvilket er gaaet over til det underlige Taasinghus — Parcel af Sandmandsgaard.

Holmkjær Hus, Parcel af Kjøldige.

Rysensten.

Denne anselige og smukke Gaard, der først har været en Hovedgaard under Ribe Bispestol, dernæst et kgl. Slot og Sæde for Befalingsmanden over Bøvling Len og siden Hovedgaarden for Friherskabet Rysensteen, har endnu bevaret mange Levninger fra gamle Tider. I en Synsforretning fra 1646 over Slottet, saaledes som det saa ud efter dets Besættelse Aaret forud af svenske Soldater, nævnes: „Et stort Hus vesten i Borggaarden, 21 Fag langt med Kælder under og muret mellem Stænger saa og takt med Tegl.“ Deri nævnes „Fruerstuen“ og fra denne og til Husets nørre Ende „et Skillerum langs med Huset, hvilket er afdelt i 5 Kammerser og i den nørreste Ende et Køkken.“ Dette er tydeligt nok det nuværende Stuehus; Fruerstuen den nuværende Dagligstue, der først i den nyeste Tid er bleven forbunden med det nærmeste Værelse ved en Dør, den lange Gang med de 5 afdelte Værelser og Køkkenet findes aldeles som i 1646, men Bindingsværket i Husets øverste Del er i den nyere Tid ombyttet med Grundmur. De høje hvælvede

Kælderrum ere ogsaa tydelig af en anselig Alder. Til yderligere Stadfæstelse tjener, at der paa en Skorsten op til Fruerstuen har staaet Aarstallet 1646; den er altsaa opsat efter nævnte Synsforretning. Op til Huset fører en høj Trappe. Fra Gaarden af synes Hovedbygningen at være 2 Etager, men fra Vest ses Kælderetagen ikke.*) Som det ses nedenfor, er Hovedbygningen opført 1638—39.

Synsforretningen 1646 nævner derpaa „det sønderste Hus, hvor Porten er igennem, er 15 Fag langt, i lige Maade tækket med Tegl og paa den nørre Side, som er ind til Borgegaarden, muret imellem Stænger. Forskrevne Port er ved Magt og findes en Gavl inden til Borgegaarden". Under denne Gavl var „en Skorstensstue", østen for Porten var 2 smaa Kammerser og østen for disse Skriverstuen med en lukket Træseng og med en Forstue. Denne Portbygning er tildels ogsaa bevaret.

Ligefor Portbygningen er nu et nyere Hus, men Synsforretningen nævner her et Hus paa 10 Fag, hvor der var Bryggers, Mælkehus og et stort Køkken i den østre Ende.

Overfor Hovedbygningen er nu en Mur, men 1646 var det østre Hus 17 Fag, hvori der var Gæstekammer op til Skrivestuen, 2 Kamre, Borgestuen med et lille afskilt Kammer og en Forstue.

---

*) Derimod findes nu ikke mere et Udskud fra Fruerstuen, 7 Fag langt og 2 Fag bredt, der var afdelt i 4 smaa Kamre.

Borgestuen stødte saaledes op til det store Køkken i det nørre Hus, hvilket Køkken altsaa har været Folkekøkken. De 3 sidste Huse vare alle paa 1 Etage uden Kældere, grundmurede med Kampesten og Mursten paa Ydersiden og Bindingsværk til Gaarden.

Omkring Gaarden og Haven findes endnu Grave, men der er Spor af en Grav uden om de nuværende, ligesom der har været dobbelte Volde omkring Slottet. Selve Gaarden ligger paa en høj Vold, der er beplantet af den nuværende Ejer, hvilket giver et mere hyggeligt Indtryk end de nøgne Volde, der fremstilles paa Afbildningen i Danske Herregaarde 20. Bind. I det hele hører omtrent 7 Tdr. Land Have og Plantage til Gaarden. I den gamle Del af Haven findes gamle Tjørne. Over Graven var en Vindebro endnu 1766. Paa Gaarden findes en gammel Kamin, hvorpaa et Slot med to Taarne og et kgl. Vaaben, tilligemed 2 Personer, sandsynligvis en Konge og Dronning. Denne Kamin er sikkert samtidig med Husets Opførelse. Ladegaarden ligger for sig selv; den gamle Lade, der brændte 1886, var fra 1778. Udenfor Porten har man fundet Spor af en Hestestald, men iøvrigt har Ladegaarden sikkert altid været fjernet fra Borgegaarden.

1766 var Borgegaarden endnu indesluttet af de 4 Huse og var bleven istandsat omtrent 1740. Det nørre og østre Hus vare da af Bindingsværk.

Uagtet denne Bygning ikke kan andet end kaldes tarvelig for et kongeligt Slot, var den dog Herresæde imod den, der fandtes forud. Da Lensmanden Johan Rud fratraadte Lenet 1597, blev der optaget følgende Synsforretning over Gaarden, der sagtens har staaet saaledes, siden den var i Ribe Bispkops Eje:

Udi Borgegaarden et Hus paa 10 Binding, muret imellem Stolper med Sten og takt med Tag og den nordre Gavl nedentil slaaet med Ler og oventil sat med Fjel, og en Skorsten paa, og staar samme Hus østen i Gaarden. Dernæst et Hus paa 18 Binding foruden Porten igennem, og staar sønden i Gaarden muret imellem Stolper med Sten og takt med Tag, og sønden ud fra samme Hus er en Kvist paa 4 Binding muret imellem Stolper med Sten og takt med Tag, og er 3 Skorstene paa. Udi lige Maade et Hus, som staar vesten i Gaarden og er paa 12 Binding, udentil slaget med Ler imellem Stolper og inden muret med Sten og takt med Tag og 1 Skorsten paa. Herhos et Hus, som staar norden i Gaarden og er paa 12 Binding slaaet imellem Stolper med Ler og takt med Tag og 1 Skorsten paa, og ere disse fire Huse hver et Loft højt.

Norden fra Borgegaarden et Hus paa 24 Binding, som er en Sal, Salkammer og Gæstekammer, og berettes at Johan Rud paa sin egen Bekostning har ladet opbygge de 10 Bindinger, er slaaet mellem Stolper med Ler og takt med Tag.

Udi Ladegaarden Smedien paa 6 Binding, slaaet mellem Stolper med Ler og takt med Tag og berettes Johan Rud paa sin egen Bekostning paa ny at have ladet opbygge. Dernæst først et Fæhus, som staar østen i Gaarden, er paa 29 Binding, slaaet imellem Stolper med Ler og takt med Tag. Herhos Laden sønden i Gaarden paa 33 Binding, slaaet imellem Stolper med Ler og takt med Tag. Et Fæhus vesten i Gaarden paa 30 Binding foruden Porten, igennemslaaet mellem Stolper med Ler og takt med Tag, og er et Loft igennem fra Porten paa samme Hus og til den nørre Ende og er paa 17 Binding, som berettes Johan Rud paa sin egen Bekostning paa ny at have ladet opbygge, en liden Mølle paa 4 Binding, er lerslaaet og takt med Tag og berettes Johan Rud og paa sin egen Bekostning paa ny at have ladet opbygge.

Den daarlige Bygning led vistnok ofte Skade af Stormene. 1. Marts 1595 udnævnte Kongen saaledes nogle Adelsmænd til at vurdere den Skade, som Bygningen paa Bøvling Slot og dets Mark havde lidt af „den store svare Storm og Uvejrlig, som nu senesten ved Juletid var og paa adskillige Steder har gjort stor Skade“. 22. December 1629 fik Lensmanden Otto Skeel Tilladelse til at forfærdige en „Stube“ med 3 eller 4 Kammerser til sig og sin Husholdning og lade hjælpe paa Kokkenet, Bryggerset, Borgestuen og Ladegaarden. 10. Marts 1630 udvistes 10 Egetræer af Silkeborg Skove, da Bygningerne vare ganske forfaldne, og 20. Juli 1633

fik Bønderne i Lundenæs Len Befaling til at hente Tømmer i Karup og føre det til Holstebro til Bygningernes Reparation paa Bøvling. 1. December 1635 fremkom Lensmanden Joakim Bek med en Indstilling „hvorledes stor Brøstfældighed findes paa Eders kgl. Majestæts Slot Bøvling med Bygningen, synderlig udi Borgegaarden, hvor helst ikke findes hverken saadanne Stuer eller Kammerser, som man nødtørftigt Værelse kan have udi, ej heller Bryggers, Bagers eller Kokken saa ved Magt, at man derudi uden med stor Fare kan lade brygge, bage eller koge, tilmed Stalden udi Ladegaarden, som stander ganske opstøttet langs igennem og ikke veed, hvilken Tid den formedelst Tømmerets Forraadnelse paa Jorden nedfalder, med adskilligt mere, som højlig fornøden gøres med første Lejlighed at forfærdiges, saafremt nogen der paa Stedet skal kunne residere, og efterdi at mine Formænd afg. Hr. Otto Skeel og Jens Juel vare af E. K. M. naadigst tilladt og bevilget dens Brøstfældighed at maatte lade bygge og bedre, som dog paa de Tider ej noget er ved gjort, formedelst velbemeldte salige Mænd saa snart derefter fra forskrevne Len ere komne," saa bad han om at maatte istandsætte Bygningen.[97])

Som en Følge heraf blev Borgegaarden ombygget i Aarene 1638—39, og det er fra den Tid altsaa, at den nuværende Hovedbygnings Alder dateres. 1640 blæste Stalden ned, hvorfor Lensmanden fik Befaling til at opsætte en anden „med allermindste Bekostning ske kan." Til den ny Stald

fik man Tømmer fra Silkeborg Skove, medens Egetømmer leveredes af Raadmand Christen Lassen Solgaard i Holstebro. Laden har lidt ved samme Storm, idet Lensmanden søgte om Godtgørelse for 60 Rdl., han havde udlagt til dens Istandsættelse [98])

En Del Aar efter byggedes en ny Lade, thi 25. Jan. 1656 udstædtes et kgl. Brev, at eftersom Lensmanden Hr. Mogens Scheested havde ladet andrage, at Laden ikke var saa stor, at det indavlede Korn altsammen kunde faa Plads, men om Vinteren maatte sættes i Stakke, Kornet til ikke liden Skade eller Fordærv, saa maatte han opbygge en Lade paa egen Bekostning, der skulde afdrages i Lenets Afgift, dog foruden Tag, som Bønderne skulde skaffe, nemlig 1 Trave af hver Helgaard og ½ af hver Halvgaard.

Denne Udvidelse af Laden hænger vistnok sammen med Markens Udvidelse.

Saaledes havde Lensmanden allerede 1586 givet tilkende, at der næst ved Ladegaarden laa en Gaard der hed Gammelgaard, med hvis Ejendom Avlen meget kunde forbedres, hvorfor Kongen 14. Juni tillod, at Bonden uden Indfæstning blev forsørget med en anden Gaard, naar en saadan blev ledig, eller ogsaa fik sin Indfæstning tilbage, hvorpaa Gammelgaard skulde lægges øde og dens Jorder drives under Ladegaarden. Paa samme Betingelser bleve ved kgl. Bevilling af 11. November 1646 2 andre Gaarde lagte øde, da det hed sig, at Avlen

til Bøvling Slot var hel ringe. Som det ses af Præstens Indberetning 1690 om sine Indtægter, hed disse Gaarde Mose, hvoraf der var ydet Præsten en Afgift, men de sidste 7 Aar havde Baron Juel intet givet. Heraf fremgaar det, at Bøvling i Bispernes Tid kun var en lille Gaard.

Vi savne desværre al Underretning om, naar Ribe Bispestol kom i Besiddelse af Gaarden. Den hører maaske til de Besiddelser, som Biskop Odinkar ved Aar 1000 skænkede Kirken, og den er maaske en af de Bispegaarde, som Biskop Helias, der blev Biskop 1142, ifølge Ribe Bispekrønike lod befæste, ligesom det er sandsynligt, at Bøvling Kirke er opført i det 12. Aarhundrede af en af Bisperne.

Vistnok fra de ældste Tider hørte hele Sognet lige til Faaremølle Aa under Bøvling. 1638 siges udtrykkelig, at Sognet af gammel Tid var delt i 4 Dele: Kirkeby, Skadhede og Øster Bøvling, hvilke 3 Dele udgjorde Birket; den fjerde Del kaldtes Brørup. Nu ved vi, at Brørup eller Distriktet sønden for Faaremølle Aa allerede 1347 kom under Bøvling, og naar dette ikke kom til at høre til Birket, er Grunden den, at Birket allerede da havde bestaaet længe. Aar 1468 stadfæstede Kongen Ribe Bispens Birker, Originalen haves ikke, men kun en senere Afskrift[99]), og deri siges, at Bøvling Birk række „paa Længde fra Fjeltring Aas til Brørup Bro og paa Bredde fra Sønderfjord til Ramme Sogn". Fjeltring Aas, det er Os kaldes endnu Udløbet af Ramme Aa i Nissum Fjord („Fjaltring ųes"),

Brørup Bro maa da være en Bro over Faaremølle Aa, Sønderfjord er Nissum Fjord og Ramme er endnu Sognets Grænse mod Nord.

Ved Aar 1300 havde Ribe Domkapitel en Gaard i „Bifling", af hvilken der ydedes en Mark Korn aarlig, men i hvis Besætning eller Redskaber Kapitlet ingen Del havde[100]; en Mark Korn er 36 Tdr.

Den Indtægt, der fulgte Bispernes Lensmænd paa Bøvling, var betydelig og regnedes paa Reformationstiden til over 2000 Mark, men da hørte Skodborg Herreds uvisse Indtægter derunder, idet det var pantsat til Bispen i Ribe. Det var derfor ogsaa oftest Bispernes nære Slægtninge, der bleve deres Lensmænd her paa den faste Borg, der 1401 kaldes castrum Bøtlingæ. Saaledes udstædte Bisp Peder Lykke i Ribe 1418 en Kvittering til sin Broder Bent Bille, at denne havde gjort fuldt Regnskab og alt fra den første Dag, han fik Bøvling af ham, og havde haft den i Værge til denne Dag[1]. Under Bisperne Henrik Stangeberg og Peder Nielsen var Jes Mortensen Lensmand, der 1466 fik Kvittering for sine Oppebørsler[2]. Bisp Hartvig Juels Broder Palle Iversen til Øgelstrup havde Bøvling til sin Død 1486 og efter ham hans Broder Enevold Juel et Par Aar, derpaa den tredie Broder Kjeld Juel i 14 Aar, indtil den ny Bisp Iver Munk efter sin Broder Mogens Munks Begæring tog det fra ham og sagde ham til om Fastelavn at rømme om Paaske[3], og gav det til Jens Kaas til Starupgaard, der synes at have haft

det ogsaa tidligere. Imidlertid fik Kjeld Juels Søn Niels Kjeldsen til Astrup senere Bøvling af Oluf Munk, men det har været kort før Reformationen, thi 1532 var Niels Lange, af Munkernes Æt, bispeppelig Lensmand paa Bøvling[4]), og han havde det altsaa 1536, da Bispegodset blev inddraget under Kronen. Da dengang alle, der kunde føre Klage over de katholske Bispper, ogsaa kom frem dermed, gjorde Kjeld Juels Arvinger Krav gældende mod Bispop Iver Munk, fordi han i sin Tid tog Bøvling fra ham, uagtet han havde Brev derpaa af Bispop Hartvig Juel[5]). Da Bispetiden var forbi, blev Bøvling et kongeligt Slot og derunder lagdes 1537 Vandfuld Herred, som Mogens Munk havde haft i Pant, tilligemed Skodborg Herred, der allerede i rum Tid havde hørt derunder som Bispoppens Pantelen. Formodentlig har Niels Kjeldsen beholdt Bøvling til 1540, da Bøvling Slot tilligemed Skodborg Herred, Vandfuld Herred og Harboøre paany forlenedes til ham.

Niels Kjeldsen (Juel), skulde nu i Afgift yde 20 Tdr. Smør, 10 Tdr. Koføð, ½ Læst Faarekød eller Lammekød, vel forvaret med Salt og Træ, 20,000 Hvilling, 200 Kabliau, 150 gode Sider Flæsk, 100 røgede Gæs, 100 Joakimsdaler. Alt Vrag skulde tilfalde Kongen, men Bygningstømmer maatte han selv beholde. Af Sagefald og Indfæstning skulde han have det halve og han skulde tjene selvfjerde til Hest eller til Skibs, eftersom han blev

tilsagt. 1543 blev han fritaget for at yde Flesk i andre Aar, end naar der var Olden.

1547 fik han Lenet i Pant for 1000 Daler imod omtrent samme Afgift, men det var nu blevet mere indbringende, idet saa meget Bøndergods var bleven forbrudt til Kronen efter Bøndernes Rejsning i Klemensfejden[6]). 1549 lagdes Hind og Ulborg Herred ind under Bøvling, men efter Niels Kjeldsens Tid bleve de frastilte, og lagdes først derunder til Stadighed 1597. Niels Juel beholdt Lenet til 1558.

De følgende Lensmænd vare[7]):

Albert Skeel 1558—61.
Holger Viffert 1561—64.
Vincens Juel 1564—69.
Christen Skeel 1569—88.
Johan Rud 1588—97.
Preben Gyldenstjerne og hans Enke Mette Hardenberg 1597—1617.
Iver Juel 1617—27.
Otto Skeel 1629—31.
Jens Juel 1631—34.
Joakim Bek 1634—39.
Malte Juel 1639—46.
Mogens Sehested 1646—51.
Otto Krag 1651—55.
Mogens Sehested 1655—57.
Korfits Trolle 1658—64.

1627 blev Slottet indtaget af de kejserlige Tropper, thi dette Aars Regnskab betegnes saaledes: „Regnskab fra Philippi Jacobi Dag (1. Maj) 1627

til den 28. Octobris dernæst efter, da de kejserlige Officerer bemeldte Slot og Len lod indtage." Næste Regnskab begynder 1. Maj 1629.

1644 skede det svenske Indfald. Slotsskriveren Jakob Klavsen, der efter Krigen skulde gøre Rede for den oppebaarne Landgilde, vidnede, at han „efter højlig Trusel og Fængsel ja paa Livet blev efterstræbt og skulde straffes, leverede til de svenske Officerer, som havde deres Kvarter der paa Stedet, de Skattepenge, som vare indkrævede, med en stor Part af Lensmandens Penge, jeg da hos mig havde, og paa det sidste formedelst deres store Tyranni, de imod mig brugte, der jeg ej havde flere Penge at give dem, maatte ved Nattetid hastig rømme af Landet for dem". Han vidnede ogsaa, at „Fjenderne have borttaget og spoleret alt min velbyrdige Husbonds Gods og Gode, som paa Slottet var, nemlig 50 Staldoxne med andet Fæned, saavel som Kobber, Tin, Messing, Linned og Ulden, Korn og andet, saa aldeles intet deraf blev beholden."

Slottet havde lidt saa meget, at der igen maatte foretages store Byggearbejder 1648—49. 10. Nov. 1647 fik Lensmanden Tilladelse til at anvende til Slottet og 2 øde Møller en Del strandet „Fur" og Gran. I Ladegaarden byggedes saaledes 85 Fag Hus og i Borgegaarden „Fruerstue Huset vesten udi Gaarden, som er 21 Fag langt, derudi opmuret af ny 3 Skorstene med 5 Ildsteder, 6 Stillerum, en Kvist vesten udaf samme Hus, 5 Binding langt, 4 Magshuse vesten ud af samme Hus (se S. 271 Anm.), opmuret et

Taarn imellem Stænger østen op til Fruerstuehuset (Indgangen?), en Stenmur 3 Alen høj af Kampesten langs østen ud med samme Hus (det vil sige paa Husets østlige Væg), og samme Hus ude og inde færdiggjort, eftersom det befandtes at være ganske forfaldent og brøstfældigt og formedelst Grundens Ubestandighed paa det meste nedfaldent."

„Sønden udi Gaarden 20 Fag Hus opmuret mellem Stænger med 2 Skorstene og 5 Ildsteder og 7 Skillerum, eftersom samme Hus tilforn ikke var uden et Loft højt og tilforn ikke fandtes saa vidt Kammerser og Værelser, at Lensmanden med sine Folk kunde logere."

Lenets Bønder søgte 1648 om Eftergivelse af Skatterestancer fra 1643 paa Grund af „den store Skat, Indkvartering med Plyndring og andet, vi af Rigens Fjender udi den besværlige Krigstid desværre lidt og udstaaet have, tilmed en Part af de Mænd, der skulde betale, ere bortdøde og en Part ganske øde og forarmede[7])."

5 Juni 1652 fik Otto Krag Tilladelse til at anvende 100 Rdl. om Aaret i 2 Aar til Lofters og Tages Istandsættelse.

1657 indtoge de Svenske Slottet i August og nu gik det, som det bedst kunde i de følgende Aar. Efter Enevældens Indførelse lagdes Lundenæs og Bøvling Len sammen under en Amtmand, og Bøvling Slot og Gods tilskødedes Henrik Ruse 1664.

At Bøvling blev et kongeligt Slot ved Reformationen var ikke behageligt for Bønderne i Lenet,

især for Selvejerne, der fra gammel Tid af kun vare forpligtede til at gøre Arbejde ved Byggearbejdet paa kgl. Slotte, men nu efterhaanden bleve tvungne til mere, hvilket navnlig tog stærkt til under Kong Frederik II. Denne Konge sluttede mange Mageskifter med Adelen forat kunne samle Krongodset omkring visse Slotte og bortskødede ofte Herligheden af Selvejergaarde med Tilladelse til at købe Bondeskylden af Bonden, hvilket vel ikke kunde ske uden dennes Villie, men vistnok alligevel ikke altid foregik uden en Art Tvang. Derved bleve mange Selvejere til Fæstere, og deres Tal i Bøvling Len var 1614 bragt ned til 39 og i Lundenæs Len til 55.

Ved et Reskript af 8. Marts 1573 paalægges det Selvejerne i Skanderborg Len at gøre Møgægter, Pløjning og Høstarbejde til Slottet med Trusel om streng Straf og saaledes skede det overalt uagtet Bøndernes Modstand. Ej heller Kronens Fæstebønder vare vante til videre Hoveri, Bøvling Slot var jo fra først af kun en lille Avlsgaard, og det varede derfor en Stund, inden de mærkede noget Tryk. 29. Oktober 1617 befalede Kongen Lensmanden Iver Juel at tiltale Kronens Bønder i Fjaltring, Trans og Dybe, der vare ganske modvillige, naar de bleve tilsagte til at gøre Arbejde til Bovling Slot. 15. Juli 1618 fik han dernæst Tilhold om at have flittigt Indseende med, at der ikke saas igennem Fingre med nogen, men at den ene hjalp den anden og ingen forskaanedes. Selv

Sandemændene, der paa Grund af deres retslige Betjening ellers vare fritagne for Arbejde, fik 30. Nov. 1648 Befaling til at hjælpe med, naar der skulde føres noget til Slottets Bygning, eller Brag skulde føres derhen, ligesom at hjælpe med at føre Landgilden og Avlingen til Købmanden, men ellers vare de fri for dagligt Arbejde.

Hidtil var det alene Bønderne i Vandfuld Herred, der drev Avlingen til Slottet, men da Bønderne i Skodborg Herred laa ligesaa nær, tillod Kongen, at disse ogsaa skulde deltage deri, da Marken var bleven udvidet ved Nedlæggelsen af de foran omtalte to Gaarde. Dette gik Skodborg Herreds Mænd nær til Hjerte, og Bønderne i Lomborg, Rom og Torring vægrede sig, hvorfor Mogens Sehested 2. August 1650 fik Befaling til at fængsle Hovedmændene Frands Jensen i Overby og Jens Christensen i Nordenkjær og sende dem til Bremerholm, de andre Deltagere skulde have deres Gaarde forbrudt og kunde kun faa dem paany imod en ny Indfæstning, eftersom deres Forseelse var grov til. Mogens Sehested synes at have baaret over med de Skyldige, thi hans Efterfølger Otto Krag fik 3. Dec. 1651 et nyt Paalæg om det samme. Men ogsaa denne har vist Overbærenhed — begge vare fødte Vesterjyder — thi 8. Juli 1652 tillod Kongen, at de Skyldige maatte slippe med tilsammen at give en Bode paa 90 Rdl., da de ikke kunde afstedkomme mere uden deres Skade, og med en Advarsel mod fremdeles at lade sig finde saaledes.

Imidlertid vare Kronens Bønder vel stillede i Modsætning til de Tider, der kom. I Vestjylland have i Almindelighed selv i den værste Tid Bønderne haft det taaleligt, idet de fleste Herremænd selv boede paa deres Gaarde og led under Tidernes Tryk sammen med deres Bønder, og naar de kunde synes haarde, var det i Almindelighed, fordi de selv vare nødte til under daarlige Omstændigheder at tvinge deres Undergivne til at yde, hvad de skulde. Værre vare Forholdene, naar det var Fogderne, der regerede i Herskabets Navn, og Herskabet paa Grund af Embedsstilling og store Besiddelser opholdt sig andensteds, eller hvor en indvandret tydsk Adelsmand havde erhvervet sig Ejendom.

Bønderne maatte ikke sælge deres Fedestude uden til Adelen, der saa igen brugte Købmænd som Mellemmænd. 1635 maatte Mogens i Kjølhede bøde 24 Rdl. for 4 Øxne, han havde solgt til ufri Mænd. I Foraaret 1627 udskibedes 1948 Stykker Øxne fra Nyminde, der vare anmeldte af 7 Købmænd fra Holstebro, 5 fra Lemvig, 1 fra Ribe, 3 fra Varde, 2 fra Viborg og 18 fra Ringkjøbing.

1633 havde en Sørøver fra Dünkircken forfulgt et hollandsk Skib, som Skipperen derfor lod løbe paa Grund paa Nørklit. Fribytteren havde derpaa udplyndret Vraget. 1630 var en anden Dünkircker strandet med et Skib, som han havde taget paa Søen, men ham havde man dog faaet fat paa og sat fast i Kælderen paa Bøvling Slot. I Novbr. maatte Jens Madsen i Byskov, Gregers Lange i

Lemvig og Tue Persen følge ham til Kjøbenhavn. Den første Dag kom de til Nørby i Asp Sogn, den næste til Holstebro, hvor Fangen fik ½ Pot Vin, derfra til Avlum Præstegaard, derfra til Snede, derfra til Vejle og derfra til Medelfar. Rejsen begyndte 26. Nov. og endte 8 Dec. i Kjøbenhavn, hvor Fangen afleveredes paa Blaataarn. Han brød ud 1639, men blev strax greben og nogle Dage efter selvtredie „opvippet“ udenfor Østerport[8]).

Under den elendige Tilstand, hvori Landets Pengevæsen befandt sig efter Krigen 1657—60, maatte Kronen tilfredsstille sine Kreditorer ved Udlæg i Jordegods. Hollænderen Henrik Ruse (udtales Ryse) indkaldtes 1661 som Generalinspektor over Fæstningerne og Generalkvartermester. Samme Aar begyndte han Anlægget af Kastellet ved Kjøbenhavn, hvilket Arbejde fuldendtes 1664, ligesom Anlægget af Gaderne i Ny Kjøbenhavn, eller Strækningen mellem Gotersgade og Kastellet, blev overdraget ham, hvorved han paadrog sig Kjøbenhavnernes Had, da han uden Hensyn lagde de lige Linier tværs over Folks Ejendomme.[9]) Som Betaling udlagdes ham ved Skøde af 14. Juni 1664 Bovling Slot tilligemed over 2000 Tdr. Htkr. Bøndergods. 1671 fik han desuden Birkeretten til Bovling og Harboøre Birk, Herligheden til mange Selvejere, Forstrandsretten, Østersfangsten ved Ringkjøbing, Patronatsret til Bovling og Flynder, Lomborg og Rom, Husby og Nissum, Vedersø, Fjaltring og Trans, senere tillige til Engbjerg og

Harboore, Hove, Humlum, Ramme, Dybe og Ferring samt Vandborg. Bøndergodset beregnedes til 25 Rdl. pr. Td. Htkr. Siden købte han Aabjerg og Ulstrup Hovedgaarde, saa han 1672 ejede 3500 Tdr. Htkr.

1664 optoges han i den danske Adelsstand, 25. Maj 1671 blev han Friherre af Rusenstein og 1. Juli 1672 ophøjedes Bouling med Gods til Baroni, ligesom han samme Aar blev Ridder ɔ: Storkors af Danebrog. 1673 blev han Generallieutenant i Norge og kommanderende General nordenfjelds, hvilket var en Art Forvisning, og da man under Krigen med Sverig var misfornøjet med hans Befæstning af Landskrone, blev han afskediget og drog til Holland, hvor han døde i Marts 1679. Som hos de fleste højere staaende paa den Tid, da Staten ikke udbetalte Lønninger til sine Embedsmænd og disse derfor selv maatte se at hjælpe sig, bærer meget af hans Færd Præg af Egennytte; han tog ogsaa Betaling af de Præster, han kaldte.[10])

Hans Datter Johanne Marie Ruse var først gift med Oberstlieutenant Povl Rantzau, der døde 1. Dec. 1675, men ægtede derpaa 28. Aug. 1678 Oberst Christian Juel til Lundbæk, der blev Oberst for de Lejetropper, som Christian V 1689 overlod den engelske Konge; han døde i Irland 1690. Han blev 15. Dec. 1679 ophøjet til Friherre af Rusenstein. Hans Enke giftede sig derpaa med den tapre Generalmajor Gregers Daa til Hald, der faldt ved Gadebusch 1712.

Baronerne kunde ikke til Stadighed bo paa Gaarden. I Skattelister nævnes 1677: 9 Skorstene, 6 Heste, 6 Køer, 110 Oxne, 1678: Monsieur Romeling, Skriver, 3 Tjenere, 1 Pige, 3 Heste, 3 Foler, 50 Oxne, 4 Køer, 3 Bukke, 2 Svin. 1691 hedder det, at siden Hr. Baronen rejste til England, havde Baronessen resideret paa Lundbæk. Dette var ogsaa Tilfældet 1699, da der opføres: 1 Skriver, 1 Ladefoged, 1 Strandrider, 1 Skytte, 1 Bojer, (en der skal tilsige Hovbønderne), 1 Pige, 2 Staldkarle paa det indrettede fri Stutteri, medens Bønderne drev Ladegaarden.

Baron Chr. Juel var meget forgældet. 9. Juni 1683 tillod Kongen Rasmus Cornelisen i Kjøbenhavn at lade ham arrestere for en Vexel, og efter hans Død udstedtes 27. Feb. 1692 Proklama til Kreditorerne til en bestemt Dag at indfinde sig paa Grev Konrad Rewentlous Gaard i Kjøbenhavn med deres Krav, da hans Enke angav stor Gæld og Vidtløftighed og Besværing af „Kreditorers Anstrengelser". Til Gældens Afbetaling maatte hun udlægge Løsøre og det Jordegods, der ikke var underlagt Friherskabet.

1684 klagede Bønderne i Vandborg, Hygum og Hove over, at Baron Chr. Juel og hans Fuldmægtig Jørgen Bramming havde ladet dem fradømme Kongetienderne, som de lovlig havde fæstet af den afgangne Baron, uden at give dem de store Indfæstninger tilbage, og paalagt dem imod Fæstebrevets Indhold at yde Tiende paa Straaet, foruden

at de bebyrdedes med særdeles Arbejde. Kongen befalede ogsaa 10. Sept. 1684 Amtmanden at tage dem i Beskærmelse.

Den omtalte Foged Jorgen Jensen Bramming blev arresteret af Herskabet 1686 paa Grund af svigagtig Regnskabsførelse, men slap ud af Arresten under Paaskud af at ville skaffe Beviser tilstede for sin Uskyldighed. Han blev siden Ejer af Lydumgaard, hvor han myrdedes paa sine Bønders Bekostning. I det hele forekom der adskillige Retssager imod Fogederne, der synes at have optraadt meget egenraadigt.

Efter Chr. Juel fulgte hans Søn Ove Henrik Juel-Rusensteen, død 1749, derefter Otto Henrik Juel-Rusensteen, død barnløs 1769, derpaa hans Broder Christian Frederik Juel-Rusensteen, død 1782; hans Søn Ove Henrik Juel-Rusensteen solgte ved kgl. Bevilling af 5. Maj 1797 hele Godset imod at der blev sat en Fideikommiskapital i Stedet. Der er ikke mange Spor af, at de friherrelige Familier længe have opholdt sig paa Gaarden. Kun een Familiebegivenhed synes at have fundet Sted, idet Baronesse Marie Elisabeth, født Arensdorff, døde her i Barselseng 2. April 1771. Ellers synes Familien kun at have boet her en Tid om Sommeren. Derimod førtes en Tid de afdøde til Begravelsen i Bøvling Kirke.[11])

Rysensteen med Gods kjøbtes af et Interessentskab, blandt andre Byfoged Schønau i Lemvig, Peder Hoegh og Tetens, der efterhaanden fik Godset

solgt. Hoegh overtog for sin Part Rysensteen, Rammegaard, Volder og Herpinggaard. Birkeretten varede for Rammegaards Vedkommende til 17 , for Rysenstens Birk til 18 . Forstrandsretten købtes af Staten. Høeghs Svigersøn Niels Matthias Petersen ejede Gaarden 1824—56. Derpaa udstiltes Vester Rysensteen, der dengang mest var uopdyrkede Jorder, og Rysensteen solgtes til Grosserer Toldorph i London, efter hvis Død den kom til Lund paa Bernstorf Hovmark, der 1867 solgte den til den nuv. Ejer J. C. Jørgensen

Bovling Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af Kampestenskvadre og har kun bestaaet af et Skib og et Kor. De to Bygningsdele, som staa i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med skraathugne Kragbaand, have været dækkede med Bjælkelofter og modtaget Lyset gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan spore tre paa Kirkens Nordside. Af Dørene, der vare retvinklede og forsynede med aflangfirkantede Overliggere, kan man tydelig følge den paa Skibets nordre Side i Omrids. Hele Bygningen har hvilet paa en Fod med Skraakant. Som det synes i en sildig papistisk Tid, har man omformet Kirken meget betydeligt. Skibet blev forlænget ca.

$12^1/_2$ Alen mod Vest, og til denne Forlængelse føjedes et af store røde Tegl i Munkestifte muret Taarn, hvis nederste Del overhvælvedes og sattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Vistnok ved samme Tid blev Koret forlænget betydelig mod Øst, og i Gavlen, der byggedes af Tegl, anbragte man et, senere atter tilmuret Vindue, hvortil saavel Overdelene som Underdelene af et af de smaa oprindelige Vinduer benyttedes. Til denne Periode synes ligeledes et lille Vaabenhus at maatte henføres, som er knyttet til Skibets Sydside. I senere Tider har man foretaget forskellige Forandringer ved Kirken, blandt hvilke vi særlig skulle fremhæve, at Taarnet har faaet et løg-formet blytakt Spir, at store plumpe Vinduer ere gennembrudte, samt at tvende Døre ere anbragte paa Koret, hvoraf den ene benyttes af Præsten, den anden af Ejeren af Rysensteen. Store Partier af Kirkens Mure ere Tid efter anden ombyggede.

Altertavlen er et rigt og dygtigt skaaret, men i Kompositionen meget barokt Snitværksarbejde. Midtpartiet indtages af Nadveren, tildels fremstillet i frit udskaarne Figurer, og over dette ses en mindre af en halvrund Indfatning begrænset Gengivelse af Gravlæggelsen. Til højre og venstre for Midtpartiet staa Lucas og Marcus. Forneden haves Juel-Rusenstenernes Vaaben samt følgende Indskrift: Velbaarne Christian Juel, Friherre til Rüssenstein, og sin kiere Friherinde: Jeanne Marie Ruze bekostede denne Tafle og Gifued den til Guds

og Kierckens Prydelse Aar 1684. Alterkalken, der tilhører den nyere Tid, har paa Midtpartiets Knapper Navnet J. H. E. S. V. S. Af de anselige malmstøbte Alterstager har den ene Indskriften: „Denne Kierte hafuer erlig og velactendis Knud Gregersen, Ridfogit paa Bøfling, gifvit til Guds Ere oc Bøfling Kirkis Beprydelse. Huorfore hannem Gud belønne. Anno 1616." — Døbefonten, der synes at være Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp og paa Kummen prydet med ovale Fordybninger.

Prædikestolen er et middelmaadigt Snitværksarbejde, som næppe er ældre end Christian den Fjerdes Tid. Tilvenstre for Triumfbuen hænger et, som det synes fra en sildig papistisk Tid hidrørende Krucifix. Paa Kirkens Klokke læses følgende tildels uklare Indskrift: anno + dni + mccclxxxxj + help—ihs maria tutor ecce bene roert gra*) Foran Indskriften er støbt et lille Sigil, hvori en Biskop i fuldt Ornat. I Taarnet, der har tjent Familien Juel-Rusensteen til Familiebegravelse, staa 11 Kister ordnede i 2 Rækker.

Nr. 1 uden Indskrift.

Nr. 2. Gehejmekonferentsraadinde Anna Sophia Baronesse Juul, Enkebaronesse af Holck til Holckenhavn, født 1707 af Hr. Ove Henrick Juul Ruse til Rusensteen og Ide Amalie, Grevinde af Rantzau, gift 1739 med Iver Holck til

*) Indberetningen 1766 læser her: pro nobis ora.

Holckenhavn, Stiftamtmand over Aalborg Stift og Amtmand over Aalborghus, Børglum, Sejlstrup og Aastrup Amter (+ 1781), død 1788.

Nr. 3. Maria Elisabeth v. Arenstorff, født 1743 paa Visborggaard, gift i 1½ Aar med Christian Friderich Juel til Rusensteen, Oberst i Kavalleriet, død i Barselseng med en Søn 1771.

Nr. 4. Christian Friderich Juel til Baroniet Rusensteen, Oberst i Kavalleriet, født 1716, gift tre Gange. a) Vilhelmine de Brønsdorff. b) Maria Elisabeth de Arenstorff. c) Christiane Dorothea de Mohrsen, død 1782.

Nr. 5. Vilhelmine de Brønsdorff, født 1736, gift med Chr. Friderich Juel til Baron. Rusensteen, Herre til Breininggaard, Oberst i Kavalleriet, død efter næppe 2 Aars Ægteskab i Barselseng med en dødfødt Søn, som hviler hos hende, 1766.

Nr. 6 og Nr. 7 mangle Indskriftstavler.

Nr. 8. Otto Henrich Juel, Friherre til Rusensteen, Herre til Lundbæk, Pandum, Rammegaard og Udstrup, født 1706, gift i 34 Aar med Sophia Dorothea Bilde, død 1769.

Nr. 9. Sophia Dorothea Juel, født 1695, gift 1735 med Otto Henrich Juel, død 1775.

Nr. 10. Paa Pladen kan kun Navnet Christine Dorothea Adeler læses, samt enkelte usammenhængende Bogstaver.

Nr. 11. Indskriftstavlen mangler.

I Koret findes en Sten med et Kors, afbildet i Løfflers Ligstene Tavle VII, Nr. 38. Taarnets Ydre har undergaaet stor Forandring siden 1766, thi da var det et Spir i Midten omgivet af 4 mindre; det var da Sømærke for Fiskerne, da det kunde ses langt ud i Havet. Ved Alterets søndre Side stod 1766 paa en høj Stentrappe en hvid Marmorbuste af Henrik Ruse. I Nærheden af Alteret hang en Tavle med følgende Indskrift: Her neden ligger begraffuen Her Christopher Anderssen Ulstrup, Ætatis suæ 35, med sine Hustruer Anna Sørensdatter og Mette Anckersdatter foruden 11 deres Børn. Gud giffve dennem en glædelig Opstandelse, den 17. October Aar 160 (det sidste Tal var affaldet af Fugtighed). I Koret var for Friherskabet paa Rysensteen „en sirlig Stol med Vinduer for staaende paa Stolper." Midt i Kirken hang en smuk Messing-Lysekrone med 7 Arme.

Paa den ene Kirkevæg hang en Blikplade med følgende Indskrift: Her under hviiler udi herren fordum velædle og velbyrdige, nu himmel-salige Herr Capitain Dorning Ludvigssen von Witte, fød paa Perlin udi Preussen anno 1659. Hans Fader ærlig og velbyrdige Mand Ludvig Christianssen Witte, Herre til Perlin udi Preussen. Hans Moder Frue Catharina Dorningsdotter. Han døde udi Bousling Degnebolig den 7. Nov. anno 1748 i sin Alders 89 Aar ringere nogle Dage. Vel er stridet, naar man Kronen kan fra Løbet hente hiem, og fra Striden op paa Thronen flytte i Guds eget

Giem, hvor ey meere Suk og Møye være skal, ey Farlighed, men hvor Hierte, Siæl og Øye skue skal Guds Herlighed, ja vel endt, naar Striid og Møje verles om til ævig Roe, og naar Siælen i det høye med Triumph og Fryd kan boe. Denne Salig Witte lagde her sin Vandrings møjsom Stav, der han Verden Affkeed sagde, fik han her sin hviile Grav.

Paa 2 Stene paa Kirkegulvet fandtes disse Indskrifter: Frands Jorgensen fød udi Thorsted i Hatting Herridt var Underskriver paa Rüssenstein 6 Aar. Døde Anno 1675 udi sin Alders 28de Aar.

I Holsteen er jeg baaren og Minke mig udkaaren til Mand og Hoved min, jeg ved min Søn nu lever, i Himmel Glæde svever, à Dieu min Minke fiin! Det sande sal. Guds Barn, al Dyds og Æris Elskerinde, Kirstine Albretzdotter, fød udi Flensborg og døde d. 25. Sept. Anno 1681 i sin Alders 27de Aar med sin himmelfødde og strax bortdøde unge Søn, er denne Steen til Ære lagt over Graven af eftersørgende Mand og Fader M. Henrick Minke. Gud glæde deres Siæl i himmerig.

Præster.

Hans Jensen levede 1584.
Kristoffer Andersen Ulstrup —1609.
Christen Christensen Gjodstrup 1610, levede 1633.
Niels Boje — 1650.
Peder Sørensen Vbie 1650—c. 90.
Peder Pedersen Vbie c. 1690—1725.

Peder Pedersen Bhie 1724—41.
Mag. Jens Nikolaj Jespersen Schouboe 1741—89.
Hans Fuglede 1789—1814.
Hans Fabricius 1814—24.
Andreas Peter Johan Teilmann 1824—47.
Christian Ernst Dreyer 1847—74.
Hans Jakob Julius Mygind 1874—83.
Peter Emil Blume 1889—92.
Herman Axel Emil Otto Busch 1892.

Da der i gammel Tid var stiftet en Fredagsprædiken i Bøvling Kirke, hvortil der var henlagt en Kornafgift, der nu blev oppebaaren af Lensmanden, bevilgede Kongen 21. Juli 1633 Præsten et øde Bol ved Kirken og Vester Kjelder i Lomborg Sogn, der gav aarlig 1 Orte Rug, 4 Tdr. Byg, 1 Skovvogn og 1 Fødenød, men 1690 skriver Præsten, at der i de sidste 16 Aar var givet 2 Tdr. Byg. Det øde Bol ved Kirken betegnes 1683 som 2 Bol, hvoraf det ene var øde.

Valgmenighedskirken

i Bøvling er opført 1875 og bygget i aflang Korsform. Paa den vestlige Ende er et Spir med Klokke. Altertavlen er malet af Fru Ingemann. En Filialkirke er 1883 opført i Lemvig.

Præster.

Jes Anton Jessen 1875—91.
Niels Peter Christian Nielsen 1892.

Flynder Sogn.

Sognet, der er Annex til Bøvling, grænser mod Nord til Lomborg S. og Rom S., fra hvilket sidste det skilles ved Risbæk, mod Øst til Gudum S. og Møborg S., fra hvilket sidste det skilles ved Dride Aa, mod Syd til Møborg S., hvor Grænsen er samme Aa, der her kaldes Flynder Aa, mod Vest til Bøvling Sogn, fra hvilket det for en stor Del skilles ved Faaremølle Aa. Sognet gennemskæres af Lemvig-Vem Jærnbane og der er Station ved Bækmarkbro. Kirkens Afstand fra Lemvig er 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 6230 Tdr. Land, Hartkornet 129¾ Tdr. Jorderne ere flade, mod Øst store Hedestrækninger.

Foruden de nævnte Aaer paa Grænserne findes Ogndal Bæk, der løber ud i Flynder Aa. Ved Ilkjær findes en Aktieplantage paa 30 Tdr. Land. 1 Andelsmejeri. 2 Skoler.

Ialt i Sognet 115 Gaarde og Huse med 590 Indbyggere (1880: 532, 1860: 417, 1840: 396, 1801: 259).

Navnet skrives 1340 Flundæræ, 1345 Flyndær, 1388 Flundær, 1439 Flyndæræ, 1491 Flynder. At Endelsen er Øre, synes at fremgaa af, at et Sted ved Dride Aa i et Brev fra 1503 kaldes Flynder Øre, men Flynd eller Flund er vanskeligt at forklare; maaske er det sammensat af Fly, der i svenske Dialekter betyder Kær, Vandsamling, Eng,

og und, der er en Endelse, der betegner Landet langs et Vand. I saa Fald har Navnet sin Oprindelse fra Engene og har først hedbet Fly-und eller Flynd og har siden faaet Endelsen Øre tilføjet forat betegne den bugtede Form, som Flynder Aa her har. I Breve fra 1503 og 1504 nævnes Enge ved Dride Aa og Flynderøre Vedel, hvoraf det fremgaar, at Flynder Aas Forening med Dride Aa danner hvad man kaldte et Øre, og at man glemte, at Endelsen Øre allerede fandtes i Flynder. I Ginding Herred er Flynder Sø, uden at der findes nogen Ejendom, der hedder Flynder.

I Sognet findes 37 Gravhøje og 5 sløjfede. 1766 siges, at en Høj østen Kjærgaard hedder Drages Høj, sønden Veje var Svinbærhøj, i Grønkjær Hede Kildhøj, norden Hopmans Bro paa Vang Mark Tonsbjerghøj, ligesom Fladhøj paa Sandbæk Mark ogsaa nævnes. I sidstnævnte, sydvest for Kirken, fandt man 1863 en udhulet Egestamme, som indeholdt en Broncedolk, nogle Stykker Træ med Tinnagler, en Hornknap og Brudstykker af Tøj. Kisten stod i Retning Sydvest til Nordost og var saa stærk, at Stykker af den i flere Aar bevaredes i Gaarden ved Findestedet.[12])

Paa Heden ved Vester Agergaard findes nogle Ujevnheder, der gaa fra Øst til Vest, der se ud som gamle Hedeveje eller Sandflugt. Ved Flynder Mølle og Overmølle ligesom ved Pindstrup ere Høje, der næppe ere andet end Sandflugt.

Ved det nordvestlige Hjørne af Bækmarks Mark tæt op til Hovedlandevejen findes et Granitkors, der er 2 Alen over Jorden; Korsarmens Længde er 18 Tommer. Det ligner i Størrelse og Form det ved Astrup i Salling, der er beskrevet af J. V. Løffler i Kirkehist. Saml. 3. R. I. 1—4, men det er uden Prydelser. Saadanne Kors stode i den katholske Tid rundt omkring, foran nævnes et saadant under Gudum Sogn, og i et Brev fra 1510 nævnes et Kors, som stod mellem Billund og Ankelbo i Slavs Herred[13]. Nu fortælles, at en hvid Jomfru, der gik igen paa Bækmark, er manet ned der, men netop samme Historie gaar om Korset i Salling, jf. afdøde Lærer Strandgaards Beretning. Det maa saa meget mindre undre at se et Kors her paa Bækmarks Markskæl, som denne Gaard lige til Reformationen tilhørte Ribe Bispestol.

I Sognets østlige Del findes:

Ørs, 6 Tdr. Htkr., kaldet Lille Ørs i Modsætning til Store Ørs; den var 1683 en Helgaard. Under Ørs er lagt en Halvgaard Mosebæk (udt. Musbæk) der nævnes 1596—1766.

Pindstrup, 1 Bolsted, var 1683 et Bol. 1625 skøde Hartvig og Niels Brun til Hartvig Bild „et Bolig“ i Flynder Sogn, der kaldtes „Pænstrup eller Blokhuset“[14]).

Ringelhus, 1 Hus, nævnes 1766, og er vel den Fjerdedelsgaard Ringelhøj, der nævnes 1683.

Veje, 1 Gaard, var 1683 et Bol. Den har sit Navn af at den laa ved den gamle Vej til Lemvig.

Sighus, 1 Bolsted.

Kjærgaard, 1 Bolsted, var 1766 2 Gaarde.

Toft, 1 Gaard, hed tidligere Pangstoft, der 1683 var en Halvgaard.

Nørre Grønkjær, 4½ Tdr. Htkr., Sønder Grønkjær, 1 Gaard, 2 Huse; Grønkjær var 1683 en Helgaard med 2 Beboere, 1766 2 Gaarde.

1638 siges, at Sognets østlige Del kaldes Krog, „fordi den indesluttes mesten Del mellem Aaer og Strømme."

I Sognets vestlige Del:

Stensbæk, Bolsted, Vejr- og Stampemølle. Stensbæk var 1683 et Hus. Den har Navn af den stenede Jordbund der omkring.

Overmølle, 1 Gaard, er vel den, den 1683 hed Mølgaard og var en Halvgaard, men ikke dreves som Mølle; der nævnes da Kobberbæk.

Bak, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en Helgaard.

Flynder Mølle, 1 Gaard med Vandmølle.

Ogndal, Bolsted, var 1683 en Helgaard.

Galmstrup, 1 Gaard, var 1683 en Helgaard.

Sti, 1 Gaard og 2 Huse, var 1683 en Helgaard. Dens Navn er opstaaet ved, at den laa paa Kirkestien.

Vandal, Bolsted, var 1683 en Helgaard. Den er omgivet af en sumpet Dal.

Kjærgaard, 1 Gaard og 1 Bolsted, var 1683 en Helgaard med 3 Bønder; paa Marken nævnes Drageshøj, og Enge i Helvede.

Vester Agergaard, Øster Agergaard. Agergaard var 1574 og 1683 en Helgaard med 2 Bønder med et Hus paa Marken, der hed Hjorthede. 1766 var det 2 Gaarde.

Flynder Kirke, se nedenfor.

Kirkehus.

Norager, Parcel fra Kirkegaard.

Sandbæk, 1 Gaard, 6 Huse, var 1683 Annexpræstegaard; paa Marken nævnes Kjellinghøj og Assenbjerg.

Kirkegaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, 1 Kro, tilhørte 1683 Flynder Kirke.

Røjgaard, 1 Gaard, 1 Hus. 1683 nævnes paa Marken Honborg.

Folbæk, 1 Gaard, 2 Huse. 1683 var der 2 halve Gaarde, Store og Lille „Fuglbæk"; paa Marken nævnes Veggersdal.

Vang, 1 Gaard, var 1683 en Helgaard, paa dens Mark ligger Tonsbjerghøj.

Potager, 1 Gaard, var 1683 en Helgaard.

Nyborghus, Parcel af Vang og Potager.

Krogsgaard, 7½ Tdr. Htkr., 2 Bolsteder, 1 Hus. Omtrent Aar 1500 nævnes en øde Gaard i Krogsmark[15]). 1627 solgtes Gaarden af Niels Brun til Nør Dybe til Iver Juel[16]). Siden er

den kommen til Mogens Sehested til Holmgaard, der 29. Okt. 1650 fik Bevilling paa Flynder Kongetiende, da han havde en lille Avlsgaard i Sognet.

Paa Skiftet efter ham og Fru Lisbeth Gyldenstjerne 1661 tilfaldt der deres Datter Fru Lisbeth Sehested, gift med Antoni Reedtz, Krogsgaard i Flynder Sogn, „der er udlagt til en Hovedgaard“ og som var taxeret i Søskendeskifte til 16½ Td. Htkr., tilligemed en Del Gods i Flynder Sogn og andensteds, deriblandt Staby Kjærgaard, der da var en almindelig Bondegaard med 2 Bønder. Godset var — efter Krigen — i en saa maadelig Stand, at hvis Reedtz ikke kunde forstrække Bønderne med Sædekorn, kunde der intet blive saaet; han erklærede ogsaa, at han næppe kunde saa til sin egen Ladegaard[17]).

Da Adelens Tilstand efter Svenskekrigen var saa elendig, kom Krogsgaard vist ikke til at være andet end Herregaard af Navn. Det hedder saaledes i Skattelister for 1678 og 1682, at det var en Ladegaard, hvorpaa der hverken fandtes Folk eller Kvæg, men Bønderne brugte den og Ladefogden paa Holmgaard førte Tilsyn dermed; sidstnævnte Aar var der dog 18 Fødestude. 1683 siges i Matriklen, at der ingen Kaalgaard var, da der ingen Husholdning førtes paa Stedet; der kunde avles 40 Læs Hø og var Græsning paa Overdriften til 20 Stykker Kvæg.

Fru Elisabeth Sehested maatte 1685 i Gælds Betaling for 800 Rdl. overdrage Gaarden tilligemed

et Bol til Jørgen Arenfeldt til Rugaard; hun døde 1705 i en Alder af 72 Aar hos sin Mands Slægtninge paa Barritskov. 8. Nov. 1687 fik Jørgen Arenfeldt Eftergivelse af de Skatterestancer, der vare faldne paa Gaarden forend hans Tid i Aarene 1682—84; han beretter i Ansøgningen, at Godset var ganske øde, Bygningen helt forfalden og ubeboet[18].

Siden er Gaarden igen bleven dreven under Holmgaard; dette var Tilfældet 1766, da der kun var et lille Hus tilbage af Bygningerne. Dens Hovedgaardstakt var da 10 Tdr. 5 Skp.

Nørre Flyndergaard, 1 Gaard, 3 Huse, Øster Flyndergaard, 1 Gaard, 2 Huse, Vester Flyndergaard, 1 Gaard. Flyndergaard har været en Herregaard. 1370—1419 nævnes, som det vil ses nedenfor under Bækmark, Adelsmanden Tøste Nielsen af Flynder, der vel har ejet denne Gaard, foruden at han var Bispoppens Lensmand paa Bækmark. 1471 fremstod paa Skodborg Herredsting Jep Mogensen Kruse og tog Lavhævd paa en Jord i Krogsmark, som laa til Flyndergaard og var hans Hustrus rette Ejendom. Han indværgede den i Fort og Fælled med Tørvegrøft, Rishug og Lyngslet, ligesom han havde den Eng sønden og vesten i Krogsmark[19].

Da Mikkel Krag 1490 tog Genpart af dette Brev, maa han have haft Ret til nævnte Ejendom; han nævnes ogsaa „af Flyndergaard" i et Brev fra 1492. Mikkel Krag tilhørte Familien Kid, men

var opnævnt efter sin Morfader. 1498 stadfæstede Kirsten Mikkelsdatter, Møg Kiees Efterleverske, en Gave, som hendes „Oldefader" Ridder Niels Krag i sin Tid havde skænket Vejrum Kirke. Dette Brev blev forsynet med Underskrift af hendes 3 Sønner, Mikkel Krag, Christiern Krag og Erik Kid. Hendes Fader er saaledes Mikkel Krag og hendes Farfader Ridder Niels Krag, medens hendes Mand er den Møgh Kid, som forekommer i Tingsvidner fra Mors 1455—73, paa hvilken Ø Familien Kid ofte ellers nævnes[20]). Mikkel Krag førte i sit Vaaben et springende Kid. Han udstædte 1494 et Skøde til Dueholm Kloster i Forening med Niels Kid, Klerk, der vel var hans Broder, og pantsatte 1514 Langergaard til Niels Klemensen for 240 Mark[21]). I Rigens Dombog for 1558 omtales Mikkel Kids Børn, for hvem Niels Krag og efter hans Død Anders Gris havde været Værge.

I Danske Atlas nævnes Mads Juul til Flyndergaard 1547, men nogen Adelsperson af det Navn kendes ikke.

Fru Birgitte Brahe til Bækmark skødede 24. Marts 1651 Flyndergaard og Baadsgaard til sin Søstersøns Datter Jomfru Sofie Rosenkrands Jørgensdatter, men 1661 var den underlagt Bækmark og delt i 3 Gaarde, af hvilke de 2 vare blevne øde i Krigen. Hver af Gaardene var henved 13 Tdr. Htkr. 1683 benævnes en af Markerne Skovbakken.

Vestergaard, Parcel af Øster Flyndergaard.

Søndergaard, Parcel af Vester Flyndergaard.

Faare, 1 Gaard, var 1574 et Bol. 1766 mente man, at det engang havde været en Herregaard og at Faaremølle havde ligget under den. Navnet udtales Fo̱r.

Faare Mølle, gammel Vandmølle.

Ilkjær, 4½ Tdr. Htkr., var 1574 og 1638 en Helgaard. Navnet udtales med langt i og er derfor vel oprindelig Igelkjær. Her er en Plantage.

Østerhede og Vesterhede, 2 Bolsteder og 1 Hus.

Pilgaardhus, 1 Bolsted.

Mosegaard, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en Halvgaard.

Halbjerg, Parcel fra N. Flyndergaard.

Raakjær, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en Halvgaard.

Store Sinkbæk, 1 Gaard, Ny Sinkbæk, 1 Gaard, Lille Sinkbæk, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en hel og en halv Gaard; østen for Gaarden laa en Mark, der hed Slæ.

Normark, et Bolsted.

Søndermark, 1 Bolsted, 3 Huse.

Trynborg, et Bolsted.

Holmkjær, 1 Hus.

Store Vibholt, Fattiggaard, Lille Vibholt og Vibholthus, Bolsteder. Vibholt var 1683 en Helgaard og Lille Vibholt et Bol.

Kobberup (udtales Kovverup, skrives mindre rigtigt Kovrup), et Bolsted, kaldes 1683 et Hus.

Gaasborg, 1 Gaard. 1574 nævnes et Byggested, kaldet Gaaseborg, der brugtes af en Mand i Kannesgaard.

Brandborg, 1 Gaard, Lille Brandborg, 1 Bolsted og 1 Hus. Brandborg var 1683 en Helgaard. Den kaldes 1545 Brandbjerg.

Baadrøgel (udtales Bådrøgel), 5½ Tdr. Htkr., og 2 Bolsteder, Lille Baadrøgel, 1 Hus. 1766 nævnes et Hus paa Bækmarks Grund af dette Navn.

Stavnstrup, 1 Gaard og 2 Huse, kaldes 1683 Stavnstrup Leegaard. Stavnstrup nævnes som en Gaard 1574.

Husted, 3 Huse.

Ellebæk, 3 Bolsteder.

Puggaard, 1 Gaard, kaldes 1574 et Bol. 1683 dreves Marken under Bækmark. Dens Navn stammer vistnok fra Ribe, idet Skolen der i den katholske Tid hed Puggaard og denne Gaard forformodentlig ogsaa tilhørte Ribe Domkapitel ligesom Kannesgaard.

Kannesgaard, et Bolsted, den øvrige Jord under Bækmark. 1683 blev Marken dreven under Bækmark, den kaldes da Kanniske Gaard, ligesom der nævnes Kanniske Bro. Navnet er Fordrejelse af Kanniksgaard, idet det var den Gaard i Sognet, som tilhørte Ribe Domkapitel, hvis Medlemmer kaldtes Kanniker. 1345 gav Bistop Jakob

Splittaf til Ribe Domkapitel en Gaard i Flynder Sogn, som han havde købt af Thorkel Magnussen, der skulde blive boende, men i sine egne Bygninger, og betale aarlig i Ringkjøbing i Afgift 2 Tønder Smør; tidligere ydedes der en Øre Korn[22]. Se nedenfor under Bækmark.

Bækmark Hovedgaard, 14½ Tdr Htkr., se nedenfor.

Bækmarkbro Station, 1 Gaard, Kro, Andelsmejeri, Banevogterhus, 5 andre Huse. Bækmarkbro var 1683 et Hus, hvori der boede en Mand, der var Bromand og Skytte paa Bækmark. I Præstens Indberetning 1766 hedder det: Over Flynder Mølleaa er der 3 Broer, en vesten for Gronkjær kaldet Hopmands Bro efter en fordums Ejer af Bækmark, som lod den lægge, den anden tæt østen for Flyndergaarde og kaldes Flyndergaards Bro, som Hr. Christian de Linde lod lægge, den tredie sydøst for Bækmark, Bækmarks Bro, som Landevejen falder over mellem Lemvig og Ringkjøbing.

1683 nævnes et Bol Ruttenborg.

Bækmark.

Det er uvist, naar denne Gaard er kommen til at tilhøre Ribe Bispestol, men det er vistnok allerede sket i det 14. Aarhundrede, om ikke før. Bispperne forlenede Gaarden bort til forskellige Adelsmænd,

og en af disse var vistnok Tøste Nielsen af Flynder, der havde solgt Herregaarden Hastrup i Thyregod Sogn med tilliggende Gods til Peder Lykke, Bistop i Ribe. Denne, der imidlertid var bleven Erkebistop i Lund, overdrog 1419 dette Gods til Ribe Bispestol, imod at Bistopperne sørgede for, at der i Ribe Domkirke blev holdt en daglig Sjælemesse for hans egen, for Tøste Nielsens og hans elskelige Hustru Fru Ingerds Sjæles Salighed[23]. At Toste Nielsen da havde boet paa Bækmark længe, ses af en Optegnelse, der er fra omtrent 1388, at Tøsti Nicleson havde Ribe Kapitels Gaard i Flundær (Kanniksgaard), hvoraf han gav en Skilling grot eller en Ore Korn[24]). Denne Gaard forlenede Domkapitlet sædvanlig til Bistoppens Lensmand paa Bækmark. 1440 var Kanniksgaard udlejet til Stenfeld[25]), der maa være Christiern Stenfeld til Kokholm, og han maa saa meget mere antages at have haft Bækmark, som hans Søn Christiern Steen 1462 og 1468 kaldes „af Bækmark", ligesom dennes Enke „Hustru Benditte af Bækmark" nævnes 1491, og hans Dattersøn Markvard Juel „i Bækmark" 1494, 1504 og 1518. Sidstnævntes Enke Anne Biffert havde ogsaa Gaarden i Len af Bispestolen[26]). Se om disse Personer under Kokholm S. 139—40. Da Gaarden med alt andet Bispegods ved Reformationen blev inddraget under Kronen, fik Bertel Juel 1537 Brev paa Bækmark Gaard og Mølle, som hans Moder Fru Anne Markvard Juels før ham havde i Forlening af Ribe Stift, imod en Afgift

af 7 Ørte Korn, halv Rug og halv Byg (40 Skp. Rug, 48 Skp. Byg) til Bøvling og imod at yde Kongen Gæsteri, naar hans Vej faldt forbi; desuden fik han 4 Bondergaarde, som hans Moder ogsaa havde haft, men de skulde ogsaa yde deres Skyld til Bøvling. 1543 fik han Livsbrev paa Gaarden[27].

Efter hans Død forlenedes Gaarden 1545 til Ridder Hr. Christiern Friis til Krastrup, hvis Moder var Datter af ovennævnte Christiern Steen. I hans Lensbrev nævnes som Gods Gaardene Ilkjær, Stavnstrup, Forre, Brandbjerg og 2 Bol, hvoraf det ene hed Pugehjem (Puggaard)[28].

Efter hans Død forlenedes Gaarden 1561 til Iver Juel; istedenfor de 2 Bol nævnes Puggaard og en Mølle, og 1567 fik Christiern Juel til Ulstrup Tilsagn paa Gaarden, hvis han overlevede sin Broder Iver Juels Død[29].

Christiern Juel sluttede 22. April 1574 et Mageskifte med Kronen, hvorved han for 8 Bondergaarde i Sæland fik Bækmark med følgende Gods: Stavnstrup og Ilkjær Gaarde, de 3 Bol Brandborg, Puggaard og Faare, Agergaard, et Bol i Rom, Gaarden Store Bordum (Borum) med et Bygge paa Marken, Østergaard i Gudum Sogn, Gilsgaard i Lem Sogn, Pallesgaard, Bredalsgaard, Bramstrup Gaard og Gadgaard i Humlum Sogn, Baadsgaard, Agergaard og Byggestedet Gaaseborg, som brugtes af en Mand i Kannesgaard og svarede Skyld til Lemvig Kirke, desuden i Ulborg Herred Kronens

Rettighed til 2 Selvejergaarde, en i Nissum og en kaldet Vang, med Ret til at tilforhandle sig Ejendomsretten[30]).

I Flynder Kirke er ved Korets nordre Væg opstillet en anselig og fortrinlig udført Gravsten over Christen Juel og hans Hustru, der ere udhugne i Figurer, der ere c. 2½ Alen høje, han iført fuld Rustning, hun med lang Brokades Kjortel, perlestukken Hue, tredobbelt Halskæde og opstaaende Pibekrave. Mellem dem er udhugget en lille Hund med Halsbaand, over hvilket der staar: Sepres. Til højre og venstre for Figurerne ses joniske Pilastre med 16 Aneskjolde og nederst paa Stenen læses: Her liger begrafuit vnder denne Stien erlig och welbordige Mand Chresten Juel til Ustrup, som døde then 13. Dag December Aar 1585, med sin kiere Høstrv erlig och welbordige Frue Anne Lunge, som døde then dag . . . . och hinnis kiere Søster erlig och welbørdige Jomfrv Kierstine Lunge, som døde pa santi Hans Dag Aar 1574. Gud gifve thenom Alle en gledelig Upstandelse.

Afbildning af en Hund paa Ligstene forekommer ret ofte og har en symbolsk Betydning, men her gav den Anledning til det Sagn, der optegnedes 1766, at den lille Hund engang om Natten havde vækket Juel og hans Folk paa det Skib, hvor han var Admiral, og derved reddet hele den danske Flaade. Admiral var han vel ikke, men 14. Marts 1564 udstadtes kgl. Befaling til flere Adelmænd, der skulde lade sig bruge til Søs i Østersøen, blandt

hvilke var Christiern Juel, der skulde føre „Grif van Konigsberg". 6. Feb. 1565 fik han tilligemed flere andre Adelsmænd Tilladelse til at være fri for at drage til Skaane med Heste og Rustning, hvorimod de skulde lade sig bruge til Skibs med deres Folk til Foraaret og møde, naar Herluf Trolle lod dem tilsige. 14. Nov. 1565 fik han Befaling til i Købstæder og Fiskerlejer at udtage Baadsmænd, der vare tjenlige til Kongens Tjeneste[31]).

Kongen lønnede ham ved 22. April 1574 at overdrage ham Kongetienden af Lomborg og Rom uden Afgift paa Livstid, desuden Konge- og Kirketienden af Nissum i Ulborg Herred, dog skulde han af den sidste aarlig yde 7 Tdr. Rug og 7 Tdr. Byg til Nissum Kirke og give Kongen ligesaa meget. 1579 fik han Bevilling til at erhverve sig Herligheden af 2 Gaarde i Flynder Sogn, der tilhørte Flynder Kirke.

Christiern Juels Enke giftede sig med Thomas Maltesen (Sehested) til Tanderup. Af det ødelagte Gravmæle over dem i Flynder Kirke, der er opsat af deres Søn, den navnkundige Christen Thomesen (Sehested), ses det, at hun døde 1607, 57 Aar gammel, hendes Mand 1609, 54 Aar gammel. Efter deres Død maa Gaarden have tilhørt deres eneste overlevende Barn, den siden saa berømte ædle Rigens Kansler Christen Thomesen[32]), der, uvist naar, har overdraget den til en af sine Slægtninge, hvorpaa den ved Arv er kommen til Børnene af Klavs Maltesen Sehested til Holmgaard, thi

9. April 1623 udstædtes en kgl. Befaling til at taxere Bækmark paa Niels Sehesteds og hans umyndige Søskendes Vegne, saa hvers Part blev udregnet i Penge.

Niels Sehested har saaledes faaet Bækmark 1623. I Viborg Domkirke fandtes en Ligsten med følgende Indskrift[33]): „Niels Sehested til Bækmark, født paa Arensborg paa Øsel Anno 1595, som fra sit første mandelige Aar har udi adskillige Krigsbestillinger ladet sig bruge, og først udi Nederland, hvor ham betimelig er Fændriks Bestilling betroet, derefter udi den Bømiske Krig Anno 1620, hvor han for og udi det Slag for Prag Ritmester Charge har betjent, og endelig udi den tydske Krig er af kgl. Majestæt her udi Danmark Anno 1625 til en Ritmester og siden til en Major forordnet. Midlertid har han fra Anno 1623 levet udi et kristeligt og kærligt Ægteskab med ærlig og velbyrdige Frue Birgitte Brahe Axelsdatter udi 4 Aar og 3 Maaneder indtil Annum 1627, der han ved et ulykkeligt Skud af et Skib da er bleven dødelig saaret og af Gud hedenkaldet".

Det var ved Elben, han blev skudt. 7. Nov. 1629 begærede hans Enke Skifte efter ham og en Værge for de 2 umyndige Børn[34]) og Aaret efter ægtede hun en anden drabelig Krigsmand Hans Kaspar von Reibnitz. Hans Ligsten i Viborg Domkirke har følgende Indskrift: „Fødd til Altenfurst udi Neder Lausitz Anno 1596, som og fra første Ungdoms Aar udi adskillige Krigslob er bleven

brugt og først under de begge vidtberømte Obrister Hr. Sigfried Golnitz og under Obriste Schwendi, under hvis Regimenter han ogsaa nogle Aar indtil Annum 1624 for en Fændrik imod Tyrken har tjent, derefter er ham et Kompagni at være Hopmand over under den kejserlige Armé betroet udi nogle Aar at føre imod Tyrken, Belhlen Gabor, de rebelliske Bønder og den ene og andre Kejserens Fjender indtil Annum 1630, da han her udi Riget har begivet sig udi Ægteskab med forbemeldte sal. Niels Sehesteds Efterleverske Fru Birgitte Brahe til Bækmark, med hende han kristelig og kærlig levet udi 4½ Aar 1 Maaned, da Gud ham naadelig henkaldte paa Bækmark Anno 1635".

Gravmælet var oprettet baade for ham og for Niels Sehested af Birgitte Brahe, der var Datter af Axel Brahe til Elvedgaard. Hun var født 1591 og var altsaa ældre end sine 2 Mænd.

Reibnitz er saaledes kommen ind i Landet som Officer i Kejserens Hær, og har altsaa som Fjende vundet Fru Birgitte Brahes Hjærte. Det er sandsynligt, at hvad der nedenfor omtales som et gammelt Sagn om den senere Ejer af Bækmark Oberst Bartholt, angaar ham, der jo var Hopmand, det er Hovedsmand, og at det er efter ham Hopmands Bro er opnævnt. Han beskyldes ogsaa for Voldsomheder imod Bønderne.

17. Marts 1634 toges Tingsvidne angaaende de Mænd i Skalstrup i Nees Sogn deres Korns Fordærvelse og Forraadnelse, desligeste om store

Aaer og Bække mellem Bækmark og Olby saa og Sunde og farligt Vand mellem Nees og Bækmark saa og om Rygte og Tidende, at Hans Caspar von Reibnitz har ladet deres Korn i Nees, Lomborg og Rom Sogne med sit Folk og Heste nedertrække og omkaste samt Fængsel til sine egne saa vel som andre vejfarende Folk med andre mere Vidtløftighed, som af samme deres Vinde videre kan erfares.

Videre klagede Jens Christensen i „widhøie" over, at Reibnitz havde ladet hans Moder udkaste af hendes „Versted" tilligemed 8 faderløse Børn uden al Doms Udvisning og Rettergang.

For nogen Tid lang siden lod han Thomas Nielsen, som boede paa Skavhede, indsætte i Hullet paa Bækmark og var han der saa ilde medhandlet, at han maatte „berges" af Fængslet og paa en Vogn hjemages. Ligeledes var Jørgen i Graakjær i samme Hul fængsligen anholden, desligeste Søren Christensen i lige Maade ilde trakteret og udi Fængsel anholden.

Maren Madsdatter klagede, at Reibnitz for nogen Tid siden, da hendes Mand Anders Knudsen havde været ved Silkeborg i Vognægt og var vendt tilbage til Bækmark, tog en Tornkjep og selv med mange Hug og Slag gennede hendes Mand ned i Hullet uden al Aarsag, Skyld og Brøde.

Disse Sager indankede Bønderne for Landstinget, hvor Tingsvidnerne dog kendtes magtesløse[35]).

Reibnitz købte Kongensgaard 1634 og blev 21. Marts samme Aar optaget i den danske Adelstand,

efterat han 20. Marts havde udstædt følgende Forpligtelse: Eftersom Kongen efter hans allerunderdanigste Begæring havde bevilget ham og hans rette ægte Børn og Afkom alle de Privilegier og Friheder, som Danmarks Riges Adel nyder, forpligter han sig til at være og blive Kgl. Majestæt og Danmars Rige i alle Maader huld og tro, Kongens og Rigets Bedste søge og deres Skade og Efterdel af yderste Formue hjælpe at afværge, som en oprigtig Adelsmand og tro Undersaat egner og bør.

4. Dec. 1635 udstædtes Befaling om Skifte efter ham. Fru Birgitte Brahe begravedes i Viborg Domkirke 13. April 1653[36]).

Efter Fru Birgitte Brahes Død solgte hendes Arvinger 30. Aug. 1653 Bækmark til Niels Kaas, Søn af Hans Kaas til Lindskov. Da var Gaarden taxeret til 38 Tdr. Htkr. Niels Kaas var først gift med Ollegaard Sehested, Datter af Mogens Sehested til Holmgaard, og efter hendes Død 1655 med Anna Helvig von der Wisch. 1661 indgav han sin Jordebog, hvoraf det ses, at Bækmark med Gods udgjorde 300 Tdr. Htkr.. Tiderne vare imidlertid daarlige og han gjorde Opbud 1669, men maa være bleven hjulpen, thi han boede her endnu 13 Aar efter. Forholdene synes ej heller at have været helt ringe. 1677 opføres i Skattelisterne paa Gaarden 11 Ildsteder, 70 Oxne og 6 Køer, og 1678 han selv med velbyrdige Frue, en Søn af andet Ægteskab, en Præceptor, Ladefoged, Kusk,

3 Piger, 4 Heste, 24 Øxne, 6 Køer, 4 Ungnød, 20 Faar.

Niels Kaas gav Kirken en sølvforgyldt Kalk og Disk og et rødt Fløjels Alterklæde. Han solgte Bækmark 19. April 1682 og døde i Fattigdom paa Lindskov i Fyn[37]).

Oberst Morten Bartholt til Ulsund, om hvis nærmere Forhold se under denne Gaard, ejede Bækmark fra 1682 til sin Død. Ved Landmaalingen 1683 nævnes 2 Boliger paa Gaardens Mark, der hed Nyborg og Gaasborg Led, og østen for Gaarden var en ganske liden Mølle, der stod øde. Af Marker nævnes Bjørnkjær, Gamle Flynder, Raakjær, Kanniskebro, Gaasborg, Kanniskegaards Mark, Puggaards Jord. Alle de dyrkede Marker hvilede 6 Aar, der toges sædvanlig 1 Kærv Byg, derpaa 1 Kærv Rug, og 2 Kærv Havre eller omvendt, paa nogen Jord alene 2 Kærv Havre, eller 1 Kærv Byg og 1 Kærv Havre, ogsaa 1 Kærv Boghvede og 1 Kærv Rug.

Morten Bartholt kaldtes mest Hauptmand eller som det udtaltes Hopmand. Han skal have lagt den Bro over Aaen, der kaldes Hopmands Bro, men man fortalte 1766, at han før sin Død vilde have ladet den afbrænde. I det hele fortalte man dengang meget om ham — da levede der jo Folk, der som Børn kunde have set ham — saaledes vidste man, at han var en Svensker, der havde fundet Behag i Landet, da han var her i Krigens Tid og derfor giftede sig ind paa Ulsund. Man troede at

vide, at han havde huseret slemt i Krigen med gamle og unge, men angrede det paa sit Yderste, især at han havde dræbt med sit Sværd 2 smaa Børn, som i Vuggen smilede til dets Glans. Som bemærket, skal denne ilde Omtale maaske henføres til Reibnitz. Han døde paa Bækmark 1693, men hans Lig førtes til Nees Kirke. Hans Enke Kathrina von Andersen døde her 1700, 74 Aar gammel. Derefter ejedes Bækmark af hendes Søster Dorothea von Andersen, Enke efter den skaanske Bistop Peder Vinstrup, hvem hun havde ægtet 1655, og hun døde paa Bækmark 1701, 79 Aar gammel.

Derefter købtes Gaarden af den gamle Christen Linde, hvis Søn Christian Linde arvede Bækmark og Ulsund efter sin Fader 1707. Da der 1720 blev paabudt en Karosseskat, havde han ingen Karos, og det hed sig, at han kun færdedes til Hest, men 1724 ægtede han Anna Maria Poulson. 1728 fødtes her en Datter og hans Søn Christen Linde konfirmeredes 1742. Han døde 1752. Nævnte Søn blev Ejer af Engelsholm, Haraldskjær og Kjeldkjær og solgte Bækmark og Holmgaard 1755 til Peder Dinesen fra Randers for 32000 Rdl. 1758 avertered han Bækmark og Holmgaard til Auktion, men hvis der ikke kom passende Bud paa det hele, vilde han sælge Bækmark alene; dette skede ogsaa, thi for 6—7000 Rdlr. blev Gaarden uden Gods solgt til Simon Andrup i Lemvig, der paa Auktionen over Godset købte 60 Tdr. Htkr. Bøndergods. Ind-

til den Tid havde der været 3 Huse i Borggaarden, som har været aaben mod Syd, men Andrup nedbrød Vesterhuset og det halve af Nørhuset, dels fordi de vare forfaldne, dels som overflødige, hvorimod han satte det øvrige i god Stand. Da hørte der til Gaarden en god Frugthave og en lille Vejrmølle. Der staldedes 60 Stude, avledes 150 Læs Hø, Udsæden var 30—40 Tdr. Rug, 30—40 Tdr. Havre, 12—14 Tdr. Byg. Simon Andrup var 22. Marts 1753 bleven gift med Kirsten, Mads Stabys Datter til Gudum Kloster. 1766 solgte han Gaarden for 10500 Rdlr. til

Anders Stigaard, gift med Mette Elisabeth, Datter af Præsten i Tørring Lavrids Vadum.

Han boede her endnu 1770, men solgte Gaarden kort efter til

Johan Frederik Vedel, om hvem mere under Nørre Vinkel. Da hans Søn L. M. Vedel 1799—1803 gjorde en Indenlandsrejse, besøgte han ogsaa Bækmark og skriver om den[38]): „Bækmark, en liden Herregaard med gode Jorder, Fiskeri, Mølle og Parker, som min Fader ejede fordum og en kort Tid beboede. De gamle Bygninger ere nu istandsatte og de store Grave omkring Borggaarden ere tildels opfyldte til nyttige Havepladser. Hovedgaardstaxten er 31 Tdr. Htkr., har henimod 300 Tdr. Land Ager og Eng og næsten ligesaa megen Mosejord og Hede; der kan holdes 100 Kvægshoveder, en Snes Heste, et Hundrede Faar osv. Her er Teglværk og Tørvestær i Overflødighed. En liden

Kratskov findes paa Marken. Konge- og Kirketienden beløber sig til næsten 300 Tdr. Htkr., Fiskeri er der af alle Sorter, og i det hele er det en god Gaard, men Situationen har intet fordelagtigt hos sig".

1775 tilhørte Gaarden Regimentskvartermester S. Utzen, gift med Birgitte Høstmark, hvilken sidste døde i Oktober 1785, 40 Aar gammel.

1795 tilhørte Gaarden Landvæsenskommissær Lindahl, Forvalter Low til Lindtorp og Morten Aggersborg i Lemvig, og Rasmus Winther, tidligere Forpagter paa Rysensteen, var Forpagter, men købte Bækmark faa Aar efter. Han var gift med Kirsten Bonderup, hvis Søster Anne Margrete 1796 paa Bækmark havde Bryllup med Hr. Peder Bram i Thorsted. Derpaa tilhørte Gaarden en Bonde Peder Bjerregaard, men 1824 købtes Gaarden af Justitsraad By- og Herredsfoged Jørgen Tranberg i Holstebro, hvis Fader Hans Tranberg, der stammede fra Gaarden Tranbjerg i Aarre Sogn, var Møller i Endrup Mølle. Han var gift med Gertrud Kirstine Grøn og døde 1829.

Af hans Børn blev Hans Gotfred T. Borgmester i Ribe, Anna Birgitte ægtede Etatsraad F. C. Skjerbek, Amtsforvalter i Holstebro, Søren Møller T. blev Præst i Hjerm og Andreas Grøn Tranberg blev Ejer af Bækmark og 1841 tillige af Lønborggaard. Han var gift med Emilie Schönau, efter hvem Emilielyst (se S. 23) har faaet Navn, og døde 29. Nov. 1890. Han havde

dog forinden, ved Skøde af 1. Maj 1889, overdraget Bækmark til sin Sønnesøn Ernst Andreas Nikolaj Tranberg.

Stuehuset er fra forrige Aarhundrede. Grave ere synlige omkring Gaarden paa de 3 Sider.

Flynder Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre, og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afslukket Kor. De tvende Bygningsdele, der stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, vare dækkede med Bjælkelofter og modtoge Lyset gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf endnu et kan følges i Omrids paa Korets østre Gavl. Dørene vare retvinklede med en aflang-firkantet Dækstén. Den nordre er bevaret, medens den søndre kun for den nederste Dels Vedkommende lader sig spore. I den østre Gavl ses en Kvader, hvori er udhugget en lille Fugl. Hele Bygningen hviler paa en Fod med Skraakant. I en sildig papistisk Tid har man til Skibets Nordside føjet et lille af Tegl i Munkestifte muret Vaabenhus, i hvilket Overdelen af et oprindeligt Vindue er indsat. Korets Spidsgavl er ommuret i 1809. I senere Tider har man forsynet Kirken med store karakterløse Vinduer, udvidet Triumfbuen meget betydeligt, fornyet Bjælkelofterne, samt 1878 opført et Taarn af Mursten, istedenfor et ældre Taarn.

Altertavlen, hvorfra der i Tidernes Løb er taget flere udskaarne Figurer, er et tarveligt Snitværksarbejde, som synes at tilhøre Tiden omkring det 17. Aarhundredes Midte, dens midterste Parti indtages af en af Prof. C. Schleisner i 1874 malet Kristusfigur. Alterkalken har paa Foden de Sehesteders, Braders, Sehesteder, Kaasers og Ulfeldters Vaaben, henholdsvis med Bogstaverne N. S. — B. B. — O. S. — N. K. og S H. V. W. Den er næppe ældre end Christian den fjerdes Tid. Paa Disken staar Monogrammet J. H. S.

De malmstøbte Alterstager have hverken Aarstal eller Navn, men de synes ifølge Formen at være samtidige med Altertavlen. Knæfaldet har Lindernes og Paulsenernes Vaaben med Bogstaverne C. L. og A. M. P. Den ottekantede af Kalksten udhugne Døbefont tilhører Renaissanceperioden. Prædikestolen er et meget raat Snitværksarbejde fra 1630. Klokken hænger saaledes, at Indskriften ikke kan læses, men i Følge Udsagn paa Stedet er den bleven omstøbt for næppe et halvt Hundrede Aar siden. — Mindesmærket over Christiern Juel findes omtalt under Bækmark.

Ved Triumfbuens søndre Side er henstillet en sønderbrudt Indskriftstavle fra et tilintetgjort Epitafium, af hvis i Renaissancestil udførte Ramme der dog findes enkelte Rester i Kirken. Epitafiet har været opført over Thomas Maltesen til Tanderup, hans Hustru Anna Lunge og deres Søn Malte Thomassen.

Om ovennævnte Brudstykker af et Epitafium haves følgende Oplysning fra 1766:

Ved den søndre Side af Altergulvet har været opsat og med Jærn-Ankere i Muren hæftet et Epitafium af Sten, som Anno 1742 blev ved et stærkt Jordskælv nedslaget; dog findes endnu paa en rund sort Sten af samme Epitafium følgende Inskription:

Sub Hoc Pulvere in Pulverem Redeunt Thomas Maltissen de Tanderup, Conjuxqve Ejus Annà Lunge et Filius utriusqve Maltheus Thomessen, qvi inter Binos, qvos genuerant, Natu postremus Mortalitatem septem Annis Continuatam finivit primus Anno Christi MDCI. Eum seqvuta Honoranda Mater post transactos in hoc Exilio LVII Annos, Coelestem in Patriam læta rediit Anno MDCVII, nec diu Superstes Maritus Orbus, sed Biennio præcise et ægre superato, Dierum satur suum clausit Ætatis Annum LIV. Origo Horum e meliori Nobilitate, Religiosa nec satis laudata Usura vitæ, finis communis, sed Beatus fuit. Memoriæ et Meritis Eorum Plurima debuit, Laudes verecundo Silentio premit, Nomina hic saxo, dum saxa durant, servanda saltem relinqvere voluit Solus in Familia Relictus Filius et Hæres Christianus Thomessen.

I Indberetningen fra 1766 meddeles desuden:

Paa et Træ-Sprinkelværk for Alteret staar indad til Alteret: Anno 1747 haver Velbaarne

Christian Linde til Bechmarch, Holmgaard og Uldsund og hans Frue Anne Marie Poulsøn givet og ladet staffere dette Bryst-Storch til Kiærkens Beprydelse og Meenighedens Nytte. Udentil staar: C. L. og A. M. P. med begges Vaaben. Paa de 2 øverste Stole staa paa den ene Side N. S. med et Vaaben og 1637, paa den anden Side H. C. V. R.[39]) med et Vaaben og samme Aarstal 1637 (Niels Sehested. Hans Caspar von Reibnitz).

Altertavlen havde tidligere Aarstallet 1703, hvilket vel betegner en Opmaling.

Heldum Sogn.

Sognet, der er Annex til Tørring, grænser mod Nord til Hornsø og Tørring S., mod Øst til Lem Vig og Lemvig, mod Syd til Rom Sogn og Lomborg S., mod Vest til Tørring S. Kirken ligger ½ Mil vest for Lemvig. Sognets Fladeindhold er 788 Tdr. Land med 65 Tdr. Htkr. Jorderne ere højtliggende og i den nordlige Del bakkede.

I alt i Sognet 11 Gaarde og Huse med 79 Indbyggere (1880: 73, 1860: 55, 1840: 57, 1801: 58).

Sognets Navn udtales Hællom og skrives ved 1340 Hældum, hvilket maaske kan afledes af Ordet Held og Helde, der betyder Skraaning (af oldn. hallr, skraa), idet Sognet hælder mod nordøst ned

imod Fjorden. Herimod kan imidlertid gøres gældende, at i Valdemars Jordebog, altsaa allerede 1231, skrives Navnet Høldum.

Sognet er meget fattigt paa Oldtidslevninger; der findes en flad Høj paa Kirkegaards Mark og norden for denne er Spor af en til; desuden har der været en paa Sønder Vinkel Mark. Indberetningen 1638 omtaler sidstnævnte Sted 6 smaa Høje.

Det synes, som Fjorden i sin Tid fra den Lavning, hvor Horn Sø er, har gaaet om ad Engstrøget vesten om den nordlige Halvdel af Sognet, ligesom igennem Lavningen mellem Nørre og Sønder Vinkel.

I Indberetningen 1638 omtales sønden for Kirkegaard en lille Mose, hvor man gravede Skurtørv eller Klyne, „og menes der i gamle Dage at have standen en liden Krat eller Skov, thi man tidt og ofte har opgravet af Jorden sammesteds baade Stykker raadne Træer saa og Noddeskaller“. Der omtales ogsaa paa Marken sydvest for Sønder Vinkel en lille Kilde, der var omlagt med Stene og kaldtes Hoberstoft (Hagbardstoft?).

1766 omtales en Banke Kongebjerg, om hvilken der fortælles i Resens Atlas, at Vejfarende her om Natten forulempedes af Spøgelser.

I Sognet findes:

Nørre Vinkel, 8 Tdr. Htkr., men derfra er i nyere Tid udskilt Øster Vinkel, 5 Tdr. Htkr. Dengang Hornsø var en Vig fra Limfjorden, var den formodentlig af samme Natur som Kilen ved

Struer. Det er derfor muligt, at Vinkel oprindelig har heddet Vinkil; saaledes hed i Middelalderen et svensk Sogn, der nu skrives Vinkøl. Vin betyder vel græsgroet Højde og Vinkel kan saaledes betyde Bankerne ved Kilen. Navnet Vinkel forekommer i Hove Sogn og i Middelsom og Hovlbjerg Herreder. Det kan ikke være Vinkel i Betydningen Hjørne, da dette er et fremmed Ord.

1. Avg. 1643 fik Niels Christensen Holbæk, der havde arvet en Del og nu havde tilkøbt sig det øvrige af N. Vinkel, paa hvilken han havde anvendt stor Bekostning, kgl. Bevilling paa, at Gaarden altid skulde forblive under Kronen og ikke stiftes derfra, det vil sige, at Kongen ikke vilde overdrage Herligheden til nogen Adelsmand. Det gik ham dog siden daarligt, idet han 16. April 1669 fik Tilladelse til overalt i Danmark at søge godt Folk om Hjælp og sætte Bækken for Kirkedørene i Købstæderne, da hans Gaard var brændt.

Fra omtrent 1724 boede her Niels Bjerregaard og Kirsten Mikkelsdatter, over hvem der er Epitafium i Heldum Kirke. Hun gav ogsaa Kirken en Messing-Lysekrone med 6 Arme. Om hende skriver Præsten 1766: Hun har den Berømmelse i sin Grav, at hun i sin Tid var en særdeles god, from og fornuftig Dannekone".

Om Niels Bjerregaard fortæller Etatsraad Tang til Nørre Vosborg, der var hans Datterdatters Datters Søn, at hans Fader var Købmand i Lemvig, og at han selv skulde have været til Handelen, men foretrak Landvæsenet, og blev For-

pagter af Gudum Kloster omtrent 1698, og købte Nørre Vinkel 1724, hvortil han dog blev hjulpen af en Kammerraad i Lemvig — den ovenfor omtalte Mathias Pedersen til Kongensgaard —, til hvem der altid maatte tages særligt Hensyn. Niels Bjerregaard var en dygtig og nøjsom Landmand, der lod sine Børn godt opdrage, saa de kom i gode Stillinger. Han var tilmed en stille, rolig og gudfrygtig Mand, der en og samme Søndag kunde besøge Kirkerne i Lemvig, Heldum og Hove; hans Hustru, der var fra Nordenkjær i Lomborg Sogn og efter Sigende i Slægt med den berømte Longomontanus, var livlig og foretagsom. Da saaledes engang en Flok Ulve angreb deres Faar paa Gudum Kloster, satte hun sig tilhest med Svøbe i Haanden og tvang Ulvene til at vige. Han døde 1737. Hans ene Datter Martha, der var Medlem af Hernhutternes Menighed og flere Gange fik Besøg af Trosfæller, ligesom hun ogsaa selv synes at have holdt gudelige Forsamlinger paa Nørre Vinkel, blev 1753 gift med Købmand Christen Noe i Ringkjøbing, senere Stifter af et Grossererhus paa Kristianshavn. Hun fortalte fra sin Ungdom, hvorledes Ulvene færdedes under de høje Banker ved Fjorden og vare slemme efter deres Faar. Iøvrigt henvises til nævnte Meddelelse af Etrd. Tang, trykte i Saml. til Jydsk Historie og Topografi IV 260 flg., og til Pers. Tidsskrift 3. Række II 193 flg., der indeholder interessante Oplysninger om Livet paa Nørre Vinkel i Midten af det 18. Aarh.

Niels Bjerregaards Enke døde 1759, hvorpaa Gaarden købtes af den tidligere Ejer af Gudum Kloster J. F. Vedel, der 10 Aar i Forvejen havde betraadt den literære Bane med en Oversættelse af Ovids Breve og var theol. Kandidat.

1766 skriver den daværende Præst om Vedel, at han er „en Mand, der er Literatus, Attestatus og derhos en meget vittig Landmand og har gjort Nørre Vinkel mærkværdig, en Del ved Agermarkens og Kornavlens Udvidelse, en Del ved Høbjerringens Forbedring, da han ved Vandets Aftapning har gjort Moradser til dejlige Enge, en Del ved dygtige og solide Bygninger paa Gaarden, som han af Grunden har opbygget, da Kornladen især, som er opført af Grundmur, endog kan trodse alle omliggende Herregaardslader, en Del ogsaa ved et Teglbrænderi, som kan forsyne hele Egnen med de bedste Murstene, en Del ved en Hestemølle, en meget prægtig Brønd med Hus over, staaende midt i Gaarden, og en meget important Have, der producerer alle Slags Jordfrugter i største Mængde“.

„Til Gaardens Mærkværdigheder kan endnu regnes det, Naturen har gjort, nemlig dens dejlige Situation, da den ligger tæt ved Limfjorden paa en Bakke, hvorfra falder Prospekt til Tyholm, Kabbel, Nør Lem, Lemvig og ganske Heldum Sogn og over Tørring Sogn. Til Gaarden er ogsaa et imposant Fiskeri, baade i Limfjorden og udi en Bæk fra Hornsjø, som Fiskene (Helt, Aborrer, Gedder) løbe op i paa visse Aarets Tider“. Aar 1764 var Ud-

sæden til Gaarden 40 Tdr. af alle Slags Korn. Jorden brugtes i 7 Aar efter hinanden, 2 Aar til Vinterrug, 1 Aar Byg, hvortil der gødskedes, derpaa 1 Aar Byg og 3 Aar Havre, hvorpaa man lod den hvile i 10—12 Aar. Wilse skriver i sine Rejseiagttagelser, at der ved Søens Udløb fangedes mange Helt i Ruser, et Aar ikke mindre end 2240, der solgtes for 3 Sk. Stykket. Han fortæller ogsaa, at der i Søen var en Mængde Muslingeskaller, ogsaa levende Muslinger.

1771 tilhørte Gaarden Niels Rasmussen Ollgaard, der 1773 købte Sneumgaard[40]), senere Kancelliraad Søren Hasle, der 19. April 1785 viedes til Karen Lanng. Han døde 3. April 1804, 67 Aar gammel. Tidligere var han Forvalter paa Rysensten. Derpaa købtes Gaarden af Jens Christensen Stokholm, senere Ejer af Kabbel (se S. 49), efter ham hans Stifsøn Christen Møller, der døde 1885, og nu dennes Søn Christen Møller.

Sønder Vinkel, 18 Tdr. Htkr., har ligesom Nørre Vinkel altid været en Selvejergaard. 1651 kaldes den Inderste og ansaas altsaa for en lille Gaard.

Lavrids Jensen paa Nørre Vinkel, Forpagter paa Vaskjærgaard, forbød 1685 Christen Jensen i Sønder Vinkel at sætte Fiskegarn i Bækken mellem Nørre Vinkel og Søgaard, der hed Søgaard Bæk, men han maatte nøjes med Fiskeri i Søen og Møllebækken. Christen Jensen blev desuden paa Herredstinget ombedet ogsaa at holde sine Fæ og

Svin fra Nørre Vinkels Enge og Korn, at de ikke som forleden Aar gjorde Skade, især paa bløde Enge, hvor Jorden slemmelig blev nedtrækket af Svin. Aaret efter blev Christen Jensen igen stævnet for Hærværk, Ran, Engslet og Græsses Afforsel[41].

1656 nævnes hæderlig og vellærd Person Kristoffer Knudsen, barnefødt paa Sønder Vinkel. Hans Fader maa være den Knud Gregersen af Vinkel, der 17. Juli 1633 fik kgl. Stadfæstelse paa et Fæstebrev paa Kongetienden af Heldum, Hygum og Engbjerg. Det er ham, der har givet Kalken til Kirken. I over 100 Aar har Gaarden nu tilhørt Familien Breinholt.

Imellem N. og S. Vinkel har staaet en Mølle. 1737 nævnes i Kirkebogen Mølbækhus.

Kirkegaard, 6½ Tdr. Htkr., er Annexpræstegaard. Parcel af denne er et Hus, der for en Snes Aar siden blev bygget til Kapellanbolig, men ikke er det mere.

Kirstinelyst, Parcel af Kirkegaard.

Ballegaard, 15 Tdr. Htkr., var 1683 en Selvejergaard med 2 Huse og et Selvejerbol, der tidligere havde hørt dertil, men var solgt derfra. 1590 skænkede Hans Christensen i Lemvig og hans Hustru deres Del i „Hel-Ballegaard" til Lemvig Kirkes og Skoles Vedligeholdelse, imod selv at være nærmest til at have Gaarden i Fæste[42].

Hans Christensen, der var Kræmmer i Lemvig, havde erhvervet kgl. Stadfæstelse herpaa og faaet

Dom for, at Tienden skulde følge Kirken og Præsten i Lemvig, men herover gjorde Præsten i Tørring Indsigelse og Lensmanden tiltalte ham 1602 for Rigens Raad. Hans Christensen havde i sit Gavebrev nævnt „de Stuvjorder, Ager og Eng, Bjerge og Bakker" som han og hans Hustru havde arvet efter hendes Broder, og som laa i Ballevadsdal og derfra vester paa Balle indtil Balle Høje, dertil de Stuv, som laa paa Kombjerg og i Moslends Knok", hvilket var ulovligt, da man ikke maatte adskille Selvejerjorder, ligesaa lidt som man saaledes kunde overføre Tiender fra et Sogn til et andet, hvorfor Gavebrevet blev kendt ugyldigt, saameget mere, som det var udstædt 9 Aar, førend der var sket Samfrændeskifte om Ballegaard. Hans Christensen forsvarede sig med, at „Borgmester og Raad i Lemvig havde paalagt Borgerne i Byen at tilhjælpe, at Kirken og Præsten bedre kunde forsynes, saa de kunde bekomme Froprædiken Søndag Morgen" og at han selv havde drevet Jorden nogle Aar, førend han bortgav den, saa han nok vidste, hvad der var hans. Der havde allerede været Samfrændeskifte 1595, hvorved Børnene af Vil Madsen, der var hans Svigerfader, skulde have den nørre Mark norden ved Alvejen, som løber fra Heldum Kirke til Ballevad[43]).

Borgmester Simon Christensen indgav 1642 en Ansøgning til Kongen paa egne og Lemvig Bys Vegne, at Jorderne til Bjerregaard og Ballegaard vare saa blandede med Byens Jorder, at hvis de 2 Gaarde

kom i Adelens Besiddelse, vilde det blive Borgerskabet til daglig og stor Trængsel og Skade. Da Simon Christensen paa Grund af sin ringe Bestilling ikke kunde vandre udenlands paa sin Næring, havde han indlagt sin største Formue i disse Gaarde, købt den ene helt og havde Part i den anden, og søgte nu om, at de 2 Gaarde maatte lægges under Lemvigs Frihed og ikke bortskiftes fra Kronen, idet man tilbød at give dobbelt Skat mod Fæstebønder og firdobbelt mod Ugedagstjenere og desuden 4 Rdl. aarlig mere end tilforn i Afgift til Bøvling. Da dette anbefaledes af Lensmanden, bevilgede Kongen 26. Okt. 1642, at de 2 Gaarde skulde vedblive at være Selvejere og ikke bortskiftes fra Kronen[44]).

Fra 1735 ejedes Ballegaard af Oluf Christensen, der døde 28. Feb. 1770, 73 Aar gammel. Han er Stamfader til Familien Olesen paa Gudum Kloster, den ældste Søn Christen Olesen, der undertiden førte Tilnavn Ballegaard, er født 1728, men førend Faderen kom hertil (jfr. S. 116).

Under Gaarden er matrikuleret en nedlagt Ejendom, kaldet Godrum, hvilket vel er oven omtalte Selvejerbol. 1785 nævnes Lille Ballegaard, der tilhørte Ejeren af Ballegaard Peder Kastberg.

Østergaard, 7 Tdr. Htkr., den nævnes 1634.

Heldum Kirke, se nedenfor.

Heldumbol, ogsaa kaldet Kirkebol, et Hus, 1683 et Bol, der tilhørte Kirken.

Mark, 3 Tdr. Htkr., kaldes 1586 et Bol.

I Sognet laa tidligere en Gaard Hettestrud, hvorpaa Vestervig Kloster fik Skøde Aar 1300; der var ogsaa et kgl. Dombrev af 1355 paa samme Gaard, der købtes i det 16. Aarh. af Rigshovmester Mogens Gøye og 1552 tilhørte dennes Datter Elline Gøye, i hvis Jordebog det er optegnet, at den altid har været aaben Kjælder til Vestervig og ikke var sat for Skyld[45]. „Aaben Kælder" var Navnet paa de Gæstegaarde, Gejstligheden havde og hvori den kunde tage ind paa Gæsteri. 1633 skødede Fru Mette Thomasdatter paa egne og Erik Ottesen paa Jomfru Maren Frandsdatters (jfr. under Ørs i Rom Sogn) Vegne til Fru Ingeborg Parsberg til Volstrup en Bondegaard kaldet Hetstrudt i Heldum Sogn[46]. 1683 var Gaarden ikke til. Paa S. Vinkel Nørmark oppløjes stadig Bro- og Mursten af en Gaard kaldet Hæstrup, hvilket maa være Hettestrud, der har Navn af Hætten paa Munkenes Kappe.

1546 fik Lemvig By Skøde paa Josefsgaard, Overgaard og Brændgaard i Heldum Sogn[47]. 1596 nævnes de som Hogensgaard, Haberskov og Brændgaard. Da Lemvig Borgere havde tilkendegivet, at der til de 3 Gaarde, hvoraf de aarlig ydede 10 Daler til Kronen, stødte mange Jorder, der baade vare Herremænds og Kirkens Ejendom og brugtes med Plov og Sæd, saa de ikke kunde bruge den bevilgede Jord til Fædrift, gav Kongen 9. Aug. 1590 Borgerne Tilladelse til at bruge Marken med Plov og Sæd og gøre sig den saa nyttig, som de kunde, ligervis som de den tilforn til

deres Fædrift brugt havde, saa ingen udenbys Mand maatte faa af samme Jord til Arv eller Pant, men alene bosiddende Borgere i Lemvig. Disse Jorder ere nu Lemvig Normark, der i Beg. af dette Aarh. ogsaa hed Munksgaard efter en dalevende Mand af Navnet Munk. Disse Gaarde ere vistnok de 12 Mark Jord i Høldum (25—30 Tdr. Htkr.), der 1231 nævnes i Valdemars Jordebog som tilhørende Kronen.

Mads Klemensen fik 1546 af Kongen Brev paa Josefsgaard, som han selv beboede, og paa en Jord, som Bispen af Ribe tilforn havde bygget paa[48]). Sidstnævnte er den ovenfor S. 20 omtalte Jord paa Lemvig Østermark omkring Teglværket.

Heldum Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampstenskvadre og bestaar af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele staa i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med skraathugne Kragbaand, og til begge Sider for denne har der i Væggen ind imod Skibet været muret en lille overhvælvet Alterniche. Kun den nordre af dem er bevaret, medens den søndre er gennembrudt for at skaffe Opgang til Prædikestolen. Saavel Skib som Kor ere dækkede med Bjælkelofter og Lyset have de modtaget gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf 2 endnu kunne ses, trods Tilmuringen. Af Kirkens ældste Døre

lader den paa Skibets Nordside sig følge i Omrids, medens den søndre er tilintetgjort og en ny Indgang gennembrudt nærmere ved den vestre Gavl. Dette staar i Forbindelse med, at man i Skibets vestre Del har afskilret en Art Vaabenhus, der vilde have bortskaaret for stort et Stykke af Menighedens Plads, saafremt Skillerummet var blevet anbragt øst for den oprindelige Dør. Hele Bygningen hviler paa en Fod med Skraakant. Som de betydeligste Forandringer og Omdannelser, der — foruden de allerede omtalte — ere foretagne med Kirken, skulle vi kun nævne, at Skibets og Korets Spidsgavle ere ommurede, at store klodsede Vinduer ere indsatte i den søndre Side, samt at Bjælkelofterne ere blevne fornyede.

Altertavlen er et i alle Henseender smagløst Arbejde, hvis Midtparti indtages af en slet, oliemalet Fremstilling af Kristus, som velsigner Brødet og Vinen. Billedet er udført af en Maler i Lemvig i 1845. Alterkalken er ifølge Indskriften skjænket til Kirken i 1623 af Knud Gregersøn og Hustru Anne Gregoris Datter. I 1793 har Rasmus Christensen Bierregaard ladet den reparere. De malmstøbte Alterstager, der ere ualmindelig store, have hverken Navn eller Aarstal, men de synes ifølge Formen at tilhøre Slutningen af det 17de eller Beg. af det 18de Aarhundrede. Døbefonten, der utvivlsomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp og paa Kummen prydet med fordybede, hverandre skjærende Cirkelringe. I Kirkens Klokke, som hænger paa

den vestre Gavl, have vi et ualmindelig interessant Stykke, idet den næppe tilhører en yngre Tid end 1250. Den er meget langstrakt af Form, forneden har den en desværre stærkt udslidt Bord med en romansk Karakter og foroven læses Ave Maria. Over Borden staar med lige store indbyrdes Afstande fire Kors. Paa Skibets nordre Væg hænger et af Træ udskaaret Epitafium over Niels Nielsen Bierregaard til Nør=Vinkel, født 1676 d. 1737, hans Hustru Kiersten Michelsdatter f. 1684 d. 1759, og deres 11 Børn. Epitafiet er opført 1758. Foran Indgangsdøren til Kirken ligger en 1 Al. 10 Tom. lang og 20 Tommer bred Gravsten, paa hvis Over=flade der er udhugget et Kors i lavt Relief. Den synes at tilhøre den tidligere Middelalder.

1766 havde Kirken ikke andre Vinduer end de smaa gamle, hvorfor den skildres som meget mørk. Den daværende Altertavle forestillede Kristus for Pilatus, hans Lidelse og Opstandelse, men det var ganske simpelt Malerarbejde. I Koret hang en lille Messing=Lysekrone med 6 Arme, givet af ovennævnte Kirsten Mikkelsdatter fra Nørre Vinkel til Tak for, at Gud havde udfriet en Datter, der var Krøbling.

I Kirkens vestre Ende har der været en Be=gravelse for Sønder Vinkel, fra hvilken der 1840—50 er udført en Mængde Kister, der nedgravedes paa Kirkegaarden.

Tørring Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Limfjorden, hvor Fjorden har dannet 2 Søer, de for en Del inddæmmede Vestersø og Gjellersø, der begrænser en mod Øst udgaaende lav Odde, Gjeller Odde, mod Øst til Lem Vig og Heldum S., mod Syd til Heldum S., fra hvilket det her skilles ved Horn Sø, og til Lomborg S., og mod Vest til Hygum S. og Hove S., fra hvilke det skilles ved et stort Kær, igennem hvilket Hove Aa løber. Kirkens Afstand fra Lemvig er ½ Mil. Sognets Fladeindhold er 2980 Tdr. Land, Htkr. 209⅜ Tdr.

Jorderne ere højtliggende, navnlig i Sognets mellemste Del. Sognet har formodentlig i Oldtiden været en Halvø, idet Kæret i Sognets vestlige Del førend Dannelsen af Landtangen ved Harboøre har været en Fjord.

Af høje Banker findes nordøst for Præstegaarden Hverrelsbjerg (105 Fod), vistnok opnævt efter det Personnavn, der i Oldtiden hed Hvirfill; sønden for Søgaard er Saxbjerg og nordlig i Sognet Tørringbjerg.

2 Skoler, den ene tillige for Heldum Sogn. 1 Andelsmejeri.

Ialt i Sognet 127 Gaarde og Huse med 666 Indbyggere (1880: 655, 1860: 519, 1840: 483, 1801: 470).

Navnet skrives 1340 Tiring; Endelsen ring kan være det i jydske Stednavne ofte forekommende Ord, der oprindelig er Rind og betyder Banke. Forstavelsens Betydning er da ubekendt. Snarest kunde Navnet oprindelig være Tørning, idet paa denne Egn n bortfalder efter r, og Navnet er da et Afledsord af Torn, idet Bakkerne eller Dalene i Oldtiden kunne tænkes at have været bevoxede med Torn. Tørring i Gjerlev Herred hed i det 13. Aarh. Thyrning.

Af Gravhøje findes 23, men 16 ere overpløjede eller sløjfede. Paa Højderne nord for Kirken ligger 5, af hvilke en er stor og vel bevaret; paa Bankerne ved Søgaard er der 7 og vesten for Mel Søgaard findes flere ud mod Lavningen, der dog maaske ere Sandbanker fra den fordums Strand. Ved Kallesø og Kokholm findes flere, mest smaa Høje; i en af disse er fundet et Broncesværd. Paa Marken sydøst for Kallesø er der fundet ca. 1800 Perler og Hængesmykker af Rav[49]). Paa Eskebæk Mark ligger Bavnhøj, hvorfra der er vid Udsigt. I en Banke paa Marken til Under Bjerg fandt man 1851 en Guld-Fingerring. I Indberetningen 1638 nævnes nogle Høje omkring Vaskjærgaard, af hvilke en hed Tranhøj, en anden Bavnhøj, paa Hvirvelshoj Storkhoj, sydvest for Præstegaarden Mølhøj, en Høj norden for Ager hed Gjelshøj; sydøst for Kokholm laa de 2 Tvillinghøje og østen for Gaarden Skjellerhøj og desuden paa Kokholm Mark 6 andre, af hvilke 2 hed Gildhøje; Sønden

for Kalleso laa Dyrhøj. Der maa i sin Tid være fortalt meget om flere af disse Høje, thi i Præsteindberetningen 1766 siges: „Iblandt de mange Høje, som findes i Sognene, ere ingen, som kan anføres nogen troværdig Tradition om, thi den gamle Snak om Nisser og Bjergfolk er en Væmmelse for Fornuftige".

Om Halvøen Gjelør har der været megen saa kaldet Tradition, der, som det ofte gaar, er voxet i Tidens Løb. I Indberetningen 1638 fortælles, at den „siges at skulle have sit Navn udaf en Slagtning (et Slag) mellem Kong Ameleck og Kongen af England, som endnu findes noget af Skandserne kendt paa denne Dag", og dernæst afbildes en lille Mynt, der synes at kunne være en af Erik Glippings Ribe Mynter, er i hvert Tilfælde fra Middelalderen, som Predbjørn Gyldenstjerne, der var Lensmand paa Bovling 1597—1617, havde fundet der. Denne Mynt har 40 Aar efter ynglet, thi i Resens Atlas, og derefter omtrent enslydendende i Pontoppidans Danske Atlas, fortælles: „Paa Gjelør skal Kong Amlethus have opført en Høj, midt i hvilken for 80 Aar siden (altsaa netop i Predbjørn Gyldenstjernes Tid) Anders Lund har fundet en stor Del Mynter dels af Læder med Solvnagler, dels af Guld; paa den ene af disse stod paa den ene Side en Mands Skikkelse og paa den anden Side: Omleth Rex Angliæ"*).

*) Ogsaa i Wilses Rejseiagttagelser 1798 V. 176 skrives, at man i forrige Seculum fandt nogle Guldmynter med det Præg: Amleth rex Angliæ.

Medens man altsaa 1638 kun kendte den ene Mynt, som var funden, havde man ved 1680 ladet Fundet bestaa af Mynter, der aldrig have været til, thi Læderpengene med Sølvnagler, der forekomme i mange Sagn, ere ligesaa uvirkelige som Kong Amleths Mynter. Og nu til Dags fortæller man om en Pengekiste, der er nedsænket i en Dam, Kruesø. En gammel Mand fortalte 1879, at han i sin Barndom engang havde vadet ud i Dammen og havde staaet paa Kisten, hvis Hængsler han kunde føle med Fødderne. Det er muligt, at der her kan have været et gammelt Sagn om Amled, men det er næppe sandsynligt, da Navnet Ameleck 1638 kun kan være Fejllæsning for Amleth og ikke kan være bevaret saaledes i Traditionen, der ikke kunde have anden Form for Amled end Ammel eller Ommel, saa det hele „Sagn" formodentlig stammer fra en eller anden lærd Mands Hjærne.

Om de Levninger fra Amleds Tid, der efter Sagnet skulde findes paa Gjelør, skriver Strandgaard 1879: „Den Beretning om en Skanse paa Tøring Hage, som skal hidrøre fra Amleds Tid og som findes optaget i Danske Atlas (efter Resen, omtrent ordlydende med hvad her foran er meddelt) er næppe rigtig i enhver Henseende. Der findes vel en ganske lille Høj nord for en Dam ude paa Odden og denne Høj har ogsaa en Fordybning, som vidner om, at den tidligere er bleven udgravet. Den lille Ophøjning er vel dannet med Menneskehaand, men er dog næppe fra Oldtiden, da den ligger paa

saa lavt et Strøg, at Fjorden gaar op til den ved største Højvande, og de sjældne Mønter, som skulde være fundne der, vidste man intet om der paa Stedet. De Bakker eller Forhøjninger i Jorden, som gaa i en Halvbue uden om hinanden østen for denne Høj, har man sagtens set paa som Volde og Forskansninger, men de ere temmelig vist kun gamle Fjordrimmer".

I Resens Atlas fortælles følgende: Nærved Balleby hørte en Bonde efter Solens Nedgang en Lyd i Vandet ligesom af Ænder og da han kom nærmere, saa han noget utydeligt, hvilket snart forvandlede sig til en Kvindes Skikkelse. Bonden raabte, hvem det var, men saa førtes han gennem Luften til Toppen af Bovbjerg, altsaa en hel Mil bort.

I Præsteindberetningen 1766 berettes følgende om Næringsforholdene:

„Sognets bedste Næring bestaar i Heste- og Fæhandel, af hvilke enhver Gaardmand opføder mange Stykker aarligen, da Græsningen er god og fed, og her avles megen Havre. Hestene her og i Vandfuld Herred ere uden al Dispute af de største og stærkeste i hele Riget og især begærlige baade til Kavalleriet og Karosser. Fæet er ligeledes af et godt „Slag" og derfor begæres meget af Fremmede og af andre Landets egne Indvaanere. 1765, som dog var et maadeligt Handelsaar, solgtes i Tørring Sogn 144 Stkr. stort Fæ.

„Her er 3 ferske Soer, Vesterso, Øster eller Gjeller So og Horn So, hvorudi kunde fanges alle Slags Ferskvandsfiske, som deri findes i god Mængde, men der drives ikke synderligt Fiskeri her, da Limfjordens Fiske overgaa disse og andre Fiske i Smag og Fedme. Udi de smaa Bække eller Render fra disse Soer ud i Limfjorden falder om Efteraaret god Fangst af Helt især, hvilke besynderlig om Natten og i ondt Vejr gaa op af Fjorden. Siden min Ankomst er det sket, at udi en Nat er fanget 1008 Stykker Helt, hver af ½ Alens Længde, men saa overflødig Fangst indtræffer dog meget sjelden. Man sætter et Stemmegarn tvært over Bækken, saa at ingen Fisk kunne komme forbi eller igennem; de opgaaende Fiske maa da stanse og uden mange Omstændigheder kastes de op paa Landet med en Fisker-Ketzer".

Om Fiskeriet i Hvolbæk, Nybæk, Maabæk og Østerso (Gjellersø) opbevares en Vide og Vedtægt af 29. Okt. 1765 paa Vaskjærgaard. Fiskeriet i Gjellerso odelagdes ved Stormfloden 1839.

For omtrent 25 Aar siden dannedes et Aktie-selskab for Udtorringen af Gjeller- og Vester Sø, men efter store Tab gik Soerne over paa andre Hænder og det hele solgtes for nogle Aar siden med Dæmninger, Sluser, Broer, Møller, Damp-maskine og Inventarium til et Interessentskab for 22,000 Kr., hvilket Beløb svarer til Assurance-summen for den største af Ejendommens Møller. De ny Købere opgave Torlægningen, men lode

Søerne gro til med Rør, hvis Udbytte er saa stort, at der nu sælges Rør for 6—8000 Kr. aarlig.

Om den fordærvelige Vandflod 1839 skrives i Præstens Liber daticus:

I Aaret 1839 d. 8. og 9. Jan. brød Vesterhavet ind i Limfjorden med en saadan Magt, at Vandet steg til en hidtil ukendt Højde. Allerede i Slutningen af 1838 begyndte hine voldsomme Storme, som satte Havet i et mageløst Oprør. Paa Nyaarsdag var det et rasende Vejr, under Orkanen tordnede det flere Gange; efter denne Dag sagtnede Stormen noget, indtil den udbrød med fornyet Voldsomhed d. 8. Jan., hvormed den vedblev d. 9. og 10. Først blæste det af Sydvest, men siden gik Vinden til Nordvest, og denne Vindens Forandring maa man især tilskrive de sørgelige Virkninger, som Stormen havde for Beboerne ved Limfjorden, thi derved kom der en uhyre Mængde Vand ind i Fjorden. Nykjøbing, Lemvig, Thisted og især Løgstør led betydelig Skade. Naar der ikke havde ligget saa meget Tømmer ved Lemvig, vilde Skaden ikke have været saa betydelig her, thi de fleste Huse, som faldt, bleve ikke omstyrtede af Vandet, men af Tømmeret. Efter Vurderingen blev Skaden i Lemvig anslaaet til 8000 Rdl. I denne Egn led Tørring, Hygum og Harboøre Sogne mest Skade. Mine Naboer fangede mange Gedder og Brasen, som vare blindede af Saltvandet. I den nordre Del af Pastoratet vare mange Mennesker i Livsfare, men bleve ved Guds Beskærmelse reddede. Ved Tørring Bakhus

boede 3 Familier, som maatte blive derinde under Oversvømmelsen, iblandt disse en 75aarig Olding, som, efterat have reddet sin Ko ved at faa den op paa et Bord, steg op paa Loftet, hvor han maatte være i 2½ Dag, medens Vandet skyllede igennem Væggene. Han fik Koldbrand, men blev lykkelig helbredet. Ogsaa paa Gjellerodde laa et Hus, hvis Beboere her maatte oppebie Oversvømmelsens Ophør.

Under Oversvømmelsen viste Beboerne en rosværdig Iver forat hjælpe de betrængte, især maa Peder Lykke roses; han vovede sit eget og sine Hestes Liv forat redde Ane Marie Poulsdatter med Barn; Hans Majestæt tilstod ham i Belønning for hans ædle Daad 16 Rdl. I at gaa de fattige Vandlidte til Haande med Raad og Daad ved deres Bygningers Opførelse udmærkede sig især Gaardmand Anders Sudergaard.

Ogsaa paa Fiskeriet havde denne og den forrige Oversvømmelse en skadelig Indflydelse. Ved Vandfloden 1825 blev Sildefiskeriet ødelagt; i det mindste har der kun en eneste Gang siden den Tid været fanget Sild i Mængde. Aalefiskeriet er ej heller saa godt som før den Tid. Heltfiskeriet i Fjorden og i Vester Sø er ogsaa ødelagt. 1823 var det saa betydeligt, at Præsten i Torring fik til sin Part af Fangsten i Vester Sø omtrent 100 Helt foruden Aborrer og Brasen. Ved den sidste Oversvømmelse led Ferskvandsfiskeriet særdeles meget. Ogsaa Rorskæret har aftaget; min Formand kunde

avle 100 Traver Rør i Vester So, jeg derimod kun 10 Traver.

4. April 1841 fandt et heftigt Jordskælv Sted; Husene rystede, Gulvet bevægede sig og fra Loftet lød en Allarm som om Vogne kørte der oppe. Her i Præstegaarden var Stødet meget stærkt. I Lemvig saa man, at Kirketaarnet bevægede sig og en Skorsten revnede. I Ballevad imellem S. Vinkel og Munksgaard (Lemvig Nørmark) blev der en Spalte i Engen. Stødet gik fra N. V. til S. O. og efter Nogles Paastand fra Ost til Vest. 17. Dec. 1845 om Aftenen Kl. 8 foregik ogsaa et ubetydeligt Jordskælv.

Kirkebogen afgiver Vidnesbyrd om, hvor sent man i ældre Tid blev konfirmeret. Førend 1736 overhørtes man i sin Børnelærdom og stædtes til Nadveren i en Alder af 18—19 Aar; efter Konfirmationens Indførelse vedblev denne Alder at være den sædvanlige, men flere vare endog ældre, nogle endog 22—23 Aar. Endnu 1756 var af 16 Konfirmander 1 paa 20 Aar, 3 paa 18, 6 paa 17, 5 paa 16 og 1 paa 15.

Ifølge Matriklen 1683 laa Jorderne til Præstegaarden, Sogaard, Halgaard, Dalgaard, Lille Madegaard, Tørringbjerg, Bægsgaard, Lindsbol, Gamsbol, Sigsbol, Vej og Kratborg (Krøjsbjerg) mellem hinanden, medens Sognets andre Gaarde hver havde sin Mark for sig.

Ved Midten af det 17. Aarhundrede har Moraliteten paa mange Steder i Tørring staaet paa

et lavt Standpunkt, men det er intet Under, da Præsten Thomas Pedersen Bølling ikke har været bedre end sine Sognefolk. 28. April 1663 udstædtes kgl. Befaling til at suspendere ham paa Grund af hans „forargelige Bedrifter“, nærmest fordi han havde slaaet Manden paa Gamsmark fordærvet (se nedenfor), men der har ogsaa været andre Ting i Vejen, hvilket fremgaar af den Kirkebog, hans Efterfølger førte, og hvori denne har gjort adskillige Bemærkninger. Saaledes maatte 1665 Nicolaus Schot staa aabenbar Skrifte for altfor lang Afhold fra Sakramentet; „det var den gode Karl, Hr. Thomas Bølling kom i Ulempe for“. 24. Maj 1683 begravedes Anne Sluus, en gammel lokket Kvinde, som havde født 5 Unger, hver med sin Fader. „Hun døde d. 18. Maj i samme Øjeblik, der den store Lynild og Tordenslag, som antændte og afbrændte Lemvigs Kirkespir, skede. NB. Boild Thut, Maren Fut, Karen Krank, Anne Sluus, Hr. Thomas Bøllings Sang, synges som Catullus, Tibullus etc.“ 18. Maj 1685 døde Maren Pedersdatter Fut, 78 Aar gammel. „NB. Boild Thut, Maren Fut, Karen Krank, Anne Sluus, penultima (den næstsidste) lever endnu, 4 navnkundige Skøger i Torring“. Bodil Jensdatter Thut var nemlig død 1669, 58 Aar gammel. 15. Maj 1665 begravedes Gertrud Pedersdatter under Torringbjerg. „Hun fik sin Bane i Præstegaarden i Hr. Thomas Bøllings Tjeneste, hun faldt ned og slog sig. Hun havde

hjulpet til at nedbryde Præstegaarden etc." Hr. Thomas Bolling blev boende i Sognet, efter at han 7. Dec. 1664 var dømt fra Kaldet, og blev begravet Palmesondag 1667.

1670 maatte Peder Pinholt staa Skrifte for Drukkenskab og Slagsmaal den Dag, han var til Alters. 1667 skriver Præsten i Anl. af et uægte Barns Daab: „Kvindfolkets Moder og Mormoder bleve og besovede, før de kom i Ægteskab. Det er et Hjertens Værk, Datter drager i Moders Særk." Om en anden Kvindeperson skriver han 1685: „Skidet Smør er godt nok til syge Hunde. Hun burde ledes til Kaget og ej for Korsdor, ej til Brudebænk og Seng, men til Retterstedet." 1687 skriver han om Lisbet Jensdatter Jut: „Som Moder var saa er Datter." I Aaret 1676 var der 7 uægte Fødsler.

Der har ogsaa herskct megen Overtro.

1670 døde Oluf Christensen, født i Hove Sogn paa Stor. Han boede i Starup ved Kolding og kom syg til sin Fader Christen Oluffsen i Sig. „Han havde Ord for, han kunde sig til en Ulv omskabe. Det samme siges om hans Fader Christen Sig. Han begærede af mig forleden Aar, jeg vilde gøre Bon af Prædikestolen etc. Oluf Mullesgaards Kone i Lomborg tillagde ham og hendes egen Mand den skonne Titel".

1670 viedes Las Jensen og Else Pedersdatter Bæg. „Der siges, hans Mandheld blev ham anden

Bryllupsnat fratagen. Kirsten i Heldum Præstegaard fik Skyld derfor." 1672 døde Anders Thomesen. „Han lod sig bruge endog i Sygdom at signe for Rinkhoste." 1681 døde Mads Povlsen Vand, en Spaa- og Signemand. 78 Aar gammel.

Om andre mærkelige Personer og Hændelser meddeles her følgende Uddrag af Kirkebogen:

16. April 1667 begravet Niels Madsen Hav, 30 Aar gl. Paaskedag ad Aften blev han syg i sin Hals, 2. Paaskedag var han paa Fjorden at fiske om Morgenen tidlig. 3. Paaskedag ad Aften blev han berettet, d. 13. April døde han. Forgangen Aar bandede og slog han sin Fader Mads Hav. Faderen klagede baade for Præst og Husbonde og lod sig syne, nægtede siden til Tinge ved Ed, at han ej havde slaaet ham. 1669 døde Mads Christensen Pandekage paa Boldborg, 76 Aar gl., og Bodil Madsdatter i Balleby, 84 Aar gl., Moder til 12 Sønner og 9 Døtre. 1670 døde Oluf Mouridsen i Kallesø, 64 Aar gl. En sagtmodig og tjenstvillig Dannemand. 1671 døde paa Boldborg en gammel Stodderkvinde fra Thy. Hun havde ej været, som Ord gik, til Alters i 11 Aar. 1672 døde Maren Nielsdatter Kjær, 15 Aar gl., udi en af Vaskjærgaards Sandgrave til Døde slagen. 1675 døbtes en Rytters Datter, hvem Præstekonen bar til Daaben. „Hans Faddergave var et Stykke Papir, som Manden er, saa er hans Gave. Dorete Bæg hun gav og et Stykke tomt Papir." Samme Aar døde Gregers Stors Datter. Hun aad hendes Nadver

frisk og sund, døde samme Nat hastig, ligeledes Bertel Jensen i Maagaard, fordum Ridefoged paa Gudum Kloster, 63 Aar gl. En ærlig, oprigtig og sagtfærdig Dannemand. 1676 døde Gertrud Madsdatter, født i Hygum Præstegaard, Søren Jensen Søgaards Hustru, 76 Aar gl. 1676 døde Søren Jensen i Søgaard, 74 Aar gl. „Hans Svoger Lavrids Høgsgaard i Nissum vedersagde (undsagde) ham. Der han talede med mig om hans Kones Begravelse, lod han sig forlyde, han vilde gifte sig.“ Samme Aar døde Karen Nielsdatter, Niels Andersens Hustru i Søgaard, 55 Aar gl. En gild Kone.

11. Maj 1676 blev begravet sal. Mogens Sørensen, Forpagter paa Vaskjærgaard, som døde d. 29. Aprilis, hæderligen begravet i Tørring Kirke anno ætatis 35. Præsterne og Gejstlige, som hannem gelejdede til sit Sovekammer vare efterfølgende: Hr. Povl i Sjørring, Hr. Jens Andersen i Visby, hans Svogre, Hr. Lavrids i Vandborg, Hr. Jens i Hove, Hr. Jens Jegind udi Lemvig, Hr. Peder i Dybæk, Hr. Lavrids Hygum, Hr. Mads Jensen i Engbjerg, Peder Jensen i Hygum, Rector Scolæ Lemvicensis, og Lavrids Trane, Collega. Verdslige: Rasmus Andersen, Amtskriver ved Bøvling og Lundenæs Amter, Lavrids Søndervang, Borgmester, Peder Olussen Damstrøm i Lemvig, Lavrids Hansen i Ulborg, Lavrids Herup etc.

Samme Aar udlagdes som Barnefader Christen Jensen Sejbjerg, „som Lemvigerne borttog med Magt

og førte i Kongens Tjeneste som Baadsmand, blev siden Rytter og ihjelskudt af en Stykkugle i Skaane, som Mads Bæg berettede."

1678 døde Sidsel Sørensdatter paa Tørring Maae, som i hendes Velmagt boede i Lumsarbæk, 103 Aar gl. 1679 druknede Jens Christensen i Sudergaard paa Lemvig Fjord ud for Nør Vinkel. Hans Broder Peder Grandsgaard, som fulgte med ene, var i lige Fare, blev reddet. Samme Aar døde Anne Thomædatter, Oluf Jepsens Hustru i Kallesø. For 15½ Aar siden førte hun til hendes Mand 200 Dlr. og derover, maatte dog betle, inden hun døde.

Samme Aar viet Jens Adamsen og Johanne Pedersdatter paa Gamsmark. 1680 d. 3. Aprilis forlod han hende. Hun var ond mod ham, vilde ej give ham saa megen Mad, han behøvede, viste ham til Vandspanden, naar han begærede Drik.

1680 døde Hans Madsen Lindskrog, 73 Aar gl., et Menneske vel lidt og afholden af alle, ugift.

1683 døde Christen Nielsen i Eskebæk, en gild Dannemand, 81 Aar gl. Han havde tjent 3 velb. Mænd, Just Friis, Mogens Friis og Knud Giedde for Delfoged over Vaskjærgaard Gods. Samme Aar døde Anne Mortensdatter sal. Bertel Jensens i Maagaard, en gild, sandfærdig Kvinde, 60 Aar gl. Hun stod frisk op om Morgenen, døde i Aftningen. Hendes Broder Jens Mortensen, Raadmand i Ribe, døde og hasteligen for nogle Aar siden. Jens Lassen 5 Aar gl., døde samme Aar af Børnepokker.

Tjenstenene bollede ud af Hovedet, Munden blev ganske skæv, var meget elendig.

1686 døde Oluf Madsen Hjort, fordum Raadmand i Lemvig, her udi Tørring til Christen Gudums i Kallesø, hvor han paa 6 eller 7 Aars Tid havde haft sit Logement og Tilhold og var et Lem her i Menigheden og en flittig og andægtig Tilhører, han blev paa sal. Henrik Lulefs Ligvogn til Lemvig 26. Jan. nedført og begravet hos sine tvende Hustruer. De vilde gaaet mig forbi, men jeg satte Pind derfor, saa gav de mig 2 Sldlr.

Samme Aar døde Karen Mortensdatter, født i Randbøl Sogn, 72 Aar gl., en gudfrygtig, taalmodig, skikkelig, duelig og tjenstvillig Kvinde. Hun havde tjent velb. Erik Juel til Hundsbæk og hans velb. Frue for Fadeburskvinde paa Torp i Thy, hvor hun kom i Ægteskab med hendes første Mand, som tjente for Ladefoged paa samme Gaard, hvor deres Bryllup og stod. Han hed Jens Madsen i Ager i Tørring Sogn, siden gift med Peder Nielsen i Lumfarbæk.

1687 viet Peder Madsen Hav og Inger Christensdatter; der Maaltid var holden, kom Anders Bødker til os. En Times Tid efter hans Tilkomst beskyldte han Bruden for Kæresteri med Landmaalerne i Hove Præstegaard; der hun det nægtede, svor han om Guds Død, at det var sandt. Brudgommen blev vred og sagde til ham: Skulde I saa sige til min Brud, og gav Anders en vældig Mundslag med sin knytte Næve og tog den til Takke.

1688 døde Anders Jensen i Krasborg, 74 Aar gl. „Han kunde prædike efter enhver Præst, han hørte, og saa egentlig udføre hans Maal og Gaver, saa man skulde ej andet sige, end at det var Præsten, og egentlig tale efter ethvert Menneske, han hørte tale.“ Hertil er tilføjet med en anden Haand: „men om han kunde prædike noget for sig selv i hans Yderste?“

18. Marts 1696 blev Kyllingen under Torringbjerg begravet.

I Sognets nordlige Del findes:

Store Madegaard, Øster Madegaard, Madehus. 1683 nævnes baade Store og Lille Madegaard; paa den førstes Mark nævnes Hjaltagre.

Husene Kraghus og Strandbjerg Sogaard, vistnok Parceller fra Madegaard.

Finkesgaard, 3 Tdr. Hartkorn; en ældre Ejendom.

Lykkesgaard, 3 Tdr. Htkr., nævnes 1683.

Under Bjerg, 3 Steder, 1596 Under Tørringbjerg, kaldes nu „under e Bjerre“ eller Torringbjerg. Det strider imod al Retskrivnings Natur at skrive Underbjerg i et Ord, som det oftest skrives. 1683 var der 5 Bol og 7 Huse i Tørringbjerg.

Nørre Grandsgaard, Sønder Grandsgaard, 5 Tdr. Htkr., havde 1683 3 Bønder, af Marker nævnes Hatagre, Allingjord og Stavnshøj. 1766 var det 2 hele og 2 halve Gaarde. Kaldes

1596 Grandsbol, Udtalen er Grånsgor (Gråns er maaske Graanæs).

Dusgaard, 4 Tdr. Htkr., beboedes 1683 af 2 Bønder og havde 1 Hus paa Marken, og var 1585 en Selvejergaard. Udtalen er Dusgor.

Husene Møllerhøj og Kjeldager, Parceller fra Dusgaard.

Lomfarbæk, 4½ Tdr. Htkr., Øster Lomfarbæk, 4½ Tdr. Htkr., var ogsaa 2 Gaarde 1638. 1596 nævnes Gaarden Tørringbjerg ved Lomfarbæk. Et Navn som Lomfar skal vistnok afledes af oldn. hlymja (af Stammen hlum), der betyder klinge, brage, larme, saa det betyder den Strøm, der farer larmende.

Hjorthus, vistnok Parcel fra Vaskjærgaard.

Vaskjærgaard, 15½ Tdr. Htkr., se nedenfor.

Sudergaard, 5 Tdr. Htkr., nævnes 1596.

Ager, 1 Gaard, paa dens Mark nævnes 1683 Hjaltagre, der tilhørte Præstegaarden, Tværskovagre, Stablingsagre.

Grøntoft, 1 Gaard, Parcel fra Kallesø.

Dalgaard, 5 Tdr. Htkr., nævnes 1596.

Halgaard, 1 Gaard, 1683 en Halvgaard. Navnet udtales Hålgor, altsaa af Hale.

Eskebæk, 9½ Tdr. Htkr., var 1634 en Selvejergaard, som Kronen solgte til Just Friis til Vaskjærgaard med Ret til at tilforhandle sig Ejendomsretten.

Bratbjerg, 1 Hus, vistnok Parcel fra Eskebæk.

Norkjær, 4 Tdr. Htkr., kaldes 1638 „ved Kjær“.

Husene Højbjerg og Agershøj, Parceller fra Norkjær, ligesaa Møllen.

Nørre Søgaard, 3 Tdr. Htkr., Øster Søgaard, 3 Tdr. Htkr., Sønder Søgaard, 9½ Tdr. Htkr., ved Horn Sø. 1462 gjordes Skæl mellem Søgaards Jord og Vestervig Klosters Ejendom i Heldum Sogn (Hettestrud). 1497 gav Søren Stygge til Søgaard paa Holmsland til Gudum Kloster sin Rettighed til den Gaard kaldet Sø i Tørring Sogn, som han havde indgivet med sin Datter Jomfru Kirsten[50]. 1499 ejede Erik Ottesen Rosenkrantz til Boller Søgaard i Tørring Sogn, der aarlig ydede ½ Fd. Smør og 500 Fisk, og hvortil hørte en Sø[51]. Det er sandsynligvis i en endnu ældre Tid, at Søgaard har været en Borg, der har ligget ved den østlige Ende af Hornsø. I Markskællet mellem to af Parcellerne af Søgaard ses endnu en aflang Forhøjning, men for 50 Aar siden, da Diget blev opsat, fandtes her en stor Del Kampesten og Stykker af store, røde Mursten. Stuehuset skal have ligget ud i Søkanten, hvor der endnu skal findes Levninger af Egepæle i Rørene. Sagnet fortæller, at en Frue, som i sin Tid boede paa Gaarden, kunde staa i sit Vindue og mede Fisk i Søen. Østen for Voldstedet ved Afløbet af Horn Sø skal der have staaet en Vandmølle, der for et Par Aarhundreder siden er bortskyllet ved Højvande.

Imellem Søgaards Mark og Halgaards Mark laa i det 16. Aarhundrede en Selvejergaard Stjernborg, hvis Jorder siden ere komne ind under Søgaard. Navnet synes at tyde paa, at det har været en Borg, thi nogen Banke Stjernbjerg synes ikke at kendes. Stjernborg skødedes 1585 af Kronen til Jørgen Friis til Vaskjærgaard, der 1590 kom i Strid med Fru Margrete Friis til Engelund, der tilholdt sig noget af Gaardens Ejendom. Gaarden var da øde og stod tilbage med 6 Aars Landgilde, Stød og Leding, hvorfor Selvejerretten var tabt[52]). 1683 var „Søgaard med Stjernborg Ejendom" over 13 Tdr. Htkr. Mon det skulde være Stjernborg, der var den Borg, om hvilken Sagnet gaar?

Kobberholm, 2 Gaarde, kaldes 1683 et Bol paa Præstegaardens Mark.

Sejbjerg, 4½ Tdr. Htkr., nævnes 1638.

Sønderkjær, 2 Gaarde og 2 Bolsteder, var 1683 ½ Gaard.

Tørring Kirke, se nedenfor.

Tørring Præstegaard, 8 Tdr. Htkr., hvis ældre Navn er Hestdal.

Kirkhus, Parcel fra Præstegaarden.

Fattiggaard.

I Sognets sydlige Del:

Nørre Kokholm, 8 Tdr. Htkr., Sønder Kokholm og Havnstoft, 1 Gaard, 9 Tdr. Htkr. 1683 nævnes som 2 Gaarde Nørre og Sønder Kok-

holm, den første havde 2 Bønder, men 1638 kaldes Kokholm en stor enlig Gaard.

Knakhus, ældre Ejendom.

Nørre Kallesø, 1 Gaard, Mel og Vester Kallesø, 1 Gaard, 8 Tdr. Htkr., Sønder Kallesø, 4 Tdr. Htkr., Kallesøhus, var 1683 3 hele Gaarde, af hvilke $\frac{1}{2}$ var øde, en $\frac{3}{4}$ Gaard var øde og $\frac{1}{4}$ i Brug; her var da 4 Bønder, og 1766 var her ogsaa 4 Gaarde.

Husene Lodsager og Nørmark, Parceller fra Kallesø.

Nygaard, tidligere Fynbosgaard, 1 Gaard.

Lindskrog, 1 Gaard, 1683 var Lindsbol et Bol.

Sønder Balleby, 1 Gaard, Vester Balleby, 1 Gaard, Mel Balleby, $4\frac{1}{2}$ Td. Htkr., Øster Balleby, 1 Gaard, Ballebyhuse, var 1683 3 Gaarde og 1 Hus, 1766 4 Gaarde.

Husene Blaabjerg, Dalager, Meltoft, Ballinghuse og Nortoft, Parceller fra Balleby.

Pinholt (udtales med kort i), 1 Gaard, kaldes 1683 et Bol paa Præstegaardens Mark.

Poldbjerg, nævnes 1683 som et Bol. Da det ligger højt, udledes det af Pold, en Banke.

Bægsgaard, lagt sammen med Gamsmark der 1683 var et Bol, 3 Tdr. Htkr., var 1683 et Bol,

Paa Gamsmark boede 1663 Bartskær Nikolaj Jürgens, der en Dag kom hjem blodig i Hovedet og fortalte sin Kone Sidsel Nielsdatter, at „unser“ (ɔ: vor, han var altsaa en Tydsker) Sognepræst Hr.

Thomas Pedersen havde slaaet ham, hun fik ham til Sengs og sendte Bud efter Synsmænd og den samme Præst, der havde slaaet Manden, og denne gav ham da Alterens Sakramente, men da var „Doktoren", som han kaldtes, allerede saa kraftesløs, at Brodet maatte stoppes i hans Mund. Da Kvinderne paastod, at Præsten ikke bar sig rigtig ad, brugte Præsten Ukvemsord[53]). Om Præstens andre Bedrifter se ovenfor. Bæg er samme Navn som „Nørbæk" Sogn i Sønderlyng Herred, der 1315 og længe efter skreves Bææg og Bægh. Hvad det betyder, er ubekendt.

Veje og Krojsbjerg, 1 Gaard, 4½ Tdr. Htkr. Veje var 1683 ½ Gaard. 1596 nævnes den „paa Vej", og Bonden der gav en Afgift af „Lendes Eje", hvilket sidste minder om Ridderen Niels Lendi, der levede 1317.

Husene Vejhuse og Krojsbjerg, Parceller fra Veje.

Stor eller Tørring Stor, en Gaard og en Samling Huse, Storsmark. Stor betyder en Slags daarlig Jord. Se foran S. 206. 1683 kaldes det „Vaastoer". I Brede Sogn i Sønderjylland findes 2 Gaarde af lignende Navn, der 1327 skrives Storthe, hvilket Ord svarer til oldnorsk storð, der betyder smaa Træer.

Lovmandsgaard, 1 Gaard, var 1683 ½ Gaard. 1549 kaldes den Mathias Lovmands Gaard[54]) og har altsaa Navn efter en bestemt Persons Tilnavn, men dette ligger vel langt tilbage i Tiden,

thi det er sandsynligt, at enhver Beboer af Gaarden bar Tilnavnet Lovmand, ligesom de paa Bægsgaard hed Bæg og de paa Hummersgaard Hummer. En Lovmand er i det 16. Aarhundrede vistnok en Garver, men i den ældre Middelalder var Lovmand den Mand, der havde Forsædet paa Landstingene, dog er det tvivlsomt, om der var saadanne Lovmænd i Danmark.

Hummersgaard, 1 Gaard, Hummershuse, var 1683 en Helgaard med 2 Huse, 1549 kaldes den Las Hommers Gaard[55]).

Havrballehus, Parcel fra Hummersgaard.

1658 nævnes vesten for Kirken i Nærheden af Eskebæk Sodborg. 1683 nævnes Sigsbol. 1460 fik Vestervig Kloster Skøde paa Jetters Jord i Tørring Sogn[56]).

Vaskjærgaard.

Vadskjærgaard eller, som det vistnok rettere burde skrives, Vaskjærgaard har Navn efter et stort Kær vesten for Gaarden; man har villet aflede Navnet af, at man ikke kunde gaa over Kæret — undtagen i langvarig Torke — uden at vade i Vand, men det har snarest Navn af en opkastet Vej eller Vase, der gik forbi det ved en af Enderne. Navnet udtales nu Waskjær, men staves i ældre Tid Vajskjær, og Wåjs er Egnens Udtale af Vase.

De første bekendte Ejere af denne Gaard tilhørte den adelige Familie Friis med et Egern i Skjoldet,

men udtrykkelig som Ejer af Vaskjærgaaard nævnes ingen førend Niels Friis[57]), der ejede den 1522. Han var Søn af Godske Friis til Nebel i Thy og Bodil Olufsdatter, der var Søster til Provst Henrik Oluffsen, som stiftede en Sjælemesse i Dueholm Kloster; for det dertil lagte Gods krævede Niels Friis Patronatsret 1522, men tabte Sagen, derimod fik han ved Reformationen, da Sjælemesser bleve afskaffede, en Gaard deraf til sin Ejendom[58]). 1531 krævede Mogens Munk, der dengang var Lensmand i Vandfuld Herred, Afgift af Niels Friises Fiskerskib som af andre Fiskere, den saakaldte Sandtold, men da han beviste, at han alene fiskede til sin egen Gaards Behov, fik han Sandtolden tilbage[59]). Han var gift med Karen, Datter af Palle Juel til Ustrup. 1568 nævnes hans Arvinger til Vaskjærgaard.

Hans Søn Godske Friis, gift med Elisabeth Vesteni, ejede ogsaa Lundergaard og Vadsted i det østlige Jylland, hvor han sagtens mest boede. Han levede endnu 1584, men maa være død ved den Tid.

Hans Søn Jørgen Friis, født 1556, gjorde 1585 et Mageskifte med Kronen, hvorved han afstod sin Hustru Anna Ulfeldts Arvegods i Tyrstrup Herred og andensteds, men fik en Del Jordegods i det østlige Jylland og her paa Egnen bl. a. Kronens Ret til Dusgaard og Stjernborg. Paa Herredagen 1604 fradømtes ham Bangsgaard, 2 Bol kaldet Bjerggaard og 5 Bol, som skænkedes af Kongen til Lemvig at benytte til Uddrift mod at

svare Skyld til Lensmanden paa Bøvling. 5. Juni 1592 fik han af Kongen Kongetienden af Tørring Sogn uden Afgift indtil videre.

Han havde 2 Fættere Erik og Henrik Friis, der streves til Vaskjærgaard, som de vistnok ingen Del havde i, men alene nævnes efter i Mangel af andet; de og deres Broder huggede 1590 Haanden af en anden ung Adelsmand Peder Skram paa Viborg Gade. Jørgen Friises Forhold til Jomfru Edel Rytter, hvem han fik til at underskrive et Gældsbevis efterat have drukket hende fuld, er omtalt foran S. 39. I det hele faar man Indtrykket af, at Jørgen Friis var en begærlig Mand, der ikke skyede noget Middel til at bemægtige sig Jordegods, hvorfor Lemvigerne maatte sikre sig imod ham ved særlige Kongebreve, se foran S. 20 og S. 333.

Efter Jørgen Friises Død 1634 gik Gaarden over til hans Søn Just Friis. Denne gik i Sorø Skole, rejste 1603 udenlands og var Sekretær i Kancelliet 1610—14. Allerede i Februar 1634 fik han af Kronen dens Ret til de 3 Selvejergaarde Eskebæk, Lomfarbæk og en Gaard, der hørte til Vestervig, og 1641 2 andre Gaarde i Tørring S. og 1 Bol i Hove. 1638 ejede han 305 Tdr. Htkr., deraf var Vaskjærgaard 21 Tdr.[60]). Han døde ugift 1661. Efter ham tilfaldt Gaarden hans Brodersøn Mogens Friis, Opretter af Grevskabet Frijsenborg, der dog kun har beholdt den i kort Tid.

1664 tilhørte Gaarden Knud Gjedde, gift 1) med Ide Sofie Bjelke, 2) med Lene Kathrine Kaas[61]).

Knud Gjedde var Kancelliraad og Amtmand over Nordlandene og Vardøhus Amt. 1683 kaldes Gaarden uprivilegeret, det vil sige, dens Hartkorn var under 200 Tdr., men kort efter var den komplet. Paa Gaardens Mark nævnes da Eskebæk, Tranhøj, Langbjerg, Kandbjerg, Grønhøj, Bratbjerg, Tornhøj, Ravnhøj, Pinbjerg.

I hans Tid var Gaarden udforpagtet, men han boede her dog undertiden, saaledes stod hans Hustru Fru Helene Kathrine Kaas og hans Datter Ide Sofie, der siden blev gift med Etatsraad Ole Krabbe til Damsgaard, Faddere til et Barn fra Eskebæk, ligesom Fruens Pige dydædle Mø Anne Meyer.

1676 var der 11 Ildsteder, 4 Heste, 44 Øxne, 10 Køer, 1678 1 Par Heste, 20 Stude, 6 Koer, 2 Kalve, 10 Faar, 3 Svin. Knud Gjedde døde 1707, men havde forinden solgt Gaarden til sin Søstersøn Ove Lange, der ejede Vaskjærgaard 1691. Han var Amtmand over Gudbrandsdalen og Hedemarken.

15. Juli 1672 fik Ove Lange Kongebrev paa Giftermaal med Abigael Kristoffersdatter, og uagtet det i Privilegierne for Borgerstanden hed, at Hustruen skal følge sin Mands Kondition, fik han dog til Overflod efter sin Ansøgning stadfæstet samme Privilegium. Anden Gang var han gift med Frederikke Amalie Pentz, der tilligemed Sonnen Niels 1699 frasktrev sig Arv og Gjæld efter Ove Lange. I Tørring Kirkebog omtales en Mand, der tjente velbyrdige Niels Lange paa Kongensgaard og rejste 1671 til Kjøbenhavn med ham, hvilket ikke kan være

denne Søn af Ove Lange, om hvem intet vides, men maa være Svoger til Henrik Linderoth.

1699 tilhørte Vaskjærgaard Christen Andersen, der var gift med Mette Christensdatter, der var Enke 1703, da hun paatænkte Ægteskab med Peder Therkelsen Smidt, Byfoged i Lemvig og Herredsfoged i Skodborg og Vandfuld Herreder. I den Anledning overdrog hun Gaarden til sin Svigerson Jakob Lavridsen Holm, Præst i Saltum og Hune, tilligemed Godset og Heldum og Tørring Kirker, imod at hun fik 2000 Rdl. strax og 200 Rdl. om Aaret[62]. Præsten holdt 1705 paa Gaarden en „Ladekarl", 2 Røgtere og 1 Pige.

Hr. Jakob Holm døde 1717, og Vaskjærgaard tilfaldt hans Søn Christen Jakobsen Holm, Præst i Jerslev, og de 2 Døtre, af hvilke den enes Mand Rasmus Jørgensen 1722 tilkøbte sig det hele, han var Byfoged i Nykjøbing paa Mors og Herredsfoged paa Mors med tilhørende Birker; han ejede ogsaa Froslevgaard paa Mors, men gik fallit, og 1726 fik Generalmajor Levetzau til Restrup som første Panthaver Auktionsskøde paa Vaskjærgaard.

Oluf Madsen Dal fra Sønder Vinkel købte vistnok Gaarden 1754. Han døde i Juni 1772, men havde nogle Aar i Forvejen overdraget Gaarden til sin Søn Mads Olufsen Dal, der fik Skøde 10. Avg. 1759. Han giftede sig 3. Oktbr. 1766 med Jomfru Inger Lavridsdatter Wadum, og drev Gaarden med Studehold. 1769 havde den 20 Tdr., 6 Skp., 3 Fdk., 1 Alb. Htkr. og Bøndergodset var 325

Tdr., Mølleskyld 4 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. Hans Søster Maren var gift med Morten Qvistgaard til Stubbergaard.

Efter ham ejedes Gaarden af Jørgen Glerup, der 9. Dec. 1774 ægtede Mads Olufsens Enke. 11.—12. Septbr. 1775 solgtes Gaarden ved Auktion tilligemed flere Huse og Torring Kirke for 5000 Rdl. til Simon Christensen Andrup i Lemvig, der en Tid havde ejet Bækmark. Han døde 5. Avg. 1779, men havde Aaret forud solgt Vaskjærgaard for 6101 Rdl. til

Alexander Nyboe. 1785 var der 14 Afbyggere paa Gaardens Udmarker, der hver havde 1 Ko og 4 Faar. Nyboe var en Præstesøn fra Kollerup i Han Herred. 1791 døde hos ham paa Vaskjærgaard først hans Broder Rasmus, derpaa hans Moder Mette Iversdatter, født Qvistgaard; da Præstens Kone ogsaa døde samme Aar, stod der paa Kirkens Alter samtidig 3 Par Lys med Plader og Flor. Han solgte Gaarden 20. April 1793 for 10000 Rdl. til Marcus Sveistrup og flyttede til Krogsgaard i Gudum Sogn. Efterat have skilt c. 5 Tdr. Htkr. Jord fra, som lagdes til Eskebæk, hvor han siden boede, solgte Sveistrup Gaarden med 2 Huse paa Marken, af hvilke det ene hed Solhuset, og Tørring Kirke for 10600 Rdl. 3. Juli 1807 til Mads Jensen Agger. Denne var gift med Karen Nielsdatter Øllgaard, der døde 9. Sept. 1852. Han selv døde 21. Jan. 1842, efterat han 18.

Juni 1835 havde skødet Vaskjærgaard til sin Søn Jens Christian Agger, der døde i Nov. 1859. Efter hans Enkes Død i April 1867 fik Sønnen Mads Agger Skøde 29. April 1869.

Det nuværende Stuehus paa 1 Etage er bygget 1860; det ældre laa norden for dette og havde i sin Tid haft 4 Bygninger, af hvilke de 2 vare tilbage indtil den Tid. Men det maa kun have været ubetydelige Levninger, der vare tilbage, thi i en Præsteindberetning fra 1766 siges: „Her er hverken nogen smuk Bygning, ej heller Spor til, at der nogensinde har været saadan Bygning, som kunde have været et adeligt Sæde anstændigt.“ Den gamle Gaard har været omgivet af Morads, der dog for længe siden er udfyldt, saa den har sikkert været omgivet af Vand. Grundstenene laa 4—5 Alen ned i Jorden.

Fra Vaskjærgaard stammede Digteren Christian Frederik Wadskjær, idet hans Fader, Søren Mogensen, var Søn af den foran Side 348 omtalte 1676 afdøde Forpagter paa Vaskjærgaard Mogens Sørensen. Uagtet nævnte Digter, der er født 1712, ellers ikke havde stort med denne Egn at gøre, saa var han dog, formodentlig som Huslærer i en eller anden Præstegaard, her paa Egnen i Aaret 1730, idet han skriver i et Digt, at han prædikede i mange Kirker, medens Præsterne vare fraværende i Ribe forat aflægge Hyldingsed til Christian VI.

Da halve Vandfuld Herred laa
Paa mig paa fjerde Uge;
Tænk dog, hvor saadan Byrde maa
To Russe-Skuldre knuge!
At tale publice en Dag
Ej en, men trende Gange
Med Sogne Fogedens Behag
Er, hvad man kan forlange
Af Russe-Mænd paa sexten Aar
(Som jeg var den Tid gammel)
Og Prædikantere, som staar
Og taler paa en Skammel.

Tørring Kirke.

Kirken i romansk Bygningsstil er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har oprindelig bestaaet af et ret anseligt Skib, samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der stode i Forbindelse med hinanden ved en slanktformet Triumfbue med skraathugne Kragbaand, bleve dækkede med Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf to endnu kunne følges i Omrids. Skibets nu tilmurede Døre have retvinklede Karmsnit og aflang-firkantede Dæksten. Fire af Kvadrene i Kirkens søndre Mur ere smykkede med Ornamenter, der dog ikke frembyde nogen særlig Interesse. Bygningen hviler paa en Dobbeltsokkel. Som det synes, i en sildig papistisk Tid har man til Skibets vestre Gavl føjet et hovedsagelig af store, røde Tegl i Munkestifte muret

Taarn, hvis nederste Del blev overhvælvet og sat i Forbindelse med Skibet ved en svagt tilspidset Bueaabning. Vistnok paa samme Tid blev Koret dækket med en Krydshvælving. I nyere Tider har man indsat store, klodsede Vinduer og brudt en Indgang i Taarnets Vestside, saaat Taarnrummet tjener som Vaabenhus. Ydermurene have tildels været nedtagne saavel i Skib som Kor, og paa sidstnævnte Bygningsdels søndre Side ses Overdelene af to oprindelige Vinduer, der ere vendte mod hinanden, saaat de danne et cirkelrundt Glughul. Taarnets øverste Del er ommuret.

Altertavlen er et smagløst, fra den nyere Tid hidrørende Arbejde, hvori der synes at være Rester fra en Renaissanceramme. Det slette oliemalede Billede fremstiller Kristus, som velsigner Brødet og Vinen. Kalk og Disk ere uden nogensomhelst Interesse. De anselige malmstøbte Alterstager ere næppe ældre end Christian den Fjerdes Tid. Døbefonten, der er udhuggen af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige; men den er uden særlig Interesse fra Formens og Dekorationens Side. Prædikestolen er et tarveligt Snitværksarbejde fra den senere Renaissancetid. Kirkens Klokke har følgende med Munkebogstaver udført Indskrift: „Anno domini mdvi in honore sancti trinitatis sancte marie virginis et sancti iohannis baptiste patroni ecce thuringhe ihesus rex iudeorum sittitulus triumphalis inter nos et omnes inimicos in nomine patris et filii et spiritus sancti amen.

I Taarnets Fod er indmuret to, fra den tidligere Middelalder hidrørende Gravsten.

Da Kirken ligger paa et af de højeste Steder i Sognet, er Taarnet, uagtet Beliggenheden er 1½ Mil fra Havet, et Sømærke, der kan ses flere Mil ud i Havet. Tidligere var der midt paa Kirkens nordre Væg et Gravmæle over den fjerde Præst efter Reformationen med et latinsk Vers over hans, hans Hustrus og Børns Portræter, der vare ukendelige 1766*), og nedenunder denne Indskrift: Hæderlig Hr. Hans Lavridsen Juel Morsing, Fød 1577, ordineret 1600, døde i Hestdal 1628, og hans Kiære Hustrue Anne Matthiis Dotter, som fødde hannem 7 Børn, døde 1628. Gud samle dem i det evige Lif. Paa Korets nordre Side fandtes en Series Pastorum efter 1537.

1537 var der en Sag for Rigens Raad om en Jord, som en Nis Jensen havde givet til Torring Kirke med det Forbehold, at han og hans Arvinger til evig Tid skulde nyde og beholde denne Jord imod at give Kirken aarlig Skyld deraf. Nu gjorde Markvard Eriksen, der vistnok var den lille Adelsmand, der ejede Fastergaard i Bolling Herred,

*) Det læses i Resens Atlas:
O vita invita, o lethi bona clausula læti
Hora venit vitæ, cum necis hora venit.

Paastand paa denne Jord, idet han paaviste, at Nis Jensen havde overdraget den til hans Oldefader Mathis Jensen, og et Skøde, som Provsten over Harsyssel havde givet Amur Olufsen derpaa, kendtes ugyldigt. De nævnte Nis og Mathias Jensen vare formodentlig ogsaa Adelsmænd, der boede i Sognet.

Præster.

Peder Hjul 1537—66.
Jens Krabbe 1566—1600.
Mads Jespersen, var Formandens Kapellan 1591, 1600—02.
Hans Lauridsen Juel 1602—28.
Oluf Christensen 1628—54.
Thomas Pedersen Bølling 1654—64.
Thomas Christensen Blichfeld 1665—85.
Peder Hygum 1685—91.
Povl Nielsen Vejrum 1691—1701.
Søren Jensen Colding 1701—07.
Mag. Jens Christensen Seiling 1707—20.
Mag. Abel Hansen Klunger 1720—32.
Lavrids Jensen Wadum 1732—55.
Johannes Thomsen Thorup 1755—61.
Marcus Clausen Borgen 1762—74.
Christen Fog 1774—1802.
Hans Otto Brochner 1802—23.
Mathias Burchard Fanøe 1823—25.
Samuel Christian Prahl 1825—34.
Christian Ernst Dreyer 1834—47.
Conrad Balthazar Theodor Fogh 1847—86.
Niels Christian Armose Poulsen 1886—1893.
Peder Nielsen 1893.

1471 nævnes Joh. Hvidsen, Præst i Thyringh.

Hr. Peder Hjul, der er nævnt foran S. 60, var af Adel, det samme sagdes 1766 at have været Tilfældet med hans Efterfølger Hr. Jens Krabbe. Hr. Peder Hjul tog 1560 Lavhævd paa Præstegaardens Jorder.

Hr. Jens Krabbe og hans Kapellan Hr. Mads, der boede i Heldum, stævnedes 1591 af Jørgen Friis til Vaskjærgaard, fordi sidstnævnte efter Bispens Befaling ikke paa Bandssøndag havde ført Band over Markskællet til Stjernborg Mark, som var bortpløjet, og det uagtet han dog havde bandført for andre tilbørlige Sager, og Jørgen Friis mente, at dette netop var Bandsgærning.

Wilse fortæller[63]), at han fra sin Barndom mindedes en Præst i Tørring, hvilket maa være Wadum, der i mange Aar var blind, hvorfor hans Døtre maatte læse hans ældre Prædikener op for ham, som han saa holdt om Søndagen. Senere kendte Wilse en Præst her (sandsynligvis Thorup), om hvem han skriver, at han var „af god, sund Forstand, derhos af Indsigt i det juridiske, saa mange konsulerede ham, indtil han for en paakommende Svaghed rejste til Kjøbenhavn forat konsulere Doktor Piper (kgl. Livlæge), med hvilken Svaghed en Huskone i Nærheden af Præstegaarden havde forhexet ham, og han døde af denne indbildte Sygdom."

Harboøre Sogn.

Harboøre var forend Gennembrudet af Agger Kanal mod Nord landfast med Thy, hvorfra det skiltes ved et Pæledige, og en Vej gennem Tangen forbandt Landene norden for Limfjorden med dem sønden derfor. Denne Landevej var af stor Betydning, navnlig som Driftsvej for Stude fra Thy til Husum Marked, og kunde endnu benyttes nogle Aar efter Gennembrudet 1825, der i de nærmest følgende Aar syntes at ville sande til igen Ved dette blev den sydligste Del af Agger Sogn, Thybo Røn, landfast med Harboøre Sogn, men skilt fra det øvrige Thy. Harboøre Sogn har Vesterhavet langs sin vestlige Side, mod Øst Limfjorden, der østen for Kirken gaar igennem Sognet og adskiller Plet fra det øvrige ved et smalt Sund, der senere udvider sig til et bredt Nor, der ved et Afløb er forbundet med Søerne Nørre-, Mel- og Sønder Vese og derfra med Ferring Sogn. Den nordligste Del af Sognet er en smal Tange, men udvidet ved Harbo Røn.

Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{2}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 5859 Tdr. Land, Hartkorn 81 Tdr. Jorderne ere lave og flade, saa selv de højeste Punkter kun ere faa Fod over Havfladen.

I alt i Sognet 289 Gaarde og Huse, deraf 142 med Hartkorn, med 1594 Indbyggere (1880: 1296, 1860: 1193, 1840: 1213, 1801: 958).

Der findes ikke en eneste Gravhøj i det lave og flade Sogn, der er hævet Havbund tilligemed den nordlige Del af Hygum Sogn. Det vil dog ikke være mærkeligt, om man i flad Mark kan finde Begravelser fra Jærnalderen, thi den Tid, da Havet gik her, ligger vistnok forud for denne; idet Harboøre allerede midt i det 13. Aarh. vistnok ikke var ganske ubetydeligt, maa den første Bebyggelse ligge tilbage i Hedenskabets Tid.

Da Harboøre Sogn fra Oldtiden har været adskilt fra Naboerne ved Vand, har det udgjort et Landskab for sig, ligesom det var et særskilt Birk, men det har dog været regnet til Skodborg Herred. Saaledes siges i Indberetningen 1638: „Harboøre Sogn og Birk, endog det ligger mesten ganske vesten for Vandfuld Herred og er annexeret til Engbjerg i samme Herred, dog har det af Arilds Tid været regnet til Skodborg Herred.“ Beboerne af Harboøre, der vistnok fra meget gammel Tid har udgjort et særligt Retsomraade, betegne endnu Naboerne som Folk „fra Herrederne“. I Valdemars Jordebog 1231 nævnes Harboøre ikke, men under Skodborg Herred nævnes som tilhørende Kongen et Skipen med 42 „Havner“, hvilket Niels Slet havde. Dette vil sige, at der her udrustes et Skib til Leding med en Besætning af 42 Mand, og da 3 Mark Guld i Jord udrustede 1 Mand, hørte der 126 Mark Guld til at udruste et Skib. Som det ses ovenfor S. 67, er en Mark Guld over 2 Tdr. Hartkorn, saa der skulde omtrent 300 Tdr. Hartkorn til at udrede et Skib,

hvilket er over det 3dobbelte af Sognets nuværende Hartkorn, men Ødelæggelserne af Hav og Sand have været saa store i de sidste 300 Aar, at Skatteevnen stadig er aftagen. Da Harboøre da var Krongods, kan der ikke være ment andet end dette med disse 42 kongelige Havnebønder.

Aar 1255 skødede Kong Kristoffer den Første „Harthboøræ“ til Ribe Bispestol[64], og Landet forblev Bispestolens Birk til Reformationen, da det lagdes under Bøvling Len; siden kom det under Rysensten Baroni. Medens den nordlige Del kaldes Langøre, er det den sydlige Del, den brede Strækning mellem Limfjorden og Noret, der hedder Harboøre: Øre kan vel betyde en gruset Strandbred, men oftest er det Ligheden med det menneskelige Øre, der fremkalder Navnet. Harboøre betyder Øret paa Harboernes Land. En Harbo er en Beboer af det Landskab, der i Oldtiden hed Hard (islandsk Hörd), og som senere hed Harsyssel.

Limfjordstangen er den videnskabelige Benævnelse paa den 4⅕ Mil lange Strækning fra Silkjær Bakker norden for Agger og til Ferring Sø, der kun ved en smal Landtunge er skilt fra Vesterhavet, men almindelig er Limfjordstangen kun den Del af nævnte Kyststrækning, der mod Øst grænser umiddelbart til Limfjorden. Ved geologiske Undersøgelser er det godtgjort, at Limfjorden engang har været aaben mod Vesterhavet med en Munding paa 3—4 Miles Bredde og over 50 Fods Dybde, men at den nordligste Del af Jylland i en forhistorisk Tid har

hævet sig mindst et Par hundrede Fod. Den dybere Del af det store Gab er først udfyldt med sandet Klæg indtil c. 25 Fod under daglig Højvandslinie paa Grund af den mindre Bevægelse, der har været i det dybere Vand, og efterhaanden bundfældtes finere og derefter grovere Sand med Sten, som kan afsættes selv paa Steder, hvor der hersker en voldsom Bølgebevægelse.

Da Mundingen var bleven noget indsnevret ved Hævningen, fremkaldtes Tangen efterhaanden af en forenet Virkning af Havets Bølgebevægelse og Strømningsforholdene, idet der først dannede sig Smaaøer, hvorpaa Harbo og Thybo Røn tyde, idet Røn (oldnorsk hraun) betyder en stenet Holm, af hvilket Navn netop flere Grunde findes her norden for Skodborg Herred. Disse to Rønner, der begge danne en Udvidelse af Tangen, ere formodentlig de første Øer, om hvilke saa siden Sandet har samlet sig. Ellers ere Navnene paa Tangen ikke gamle med Undtagelse af det forsvundne Bollum i Agger Sogn, der formodentlig er oprindelig Balgum af Balg, et ophøjet Sted.

Tangen har sikkert en Tid været meget bredere. Henimod 3 Fjerdingvej vesten for Ferring Sø kan man i nordlig Retning i Havet følge et stort Stenstrøg, der mod Syd har en Bredde af c. 600 Alen og mod Nord bliver bredere, bestaaende af Flint og Kampesten, men paa en halv Fjerdingvej ud for det nuværende Udløb er afbrudt. Denne Stensamling antages for den gamle Kystlinie, og det maa være

utvivlsomt, at Bovbjerg i sin Tid har været en Bakke inde i Landet, hvis Fod Havet efterhaanden har nærmet sig og siden udhulet, idet saadanne Lerbanker som oprindelig Havkyst ikke stemme overens med Vestjyllands Natur. Førend Oversvømmelsen 1717, men dog ogsaa senere, var her paa Tangen gode Enge langs Limfjorden, og man vil ogsaa have fundet Træer i Vesterhavet udenfor.

Tangens og i det hele Harboøre Sogns Opdukken af Havet ligger sikkert langt forud for den historiske Tid. Navnet Limfjord er meget gammelt og viser, at den har været lukket mod Vesterhavet i en fjern Tid, men dette har ikke udelukket, at Havet af og til har brudt igennem, om det end har været sjeldnere i den Tid, da Tangen var henved en Mil bred. Fra Midten af det 16. Aarhundrede høre vi derimod om gentagne Gennembrud.

Om der er sket noget Gennembrud 1550, da Præsten flyttede til Engbjerg, vides ikke, men i alle Fald har Sognet da lidt meget af Vand og Sand. Den lærde Bonde Peder Dyrskøt i Vendsyssel, hvis Fader var født i Vandfuld Herred, skriver: Især indbrød Havet i Fjorden 1566 imellem Agger ved Vestervig i Thy, 1 Mil fra Harboøre Kirke, Nytaarsaften og gjorde et stort Gab eller Munding 14 eller 16 Alen dybt, saa mange Folk i en Hast led en stor Skade paa Korn og Foder, Kvæg og Bæster; Vandet gik nemlig over hele Sletten, og Folk har sagt, at Aalborg fik da ogsaa flux Skade nede ved Stranden. Og dette stod saaledes 12 eller 14 Aar,

til det blev af Havet igen tilskyllet og stoppet med Sand. Men 1586 brød Havet ind igen, og det stod nu 7 eller 8 Aar, før det blev tilstoppet. 1615, den første December, under Harboøre Land, 1 Mil fra Harboøre Kirke ved Langør Vejle, gjorde Havet et Indbrud i Fjorden, som dog strax efter igen blev tilskyllet med Sand og gjorde ikke saa stor Skade[65]).

I Begyndelsen af det 17. Aarhundrede skrev Lyskander, at Limfjorden løber ned for Lemvig og op igen mod Vester hen op mod Egebjerg saa nær ved Havet, at Søen i stærk Storm skyller over og flyder ind i Fjorden[66]).

Da Havet havde brudt Hul 1624, erklærede Bønderne, „at samme Hul med Tiden ved Sand, som af Havet udi streng Storm og Guds Vejrlig saa vel som ellers ideligen indskydes, udaf sig selv skulde kunne dæmpes og tillukkes, som de og berette med forrige Indbrud tilforn at være sket". Nogle Maaneder efter Gennembrudet var Hullets Dybde mod Havet og Fjorden ogsaa kun 2½ Alen.

Da Harald Haarderaade Aar 1061 var indelukket i Limfjorden med sine Skibe, fortælle Sagaerne, at han trak dem over en Landtange, der siden kaldtes Haraldseid, og dette har man fremført som Vidnesbyrd om, at Landtangen ved Harboøre den Gang var lukket. Dette er imidlertid intet Bevis, thi Navnet Haraldseid findes ellers ikke, og er endog næppe dansk, da den gamle danske Benævnelse for en Tange var Drag, medens Haraldseid er et Paafund af den islandske Sagaberetter; des-

uden er der næppe Sandsynlighed for, at Harald vilde have vovet sig saa mange Mil igennem Limfjorden, naar han kunde komme ud ved Bust eller andre Steder ved Han Herreds Kyst. Lige saa lidet Bevis er der for, at Limfjorden til Stadighed har været aaben mod Havet 25 Aar efter. Aar 1086 vilde nemlig Kong Knud den hellige gøre Tog mod England og havde derfor ladet Flaaden samles i Limfjorden, hvilket udtrykkelig siges af Saxo, der bemærker, at her var den korteste Vej til Vesterhavet. Saxos Samtidige Svend Aggesen, der ligesom han skrev 100 Aar efter Begivenheden, beretter, at Flaaden samledes i Humla, som den Tid var en Havbugt, og som maa være en af Vigene omkring Humlum Sogn. Der er nu ingen Tvivl om, at Flaaden samledes i Limfjorden, der af Kong Knuds Samtidige Ælnoth kaldes „den vestlige Havn", eller om at Saxo og Svend Aggesen troede, at der var Udsejling, medens de nok vidste, at der i deres egen Tid var lukket, men har der været Aabning, har det kun været efter et Indbrud fra Havet, medens paa den anden Side Knud ogsaa, som Datidens Skik var, kunde lade Skibene trække over Land, hvad han selv 12 Aar i Forvejen havde ladet gøre et andet Sted. Da der ikke blev noget af Toget, have Historieskriverne ikke kunnet meddele noget om Sejladsen, og videre Strid herom bliver saaledes temmelig ørkesløs[67]).

Af andre Gennembrud var det i Slutningen af 1623 eller Begyndelsen af 1624 mærkeligt. I Bøv=

ling Lens Regnskab findes følgende Post: Kgl. Majestæts Missive af 6. Marts 1624 er Iver Juel, Knud Gyldenstjerne Axelsen, Anders Friis og Oluf Parsberg til Hænde kommen, formeldende, at de med forderligste dem til Harboøre skulle begive og der flitteligen forfare, med hvad Middel, om Gud vil give Lykke til, den Hul, der sammesteds ved Havflod er igennembrudt, bekvemmelig og bedst kunde stoppes, hvortil de en Person fra Landte Holsten eller de Steder, som paa saadant god Forstand haver, skulde lade hente, saa har Iver Juel Hr. Gert Rantzau Statholder om en saadan forfaren Person tilskrevet, og paa det samme Indbruds Lejlighed des flitteligere kunde blive erfaret, har Hr. Gert Rantzau fremstillet tvende Personer, og da de samme Huls Lejlighed udi forskrevne gode Mænds med Fleres Overværelse flitteligen havde beset, ere de strax paa deres Hjemrejse igen affærdigede. For samme deres Umage, Vandring og Besværing er dem betalt 24 Rdl.

Denne noget bratte Ende har sin Forklaring i den endnu bevarede Kommissionsforretning[68]), der er dateret Sønder Vinkel 20. April 1624.

De 2 Ditmarskere Broder Paysen og Laurens Gadbersen undersøgte Hullet og fandt det 500 Favne (3000 Fod) langt, 80 Favne bredt mod Limfjorden, 38 i Midten og 30 mod Havet, hvoraf ses, at det allerede var meget tilsandet. Til at stoppe Hullet forlangte de 3000 Læs Ris, 500 Læs Halm, 4000 Lægter, 500 „Veltingpæle" af lange runde Sparrer, 4000 Bundt Halmsimer foruden 600 16 Alens

Fyrretræ og 1500 savede Brædder til et Bolværk, 24 Holstenere, som vare vante til saadant Arbejde, 160 Karle, hver i 8 Dage, 700 Vogne hver Dag, til Arbejdet blev færdigt, til at age Jord, Sand og deslige, og til at lønne de 24 Holstenere kunde de de ikke have ringere end 2000 Rdl.

Dette blev Kommissionen for stift, og derfor bleve de Fremmede strax hjemsendte. Hullet var midtvejs mellem Agger og Bovbjerg 1½ Mil fra hvert Sted; det maa vel altsaa have været mellem Nørre Langøre og Langerhuse, hvor Videnskabernes Selskabs Kort betegner en Banke Mindesbjerg, der maa have Navn af Mindet, Udløbet. Da Kommissionen paa Strækningen mellem Agger og Bovbjerg intet fandt til at dæmme med, men kun idel Sandbund og Flyvesand, ej heller i den Egn paa mange Mile Skov eller Krat og det ej heller syntes muligt, at Bønderne kunde gøre saa mange Vognægter, som forlangtes, og da Digemestrene ej heller vilde indestaa for, at der jo paa ny kunde ske Gennembrud der eller andre Steder, saa stolede den paa de omkringboende Bønders Udsagn, at Hullet vilde tilsande af sig selv.

Dette skede ogsaa, thi den Beretning er vistnok rigtig, at i den kejserlige Krig 1627 red de fjendtlige Tropper til Thy over Harboøre[69]), samme Vej, som Svenskerne senere gik 1644 og 1658. Arent Berntsen beretter 1656[70]), at „Vestersøen" for nogle Aar siden havde brudt ind i Limfjorden og gjort den salt, „hvorover saadan stor Mængde Gedder, Karper,

Brasen, Helt, Aborrer og deslige, som den tilforn var rig af, skal være blevne døde og ved alle Strandbredder opskyllede, at man paa nogle Hundrede Vogne ikke har kunnet dem bortage. Og er siden den Tid forskrevne Slags Fisk ikke udi Limfjorden tilgaaet, men alene Flynder, Aal, Hvilling, Torsk, Sild og andre Strandfiske, som ogsaa ikke ringe, men højt ere at agte." Dette Gennembrud var vistnok det sidste førend 1825.

Juledag 1717 var en streng Dag for Harboøre. Præsten Hr. Thomas Grove skriver 2. Juni 1718 om „den store og ubodelige Skade, som Harboøre Sogn led sidst afvigte Juledag ej alene af den forfærdelige Vandflod og Havets Overgang, som ganske oversvommede samme Sogn, at det for menneskelige Ojne syntes ikke en Sjæl at kunne blive reddet, havde ikke den naadige Gud af stor Medlidenhed udfriet Indbyggerne af deres Sjæls Angst og store Livsfare, de vare udi bestædte, idet Stormen omsider blev noget forlindret, men endogsaa af den kontinuerlige Sandflugt udi dette Foraar er vorden tilføjet, hvorved alle Indbyggerne paa Sognets vestre Side paa deres Boliger, Agre og Enge ere i Bund og Grund ruinerede til deres Herskabs og min deres Sognepræsts store Skade og Indkomsters Formindskelse"[71].

I Maj blev der foretaget en Synsforretning, hvori det hedder om Nørre Langøre, at der var 4 Afbyggere; „befandt vi alle Beboernes Huse ruinerede, og Havet havde til vester for deres Boliger

brudt igennem, saa Mændene et Par Bøssestud til synder har Havet og en liden Sandbakke. Næst afvigte Marts Maaned anfaldt en Sandflugt ligesaa hæftig som Havgangen, som øjensynlig er at kende af de grulig mange Sandbanker, som om imellem Husene have lagt sig, saa deres ganske Ejendom af Agermark, Engbund og Udbrift er overlagt og fordærvet af Sandflugt og Havløb, som har drevet en Del af Bjergene ned over Marken, saa vi ikke kunne anse, at nogen Ager efterdags kan være tjenlig til Pløjen og Saaen eller give nogen Afgrøde; af Engen er der intet, som kan tjene til at føre Hølee paa, og Udbriften er i lige Maade ruineret, saa Stedet anses af os som et øde og forstyrret Sted."

Det hedder videre: „I Langerhus bor en Del fattige Husfolk i nogle Hytter, Jorden befindes alsammen ruineret og overlagt med Sand, Sten og Grus, deres Huse og Hytter staa paa farlige Steder, af Aarsag ingen Klitbakker findes til vester, men alt af Havgangen er bortført og nedlagt over Landet". Om flere Steder i Nærheden skrives: „Naar Efterhøst kommer, og Vejr og Vind begynder at rejse sig, er det umuligt, at Husene der kunne blive staaende, saasom der findes aaben, slet og jevn Plads fra Havet og lige over til Gaarden." Om en anden Gaard skrives: „Kunne vi ej se eller fornemme, hvor hans Agermark eller Grønjord har været, saasom det laa i bare Sandbakker og ikke saa meget nogensteds beholden, som et Lam kunde sættes paa en Dag til Græs, foruden ere Husene af Vand-

floden ruinerede, saa de ej længer kunne blive bestaaende."

En anden Gaard er „overknogen med Havsand i Sandflugten, saa Sand en Del Steder findes at gaa op til Taget, deres Marker saa godt som jevnede og med Sand opfyldte. Paa nogle Agre have de prøvet, om der kunde avles lidt Havrefoder til et Par Bæsters Underholdning om Vinteren, men det er ikke at vente, Jorden har faaet altfor tykt Lag af Sand og Stengrus, som med Ploven er nedvendt, og lidet opkommet, som kunde anses at være af den forrige Slags Muld".

Og saaledes vedblives; hele Sognet var mere eller mindre ødelagt, derimod lede Sognene søndenfor mindre. Det hedder i Slutningen af Synsforretningen: „Ellers findes i Sandhed mange (desværre) flere af Landets (Harboøres) Indbyggere, hvilke have taget mærkelig Skade baade paa lidt ringe Rug, som i Ryggen af Agrene var saaet og af Havgangen bortskyllet, saavel en Del deres grønne Jord og Udbrift af Sand er fordærvet. Tilmed siden ere Landets Beboere saa godt som i største Livsfare, naar Vinteren igen tiltager og Storm og Havet rejser sig af Sydost og falder saa derefter til Vester, at det overdriver og falder altfor meget ind og over Landet, formedelst saa ringe Beskærmelse er for Landet, at de fleste Klitbakker ere bortdrevne og mange aabne Sluser fra Havet „sigle" ned paa Stederne"[72].

Nyaarsnat 1720 blev hele Harboøre overskyllet af Havet, uden at der dog meldes om Gennembrud.

Saadanne Oversvømmelser kendes ogsaa fra ældre Tider; saaledes udstædtes 9. Okt. 1572 kgl. Befaling til Adelsmændene Jens Spend, Gregers Ulfstand, Jens Grøn, Malte Jensen, Christiern Juel og Ludvig Munk, at da Kronens Gods paa Harboøre var fast fordærvet af Vand, at Bønderne ikke formaaede at udgive deres sædvanlige Landgilde, skulde de undersøge Skaden og sætte Landgilden, eftersom Ejendommene kunde taale. At Harboøre engang har været god Agerjord, ses af, at naar Havet har skyllet Sand bort fra Stranden, finder man dybt under Sandet Plovfurer og Hestetrad.

Efter en Oversvømmelse 1818 indtraf Natten mellem 3. og 4. Feb. 1825 en voldsom Stormflod, under hvilken Havet næsten gik over hele Tangen fra Agger til Vejlby ud for Ferring Sø, Tangen blev gennembrudt, og Klitterne derpaa bortskylledes. En ny Stormflod Natten imellem 27. og 28. Nov. samme Aar fremkaldte et nyt Gennembrud og dannede den saakaldte Agger Kanal foruden en anden Rende, men denne tilligemed de i Feb. dannede lukkedes snart af sig selv. Ogsaa Aggerkanalen tilsandede, saa man i Begyndelsen af Trediverne kunde komme over den til Vogns, men senere udvidedes Gennemløbet, og 1834 gik det første Skib igennem. Ved Stormfloden i Jan. 1839 forstørredes Løbet, og da bortskylledes Resten af Klitterne mellem Agger og Rønland, ligesom der dannedes et nyt Løb for den store Kanal og et andet norden derfor paa 300 Alens Bredde, der efterhaan-

den vandrede mod Syd og nogle Aar efter lukkedes. Ved Stormfloden 1839 gik der ogsaa Hul paa Tangen mellem Havet og Ferring Sø, men dette saakaldte Ferring Minde lukkedes af sig selv efter et Aars Forløb.

Aggerkanalen havde 1849 opnaaet en Bredde af ca. 1400 Fod og kunde i nogle Aar passeres af Dampskibe, saa der oprettedes Fart paa England, men efter en stadig Tilsanding lukkedes den 1874. En Stormflod 1862 gennembrød Tangen paa 2 andre Steder, nord og syd for Kanalen; den nordlige lukkedes igen, men den sydlige, mellem Aggerkanalen og Thyborøn, udvidedes mere og mere, og 1868 kunde Sejlads begynde gennem denne, den saakaldte Thyborøn Kanal, medens hvert Spor af Aggerkanalen allerede 1877 var udslettet. Thyborøn Kanal holdes nu aaben ved Opmudring og er farbar for Skibe.

1868 ødelagdes Nørre Langøre med dens frugtbare Jorder og Enge, og Beboerne af Sønder Langøre truedes saa stærkt af Havet, at de fik Statens Understøttelse til at flytte længer mod Syd. 1868 gennembrødes igen Tangen ved Ferring Sø, hvorved Fiskeriet i denne ødelagdes, ligesaa 1874, men Hullerne lukkedes Aaret efter.

Ogsaa Kystlinien har lidt overordentlig, saaledes at Tangen er vandret mod Øst; den ligger nu paa det Sted, hvor der for 100 Aar siden var Vand, og sønden for denne er der, forend Anlægget af Høfder, bortskaaret betydelige Stykker, ved Bov=

bjerg enkelte Aar 10 Alen. I de sidste 70 Aar har Havet bortskaaret c. 300 Alen af Harboøre. Pastor N. K. A. Poulsen har meddelt efter en gammel 75-aarig Mands Udsagn, at et i hans Ungdom strandet Skib, der laa lige i Havstokken, nu ligger saa langt ude, at Fiskerne lægge deres Garn indenfor dette Vrag. I ældre Tider laa der et stort Stykke inde i Landet den saakaldte Hollænderhøj, men nu er dens Plads langt ude i Havet. Den skulde have Navn af, at der for mange Aar tilbage kom en Dreng (en „hollandsk Prins") sejlende i Baad, forende en Pose Penge med sig, og paa Landjorden blev han dræbt af en Harboørebo, Christen Mærsk, der tog hans Penge, men han maa dog have tabt nogle af dem, thi indtil den sidste Tid har man jevnlig fundet Guldmønter paa Stranden ud for Højen. Christen Mærskes Gaard maatte siden flyttes paa Grund af Spøgeri. Formodentlig er dette Sagn opstaaet af Navnet Hollænderhøj og Fundet af Guldmønter.

Ved Bortskæringerne af Havet ere Klitterne for en stor Del blevne bortskyllede og erstattede med Sanddiger, beplantede med Marehalm, men alligevel er navnlig det nordlige Harboøre — Langøre — meget udsat, da det ligger lavere end Havet og kun er skærmet mod dette ved et Sanddige. Nu hjælper det en Del, at der er blevet anlagt Høfder langs med Kysten, idet disse bryde Strømmen, der derved hindres i at skære bort af Landet.

Mod Øst er Harboøre blevet omgivet af en Dæmning, saa Havet, naar det presses gennem Kanalen ind i Fjorden, ikke ad den Vej kan komme til at overskylle Landet; men kommer Oversvømmelsen umiddelbart fra Havet, f. Ex. ved Gennembrud af et Dige, saa er Stillingen derved saa meget farligere, da Dæmningen mod Øst møder for Vandet fra Vest. Paa Thyborøn har der for flere Aar tilbage været 25—27 Huse med mindst lige saa mange Køer (hvert Hus skal have haft 1—2 Køer); nu er der paa Thyborøn kun 12—14 smaa Huse; men der er ikke engang Græsning til et Faar. Man har alligevel 1 Ko derovre — „Baronen" kaldet —, og af den skal hele Thyborøn forsynes med Mælk. Thyborøn ligger meget udsat for Havet, og Beboerne have derfor faaet en Sum Penge af Regeringen for at kunne flytte bort og bosætte sig andre Steder; men foretrak de at blive — hvad man forresten ønskede, for at de kunde være tilrede med Hjælp i Tilfælde af Stranding —, maatte de alligevel faa Pengene, og de foretrak det sidste; men de have i Almindelighed Baade liggende beredte, for at de under en mulig Oversvømmelse kunne sejle bort fra det farlige Sted.

Efter at Klitterne paa Tangen helt vare forsvundne, gik Havet over Tangen selv ved mindre Stormfloder, og efterat der i Slutningen af 1873 og Begyndelsen af 1874 var sket betydelig Skade, nedsatte Indenrigsministeriet under 23. Febr. 1874 en Kommission til at undersøge Forholdene, bestaa=

ende af Hofjægermester Thygesen, Etatsraad Carlsen, Kaptejn R. Carstensen, Fyringeniør Grove, Proprietær N. B. Breinholt og Folkethingsmand Aaberg samt senere Professor Johnstrup og Oberst H. O. Glahn. Disse afgave 1883 en Betænkning, forsynet med mange Bilag, Tegninger og Kort, hvori der findes righoldige Oplysninger om Forholdene. Kommissionen gav Anledning til Anlæggelsen af Hofder, de første ud for Ferring Sø, senere for hele Strækningen, og til Opførelse af beskyttende Diger.

Da Harboøre var et Birk, var det delt i 4 Fjerdinger, Riskjær, Vejlby, Lilleøre og Langøre. I Bøvling Lens Jordebog 1596—97 opføres i Sognet 135 Skatteydere, i Matriklen 1683 optegnes 95 Gaarde og 50 Husmænd, altsaa 145 Skatteydere, hvoraf det ses, at Sognet kun er tiltaget lidet i de 100 Aar. Skatten af Landet var 1646 15½ Rdl. 1½ Ort 3 Sk., 2779 Hvillinger, 2461 Sild og 3 Snese Aal, men med Hensyn til andre Skatter udsiges det i Lensregnskabet for 1651: „Harboøre Birk har formedelst Landsens Armod altid været forskaanet med halv Skat lige med Ugedagstjenere" (hoverigørende Bønder). Præstetienden var som Følge af det ringe Agerbrug kun lille, hvorfor, som der staar i Lensregnskabet for 1631, Kongetienden af Arilds Tid havde fulgt Kirken og Præsten i tvende Parter for Landets Armods Skyld.

I Slutningen af samme Aarhundrede, da hele Danmark var i Armod, skrives 1678 om 35 Per-

soner, at de ere „en Hob fattige Folk, som sidde udi nogle Jordhytter, have hverken at bide eller brænde, uden hvad de ved Bettelstaven kunne fortjene.“

1769 omtales som Skilsmisse mellem Aalborg og Ribe Stift en gammel Grøft norden for Nørre Langøre. Da gives der følgende Opregning af Ejendommene i Sognet: Nørre Langer 8 Gaarde og 4 Huse, Harbo Røn 2 Gaarde og et lidet Bol, Langerhus 39 Huse og et lidet Bol. Nærmere ved Kirken ligge adskillige Gaarde vidt splittede fra hinanden, saasom Trillingsgaardene, Kolisgaardene, Sandsgaard, Brunsgaardene, Hov, foruden adskillige andre smaa Steder, hvilke have ingen særdeles Navne. Stavsholm ligger tæt vesten for Kirken og er det fornemste af Harboøre Land, 7 Gaarde og 1 Hus hist og her splittede fra hverandre. Tæt sønden for Noret ligger en enlig Gaard Sandholm. Noget til sydvest for Kirken ligger den Del af Landet, som kaldes Tøt, 18 Huse foruden Skolehuset. Lige til sønder derfor Drumsgaardene, Kristgaardene, Mullerupgaardene foruden adskillige andre Gaarde og nogle faa Huse, som ingen særdeles Navne have, men lidt til Øster for disse Gaarde findes en temmelig vid Plads, kaldet Egholm, hvorpaa 4 Husmænd. Længer til sønder ligger Vejlby, 12 Gaarde og 5 Huse, og sydvest derfor Lilleør, en liden Gaard og 4 Huse.

Om Harboøre skriver J. N. Wilse 1776[73]): „Indvaanerne adskille sig fra deres Naboer ved en

Enfoldighed i Sæder, som er kommen for Ord, ligesaa ved deres besynderlige og grove Udtale, de bruge hvide Vadmels Trojer og sorte Buxer, have kun nogle elendige Huse mellem Sandbakkerne, og deres sorte Faar og saa Koer finde der kun tyndt Græs. De have desuden intet blivende Sted paa Jorden, da de svomme omkring paa det vilde Hav i deres skrøbelige Baade, hvorfor man og kalder dem Havgasser, dog fiske de og paa Limfjorden, hvorfor de have visse Privilegier ligesom og Agerboerne, for nogenlunde at erstatte dem det, deres Agerdyrkning har lidt ved Havets Oversvommelse og Sandflugt. Deres Fisk sælge de vindtørret paa Vestervig Marked og ellers overalt her omkring. Naar fremmede Skibe strande, ere de og derved i fuldt Arbejde; alle Søfarende frygte for denne Kyst. De fleste Billedhugger-Sirater, man paa Vesterkanten af Jylland ser ved Hus- og Have-Porte, ere Stykker af strandede Skibsspejle. Paa Auktioner over strandet Gods kan man for en Spotpris undertiden købe Spænder, Knapper, Foldeknive osv., stundum i Skæppevis. En fattig Bonde tilbød mig paa Vejen Kaffebønner for Halvdelen af den gangbare Pris. Havet opstyller mange skønne Stykker Rav paa Stranden. Det største Stykke heraf, som jeg har set, vejede 28 Lod og blev præsenteret højsalig Dronning Lovise (Frederik V.'s Dronning). Man har og fundet Stykker her med indsluttede andre Ting, ja Dyr, f. Ex. en Naalefisk, en liden

Flynder af en Tommes Bredde, en Edderkop, en Draabe Vand" osv.

I en anden samtidig Beretning skrives: „Folket er fattigt, nærer sig af Fiskeri. Deres Huse ere mesten Jordhytter, der ere byggede noget højt for Havets Oversvømmelses Skyld om Vinteren, og derfor kan der ikke heller voxe Korn, og siden Folkets Tilstand er saa slet, have de Frihed at gaa op om Sommeren i Limfjorden med deres Baade at fange Aal med deres Pulsvaad ved Hvalpsund, fornemlig ved Lovns i Gislum Herred"[74]).

Som det hedder i Indberetningen 1638, er Harboøre „begavet med en herlig Fiskeri, om Vinteren med Sildefiskende, om Sommeren med Krogfiskende". Om dette Fiskeri skrives 1769: Af Havet fiskes med Angler og Kroge Torsk, Langer, Hvilling, Skader, adskillige Slags Flynder, saasom Hvarre, Skulder, Tunger, Aborrer, Gedder, Orreder, Sild, Smelt og Aal, som fiskes fra S. Hans Dag til Bartholomæi Dag med de saakaldte Pulsvaad, hvilke Fisk sælges dels tørre, dels saltede i Aalborg, Ribe, Nykjøbing, Løgstør og andre Steder ved Fjordkanten.

1568 vare Harboøre Fiskere komne i stor Forlegenhed, idet de havde fisket paa Nørre Vosborgs Forstrand. 51 af dem maatte forat blive fri for Tiltale udstæde følgende Forpligtelse: Vi efterskrevne Mænd og Svende paa „Horbørre" gøre vitterligt, at vi ikke skal komme i ærlig og velbyrdig Fru Jytte Podebusk til Vosborg hendes Forstrand, saa vidt som hendes fri Hede rækker, og ikke har vi fattige

Mænd paa „Horbør" været der, og aldrig skal vi komme der at slaa med Pulsvaad, og i hvor som den gode Frue hendes Folk kan stande og enten i Hede, Forstrand eller Ris, det saa vidt som den gode Frue hendes fri Hede rækker, da skal vi have forbrøt Skib og Garn, uden saa sker, at Guds Vejrlig trænger os derhen i vor Nød, og beder vi fattige Mænd eder for Gud hans Skyld og for den Magt, Gud allersommægtigste har undt eder, at I hjælper vi fattige Mænd til det bedste, vi skal være Eder til Villie af vor fattige Formue; Kære Fru Jytte Podebusk, være vi fattige Mænd ikke anfæld i denne Sag, saa vi skal int komme i Løn-fyouer*) at slaa med Pulsvaad, saa vidt som eders fri Hede rækker og har kgl. Majestæts Dom paa, som vi have spurgt, I har[75]).

1528 havde Harboøre Fiskere Strid med Aggerboerne om deres „Forstrog", hvorom der har været adskillige Brevskaber[76]).

8. Avg. 1587 fik Lensmanden paa Bøvling kgl. Befaling, at da Kongen gærne vilde have til sit Bord nogle af de smaa „Pillrocker", skulde han efterhaanden sende nogle deraf, ligesom hvis der i Lenet kunde tilvejebringes god Sundmage eller anden slig tør Fisk.

Om Afsætningen af Fisk i gamle Dage udsige 2 Tingsvidner fra Vandfuld Herred for 1620 og 1621, „at der tidt og ofte, naar Fiskeri ganger her

*) Dette maa være et gammelt Navn paa Nissumfjord.

udi Egnen, da ligge Vognmændene og Drivere af adskillige Byer og Steder her ved Fiskerlejer ved Lemvig By og allevegne og der betinge og opkøbe største Parten af hvis Fisk, der tages, og ligge der og tørre det og saa bortføre, saa forskrevne Lemvigs Borgere saavel som Bønderne og Almuen der omkring have der stor Skade udaf og tidt og ofte for sligt Fremmede deres Køb ikke kunne bekomme nødtørftige Fisk til deres Gaardes og Huses Underholdning".

Ligesom Lemvigerne havde ladet disse Tingsvidner optage, optog de ogsaa et af 9. Okt. 1619, „at Borgerne af andre Købstæder drage did til dem udi Herredet, saavel de næste omliggende Sogne ved Lemvig som udi andre Sogne, og sælge dem og Bønderne Humle, Klæde, Lærred og andre Købmandsvarer og igen købe af Bønderne Smør, Flesk, Huder, Skind, Talg og andre Varer". Lemvig havde vel 3. Marts 1607 faaet Bevilling paa én Torvedag i hver Uge, men denne var ikke efterkommet, hvorfor de søgte samme Frihed, som Varde havde, paa Eneret til al Handel i 2 Miles Afstand, hvilket bevilgedes 31. Dec. 1621[77]).

Da Bønder og Almuen i Skodborg Herred led stor Mangel paa Bygningstømmer paa Grund af den lange og besværlige Sejlads til Lemvig, hvor de maatte betale dobbelt saa dyrt, som de kunde have ved Stranden, og endda var der undertiden intet at faa i Byen, da der var 14—16 Mile til Skoven, tillodes det 21. Jan. 1688 at sejle med Sandskuder fra Bovbjerg og Harboøre til Norge

med Korn og andre uforbudne Varer og derfra hente Tømmer, dog maatte de kun udskibe deres Varer i Norge og skulde fortolde deres Returfragt i Norge og Thisted.

Man skulde tro, at det afsides Harboøre ikke meget har været udsat for Overlast af fjendtlige Soldater, men førend Gennembruddet af Tangen gik Landevejen til Thy og Vendsyssel her igennem, hvorfor man netop her var udsat. Efter det kejserlige Indfald 1627 udsiges i Lensregnskabet, at der ikke var saaet og Fiskeredskab og Baade vare for største Delen borttagne, saa man saa godt som slet intet havde fisket.

• Ang. Tilstanden efter det svenske Indfald 1644 hedder det i en Indberetning 1645[78]): Harboøre Birk og Sogn er Ugedagstjenere til Bøvling Slot, og formedelst samme Birk ligger i Sandflugten mellem Havet og Fjorden, er en stor Part Ejendom af Sand og Vand fordærvet. Sognefolket har en ringe Avl og ungefær halve Parten slet ingen Avling, men nærer sig af Fiskeri, og eftersom det ligger paa en Pas, som Fjenden stedse har haft deres Durchtog igennem fra Harsyssel til Thy og fra, ere de fattige Folk tidt og ofte blevne udplyndrede og ilde medhandlede. Derforuden have de givet stor Kontribution og Pengeskatter, haft stor Indkvartering og synderlig af den strenge Vagt, Fjenden der holdt Nat og Dag, hvorudover deres Heste, Hopper, Fæ og Kvæg samt anden Formue dem blev frataget og afplyndret, saa at fleste Parten Sognefolket fordi

(derfor) er meget forarmet og en ringe Ting af Korn, Hopper, Fæ og andet har beholdt, hvilket for sin Ringhed ikke nu skrives hos enhver særligen. Er dog af fem af de fornemste Mænd der i Sognet ved Navn Anders Oluffsen, Las Nygaard, Søren Gregersen, Oluf Andersen og Christen Povlsen forfaret, at der ikke skal være saaet i den hele Sogn forleden Sommer synderlig over 35 Tdr. Byg saa ungefærlig og at have beholdt nogle flere end 40 Heste og Hopper, af hvilke en Part er meget slemme og onde, samt ved en Pas 70 Køer og andet Fæ, som er meget ringe for saadan en stor „Menge" af Sognefolket.

Om hele Egnens Besættelse af Fjender i denne Krigstid haves følgende oplysende Efterretning.

Anno 1644 den 17. Jan. kom en Overste Løjtnant ved Navn Johan von Murbach, som førte Hertug Frands Henriks Regiment Ryttere til Hest, som Markgrev von Thurbach siden bekom, desligeste Overste Løjtnant Jakob Schlebusk med sin Eskadron Dragoner, hvilke tvende Regimenter havde alle deres Ryttere, Dragoner og Bagage med dem, indkvarterede dem saa her udi Lenet paa Herregaardene, udi Købstæderne og paa Landsbyerne, husede mesteparten meget ilde, aftvingede Adel, Præster, Borgere og Bønder store Skatter og Kontribution med daglig Gevalt og Overlast, slemmeligen forødte hvis Korn da udi Laden indavlet var, borttog Heste, Hopper, Øxne og andet, hvis (hvad) de mest kunde overkomme, bleve saa her i Lenet udi 24 Uger, som

var til den 30. Juni, dernæst efter de bortmarcherede. Desforuden gik her mange store Tropper igennem Lenet over Passen til Thy og fra, som havde deres Rejse og March igennem Holstebro, Lemvig, item igennem Fabjerg, Romme, Heldum, Tørring, Hove, Hygum og Harboøre Sogne og gjorde stor Skade udi samme Købstæder og 7 Sogne.

1. December dernæst efter kom Overste Erik Kruse, som førte det sachsiske Regiment, hans Ritmester ved Navn Just Joakim Post med en Kompagni Ryttere med Ordre fra Overste Wrangel, at al Bøvling Len var givet samme hans Overste, lod saa forsamle dette Lens Provster, Præster, Borgmestere, Raadmænd, Fogder og de fornemste Bønder, tvingede og truede dem med sig paa hans Overstes Vegne at accordere, først Præsterne, dernæst Borgerskabet, og at Bønderne skulde give af hver Plov 20 Rdl., dog vi desbedre fordristede os og gjorde al Bøvling Lens Bønder, baade Kronens og Adelens, udi 77 Plove, hvorudaf han strax bekom de 10 Rdl. af Ploven, fik og en stor Summa Pendinge af Købstæderne, Præsterne samt og en Part af nogle Herregaarde, rejste saa dermed bort og efterlod sig nogle Ryttere til Salvegarde. Strax derefter kom en Regimentskvartermester med en Parti Ryttere efter de 10 Daler, som restede af hver Plov, med streng Ordinans om videre Skat af alle Stænder her i Lenet, men formedelst han fik hastig Bud med Rytterne at begive sig til Regimentet og Armeen, drog han med uforrettet Sag bort, dog formedelst

nogle Snaphaner støde efter dem, skrev forskrevne Overste Kruse et meget slemt Brev hid til Lenet, indeholdende, at de ikke alene den resterende Skat, men endog for saadan Halsstarrighed skulde give ham 3000 Rdl., saa fremt han ikke uden al Naade Købstederne og Lenet i Grund skulde lade afbrænde og til intet gøre, saa ikke en Sten skulde blive paa den anden, og saa med Sværd omgaas, at dette Lens Indbyggere og deres Børn skulde vide deraf at sige, som samme Skrivelse vidtløftigere og strengeligere medfører, dog Gud os naadelig fra hans Grumhed forskaanede og befriede.

Den 3. Sept. udi nærværende Aar 1645, siden Freden var sluttet, kom forskrevne Ritmester Just Joakim Post med 40 Ryttere samt forskrevne Overste Løjtnant Schlebusk med alle sine Dragoner hid til Lenet igen efter forskrevne Rest, truede og aftvunge dette Lens Indbyggere tredobbelt mere fra, som dem strax inden otte Dage udi Penninge blev leveret, og derforuden fraplyndrede og borttoge Indbyggerne alle hvis Heste, Hopper med hvis andet, de mest kunde overkomme og medføre, husede og handlede slemmeligen og ilde, baade paa Herregaardene, udi Købstederne og paa Landsbyerne, hvor de laa udi Kvarter, og hvor de ellers fremkom, hvorudover og, formedelst hvis dette Lens Indbyggere tilforn og nu have lidt og udstaaet, en stor Part baade Borgere og Bønder paa deres Formue ganske ere forsvækkede og forarmede.

Af hver Baad ydedes Sandtold til Kronen, ligesom hver Fisker skulde give Præsten 2 Snese Aal.

Misligheder ved Vrag fremkaldte 7. Avg. 1562 følgende kgl. Befaling:

Vi ere komne udi Forfaring, hvorledes at naar nogen søfarende Mand af Storm og Uvejr indtrænges under vort og Kronens Len Bøvling Len, og Skib og Gods der strander, da findes mange vore Undersaatter, som hemmeligen der paavare og borttage og stjæle hvis Gods i Land kommer og det forrykke, de arme skibbrudne Folk til stor Skade, uanset at sligt tilforn af vor kære Herre Fader forbudt er. Kongen befalede derfor Lensmanden paa Bøvling at have flittigt Opseende med, at det aldeles ikke tilstedes nogen at løbe ud med Stranden eller i nogen Maade befatte sig med Vrag og strandet Gods uden alene Strandfogderne eller de, som Lensmanden tilskikker. Gjorde nogen herimod, skulde Lensmanden lade straffe over hans Hals som for andre staalne Koster.

Af et andet Kongebrev af 29. Avg. 1609 til Lensmanden paa Bøvling ses det, at 2 Bønder i Harboore „ere komne for Skade og af Misforstand have dulgt og fortiet noget Vrag, som de have fundet nede ved Stranden“ og derfor vare dømte paa deres Hals, men Kongen benaadede dem paa Livet, dog skulde de straffes af deres yderste Formue paa Gods og Penge. Beboerne have ogsaa været af en noget stivsindet Karakter. „Saaledes skrives i et Kongebrev af 27. Avg. 1578, at

„Præsten Hr. Paaske Jespersen beklager sig, at Almuen paa Harboøre forholder ham hans sædvanlige Præsterente og ikke vil give mere, end dem lyster, ej heller ville føre ham til Præstegaarden i Engbjerg, uanset han drager til eder paa Harboøre at gøre Tjeneste og han tilforn har forhvervet en streng Dom og Sentens over Eder, og endog vi samme Dom have forlindret, idet vi have tilladt, at han skal afstaa den højeste Ret og I ikke skulle straffes som oprørske, saa er dog ikke vor Mening, at I med nogen Del skulle forstaanes, som I eders Sjælesørger med rette ere pligtige.“ De fik derfor Befaling om at gøre Præsten slig Ret, som hans Formand fik, og lade deres Afgift føre til hans rette Præstegaard, som det havde været sædvanligt.

Store Ulykker ske undertiden, naar de smaa Fiskerbaade paa Havet blive overfaldne af en uventet Storm. Saaledes er der 4 Gange i dette Aarhundrede druknet paa engang 11, 9, 8 og 21. Nov. 1893 26 Mænd, der efterlod sig 74 Børn. Sidstnævnte Ulykke fremkaldte stor Deltagelse i hele Landet, og der indsamledes betydelige Summer til de efterladte. Til de forulykkedes Begravelse mødte en stor Mængde Mennesker og deriblandt en Del Referenter til kjøbenhavnske Blade, hvis Beretninger om Ligtalerne, der vare holdte i en pietistisk Aand, fremkaldte megen Bevægelse.

Der er nemlig under Paavirkning af Pastor Moe, der var Præst her 1877—85, opstaaet et stærkt religiøst Røre i de sidste 16 Aar, hvilket

blandt andet har givet sig tilkende ved den i 20000 Exemplarer trykte Harboore Sangbog, der er samlet af Lægmænd her. Om denne Bevægelse gives følgende Beretning i en Erklæring fra Sogneraadet af 13. Dec. 1893.

„Ved at læse de forskellige Artikler i Bladene, som i denne Tid ere komne frem om Harboore og dets Befolkning, ligesom og ved at læse Artiklerne for og imod Præsterne Moe og Madsen og navnlig ved at læse en Artikel af Mænd her fra Sognet i „Berlingske Tidende“ for Lørdag Aften den 9. ds. — hvori der udtales, at for ca. 16 Aar siden levede Harboore Sogns Beboere i Synder og Laster, at Strandtyveri var almindeligt, at vi drak og sloges som de værste Hedninger, og at vi vare berygtede for vor Raahed — finder Sogneraadet Anledning til at bede Dem, Hr. Redaktør, optage Følgende:

„Vi ere ni Medlemmer i Sogneraadet, de fleste Mænd omkring Halvtredsindstyveaarsalderen, vi ere fødte her og have boet her hele vor Levetid, og vi have i den Tid ikke mærket til, at Harbøøre Sogns Beboere have været saadanne ryggesløse Mennesker, som her er Tale om. Der er jo altid — dengang som nu og nu som dengang — nogle, der ville stjæle ved Havet, nogle, der ville drikke og slaas, men at kaldes de værste Hedninger og berygtede for Raahed, det ville vi virkelig frabede os. Tillige maa vi tage bestemt Afstand fra og protestere imod, at Harbøøre Sogns Beboere som Helhed —

fordi der kan være enkelte daarlige Personer — omtales paa den Maade enten for 16 Aar tilbage eller nu, da dette er fuldstændig Usandhed.

„For 30 Aar siden, da vi vare unge Mennesker, levede Folk her paa Harboøre som i andre Sogne heromkring, de vare livlige og muntre. Ved Bryllupper, Barnedaab, Julegilder etc. fik de Unge sig en Dans efter en Musikant, der stadig gned væk paa sin Violin, de Gamle bænkedes om de lange Træborde, der vare almindelige her, og Mændene fik sig en dansk Snaps til deres Mad samt en Kaffepunsch; ved saadanne Lejligheder var Præsten i Regelen tilstede, navnlig ved Bryllupper og Barnedaab, og skede der Overdrivelser, naar han ikke var tilstede, talte han haardt formanende eller advarende derom; naar Præsten var blandt de Samlede, skede der aldrig Overdrivelser, thi for denne havde man dengang en ærefuld Respekt, som om han var et højere Væsen iblandt os. Folk gik i Kirken, til Alters, læste deres Morgen- og Aftenbønner, vare i det hele religiøst anlagte, førte et strengt, tarveligt og arbejdsomt Liv under meget smaa Forhold.

„Disse Forhold vedbleve indtil for omtrent 16 Aar siden, da Pastor Moe kom her til Sognet som Indremissionspræst; han prædikede om Hellige og Vantro, om at ethvert Menneske skulde omvende sig og blive et helligt Menneske, at ethvert helligt Menneske skulde vidne for de vantro, og gjorde de det ikke, vare de og vantro, at alle, der ikke omvendte sig og bleve hellige Mennesker, gik til Helvede

etc. Da Pastor Moe var en dygtig Taler og en bestemt og myndig Mand, fik han snart en Del med sig, og de gik da omkring i Sognet for at omvende Folk til at blive hellige. Da disse Folk ikke altid valgte pæne Udtryk, opstod der snart Rivninger, som foranledigede, at der opstod en Menighed, der kaldte sig de Hellige, som derefter sagde til alle, der ikke bestemt kunde følge dem, at de vare vantro, og de bleve derefter betragtede som udenfor den kristne Menighed og udenfor det hellige Samfund; det skarpe Skjel, som Pastor Moe fordrede, foranledigede mange Steder, at Mand og Hustru, Forældre og Børn ikke kunde forstaa hinanden, og da dette stadig af Pastor Moe blev gentaget, at saaledes skulde det netop være, blev Følgen deraf, at nogle af den hellige Menighed bleve altfor overspændte; men vi tro, at den Fremgangsmaade, saadanne Mennesker bruge, er i Overensstemmelse med deres Overbevisning. Disse Forhold ere vedblevne, efterat Pastor Moe har forladt Harboøre, og vedligeholdes ved, at han af og til rejser herop, hvilket ogsaa har bevirket, at vi i de ca. 9 Aar, siden Pastor Moe rejste fra Harboøre, have haft 4 Præster, hvoraf de tre have søgt og faaet andre Embeder, hvor der vist næppe var bedre Indtægter end her."

I dette Aar er der indgivet Andragende til Regeringen om Anlægget af en Mole udfor Thyborøn Kanal eller Anlægget af en mindre Fiskerhavn

og Anlæg af en Jærnbane dertil, samt Uddybning af Kanalen for Fartøjer med 11 Fods Dybgaaende.

De fleste Ejendomme i Sognet ere, som anført, jordløse Huse. Af større Ejendomme, af hvilke dog ingen har over 3 Tdr. Htkr., kunne her nævnes:

Rønlands Gaard (paa Tangen), Bendsgaard, Jakobs Gaard, Mærskgaard, Brogaard, Røngaard med Redningsstation, Flyvholm, Holmgaard, Store Persgaard, Trillinggaarde (3 Gaarde), Kolisgaard, Kyndesgaard (2 Gaarde), Brunsgaard (2 Gaarde), Hov Mølle, Sandsgaard (2 Gaarde), Præstegaarden, Kirkegaard, Store, Øster, Vester og Sønder Stavsholm, Skyttesgaard, Norsgaard, Gajsgaard, Sandholm, Normark, Lilleøre, Paa Kjær, Kjærgaard, Langergaard, Ørumgaard, Vester, Mel, Øster og Sønder Brist, Brogaard (2 Gaarde), Fiskgaard, Vejlby, Knakgaard.

Harboøre Kirke.

I Harboøre synes der allerede i den tidligere Middelalder at have staaet en lille, af Kullesten bygget Kirke, men af denne er der til vor Tid næppe bevaret andet end den vestre Gavl, der tydeligt viser, at den gamle Bygning baade har været lavere og smallere end den nuværende. Denne, der bestaar af et Skib med et lige afsluttet Kor i Øst og et Taarn, hvis Gavle vende i Nord og Syd, i Vest,

synes at maatte henføres til Tiden omkring 1500. Murværket er udvendig bygget af Tegl og indvendig af raa Kamp. Medens Skibet er dækket med et Bjælkeloft, har man spændt en Krydshvælving over Koret, og de tvende Bygningsdele ere satte i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue. Fra Taarnets nederste, overhvælvede Del fører en i den oprindelige Gavlmur gennembrudt, spidsbuet Arkadeaabning ind til Skibet. Paa Skibets søndre Side lader en tilmuret, rundbuet Dør sig følge i Omrids, og den nederste Del af en tilsvarende lader sig skimte paa Nordsiden. Kirkens oprindelige Vinduer have været meget smaa. Paa den nordre Side af Skibet findes to, hvoraf det ene er spidsbuet, det andet fladbuet, og paa Korets tilsvarende Side ses et, der nærmest maa kaldes rundbuet. De ere alle tilmurede. I langt senere Tider end den, hvori Ombygningen fandt Sted, har man indsat store fladbuede Vinduer i hele Kirken, samt gennembrudt en Dør paa Nordsiden af Taarnet, hvis nederste Del nu tjener til Vaabenhus. Et stort Pulpitur, der strækker sig langs Skibets nordre og vestre Side, vansirer Kirkens Indre i høj Grad.

Altertavlen er et temmelig tarveligt Snitværksarbejde, der maa antages at tilhøre det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Midtpartiet indtages af en slet oliemalet Kopi efter Leonardo Davinci's Nadvere, og til højre og venstre for den ses oliemalede Fremstillinger af Apostlene Jakob og Simon, tagne efter Thorvaldsens Statuer. Paa Alterkalkens

Fod læses: M I HYOM K S D BIE. 1675. De smaa, malmstøbte Alterstager, der vistnok tilhøre samme Tid som Alterrammen, ere uden Indskrift. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, maa antages at hidrøre fra den romanske Periode. Paa Kummen ses fire i højt Relief udarbejdede Menneskehoveder. Prædikestolen er et ret anseligt, men tarvelig udført Snitværksarbejde, der maa henføres til samme Tid som Alterrammen. Paa Skibets østre Væg, tilhøjre for Triumfbuen, hænger et raat skaaret Krucifix, der maa henføres til den seneste papistiske Tid. Klokken har følgende Indskrift: Bekost · omstøbt · af · Harbooer · Sogens · Beboere · støbt · i · Randers . af · P. P. Meilstrup · + Aar · 1835.

I Præsteindberetningen 1638 omtales, at der for 5 Aar siden af Alteret var optaget en Sten med nogle Bogstaver paa, hvilken Sten Kirkeværgerne havde.

Ifølge Indberetningen 1769 havde Klokken følgende Indstrift: Nonne sunt duodecim horæ unius diei, ergo vigilate et orate, qvia nescitis horam, qva venturus est Dominus. Anno 1642. C. M. V. (er der ikke 12 Timer i en Dag, derfor vaager og beder, thi I kende ikke den Dag, da Herren vil komme). Den ældre Altertavle med Aarstallet 1703 forestillede Kristi Opstandelse og Nadverens Indstiftelse. Paa Prædikestolen stod: Denne Prædikestoel er tillige med Pulpituet til Guds Ære og Kirkens Prydelse bleven stafferet paa Sognepræstens Hr. Thomas Graaes og Dele

Fogden Christen Stausholms og hans broder Peder Stausholms tillige med de fleeste og fornemmeste af Harbooer Sogne Mænd, deres samtliges bekostning Anno 1703. Paa den nederste Del af Himlen var malet den blaa Himmel med hvidgraa Skyer og midt derpaa en flyvende Due.

Paa Kirkegaarden var der 3 Ligstene, den ene over Jens Pedersen, født 1675 og død 3. Febr. 1760 paa Stavsholm, tillige med hans Hustru; den anden over Jens Jensen Stavsholm, født i Kjølhede i Bøvling Sogn 10. Nov. 1706, havde været i Hoftjeneste paa Lundbæk hos højvelbaarne Hr. Baron Otto Henrik Juel udi 12 Aar og Forvalter for samme Herskab ved Rysensten og Rammegaard udi 30 Aar, givet til bemeldte Rysenstens og Rammegaards Godsers Fattige 8000 Rdl., død ugift paa Rammegaard 13. Nov. 1766. Han var Søn af Jens Pedersen Stavsholm, fordum Delfoged paa Harboøre, og Maren Jensdatter Kjølhede. Den tredie Sten var over Christen Jensen, barnefødt i Bøvling Sogn 15. Jan. 1712, død paa Stavsholm 20. Marts 1741, ogsaa Søn af ovennævnte Jens Pedersen.

Præster.

Harboøre var et Kald for sig, men det er formodentlig en Stormflod, der 1555 fremkaldte den kgl. Befaling, at „Harboøre Kirke skal ødelægges og Sognefolket søge til Engbjerg Kirke, og skal forskrevne Harboøre Kirke komme Engbjerg Kirke

til Bygnings Behov." Dette skete nu vel ikke, men Engbjerg blev fra nu af Hovedsogn indtil 1810, da Harboøre blev et særskilt Kald, men 1824 blev Engbjerg Annex dertil. Formodentlig havde Engbjerg fra Reformationen været Annex, men Præsten havde vistnok allerede før 1555 — det opgives 1550 — været nødt til at flytte dertil „formedelst Havgange og Sandflugt."

Christen Christensen, 1514—42.
Paaske Jespersen, 1542, flyttede til Engbjerg.
Niels Maagh, 1810—17.
Simon Henrik Rosendahl, 1817—22.
Børge Olsen, 1823—31.
Hans Nikolaj Kellermann Rørdam, 1832—37.
Christian Siemsen Jacobsen, 1838—48.
Christian Frederik Møller, 1848—58.
Frederik Ludvig Baupell 1858—72.
John Peter Johnsen, 1872—77.
Carl Julius Moe, 1877—85.
Niels Christian Armose Poulsen, 1885—86.
Oluf Kirstein Peter Olesen, 1887—89.
Hans Nissen Kau, 1889—91.
Christian Madsen, 1892.

Vandfuld Herred.

Vandfuld Herred grænser mod Nord til Harboøre Sogn og Limfjorden, mod Øst og Syd til Skodborg Herred, mod Vest til Vesterhavet, Ferring Sø og de 3 Veser. Fladeindholdet er $1\frac{1}{2}$ □Mil med 810 Gaarde og Huse og if. Folketællingen 1890: 4526 Indbyggere (1880: 4032, 1860: 3455, 1840: 3022, 1801: 2396). Tilligemed Skodborg Herred danner det en Jurisdiktion med Tinghus i Lemvig, hører til Lemvig Lægedistrikt, femte Udskrivningskreds.

Jorderne ere for største Delen lerede og særdeles frugtbare, endog lige ud til Havet, for en stor Del bakkede og højtliggende.

Herredet synes i Oldtiden at have haft mange Indskæringer, saaledes mellem Engbjerg og Vandborg Sogne og mellem Hygum og Tørring Sogne, saa Engbjerg og Hygum Sogne omtrent have udgjort en Ø. I en fjern Tid have de lavere Dele af Herredet været Hav, idet man endnu kan se Havstokke fra Bovbjerg til Limfjorden i nordøstlig Retning, tæt ind under det Højdedrag, der danner Ferring, Vandborg, Engbjerg og Hygum Sogne,

der tilligemed Landet nordenfor Limfjorden have været underkastede en Hævning.[79])

Det er ikke faa Navne i Norden, der hedde Vendle eller Vendel, og ved Sammenligning mellem deres Beliggenhed har man udfundet, at Vendel er en kroget Strand, ogsaa kroget Aa, Dal og deslige.[80]) Idet Vandfuld Herred oprindelig hed Wændlæfolkhæreth, findes ogsaa Vendle i dets Navn, og det har altsaa haft samme Navn som Vendsyssel, der ogsaa oprindelig hed Vendle. Den krogede Strand bestaar af Vesterhavet og Ferring Sø med dens Fortsættelse til Limfjorden, der er Herredets Vestgrænse. De to Landskaber have altsaa haft samme Navn, paa Grund af at begge have de krogede Bredder mod Havet. Navnet Wændlæfolkhæreth maa forklares saaledes, at da Landskabet hed Vendle, kaldtes Beboerne Vendlefolk, og da Herredet senere fik Navn, er det blevet opnævnt efter Folket, paa samme Maade som Hvetbo Herred efter Hvetboerne i Landskabet Hvet, Elbo Herred efter Elboerne i Landskabet Elende, Holbo, opr. Holmbo Herred, efter Holmboerne paa Holmen. Det mærkelige er kun, at Beboerne her kaldes Folk i et saa lille Landskab som dette. Iøvrigt er det sandsynligt, at Vendlefolk Herred, ligesom de nævnte Herreder, ikke som særligt Retsomraade stammer fra den graa Oldtid, men fra den tidlige Middelalder, og oprindelig er en Fjerding af Skodborg Herred.

Der er ikke nogen Grund til at antage, at Herredet har Navn efter Vendelboer, thi den Dialekt,

der tales her, har ingen Lighed med Vendelbo-maal.

I Indberetningerne til O. Worm 1638 siges om Vandborg Kirke, at den er Fjerdingskirke, og i Vandborg Sogn har Tinget vistnok altid ligget, omtrent midt i Herredet. I en Fortegnelse fra c. 1340[81]), hvor Herredet kaldes Wentfolkhæreth, kaldes Sognet Wanburgh, men det er sandsynligt, at det alligevel har været udtalt Wænburgh, og at det oprindelig har heddet Wændlæburgh, idet her var den Borg, hvor Kongens Ombudsmand i Wendle boede. Ligesom Wentfolk først omkring Aar 1500 blev skrevet Wandfolk, saaledes kan a i Vandborg ogsaa være et oprindeligt æ. Skrivemaaden med a er ventelig fremkaldt af Troen paa, at Navnet kom af Vand.

Tinget har ligget ved Vandborg Sogns Syd-grænse; i Indberetningen 1766 omtales Tinghøj sønden for Flyvis, hvor der i gamle Dage havde staaet Tinghus. Om Præsten Christen Kjeldsen (1596—1609) var da den Beretning, at hans Stidatter Anne paa Grund af Fostermord blev henrettet med Sværd i sit 22. Aar paa Tinghøj, „hvor hendes Grav endnu befindes mærkeligt at være grøn, saavel Vinter som Sommer, skønt Lig-kisten en Tid derefter blev optagen og hensat i Be-gravelsen i Kirken, hvor hendes Legeme endnu, den Dag idag er, deri ligger helt og holdent, Hovedet undtaget."

1684 lagdes Vandfuld Herred sammen med Skodborg Herred. Der er ingen Tingbøger bevarede fra Vandfuld Herredsting. Herredsfogden, Niels Madsen i Volder, kom 1633 i Ulykke ved at stikke Bertel Jepsen med en Kniv, saa han 20 Uger efter døde. Han blev derfor svoren fra sin Fred, men da det bevistes, at han var bleven venlig og vel forligt med den afdøde 12 Uger forinden dennes Død, fik han 7. Febr. 1634 sin Fred igen mod at give 150 Sletdaler til nærmeste Hospital.

Herredet har ikke mange Gravhøje, de fleste i den nordlige Del paa Bakkepartiet i Hygum og Engbjerg Sogne og i den sydlige Del i Ramme og Dybe Sogne, derimod findes meget faa Oldtidslevninger i Herredets Midte, uagtet denne for en stor Del er højtliggende. Formodentlig har her i Oldtiden været Skovstrækninger, thi at der har været ydet Skovsvin i Herredet, ses af, at Lensmanden 1542 tog „en Stevning over Bønderne i Vandfolk Herred, for de ikke ville give Skovsvin.“ [82])

Vandfuld Herred var i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede forlenet til Niels Klemensen til Blæsbjerg, 1518—20 til Ejler Bryske, 1520—23 til Rasmus Klemensen til Blæsbjerg, 1523—37 til Mogens Munk og lagdes 1537 under Bøvling Slot. Da det i den katholske Tid laa saa nær ved Ribe Bispestols Borg Bøvling, havde Bispopperne det vistnok ofte i Len, saaledes paa Dronning Margrethes Tid, da Bistop Jens Mikkelsen 1387

paa Livstid overdrog Dronningen Halvdelen af alt Vrag i Herredet.[83])

Herredets Sogne ere: Engbjerg, Hygum, Hove, Vandborg, Ferring, Dybe, Ramme, Trans og Fjaltring.

Engbjerg Sogn.

Engbjerg Sogn, Annex til Harboøre, grænser mod Nord og Vest til den Række Søer (Nørre, Mellem og Sønder Vese), der skiller det fra Harboøre i Skodborg Herred, mod Øst til Hygum og Hove Sogne og mod Syd til Vandborg Sogn. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 840 Tdr. L., Hartkornet $83\frac{1}{2}$ Tdr. Jorderne ere for en stor Del højtliggende og lerede. 1 Skole. I alt i Sognet 24 Gaarde og Huse med 166 Indbyggere (1880: 180, 1860: 151, 1840: 156, 1801: 102).

Sognet har Navn af Engdraget østen for den lange Sø Vese — rettest 3 Søer — (hvis Betydning er Dynd, opskyllet Jord), der skiller det fra Harboøre, og det Bakkestrøg, hvorpaa Kirken staar. I Valdemars Jordebog nævnes 1231 9 Mark Guld, som Kongen har i „Engæbyærgh“ og i „Høghum“.

Af Gravhøje findes 11 østen for Kirken og en Langhøj op til Hygum Sogneskæl paa Troldborg Mark. Sønden derfor ligger Bjørnhøj tilligemed en anden Høj paa en aflang Hedebanke, sønden derfor en større og 4 smaa, af hvilke en er meget lav. Paa Engbjerggaards Mark ligger paa en Hedebanke Dronningens Høj og vesten derfor 4 Høje, der kaldes Firhøje. Indberetningen 1638 siger, at imellem Dronningens Høj og Firhøj kaldes det Kongens Led; denne nævner ogsaa Tudsdal Høj. Ifølge Matriklen 1683 maatte ingen fiske i de 3 Veser uden Baronens Tilladelse paa Rysensteen, men de vare da saa fordærvede af Vesterhavets Indbrud, at Fiskene vare døde af det salte Vand.

I Sognet findes:

Smedshave, 6 Tdr. Htkr., var 1683 en Selvejergaard, hvorunder hørte et Bol paa Hygum Bjerg; en af Markerne hed Savstoft.

Rosedal, 6 Tdr. Htkr., udtales Rosdal, skrives mest Roesdal, var 1683 en Selvejergaard. Omkring Aar 1500 kaldes den Rosedal, men 1520 Roesdal. Herunder hørte 1683 et øde Bol, Hvisthule, der 1638 alene kaldes Huole.

Troldborg, $5\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr., kaldes 1520 Troldbjerg. Derunder hørte 1683 et øde Bol.

Dronninglund, 1 Gaard og 2 Huse, deraf det ene Dronningborg, nyere Parceller; de have Navn af Dronninghøj.

Tommerup, 1 Gaard; 1683 nævnes paa dens Mark Lopenholt og Kvindkjær.

Agerskov.

Engbjerg Kirke, se nedenfor.

Engbjerggaard, 16 Tdr. Htkr., Lille Engbjerggaard, 5½ Tdr. Htkr., paa dens Mark laa 1683 Nørrehalt, Svendsagre, Sønderhalt, Storhøj, Bjørnhøj.

Jens Mogensen til Sindinggaard og Lavrids Andersen til Herpinggaard stævnede 1547 Albert Gøye for dennes Besiddelse af Engbjerggaard, idet de paastode, at den lang Tid havde været deres Forfædres fri Arvegods, indtil en Bonde ved Navn Erik Persen solgte Niels Klemensen til Blæsbjerg sin Fjerdepart i samme Gaard, hvortil han ingen Ret havde, thi hans Forældre havde tilforn afhændet deres Lod og Del i samme Gaard. Den Tid, Thomas Krabbe, som havde samme Gaard i Værge, var død, tog Niels Klemensen Gaarden til sig, og Jens Mogensen fremlagde et Skødebrev af 1449, at Per Knudsen (Harbou), som af Vaaben var, havde skødet sin Broder, Jens Knudsen, forskrevne Jens Mogensens Farfader, Trediedelen i Engbjerggaard. Et Tingsvidne af 1489 udsagde, at Thomas Krabbe havde paa Tinget tilbudt Jens Knudsen af Sinding, at dersom han ikke havde faaet Fyldest for sin Del af Engbjerggaard, vilde Thomas Krabbe gøre ham Skifte for 12 Samfrænder. Et andet Tingsvidne af Vandfuld Herred udsagde, at Engbjerggaard havde været Thomas Krabbes og hans Søskendes rette Arvegods, og at han tog Skyld deraf, medens han levede, og hans Hustru

og Børn efter ham, indtil Niels Klemensen fik samme Gaard. Sagen havde i Frederik I.'s Tid været stævnet for Kongen, og Rasmus Klemensen (Niels Klemensens Søn) havde ej villet komme i Rette derom. De mente, at Engbjerggaard ikke skulde nogen Tid have været Bøndergods men frit Gods, og ej heller skulde nogen Tid være deres Forældre afvunden ved nogen Rettergang.

Albert Gøye svarede, at hans Fader havde købt Engbjerggaard med mere Gods som forbrudt Bondegods, fremlagde et kgl. Skødebrev derpaa og mente, at havde det været frit Gods, vilde det ikke være tilfaldet Kronen for Bøndergods, og Niels Klemensen og hans Arvinger og efter dem Hr. Mogens Gøye havde haft Gaarden i deres Værge i lang Tid. Der fremlagdes derpaa et Tingsvidne af Vandfuld Herred 1543, „at forskrevne Engbjerggaard er kommen af Bøndereje, dog der har været Trætte derpaa tilforn mellem Riddersmændsmænd og Bønder". Dennne Sag paadømtes ved en Herredagsdom saaledes, at den tilkendtes Albert Gøye.

Man maa derfor antage, at de 2 Brødre, Per og Jens Knudsens 1440 adlede Fader, Knud Nielsen, har ejet Engbjerggaard, førend han blev adlet, hvorfor nævnte Tingsvidne har Ret til at sige, at Gaarden er kommen af Bondereje; den nævnte Thomas Krabbe til Herpinggaard, hvis Moder vel var deres Søster,[84]) har arvet den tredie Part, og en af hans Døtre har vel været gift med nævnte Bonde, Erik Pedersen, der solgte

Fjerdedelen til Niels Klemensen, hvis Gods siden kom til Rigens Hovmester, Mogens Gøye. Dennes Datter, Fru Elline Gøye, havde Gaarden 1552, og det var da en Bondegaard, der ydede 6 Tdr. Byg, 1 Fd. Smør og 1 Skovsvin.[85])

Kringel, et Hus, var 1683 et Bol, der tilhørte Kirken. En af dens Marker hed da Støvlmose. 1690 havde Præsten Strid med Amtsforvalteren om dette Bol, som Præsten 1633 havde faaet i Fæste for Kaldets Ringheds Skyld.

Aalsgaard, 1 Gaard; paa dens Mark nævnes 1683 Kongens Led, Trælborg, Bjørnhøj, kaldes 1638 Aarlsgaard, udtales Olsgo.

Præstegaarden (forhenværende). 1766 berettes, at 2 Boliger, Mosebol og Hvalsbro, dreves under Præstegaarden og skulde købes af de tiltrædende Præster. Stuehuset stod paa Hvalsbros Grund. Disse Jorder antoges at være lagte til Præstegaarden i Hr. Mads Jensen Hygums Tid (1668—77). Hvalsbro har dog endnu tidligere hørt herunder, thi 1601 fik Præsten Hr. Jens Pedersen af Hr. Gregers Jensen i Skjærn Skøde paa et Bol kaldet Hvalsbro. Hr. Jens Pedersens Svigersønner, Hr. Jens Nielsen i Ferring og Niels Gregersen, „optoge Muld efter Landsens Skik“ og skødede Hvalsbro til Præsten, Hr. Jørgen Andersen, 1636; det ses, at Hr. Jens Pedersen havde været gift med Margrethe Gregersdatter. 1633 pantsatte Fru Kristense Fasti til Møltrup til Hr. Jørgen Andersen for 200 Rdl. et andet Bol ved Præste-

gaarden.[86]) 1766 skriver Præsten, vel ogsaa med Hensyn til sig selv: „Vi bo i Straa- og Lerhuse, der ofte knage over os, ret ligesom de skulde falde os paa Hovederne.“

Skidenvad, 8 Tdr. Htkr., var 1683 en Selvejergaard og desuden var der et Sted, Lille Skidenvad.

Vester Lund, 7½ Tdr. Htkr., Øster Lund, 4 Tdr. Htkr. 1520 og 1683 var der alene 1 Gaard Lund, der dreves af 2 Bønder, men 1766 var der 2 Gaarde. Paa Generalstabens Kort kaldes de urigtig Nørre Lund.

Rejrup, 3 Gaarde, deraf 1 paa 4½ Tdr. Htkr., nævnes 1520, var 1683 en Gaard med 2 Bønder og 1 Bol, 1766 3 Gaarde.

Skov, 1 Gaard, nævnes 1638.

Til et Præbende i Ribe Domkapitel lagde Bisp Christiern 1438 bl. a. en Gaard i Engbjerg, som han havde købt af Hr. Predbjørn Podebuskes Enke, Fru Ingeborg.[87])

Engbjerg Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestens-kvadre og har bestaaet af et meget uanseligt Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som sattes i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med skraat hugne Kragbaand, bleve dækkede med Bjælkelofter, og

Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan spore et paa Korets Nordside og et i dets østlige Gavl. Skibets oprindelige Døre, der have retvinklede Karmsnit og aflange, firkantede Overliggere, ere tilmurede, men de kunne begge, og da navnlig den nordre, følges i Omrids. Under Kirken løber en Sokkel med Skraakant. Som det synes, i Slutningen af den papistiske Periode, har man til Kirkens vestre Del føjet et Taarn, hvis nederste Del sattes i Forbindelse med Skibet ved en temmelig lille, spidsbuet Arkadeaabning. Vistnok ved samme Tid ombyttede man Korets Bjælkeloft med en Krydshvælving. I senere Tider er Taarnet blevet nedbrudt i Højde med Skibet, og paa Nordsiden af den tilbagestaaende Del anbragtes en Dør, for at Rummet kunde komme til at tjene til Vaabenhus. I den vestre Gavl indsattes et Vindue, hvortil man benyttede samtlige Sten fra et lille oprindeligt Vindue. Største Delen af Kirkens Vægge ere øjensynligt ombyggede. I Korets Gavl lige ved Sokkelen ses Overdelen af et oprindeligt Vindue, og paa Kirkens vestre Gavl har man indmuret en lignende Sten. Triumfbuen er øjensynligt udvidet.

Altertavlen er et meget tarveligt Træskærerarbejde, hvis ældste Partier ere fra 1607, hvilket Aarstal læstes derpaa 1766. Midtpartiet indtages af et slet oliemalet Billede af Kristus, der velsigner Brødet og Vinen. Alterkalken har hverken Aarstal eller Navn, men den synes ikke at være ældre end

Begyndelsen af indeværende Aarhundrede. Paa de malmstøbte Alterstager læses: Georgius Andreæ Ripensis 1632 og Maren Pedersdatter 1632.

Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige; men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (som Nørre Nissum i Skodborg Herred). Prædikestolen, som maa henføres til samme Tid som Alterrammen, er et tarveligt Snitværksarbejde. Klokken, der hænger i en Stabel paa Korets østre Mur, er ganske blottet for Indskrift, men efter den langstrakte Form at dømme er den meget gammel. Bag Alteret ligger en daarligt skaaren, armløs Kristusfigur, som hidrører fra den senere papistiske Tid. I Kirken findes en Fortegnelse over Præsterne til Harboøre og Engbjerg fra Reformationen og indtil Nutiden. Rammen, hvori Fortegnelsen er indsat, synes at hidrøre fra et Epitaphium, bekostet af Magister Povel Christian Riis i 1768. Han var Sognepræst i Engbjerg fra 1749—1778.

Endnu 1766 stod Taarnet, hvis øverste Del var Mursten.

Ovennævnte Magister Povl Riis har ogsaa bekostet en „meget smuk" Skriftestol 1753. Under Altergulvet er en Begravelse, hvori nogle Præsters Lig ere nedsatte.

Præster.

Paaske Jespersen, c. 1550—82.
Jens Pedersen, 1582—1620.

Jorgen Andersen Riber, 1620—59.
Henrik Frich, 1659—68.
Mads Jensen Hygum, 1668—77.
Peder Pedersen Kragelund, 1677—94.
Thomas Nielsen Graa 1694—1736.
Rasmus Sorensen Orting, 1736—49.
Povl Christian Nielsen Riis, 1749—78.
Didrik Blicher Clementin, 1778—84.
Peter Høyland, 1785—1809.

1555 fik Præsten 2 Tønder Korn af Kongetienden, men 1647 klagede Hr. Jørgen Andersen over, at Tienden var bortforpagtet fra Sognet, og Kornet ham frataget, da det var udeladt i Fæstebrevet.

Sognet var Annex til Harboore til omtrent 1550, derpaa Hovedsogn, blev 1810 Annex til Hygum og 1824 Annex til Harbøore.

Hygum Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Harbøore Sogn, Hygum Nor og Limfjorden, mod Øst til Tørring og Hove Sogne, fra hvilke det skilles ved Hove Aa, mod Syd til Hove Sogn og mod Vest til Engbjerg Sogn. Kirkens Afstand fra Lemvig er 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 2336 Tdr. Land med 174 Tdr. Htkr. Jorderne ere for en Del lave, men høje i Modsætning til Kæret, og af fortrinlig

Beskaffenhed. Mod Harboore findes en stor Engstrækning, kaldet Plet.

1 Skole. I alt i Sognet 91 Huse og Gaarde med 483 Indbyggere (1880: 452, 1860: 519, 1840: 413, 1801: 358).

Navnet udtales Hywom, hvorfor man en Tid skrev Hysvom, 1638 skreves Hyom, men den ældste Skrivemaade fra 1231 er Hoghum. Der er altsaa ingen Tvivl om, at det betyder det med Høje forsynede Land. Det er i Virkeligheden i Forhold til Omgivelserne ogsaa et Højdedrag, der i den sydvestlige Del har en Højde paa 175 og 183 Fod. Paa denne sydvestlige Højde imod Engbjerg Sogneskæl findes en Samling af 21 Høje, af hvilke en kaldes Bavnhøj, en Rævehøj og en Kringelhøj ved en aflang Højde, der kaldes Kringelbak. 6 Høje findes paa Ellemose Mark.

Tidligere havde de fleste af disse Høje Navne, thi i Indberetningen af 1638 nævnes: Tisthøj, Ellemosehøj, Grønhøj, Smedichøj, Tophøj, Ulvehøj, Rævehøj, Agerskovhøj, Tusdalhøj, Sparreshøj, Gilhøj, Bjørnsbjerghøj, Hollandshøj. Af Dale nævnes da: Dubbe og Byskovhule. 1638 omtales ogsaa den hellige Tøgers Kilde ved Korsbæk.

I Kaldets Liber daticus er optegnet følgende: Vinteren 1798—99 var den strengeste, nogen kan erindre sig, begyndte dog ret stærk ved Kyndelmisse og vedblev til midt i April. Havet var tillagt med Is, saa langt man kunde se, Sneen laa optaarnet paa Husene, og Vejene vare ufremkommelige.

Ploven kom først ud 22. April, og 12. Juni saaedes det sidste til Præstegaarden. Saa regnede det næsten hver Dag hele Sommeren, og Høsten blev sildig, begyndte først at høste 13. Septbr. 3 Uger før Høsten havde man en forfærdelig Storm. Under hele Høsten regnede det, men alligevel blev Kornet bjerget, skønt maadelig. Kreaturerne vilde ikke ret trives af Foderet, der havde faaet for megen Regn. Brændsel havde man ikke faaet bjerget, hvorfor mange maatte varme Ovnene med Halm, Tag og deslige.

I Sognet findes:

Brandsbol, 1 Gaard.

Vester Bjerg, 1 Gaard, Øster Bjerg, 1 Gaard, desuden 1 Hus. Var tidligere 1 Fjerdedelsgaard, som ogsaa kaldtes Hygumbjerg.

Husene Simonsbjerg, Hygumbjerg, Under Bjerg.

Smedsgaard, 1 Gaard, 1 Hus, Smedsgaardsbol, 1 Hus, var 1683 en Halvgaard, kaldes 1520 Smedshave.

Kloster, 1 Gaard, 5 Tdr. Htkr., 1 Hus, Klostermark, et Hus. Denne Gaard er formodentlig den Gaard, kaldet Abildgaard, som Niels Jensen 1351 skænkede Vestervig Kloster.[88]) Var 1683 en Halvgaard med 2 Beboere. Provst Niels Pedersen Bhie gav 1728 Landgilden af denne Gaard, 20 Rdl., til Løn for en Skoleholder, der skulde undervise Sognets Børn i Læsning, Skrivning og Regning, hvorom tidligere en Tavle i

Kirken vidnede. Provstens Arvinger byggede Skolehus 1738.

Ryltorv, en Samling Smaahuse.

Grummesgaard, nævnes 1626, var 2 Gaarde 1638.

Blaabjerg, $3\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr

Norby, 3 Gaarde, 1 Hus, i alt 11 Tdr. Htkr., nævnes 1520, var 1683 2 Gaarde, af hvilke den ene havde 4 Bønder, og et Bol, der hed Lille Norby.

Pasgaard, c. 6 Tdr. Htkr., udtales med langt a, var 1683 2 Halvgaarde. 1626 nævnes Padsgaard som 2 Gaarde.

Kammersgaard, 2 Gaarde, hver med c. 6 Tdr. Htkr., og 1 Hus, var 1683 1 Gaard. 1499 toges Tingsvidne, at Kamersgordh i Høgum Sogn er rette Bondereje og har været lastet og kæret her til Vandfuld Herredsting Aar for Aar, siden den fornævnte Gaard kom til Bispedom, og at det Stokkenævn og Tingsvidne, som Christen Knude lod tage paa Gaarden, vare tagne i Guds rette Sanden. Det var altsaa en Selvejergaard, som Ribe Bisp havde underlagt sig.[89]

Sonderby, 4 Gaarde, hver med 4—5 Tdr. Htkr., var 1683 2 Gaarde, hver med 3 Bonder.

Paa Kjær (o e Kjar), 3 Gaarde, hver med 6—7 Tdr. Htkr. 1683 var her 2 Gaarde, hver med 2 Bonder, den ene kaldes „paa Kjær", den anden „vester paa Kjær". Det er vel disse Gaarde, der 1467 kaldtes Kjærgaard og skødedes til Vestervig

Kloster af Elline Henningsdatter af Søgaard. Samme Kloster ejede en Eng i Sognet, der hed Pleteng, hvorpaa det havde mange Breve.[90]) I Markbogen for 1683 nævnes som Enge i den nordligste Del af Sognet: Lange Plet, Guns Plet, Vinds Plet, Tran Plet, Kold Plet. 1766 beklager Præsten i Engbjerg, at der til Harboøre Præstegaard havde hørt en Eng, kaldet Plet, som i Landmaalingens Tid blev lagt under nogle Mænd i Hygum Sogn, fordi Præsten forsømte at tale derpaa, da Engen da var bedækket med Sandflugt.

Hygum Kirke, se nedenfor.

Præstegaarden, c. 5 Tdr. Htkr.

Nygaard, 8 Tdr. Htkr., Lille Nygaard, var 1683 en Halvgaard.

Graabak, 2 Gaarde, var 1683 en Ottendedelsgaard.

Kokkensbjerg, et Hus.

Dalgaard, 3 Tdr. Htkr., var 1683 en Halvgaard, nævnes 1520.

Vestergaard, 8½ Tdr. Htkr., var 1683 en Halvgaard, nævnes 1596.

Aals, 1 Gaard (udtales (ols).

Veje, 1 Gaard, Vejhus, 1 Gaard, 1 Hus, kaldes 1683 „paa Veje" og var en Halvgaard. Den kaldes 1520 „paa Vej".

Gajland, 1 Hus.

Ellemose, 1 Gaard, 4½ Tdr. Htkr, 1 Hus, tidligere Ellermose. 1454 erhvervede Provsten i

Vestervig et Tingsvidne om, hvorlænge „Ellermose" havde ligget i rolig Hævd til Klostret.[91])

Byskov, 1 Gaard, 13 Tdr. Htkr., 1 Gaard, 4 Tdr. Htkr., 1 Gaard og 3 Huse, nævnes 1520. 1683 var her 4 Bønder; paa Marken nævnes Strids Kilde.

Tved, Parcel af Byskov.

Agerskov, 2 Gaarde, hver med over 4 Tdr. Htkr., var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Knudseje, 1 Gaard, nævnes 1596, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

1520 og 1683 nævnes i Sognet Broksgaard, 1638 og 1683 Ager, der var et Bol, og 1683 Krog, der ogsaa var et Bol.

Hygum Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre, og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der maa have staaet i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand og Fodstykker, vare dækkede med Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan se et paa Skibets nordre Side Dørene havde retvinklet Karmsnit og aflange, firkantede Overliggere. Den nordre, som kan følges i Omrids, er udfyldt med en Gravsten fra Tiden henimod det 18de Aarhundredes Midte. Hele Bygningen har hvilet paa en Fod med Skraakant. Som

det synes, har man i den seneste papistiske Tid til Skibets vestre Gavl føjet et med et firsidet Spir dækket Taarn, hvis nederste Del overhvælvedes og sattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Vistnok paa samme Tid knyttede man en overhvælvet Korsfløj til Skibets Sydside og dækkede Koret med en Krydshvælving. Til omtrent samme Tid maa yderligere et lille, overhvælvet Sakristi henregnes, som slutter sig til Korets nordre Side. I samtlige disse Tilbygninger har man anvendt de gamle Kvaderstene, saavidt disse strakte til, og for øvrigt Munketegl. I senere Tider har man anbragt Indgangen paa Taarnets Vestside, saaat dettes nederste Del tjener som Vaabenhus, udvidet Triumfbuen, hvorved de arkitektoniske Led for største Delen ere blevne ødelagte, samt gennembrudt store Vinduer. Saavel Skibets som Korets Ydervægge ere for store Partiers Vedkommende ommurede.

Altertavlen, der maa formodes at tilhøre Tiden omkring det 17de Aarhundredes Midte, er et tarveligt Snitværksarbejde. Midtpartiet indtages af en slet udført, oliemalet Kristus, der velsigner Brødet og Vinen, og til Siderne for denne Figur ses Apostlene Paulus og Johannes, udførte efter Thorvaldsens Statuer. Kalken synes at være samlet af Stykker fra forskellig Tid, hvoraf det ældste, Midtpartiet, muligen gaar tilbage til det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Af de anselige, malmstøbte Alterstager, hvoraf der findes 3, har den ene

Bogstaverne I S S P — A J D samt Aarstallet 1642. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (= Nørre Nissum i Skodborg Herred). Prædikestolen er et tarveligt, i Renaissancesnitværk udført Arbejde, som maa henføres til samme Tid som Alterrammen. Klokken har følgende Indskrift: Año · dni—mdxlix · Rasmus Lavsen · iesu · ad · iuva · nos.

Paa Skibets Loft findes en tildels ødelagt, slet skaaren Kristusfigur fra den seneste papistiske Tid, samt en Gruppe Figurer af større kunstnerisk Værd, der muligvis hidrøre fra Kirkens tidligere Altertavle. I Skibets Gulv foran Koret ligger en Gravsten over Lavrids Christensen Bolstrup, Hans Kongl. Maj. Consumptions, Familie og Folckeskats Forpagter udi Lundenis og Bøfling Ampter, født 1690, død 1750.

Kirkeejerne indkaldte 1801 Ejerne af den faldefærdige Begravelse ved Kirkens Nordside, der, hvis ingen meldte sig, vilde blive nedreven, og Benene begravede paa Stedet

Hygum var i ældre Tider et Sogn for sig selv, men 1810—24 blev Engbjerg Annex, derpaa Hove. I den katholske Tid var Kirken helliget S. Thøger og stod saaledes vel i en Art Forhold til Vestervig.

Præster.

Mads Klemensen, 1596—1632.
Jens Madsen, 1632—65.
Lavrids Andersen Brandstrup, 1665—82.

Ditlev Povlsen Friis, 1682—91.
Niels Pedersen Bhie, 1691—1728.
Peder Sørensen Bhie, 1728—58.
Hans Larsen Romer, 1758—92.
Lars Hansen Romer, 1792—96.
Peter Friis, 1796—1807.
Frederik Ludvig Gleerup, 1807—12.
Knud Peter Lind, 1813—30.
Søren Tang Harpoth, 1830—39.
Enoch Christian Krarup, 1839—58.
Christian Frederik Møller, 1858—71.
Caspar Christoffer Müller, 1871—79.
Christian Carl Gotsche, 1879—89.
Joh. Jul. Theod. Gottlieb Lebech, 1889—90.
Jens Peter Agger, 1890.

1471 nævnes Præsten Hr. Peder i Høghum, der var Medlem af Præstegildet i Ribe.

Mads Klemensen havde været Kapellan i Hove, og var af Sognemændene kaldet til Hygum, men der gjordes ham Forhindring af Formandens Enke og Lensmandens Foged, hvorfor der 10. Juni og 15. Juli 1596 udstedtes kgl. Breve om at undersøge, om han havde faaet lovligt Kald, og i saa Tilfælde skulde Lensmanden lade ham beholde det.

Hans Søn og Efterfølger, Jens Madsen, var et Par Aar efter sin Ansættelse saa uheldig, at han ved den hellige Nadveres Uddeling var kommen til at give Vinen først. Han benaadedes dog af Kongen 26. Febr. 1634 mod at afbede sin Forseelse offentlig for Menigheden, give 50 Rdl. til næste Hospital og ligesaa meget til Kongen. Foruden at Lensmanden gik i Forbøn for ham, gav 24 Mænd ham følgende Vidnesbyrd:

„At eftersom vores Sognepræst hæderlig og vellærd Mand Hr. Jens Madsen for os har været tilstede idag Fastelavns Søndag Aar 1634 vores Kundskab begærendes om hans Liv, Levned, Lærdom og al anden Omgængelse inden og uden Kirken, imeden og al den Stund han har været vores Sognepræst her sammesteds, hvilken hans kristelige Begæring vi ikke i nogen Maade vidste ham at kunne benægte eller at „foreskaae", men vidne og kundgøre her med for enhver og alle, at vores Sognepræst hæderlig og vellærd Mand Hr. Jens Madsen har været vores Sognepræst nu næsten i to Aars Tid og da har han sig forholdet, som en ærlig Præstemand vel egner og anstaar i alle Maader, først udi Prædiken og Gudstjeneste ret-sindeligen, udi Messe og Sang for Alteret tilbør-ligen, udi al sin Liv og Levned inden og uden Kirken i Forsamlingen og Omgængelse kristeligen og ærligen, saa vi vide ham intet at beskylde udi nogen Maader end som ærligt, kristeligt og tilbør-ligt er, undtagen at nu nyligen, nemlig idag 3 Uger er ham af menneskelig Skrøbelighed udi det høj-værdige Altarens Sakramente en Forseelse paa-kommen, saaledes at der han samme Dag havde en temmelig Mangfoldighed til Alteret, da han udi den sidste Sæt Folk, som var Kvindespersoner alene, har givet Vinen først og Brødet derefter, hvilken hans menneskelige Forseelse vi forskrevne Sogne-mænd paa vores og menige Sognemænds Vegne paa det allerunderdanigste med ydmygelig Devotion

og Hjærtens Andagt vil have andraget hos vores høje kære Øvrighed, at saadan hans Forseelse maatte af synderlig Gunst og Naade for Guds Skyld ham efterlades og tilgives, og han til sit Embedes forrige Raadighed at restavreres, det den gode Gud igen skal belønne."[92])

I Tingbogen 22. Febr. 1686 er omtalt følgende Ubehagelighed for Præsten Ditlev Friis. En Løverdag ved Skriftemaalet afviste han en Mand, der ikke vilde søge den Stolestand, der var ham udvist, og da Præsten havde holdt en Formaningstale til samme Kristoffer Povlsen, sagde denne: Da agter jeg eder ikke ved det Skarn, og slog med sin Fod imod Kirkegulvet, saa Skarnet sloges paa Præstens Kjortel, men Præsten gik op i Skriftestolen. En anden Mand bad da Kristoffer tie stille og ikke svare Præsten saaledes, han kunde naa sin Sag med gode Manerer, men Kristoffer raabte: du est en Flegel, du halter paa begge Ben, og da Præsten raabte om Lyd i Kirken til at forrette sit Embede, og Kristoffer paany brugte Mund, gik Præsten ned og sagde: efterdi jeg ikke kan have Ro at skrifte, da kom tidlig imorgen, og forlad Kirken. Kristoffer slog da paa sit Hoved og sagde: jeg skal lege med eder og fly eder Hulveje at træde udi, satte sine Negle for sine Tænder og gentog: jeg agter eder ikke mere end dette. Derpaa løb han ud af Kirken, svang sin Tornekæp og raabte: her vil vi skrifte med hverandre, Præsten har gjort mig uærlig.

Hove Sogn.

Sognet, Annex til Hygum, grænser mod Nord til Hygum Sogn, mod Øst til Torring og Heldum Sogne, mod Syd til Lomborg og Ramme Sogne, mod Vest til Dybe, Vandborg og Engbjerg Sogne. Kirkens Afstand fra Lemvig er 3 Fjerdingvej. Sognets Fladeindhold er 2232 Tdr. Land med 176¾ Tdr. Htkr. Jorderne ere temmelig lave, men frugtbare, selv Kirken ligger lavt.

Sognet gennemstrømmes af Hove Aa, i hvilken løber en Bæk norden for Snabe, der 1638 hed Terkelbæk.

1 Skole. I alt i Sognet 112 Gaarde og Huse med 616 Indbyggere (1880: 583, 1860: 457, 1840: 372, 1801: 309).

Navnet skrives 1340 Houæ, hvilket betyder et Gudehus, som der altsaa har været her i den hedenske Tid; lidt sønden for Kirken er et Sted, der hedder Borre, og som ogsaa nævnes blandt de gamle Marknavne 1683; dette er sikkert ogsaa et Sted, der stod i Forbindelse med Gudehuset.

Iøvrigt findes her nu ingen Gravhøje; i Indberetningen 1638 nævnes kun 1 ved Vinkel. Samme Indberetning omtaler vesten for Kirken S. Peders Kilde, ligesom Kirken selv var helliget Sankt Peder.

1766 fortælles det, at Hove Aa var slem og farlig om Vinteren, især i Tøbrud og megen Regn.

Der var 2 store Gangbroer over den og 3 Køresteder ved Snabe, Kirkeby og Vinkel.

I Hove Sogn i et Sted, der kaldes Vengkir, men vel skal læses Vinkel, er 1560 født Lars Dyrskot, der kom i Tjeneste hos Jørgen Friis til Vaskjærgaard, siden hos Peder Munk til Estvadgaard, hvem han 1589 ledsagede til Skotland i Dronning Annas Følge, paa hvilken Rejse de havde megen Modgang, der siden fremkaldte en Hexeproces mod de Kvinder, der mentes at have haft Skyld i det stormende Vejr. Han fik siden en Bondegaard i Vendsyssel og faldt 1644 ved Sundby, da han var Fører for de Bønder, der gjorde Modstand mod de svenske Tropper. Hans Søn, Peder Dyrskøt, var ogsaa Bonde, men nød megen Anseelse for Lærdom, især i dansk Historie.[93])

I Sognets nordlige Del:

Nørre Vinkel, 3 Tdr. Htkr., Vester Vinkel, $9\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr., Øster Vinkel, 5 Tdr. Htkr., og 2 Huse; paa Marken nævnes 1683 Pintoft, Uholt, Hovlings Jord. 1766 var der 5 Bønder i Hovvinkel. 1638 kaldes Gaardene Vester, Øster og Mel Vinkel. I det 16. Aarhundrede var Vinkel en eneste Gaard, der var en Hovedgaard 1549, da den tilhørte Christiern Mogensen, og 1568, da den tilhørte Lars Spend,[94]) men der findes ellers intet om Gaarden.

Rævhale, 2 Gaarde, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder, den var Selvejer 1625 og var da 1 Gaard og 1 Bol.

Stigaard, (udtales med langt i), 1 Gaard, 9 Tdr. Htkr., desuden 1 Gaard og 1 Hus, nævnes 1547, kaldes 1683 Stejgaard og havde 2 Bønder; paa Marken nævnes Skovfald.

Smørpøt, 1 Hus, blev af Præsten Hr. Niels Bhie givet til Vedligeholdelse af Præsternes Begravelse i Hygum Kirke.

Fattiggaard.

Rævskov, 3 Gaarde, hvoraf 1 med 4 Tdr. Htkr., og 2 Huse, havde 1683 og 1766 4 Bønder, kaldes 1638 Refsſku, 1520 Refsvesko.

Klinkby, 7 Gaarde, hvoraf 1 paa 6 Tdr. Htkr., og 7 Huse, nævnes 1520, var 1638 og 1683 2 Gaarde, Øster og Vester Klink, der hver havde 3 Bønder. 1766 var der kun 5 Beboere i Klinkby.

Præstholm, et Hus.

Præstegaarden, c. 7 Tdr. Htkr., 1 Hus. Her er Professor ved Universitetet, den lærde Orientalist M. V. Fausbøll, født 22. Sept. 1821.

Kirkeby, 3 Gaarde, hver med 4—6 Tdr. Htkr., og 2 Huse, var 1683 3 Gaarde foruden Nederby, der var 1 Gaard.

Kirkebol, 1 Gaard.

Hovmark, 1 Gaard, var 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes Skovfald.

Højland, 2 Gaarde, 3 Huse, Højlandhuse, var 1683 1 Bol. 1766 nævnes Store og Lille Højland. Var 1638 4 smaa Bol.

Borg, 1 Gaard.

I Sognets sydlige Del:

Rodskov, 4½ Tdr. Htkr., 1 Hus (udtales Rosko), var 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Tolbjerg, 1 Gaard, 1 Hus (udtales med langt o), kaldes 1683 Toolbjerg, 1638 Tulbjerg.

Snabe, 4 Gaarde, 1 med 4 Tdr. Htkr. Snabe bestod 1683 af 5 Bol, men havde 1766 kun 4 Beboere, kaldes 1638 Hovsnabe, hvor der boede 4 Mænd. I „Snabe“ var der 1520 mindst 2 Gaarde.

Løbjerg (skrives urigtig Løgbjerg), 2 Gaarde og 2 Huse, kaldes 1520 og 1626 „paa Løbjerg“, var 1626 1 Gaard og 1 Bol, 1683 1 Gaard med 2 Beboere; paa dens Mark nævnes Ulstang, Kongenskjær, Bognbjerg.

Vester Hovmade, 6½ Tdr. Htkr., Øster Hovmade, 3½ Tdr. Htkr., desuden 2 andre Gaarde og 1 Hus; var 1683 2 Gaarde med 3 Bønder; paa Marken nævnes Borrejord, Ulshøj, Hommeland, Rostoft, Rusbjerg.

1683 nævnes ogsaa Lille Hovmade. Om denne siges 1766, at den kaldes Møllers (ɔ: Møllerhus), hvorfor der mentes i gamle Dage at have været en Mølle. 1638 kaldes den Mel Hovmade. 1501 boede der i en af Gaardene en Adelsmand, Erik Pedersen, af Familien Harbou, om hvem man ellers intet ved.[95] 1520 var Hovmade 3 Gaarde, hvorunder hørte Klovesens Eje.

Stenhule, 4 Tdr. Htkr., var et Selvejerbol 1626.

Fiskbæk, 1 Gaard.

Hustedhus.

Bak, 1 Gaard.

Smedsbol, 7 Huse, nævnes 1683.

Knurborg, 1 Gaard, 2 Huse, nævnes 1596. Da et gammelt Ægtepar her var kommet i Armod, fik det følgende Pas af Præsten:

Den retsindige og medlidende Læser ønskes Lykke og Salighed til Liv og Sjæl i Kristo Jesu med Fred og Forlig heden og evindelig, Amen. Nærværende Pasviser Ole Gregersen med sin Hustru Anne Simonsdatter, begge barnefødte her i Hove Sogn af ærlige, kristelige, ægte Forældre, have udi 43 Aar bygget og boet paa Knurborg, gærne søgt Guds Hus til Ordets flittig Hørelse og Alters Sakramentes retsindige Brug, ere nu, Gud bedre det, i denne besværlige og nødlidende Tid geraadne i stor Armod og han med en indvortes Sygdom navnlig Tarmløb i sin høje Alderdom beladen, saa han nødes til at søge Brød i Jesu Navn til sin og Hustruens Nødtorft og Ophold hos medlidende Kristne, hvorfor jeg hjerteligen og meget venligen alle, som han besøger i denne sin Trang, ædle og uædle, kristelige og verdslige, ombeder, at de af en kristen Kærlighed til Gud og deres Næste være hannem behjelpelige og for denne sin Bøns og Skrivelses Skyld undsætte ham med dette timelige; den rige Gud, alle Velgærningers Belønner, vil det ihukomme i de retfærdiges Opstandelse, og jeg for min Person vil og skal næst Gud efter Formue og denne Tids Tilstand det betænke mod hver, som mig i slige Maader med sandfærdige Vidnesbyrd besøger. Den barmhjærtige Gud trøste og husvale alle bedrøvede, gamle og svage i deres paakommende Nød og Elendighed, og vil saa hermed have alle godhjertede og medlidende Kristne i den Højestes Beskærmelse evindelig over-

antvordet. Af Hove Præstegaard i Vandfuld Herred den 15. Feb. Anno 1676. Jens Olesen. H. P. egen Haand.

(Skodborg Herreds Tingbog 22. Feb. 1676.)

Hovdam, 1 Gaard, 5½ Tdr. Htkr., desuden 1 Gaard og 2 Huse. 1683 og 1766 nævnes Store og Lille Hovdam; paa deres Mark Lætoft. Den har Navn af en stor Dam, der 1766 hed Gammeldam.

Maribo (ikke Maribol), 1 Gaard, 1 Hus, kaldes 1547 og 1596 Maribo, men 1626 Maribobol og 1638 Maribol.

Stor, 1 Gaard, 2 Huse, 1683 nævnes Christen Jensen „paa Stor"; paa Marken nævnes Kaabertoft, Klostertoft. 1766 siges den at have Navn af en Hede, der hed saaledes; 1626 kaldes den ogsaa „paa Stoer", 1638 Houstuor: Om Betydningen af ufrugtbar Jord se S. 356.

Hovlind, 2 Gaarde, 1 Hus, var 1683 1 Gaard, kaldes 1520 og 1626 „paa Hovlind". Beliggenheden er noget høj, saa lind vistnok er norsk lein, en Skraaning.

1638 nævnes Lysborg i den sydlige Del af Sognet, og 1683 og 1766 en Gaard, Lund.

Hove Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et ret anseligt Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygnings-

dele, der dækkedes med Bjælkelofter, bleve satte i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, og Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan se to paa Skibets nordre og et paa dets søndre Side, samt et paa Korets nordre og et paa dets østre Side. Begge Skibets Døre, der have retvinklet Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere, lade sig følge i Omrids. Kirkens oprindelige Del hviler paa en Dobbeltsokkel.

Som det synes i den seneste papistiske Tid har man til Kirkens vestre Gavl føjet et, hovedsagelig af røde Tegl muret Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en halvrund Bueaabning. I langt senere Tider har man gennembrudt en Indgang paa Taarnets Vestside, saa at dets nederste Del tjener til Vaabenhus, anbragt en Dør paa Korets Nordside samt indsat store, kiodsede Vinduer i Kirkens søndre Væg. I 1822 blev den øverste Del af Taarnet nedbrudt, men 1875 forhøjede man det atter, uden at det dog skal være blevet saa anseligt som forhen. Det afsluttedes med et blytækket Spir, hvis Fløjstang bærer Aarstallet 1822.

Altertavlen er et meget smagløst Arbejde, der næppe er mere end ca. 30—40 Aar gammelt. Midtpartiet indtages af et slet, oliemalet Billede af Kristus, der velsigner Brødet og Vinen. Til højre og venstre ses Johannes og Paulus, malede efter Thorvaldsens Statuer. Alterkalk og Disk have

hverken Aarstal eller Navn; de ere næppe ældre end fra Begyndelsen af indeværende Aarhundrede. De anselige, malmstøbte Alterstager synes at tilhøre det 17de Aarhundredes Slutning. Døbefonten er samlet af 2 Stykker, der begge synes at hidrøre fra den romanske Periode uden dog oprindelig at have hørt sammen. Den er hugget af Granit.

Prædikestolen er et meget tarveligt Arbejde, som maa henføres til Tiden omkring det 18de Aarhundredes Midte. Paa Klokken læses for oven: Bekostet · støbt · af · Hoves · Beboere · i · Aaret · 1834. Klokkens Stilling tillader ikke med Sikkerhed at afgøre, hvorvidt der staar støbt eller omstøbt. Forneden findes Navnet paa Støbestedet (Randers) samt Klokkestøberens Navn; men dette sidste, der maa formodes at være Meilstrup (se Harboøre Kirke) tillader ejheller Klokkens Plads at se. Paa Skibets nordre Væg hænger et af Træ udskaaret Epitafium uden Indskrift, hvis Midtparti indtages af et oliemalet Billede, fremstillende to Præster, deres Hustru samt tvende smaa Børn. Ifølge Udsagn paa Stedet skal Epitafiet staa i Forbindelse med en Gravsten, som oprindelig har ligget i Kirkens Gulv, men nu findes paa Kirkegaarden ud for Korets Nordside. Paa Stenen ere de Afdøde udhugne, og af den stærkt udslidte Indskrift fremgaar det, at den har dækket over Hr. Gregers Eskilsøns († 16. Aug. 1600), Hr. Jakob Pedersøns († 1640) samt Hustruens Grav. Af hendes Navn kan kun Fornavnet Anna tydes (jevnsør dog S. 438—39).

I Indberetning fra 1766 findes følgende Efterretning om Kirken:

Alterets Maling har i forrige Tider været meget smuk, men nu er den noget affalden og gammel og det øverste af Træet nedfaldet. Øverst er Kristus afmalet i sin Opstandelse, hvorunder staar: Anchora nostra Deus surgens homo solis ad ortum. Nedenfor er Kristus i sin Korsfæstelse, hvorunder staar:

Jesus peccantem mundans hominem, hunc crucifixit,

Peccatum caveas, vita salus tua sit:

Joannes Olai 1640 Dom. Jubilate.

Paa den nordre Side Herrens Bøn, hvorunder staar:

Jens Laurids Vinkel bekosted mig

Med Kirkens Indkomst uden Falst og Sviig.

Paa den søndre Side Indstiftelsens Ord og derunder:

Jesu Legem og Blod min Siæl

Spiser og qvæger meget vel.

I Kirken er en liden dobbelt Messing-Lysekrone til 12 Lys. Et malet Epitaphium lige overfor Prædikestolen, smukt af Maling og Inskription. Paa den øverste Top over Tavlen staar Kristus trædende paa Slangens Hoved, derunder Kristus i sin Herlighed og Johannes for hans Fødder; der ses de 7 Lysestager, og et Sværd udgaar af hans Mund, paa Tavlen selv staar den opstandne Kristus og derunder 2 Præster med en Kone og 2 Børn og i Rundelen nedenunder: Salig H. Jacob

Pederssen Munk døde Skiertorsdag Aar 1640 i sin Alders 80de, Tienestes 40de Aar. Paa Siderne ses udhuggede de 4 Evangelister samt Moses med Tavlerne og Johannes Baptista pegende paa Lammet. Neden under staar: Enten vi leve eller døe, saa ere vi Herrens. Rom. 14. Cap. S. Jakob Jensen, Karen Jensdatter, som skal være de 2 smaa Born af Hr. Jens Lemvigs, og derunder staar Aar 1653, og endelig allernederst: Hr. Jens Olesen Lemvig salig i Herren hensov Aar 1683 i sin Alders . Aar, Tienistes 43, med sin kiære Hustrue, Anne Povelsdotter, som døde den 24de Maji Aar 1670, Alders 69. Gud give dem alle en glædelig Opstandelse. J. O. L. — A. P. D.

Østen paa Væggen hænger nok en Tavle, hvorpaa staar en latinsk Indskrift over nævnte Anne Povlsdatter, underskreven af Petrus Munchius.

Paa en stor Sten i Altergulvet ses 2 Mænds og en Kvindes Skikkelser udhugne med Indskrift øverst: Symbolum D. Gregorii : Amor meus Deus meus. Symbolum D. Jacobi : Jesus peccatorum hostia data. Paa Siden: Hr. Jakob Pedersøns mødigh Been hviiles ogsaa under denne Stien, som døde Skiertorsdag Anno 1640. Under denne haarde Marmor Steen hviiler her Gregers Eskildsøns been, som døde den 6. Augusti Aar 1600, Som . . . Anna Nielsdaatters Lig. Imellem disse Tvinde er begrafven en gudfrygtig og dydig Qvinde.

Der er en aaben Begravelse for Præsterne under denne Sten, men samme er nu fyldt af Lig og meget fugtig.

Paa Kirkegaarden er en Ligsten med følgende Indskrift: Herunder hviiler den i Livet velærværdige og meget vellærde Guds Mand Hr. Peder Rasmuson Ruberg, i sin Tiid velfortient Sogne-Præst til Hove Meenighed, hvis Fødsel blev i Norge Aar 1673, og hvis rætsindige Tieneste i herrens Arbejde fra Aar 1709 til den 9de Januarii 1730 blev endet ved en salig Død.

Hove har været et Kald for sig selv, indtil det 1824 blev Annex til Hygum.

Præster.

Jens Hjul, af Adel, se S. 60.
Gregers Eskilsen, —1600.
Jakob Pedersen Munk, 1600—40.
Jens Olufsen Lemvig, 1640—83.
Peder Nielsen Bejrum, 1685—1709.
Peder Rasmussen Ruberg, 1709—30.
Jakob Christensen Bhie, 1730—37.
Niels Holgersen Ystrum, 1737—40.
Urban Christian Jespersen Schouboe, 1740—85.
Andreas Aschenberg Fellum, 1785—1803.
Nikolaj Kamph, 1803—09.
Peter Højland, 1809—15.
Christian Nissen Fausbøll, 1815—23.

Vandborg Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Engbjerg Sogn, mod Øst til Hove Sogn, mod Syd til Dybe og Ferring Sogne, mod Vest til Ferring Sø. Kirkens Afstand fra Lemvig er 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 2551 Tdr. Ld. med 216½ Tdr. Htkr. Jorderne ere frugtbare, noget højere end i Hove Sogn, bakkede mod Ferring Sø.

Igjennem en Dal norden for Kirken løber Vandborg Aa.

1 Skole, 1 Andelsmejeri, Forsamlingshus. Ialt i Sognet 117 Gaarde og Huse med 670 Indbyggere (1880: 604, 1860: 502, 1840: 456, 1801: 343).

Om Navnets Oprindelse og sandsynlige ældste Navn Vendleborg se foran S. 409; det skrives 1340 Wanburgh, 1409 Wandburgh.

Paa den høje Banke Raabjerg i Sognets sydøstlige Hjørne (182 Fod) findes en lille Høj, der hedder Raabjerghøj, men det er tvivlsomt, om det er en Gravhøj; det er ogsaa den eneste, der nævnes i Indberetningen 1638. Om den skrives i Indberetningen 1766, at der „fabuleredes" meget om den, „saasom de fornemste Ofringer i de hedenske Tider her i Egnen derpaa ere holdne, og deres Begravelser i omkringliggende Høje endnu befindes". Samme Indberetning omtaler ogsaa en lille Høj sønden for Flyvis, der kaldes Tinghøj, hvor der i

gamle Dage havde staaet Tinghus; ligeledes Nord for Præstegaarden en Bakke, der pløjedes og dyrkedes, og som hed Bavnhoj, „fordi de gamle Fædre der have haft en Bavn med Blus og Lygte oprettet, dels for Fiskerne paa Havet i Storm og Uvejr om Natten at se efter, dels til Advarsel i Fjendetid for de omkring liggende Naboer, saasom man fra denne Høj kan se langt omkring i Landet og paa Vandet."

Indberetningen for 1766 meddeler ogsaa følgende: „Limfjorden endes med en liden Hale vesterst i Sognet nedenfor Gaaskjær og Haelgaard, og imellem den og Havet er kun en liden Fjerdingvej, hvorfor Havet ofte om Vinteren bryder over i Fjorden, og det med saa stor Magt, at ej alene de nærmeste Marker og Enge overskylles og gøres en Tid lang ufrugtbare, men Vandet gaar da endog saa højt op i de nærmeste Beboeres Gaarde, saa de, naar Vandet gaar ud igen, ofte kunne tage Havfisk udi deres smaa Kaalhaver. Det lidet af Fjordfisk, som da er i denne Vig og ej kan taale Havvandet, gaa da strax døde op i Engene, hvor de saa i Mængde kunne optages, og en Tid lang derefter kommer der ingen Fisk igen paa den Kant i Fjorden. Dog har Guds Forsyn beskanset os paa vestre Side med store Bakker og Bjerge, der i en lang Strækning fra Gaaskjær af gaa lige i Nor tæt ved Fjorden, endog op om Engbjerg Sogn."

Indberetningen fra 1766 omtaler den store Dal, der gaar fra Møllen af mod Kirken og gennem=

strømmes af Bækken. Kort førend dennes Udløb i Ferring Sø fandtes den bundløse Pyt, hvori der ingen Bund var at finde, uagtet dens Dybde var maalt med en Sten bunden til nogle Hundrede Alen Sime. Da man trak den op, var Simen ved Stenen ligesom brændt over af Ild. „Hulen, der i sin Omkreds kan være 6—8 Alen, kan ikke tillægges endog i den største Frost om Vinteren, men da besynderlig gaar en tyk, svovlagtig Damp bestandig op deraf. Vandet deri er ligesaa rent og klart som i den gennemflydende Bæk, men slutteligikke sundt for Mennesker eller Kreaturer, hvorfor man og des nøjere vogter sig derfor som en Gift."

I Sognet findes:

Nørre Strande, 6½ Tdr. Htkr., Sønder Strande, 4 Tdr. Htkr., Mel Strande, 4 Tdr. Htkr. 1520 kaldes de 2 Gaarde, her var, „ved Strande".

Ager, 3½ Tdr. Htkr., Ny Ager, 1 Gaard; Ager nævnes 1520.

Nørre Munksgaard, 6 Tdr. Htkr., Nørre Munksgaardhus. 1683 nævnes paa dens Mark Hestrud, hvilket Navn minder om det Hettestrud i Heldum Sogn, der var Gæsteherberg for Vestervig Kloster.

Vester Dalgaard, 4½ Tdr. Htkr, Sønder Dalgaard, Øster Dalgaard, 1 Hus, Dalgaardhuse, nævnes 1520.

Nørgaard, 7½ Tdr. Htkr., derunder er lagt Dragesbol, Nørgaardhuse, nævnes 1520.

Blaabjerg (udtales Blåbjerre), 1 Gaard nævnes 1596; derunder er lagt Huset Hummelkjær.

Skrædergaard, c. 4 Tdr. Htkr., Skrædergaardhus; nævnes 1626.

Grønbjerg, et Bolsted.

Vandborgbjerg, 1 Hus, nævnes 1683.

Mægbæk (udtales Mæbæk), 5½ Tdr. Htkr., Mægbækhus; nævnes 1596.

Store Katkjær, 1 Gaard, Lille Katkjær, 1 Gaard; var 1683 1 Gaard.

Østergaard, Lille Østergaard, 1 Hus, Østergaardhus, nævnes 1626.

Bjerg, 1 Gaard, kaldes 1520 og 1596 „paa Bjerg“.

Hovdam, 1 Gaard, Hovdamhus; kaldes 1520 og 1596 „ved Hovdam“.

Grydsbæk, c. 6 Tdr. Htkr., Grydsbækhus; kaldes 1520 Grytysbeck.

Denne Gaard tilhørte 1785 Birkedommer Søren Lund, der kaldte den Lundsgaard og lod den udskifte af Fællesskabet og indhegne ved Grøfter. Senere boede her Justitsraad Claudi.

Vandborg Vandmølle, 5½ Tdr. Htkr.

Vestergaard, 26 Tdr. Htkr., den nævnes 1626. Under den hører Mølgaard, der nævnes 1520 og 1683.

Paa Vestergaard boede 1785 Birkeskriver Arnt Waxelman, der satte Gaarden til Avktion 1803; da havde den 9½ Tdr. Htkr.

Vester Gaaskjær, 4½ Tdr. Htkr., Øster Gaaskjær, 1 Gaard; kaldes 1520 Kaaeskjær. I Nærheden af Gaaskjær laa endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede Halegaard, hvorpaa boede Birkeskriver (?) Wagaard.

Præstegaarden laa tidligere nærmere ved Kirken paa en Toft, der 1766 hed Kirketoft.

Ingerslund, 1 Gaard, nyere Parcel.

Brændgaard, c. 4 Tdr. Htkr., Brændgaardhus; nævnes 1634.

Vandborggaard, Andelsmejeri.

Vandborg Kirke, se nedenfor.

Damgaard, 6 Tdr. Htkr., Damgaardhus, kaldes 1520 Damme. 1683 findes paa dens Mark Ravnbjerg, Kaasbjerg, Skovbjerg, Guldbjerg.

Kirkensgaard, 4½ Tdr. Htkr.; 1520 nævnes en Gaard ved Vandborg Kirke.

Galtmose, 1 Gaard, Galtmosehuse; nævnes 1596.

Nygaard, 1 Gaard, Lille Nygaard, 1 Hus, Lille Nygaardhus.

Musholm, 4½ Tdr. Htkr., Musholmhuse, nævnes 1640, og gav da Skyld til Hygum Kirke.

I Slutningen af forrige Aarhundrede boede her Kaptejn Trappaud. Hans Frue, Johanne Elisabeth Qvist døde den 21. Jan. 1793, 46 Aar gammel, og han solgte Gaarden 1798; da havde den 8 Tdr. Htkr.

Skidengaard, 4½ Tdr. Htkr., Skidengaardhuse, nævnes 1520.

Fuglsang, 1 Gaard, Fuglsangshuse; nævnes 1626.

Raabjerg, 4½ Tdr. Htkr. (udtales Råbjerre), 1683 nævnes Nørre og Sønder Raabjerg.

Kvistgaard, 1 Gaard, Øster Kvistgaard, 1 Gaard, Kvistgaardhus; nævnes 1520 (Qwyestgordt), udtales Kwesgo. 1806 solgtes sammen med Kvistgaard en Parcel af Nørbjerg Øde. Gaarden Nørbjerg var allerede øde 1683.

Maagaard, 1 Hus, Maagaardhuse, nævnes 1520.

Guldbjerg, 1 Gaard, nævnes 1626.

Kubstrup (udtales Kustrup), 9 Tdr. Htkr., Lille Kubstrup, 1 Gaard; nævnes 1520. Med Kubstrup er sammenlagt Flyvesgaard, der 1683 kaldes Fluesgaard, 1638 Flivesgaard, 1596 Fluensgaard, 1520 Flywe.

Skovmose, 5 Tdr. Htkr., nævnes 1683.

Brunsgaard, 6½ Tdr. Htkr.

Mosegaard, 1 Gaard.

Vandborg Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har oprindelig bestaaet af et ret anseligt Skib, samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der sattes i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, dækkedes med Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer,

hvoraf man nu kun kan skimte Rester af et enkelt paa Skibets nordre Side. Af Kirkens tvende Døre, der fik retvinklet Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere, kan den nordre følges i Omrids. Bygningen opførtes paa en Dobbeltsokkel. Paa en af Kvadrene i Skibets søndre Ydervæg er udhugget et lille Menneskehoved i højt Relief, og i Skibets østre Indervæg, umiddelbart over Triumfbuen, er anbragt tre smaa cirkelrunde Medaillons af samme Art som de, der findes i Rom Kirkes Absis. I Tiden henimod den papistiske Periodes Slutning har man til Kirkens vestre Del føjet et af store, røde Tegl og raa Kamp opført Taarn med Skraagavle i Nord og Syd, hvis nederste Parti dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Vistnok paa samme Tid ombyttedes Kirkens Bjælkelofter med spidsbuede Krydshvælvinger, af hvilke der spændtes tre Fag over Skibet og et Fag over Koret Til denne Byggeperiode tør vi muligvis tillige henføre et lille, overhvælvet Sakristi, der er knyttet til Korets Nordside. Foruden denne Tilbygning har Kirken tidligere havt et Vaabenhus, som sluttede sig til Skibets nordre Side, men dette er i Aarene 1810—20 blevet nedbrudt, og Taarnets nederste Del indrettet som saadant. Største Delen af Kirkens Ydermure ere til forskellige Tider ombyggede, og store, fladbuede Vinduer findes indsatte saavel i Skib som i Kor.

Altertavlen er et mere end almindelig rigt og anseligt Snitværksarbejde fra Renaissanceperioden. Forneden er indskaaret følgende Bogstaver: I. S. S. — I. A. S. samt ANNO 1624. Midtpartiet indtages af et utvivlsomt langt yngre slet oliemalet Billede af Nadveren. Alterkalken synes at tilhøre indeværende Aarhundrede. De ret anselige, malmstøbte Alterstager maa formodes at skrive sig fra omtrent samme Tid som Alterrammen. Døbefonten, der utvivlsomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (= Nørre Nissum i Skodborg Herred). Prædikestolen er et meget tarveligt Snitværksarbejde, der næppe er ældre end det 17de Aarhundredes Slutning. Klokken har følgende Indskrift langs den øvre Rand: Aar · 1824 · lod · Vandborg · Sogen · Beboere · som · Kirkens · Eire · denne · Klokke · om · støbe · Gud · til · Ære · Kirken · til · Sier · og · Paa · mindelse · om · Dødeligheden. Forneden læses: Støbt · i · Randers · af · Peder · Meilstrup. I Skibets Gulv foran Trinet op til Koret ligger en Gravsten, der dækker over Hr. Oluf Knudson Hierm, Sognepræst til Vandborg, født 28. Febr. 1656, død 15. Nov. 1719, samt over Sønnen, Emmiche Olufson Hjerm, som blev Sognepræst i Kaldet efter Faderen.

Med Hensyn til det store Vaabenhuses Opførelse havde man 1766 den Overlevering, at Præsten Hr. Christen Madsen (Præst 1510—30) havde ladet det opføre paa egen Bekostning omtrent

1512 og haft sit Værelse ovenpaa til sin Død. „Hans Begravelse skal være nederst i Taarnet, hvor ofte, endog for faa Aar siden, er hørt en stærk Snorken som af en dybt sovende, hvilket, som det tilforn tidt under Gudstjenestes Forretning hændede sig, foraarsagede, at Graven endelig blev aabnet, men intet deri befandtes uden af sædvanlige store Ben, som der igen bleve nedlagte". I samme Beretning af 1766 siges, at i Døbefonten var der til Vandet en gammel Malmkrukke som en liden Thekedel, der i de papistiske Tider brugtes til Vievand. Desuden følgende:

„Kirken holdes for at være den ældste i Vandfuld Herred. Den skal ellers efter gammel Tradition være først anlagt paa nogle Bakker østerst i Sognet Stæren kaldede, men hvad de der byggede om Dagen, blev mærkelig bortført om Natten til det Sted, hvor den nu staar, nemlig paa en af de højeste Bakker midt i Sognet. Et lidet Kapel findes og paa nørre Side lige ud for Alteret, hvorunder er en Begravelse anlagt af Hr. Gregers Lemvig, men fuldført af hans Søn Hr. Laurids Gregersen til en Arve-Begravelse for Præsterne og deres Familie, som og deri fra den Tid af befindes nedsatte, uden Hr. Oluf Hjerm, der med Hustru og 7 Børn ligge i Koret for Alteret, nemlig hans 3 Sønner og 4 Døtre i en Rad tæt under Alterfoden med 7 store Fliser over, hvorpaa den salig Mand selv har indgravet deres Navne. Paa hans og hans Hustrus Gravsten findes følgende Indskrift: Herunder

hviler i Herren dend Ærværdige og Wellærde Mand Saliig Hr. Oluf Knudsøn Hierm, fød i Hierm Præstegaard Anno 1656 den 28de Februarii, døde den 15de Novembris 1710 i sin Alders 63de Aar, var Præst 36 Aar. Samt hans kiærelskende Hustrue dend hæderbaarne Matrone Sal. Anna Andersdatter Nedergaard, fød i Thyeland paa Nedergaard i Rostrup Sogn Anno 1651 den 24de Junii, døde den 21. Maj Anno 1722 i sin Alders 71de Aar. I deres Ægteskab, som varede 34 Aar, velsignede Gud Denem med 8 Børn, 4 Sønner og 4 Døttre. De 7 for Forældrene salig i Herren ere hensovede, den 8de navnlig Emmiche Hierm, som blev Sogne Præst effter Faderen, loed dette bekoste."

For Fredagsprædiken var den halve Gaard Hovdam skænket Præsten, og Hr. Lavrids Gregersen fik 22. Febr. 1652 kgl. Bevilling paa indtil videre at beholde Indfæstning, Ægt og Arbejde. 1537 tildømtes Gaarden Dragesbol Vandborg Kirke ved en Herredagsdom.

Præster.

Christen Madsen, 1510—30.
Christen Simonsen, 1530—46.
Peder Christensen Krogager, 1546—98.
Christian Kjeldsen, 1598—1609.
Gregers Jensen Lemvig, 1609—50.
Lavrids Gregersen, 1650—83.
Oluf Knudsen Hjerm, 1683—1719.
Emmike Olufsen Hjerm, 1719—65.
Morten Christensen Schiwe, 1765—76.
Peder Deichmann Mathiesen Wagaard, 1777—88.

Jens Nikolaj Aulum, 1789—98.
Benjamin Fog, 1798—1802.
Knud Bisted, 1802—13.
Peter Anton Christian Nørager, 1814—21.
Mathias Jakob Schiørring, 1822—34.
Andreas Peter Prior, 1834—48.
Hans Peter Brochner, 1848—52.
Thomas Andreas Jespersen, 1853—62.
Jes Lassen Bjerrum, 1862—75.
Mathias Peter Brøndum, 1876—84.
Ernst Brom Selchau, 1884.

Hr. Peder Christensen fik 22. Nov. 1574 Brev paa Fjaltring Kongetiende, da han ikke kunde underholde sig af Vandborg Tiende.

Om en af de følgende Præster meddeler Indberetningen 1766:

„Hr. Laurids Gregersøn, 1650—83, giftede sig 1) med en Borgmesters Datter fra Lemvig, som Aaret efter døde i Barselnød. Da Fjenden grasserede stærkt her i Egnen, og Sognets fornemmeste Gods og Gode da blev hensat paa Hvælvingerne i Kirken og andre Steder i Forvaring, maatte Præsten i Synderlighed lide mangehaande Pinsler derfor, som han altsammen med stor Taalmodighed gennemgik, indtil han endelig bekom en 60 Mand af den fjendtlige Oberst til Beskyttelse for sig og Sognet imod videre Overfald, hvilken Vagt med stor Bekostning underholdtes her i Præstegaarden 14—16 Uger, desmidlertid enhver Mand i Sognet førte deres Kvæg og Faar dagligen herhid til sammes Underhold. Anden Gang indlod han sig i Ægte-

skab med en rig Købmands Enke i Viborg, med hvem han havde 3 Sønner, Gregers, Jens og Peder Wandborg, som efter hans Død flyttede med Moderen til Lemvig og bleve til brave og formuende Mænd i Egnen." Af disse blev Jens Ejer af Kongensgaard, se S. 76, og dennes Sønner igen af Kabbel, se S. 47.

Lavrids Rød i Lemvig fik 28. April 1573 Brev paa Vandborg Kongetiende.

Ferring Sogn.

Sognet, Annex til Vandborg, grænser mod Nord til Ferring Sø og Vandborg Sogn, mod Øst til Vandborg og Dybe Sogne, mod Syd til Trans Sogn og mod Vest til Vesterhavet. Kirkens Afstand fra Lemvig er 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 1251 Tdr. Ld. med 97 Tdr. Htkr.

Jorderne ere højtliggende og frugtbare, endog helt ud til Havet.

1 Skole. 1 Afholdshjem. I alt i Sognet 68 Gaarde og Huse med 377 Indbyggere (1880: 364, 1860: 260, 1840: 244, 1801: 232).

Paa Bovbjerg vesten for Fyrtaarnet ligger Sognets eneste Gravhøj, kaldet Hestehøj. 1638 omtales derimod 2, Hestebjerg og Knustehøj. 1766

nævnes endnu Kirkehøj og en nordøst for Lund kaldet Guunhøj, altsaa ved det Vandløb, der løb til Sylten og vel har heddet Guden, ligesom Storaa fordum og endnu Gudenaa. Vesten for nævnte Høj staar en Støtte til Minde om Frederik VI.'s Besøg.

En stor Del af Sognet optages af et Højdedrag, hvis højeste Punkt er Bovbjerg, 147 Fod ved Fyret. Dette Lerbjerg, af hvilket Havet stadig bortskyller store Stykker, hvilket fremmes ved, at der er Væld, som løsner Jorden, har engang i Tiden ogsaa været jevnt skraanende mod Havet og haft Forland ud imod dette. Det er uvist, naar Havet har borttaget dette og har begyndt at bryde løs paa Banken, af hvilken vel over det halve er bortskyllet. Fra Landsiden har Bovbjerg ikke noget særlig betagende, idet Stigningen er umærkelig, og det er betydelig lavere end Højderne i Lem og Nissum Sogne, men Mærkeligheden bestaar i den bratte Lerskrænt mod Havet. 1638 skrives, at dette Sogn er det ringeste i Herredet, „en Part udaf Præstegaardens Ejendom og andre deres her omkring liggendes er af Havet, Sand og Vand fordærvet, som paakendes, og værre det er og bliver Aar efter andet." 1766 skrives: „Mere end det halve Sogn ligger paa det bekendte store Bovbjerg, der strækker sig $\frac{1}{4}$ Mil langs Havet; af dette nedfalder idelig store Stykker Jord hvorved Markerne blive rent borte, og de øvrige næst ved øde og ufrugtbare.

Dog er det en Beskærmelse for Sognet og Landet, der ellers vilde fordærves af Sandflugt."

1685 skede paa Tinget Efterspørgsel efter en Ejendom kaldet Kongsjord, som skulde have været brugt som Ferring Kirkes Jord, men Folk, der kunde mindes 50 Aar, kunde alene udsige, at i de 50 Aar „har Vesterhavet i streng Storm og Uvejr udtaget af Bovbjerg saavel som anden Ejendom en ganske stor Del Jord, som nu ligger langt ude i Havet, men hvilke Gaarde det har tilhørt, eller det har været Kirkejord, vide de ikke." I Matriklen 1683 opføres, at under Damsgaard bruges en Jord kaldet Kongens Jord, hvoraf der aarlig gives 3½ Tdr. Korn til Ferring Kirke; det er altsaa denne Jord, man ikke har vidst Rede paa.

Som det gærne gaar, overdrives Sagnene om Naturkræfternes Indflydelse. I ældre Tider høre vi ikke derom, men 1766 skriver Præsten: „Efter gamle troværdige Mænds Beretning skal Kirkens Navn have været Bedelund, et stort og prægtigt Nonnekloster, hvorved Kirken har ligget, nu næsten 1 Mil ude i Havet, men ved et Guds Vejr med Storm og Jordskælv, der forvoldte en stor Vandflod, blev Klosteret, Kirken og en stor Del af Sognet oversvømmet og forgik under Vand, hvilket blev anset for en retfærdig Hævn over den Ugudelighed, der gik i Svang paa Klosteret. Derefter blev denne liden Kirke opført, og fordi den ikkun blev agtet en Fjerdedel saa stor som den forulykkede, blev den kaldt Fjerding Kirke. Fiskerne berette, at de i klart

Vejr have set i Havet Mure og Rudera af Klosteret, og deres Kroge ofte have hæftet derved, saa de med Forlis ere komne derfra."

At der aldrig har staaet noget Kloster her, er aldeles sikkert, og Sagnet er formodentlig opkommet forat forklare Navnet som Fjerding, og har sat dette i Forbindelse med Kirkens Ombygning i det 15de Aarh., da de tilhugne Kampesten for en Del ombyttedes med runde Havsten. Hvorledes Sagnet er kommet til Navnet Bedelund, der forekommer i Kæmpeviser og synes at betyde en Jagtskov, er ikke godt at vide. Der har maaske været en Lokalitet af det Navn, som man har forklaret af at bede, og deraf sluttet, at der har været et Kloster.

Sognets Navn skrives 1340 Færingh. I Sverig kaldtes i Middelalderen en stor Ø Færingø, nu Svartsjolandet, ligesom der i Skaane er et Færingatofte. Færing kan afledes af Faar og betyde det faarerige Land, ligesom Færoerne have samme Oprindelse.

I Indberetningen 1766 findes følgende: „Hele Sognet tilhører Hr. Baron Juel undtagen 2 smaa Bol. Sognets bedste Næring bestaar i Opfødning af Fæ og Bæster, saasom baade Foder og Græs er meget fed og god, dernæst i Smør at samle og Svin at fede af den sure Mælk og Valle, hvilket alt afhændes til Lemvig. Her saas megen Havre, mangen Bonde kan saa 4—6 Tdr. Byg, ikkun 1—2 Tdr. Rug, meget lidet Vaarrug, men 16—20 Tdr. Havre, hvortil Aarsagen er, at her haves

megen Udmark langt fra Gaardene, der bliver besaaet med Havre og faar aldrig Gødning. Af det indavlede Korn sælges lidet eller intet, thi Beboerne spare det op for Kreaturerne, ved hvis Salg de have deres Udgifter eller rettere Indtægter. Rug avles her saa lidet af, at der maa ofte tages mere end Halvdelen Bygmel til Brød. Jorden bruges i 4 Aar og hviler lige saa længe. I Sognet er ingen Søer, men alene et staaende Vand, kaldet Sylten, 2 Bøssesfkud norden Kirken, hvilket har i fordums Tid været dejlig Eng, men ved Havets Oversvømmelse er forvandlet til en liden Sø, hvorudi undertiden faas nogle Aal, Gedder og Skaller.

„Sædvanlig 20 Mænd i Sognet nære sig af Fiskeri paa Havet; 5—6 Mænd udfare paa en stor Baad eller Jolle, de 4 eller 5 ro med 4 Aarer, den 5te eller 6te styrer Baaden og, naar de ere komne ud paa Dybet, undertiden 2—3 Mile, kaster Styrmanden alle Krogene, som de have inden Borde, sædvanlig 6—8000, alle besatte med smaa Stykker af ferst Sild, saltet Fælever eller anden Madding, ud i Havet i en Linie, hvilket kan udgøre en Mils Afstand. De ligge derpaa stille 2—3 Timer, da Styrmanden igen indtager dem og aftager hvad Fisk der er fanget. Samme sælges mest ferst til omliggende Beboere, det øvrige torres og bortfores til Holstebro eller Viborg. Fra Foraaret indtil St. Hansdag fanges mest Kuller, som her kaldes Hvillinger, en Del Torsk eller Kabliau,

Flynder, Helleflynder, Hummere og adskillige andre smaa Fisk; fra St. Hansdag indtil Høsten mest Haaer og Skader og efter Høst igen Hvillinger, som ere meget bedre end om Foraaret, og en Del Torsk, hvilket alt bliver nedlagt ved Salt.

„De 6 Fattiges Almisse er liden, hvilket kommer en Del af Sognets Ringhed, og en Del af at de Fattige, der alle ere gangføre, maa frit søge Fiskerne ved Havet, hvor de gærne faa Fisk til deres Føde, og bliver nogen sengeliggende og hyldesløs, da forsørges de af Sognemændene aparte.“

I Sognet findes:

Brændgaard, c. 4 Tdr. Htkr., paa dens Mark nævnes 1683 Ardal og Skovbjerg. Brændgaard betyder, at den engang har været afbrændt; 1768 fortælles ogsaa, at den havde været brændt 2 Gange, men den nævnes allerede med dette Navn 1520.

Store Borup, c. 9 Tdr. Htkr., Øster Borup, c. 4 Tdr. Htkr., Ny og Lille Øster Borup, 2 Gaarde, Mel Borup, 1 Gaard, Nørre Borup, 1 Gaard, Øster Boruphus, Mel Boruphus, Lille Borup, 1 Hus; 1683 nævnes Nørre Borup med 3 Bonder, Øster, Mellem og Store Borup, hver med 1. 1768 hørte under Borup Gaarde 4 Afbyggere. 1520 var Borup 4 Gaarde

Strandhus, 1 Hus.

Husene Neder Drum, Over Drum, var 1683 et Hus, 1768 3 smaa Bol. Drum har Navn

af sin Beliggenhed ved Sylten Sø, idet Øre betyder Bred ved et Vand.

Julsgaard, 1 Gaard.

Kaasgaard, 1 Gaard, Kaasgaardhuse, nævnes 1520, havde 1683 2 Bønder. Kaas betyder et Sejlløb mellem Banker.

Øster Lund, 5 Tdr. Htkr., derunder er lagt Vester Lund, Ny Lund, 4 Tdr. Htkr., Nørre Lund, 1 Hus. Lund nævnes ikke 1683, men 1768 siges det, at Vester Lund tidligere hed Øster Ferring, da den laa et Bøssesfkud østen for Kirken, men omtrent 1710 blev en Gaard, kaldet Kjærgaard, der havde sit Navn af, at den laa ved et stort Kjær, kaldet Tarmskjær, nedlagt, da Beboerne ikke kunde svare Afgift, og lagt sammen med Vester Lund og derpaa kaldet Øster Lund; de 2 Bønder havde dog fælles Bygninger, saa det var ligesom 1 Gaard. Af det gamle Kjærgaard var der dog et Hus tilbage. Kjærgaard kaldes 1683 Tarmskjær, paa dens Mark laa Højholt.

Korsled, c. 9 Tdr. Htkr., Korsledhus, siges 1768 at have sit Navn af, at alle Marker omkring Kirken havde været indhegnede med et stort Dige og ved dette Sted et lille Hængeled tværs for Markerne. Den solgtes 1805 af N. Schønau, der skriver, at Bygningerne vare opforte fra ny af for faa Aar siden.

Søndergaard, $3\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr.

Klitgaard, Klitgaardhus, kaldes 1596 Klitjord.

Hestdal, 1 Bolsted.

Kirkegaard, 1 Gaard.

Ferring Kirke, se nedenfor.

Vester Ferring Kro. 1683 nævnes Ferring som 2 Gaarde med 3 Bønder.

Vester Ferring har engang ligget vesterst i Sognet, men omkring 1720 blev man af Havet nødt til at flytte den længer ind i Landet.

Midsommersbjerg, 2 Gaarde, den ene kaldet Sønder Bøggild, og 1 Hus, tilhørte fordum Præstekaldet, men var 1762 øde og dreves tildels under Præstegaarden, og fik da sit Hartkorn nedsat til det halve paa Grund af Havets Ødelæggelse; den Jord, der ikke brugtes til Præstegaarden, blev da dreven af 5 Husmænd.

Paa Midsommersbjerg boede 1682 Peder Bjerregaard, der gjorde falske Mønter, og man fandt i hans Hus to smaa Smedebælge, en lille Smelteesse af Størrelse som en Hattepul, smaa og store Digler og i Køkkenilden falske Penge. Han sad først fangen paa Rysensteen, men sendtes i Jærn til Kjøbenhavn og blev siden henrettet. Han sagdes at have lært hos en vis Thomas Dermelsbøl.[97])

Sønder Damsgaard, 5 Tdr. Htkr., Øster Damsgard, 4 Tdr. Htkr., derunder er lagt Vestergaard, Nørre Damsgaard, 4 Tdr. Htkr.; var 1768 delt i Sønder og Nørre Damsgaard, hver med 3 Afbyggersteder. Damsgaard har været en Herregaard, der 1502 tilhørte Christen Krabbe, hvis Moder antages for en Datter af Hans Krabbe

til Herpinggaard, ligesom man ogsaa mener, at Christen Krabbe har antaget sin Moders Stamnavn, medens han selv førte et Skjold, der var 6 Gange skraadelt (senere var Familiens Vaaben 4 Gange skraadelt), hvilket Vaabenmærke ogsaa blev baaret af Familien Galt. Christen Krabbe skrives ogsaa til Ferringgaard, var gift med Karine, Datter af Oluf Rytter til Kabbel, og levede endnu 1552.

Hans Søn, Oluf Krabbe, opnævnt efter Morfaderen, nævnes første Gang 1559, da han af Kongen fik i Forlening den halv øde Sandfærgaard i Vind Sogn uden Afgift. Han er maaske falden i Syvaarskrigen og var gift med Anne, formodentlig Datter af Godske Friis til Vaskjærgaard.

Hans Søn, Godske Krabbe, nævnes første Gang 1580 og skriver sig baade til Damsgaard og Ferring. 1598 erhvervede han sig Møgelgaard. Han var gift med Edel, Datter af Erik Bognsen til Kongensgaard og døde omkring Aar 1600, hvorpaa hans Enke ægtede Hans Skade til Rolsøgaard. Han efterlod i Modsætning til sin Fader og Farfader flere Børn, Sønnerne Jakob, Terkel og Oluf og Døtrene Kirsten og Birthe.

Oluf Krabbe var gift første Gang med Ide, Datter af Christen Lange til Bramming, anden Gang med Birgitte, Datter af Henrik Krag til Trinderup. Han døde 1633, da der 4. Dec. 1633 udnævntes Kommissarier i Anledning af Skiftet. Hans Enke deltog i Bekostningen af den ny Altertavle i Ferring. Hun døde 1643, thi 24. Febr.

søgte Børnene Henrik, Terkel og Ide Krabbe om Udnævnelse af 2 Adelsmænd til at foretage Skifte efter deres Forældre og taxere Damsgaards Bygning.

Henrik Krabbe, ovennævntes Søn, var myndig 1647, men er vistnok død før 1660. Han var gift med Eva Unger, Datter af Hans Wulff von Unger til Villerup, der siden ægtede Gjord Galt til Viumgaard.[98]) I et Adelsmandtal 1670 skrives Gjord Galt og Fru Eva Unger til Damsgaard, men iøvrigt tilhørte Gaarden Henrik Krabbes Børn, som vi se af et Mandtal af 1676, og i et andet af 1678 opføres som Eneejer:

Ole Krabbe, der siges at være i kgl. Tjeneste. Dette forholder sig rigtigt, han deltog i Krigen mod Sverig som Løjtnant og giftede sig med Datteren af en rig Købmand i Viborg, Margrete Svichtenberg, hvorpaa han tog sin Afsked med Ritmesters Karakter og købte Nandrup paa Mors. Ved anden Gang at ægte Ide Sofie Giedde fra Vaskjærgaard blev han Ejer af Bjerre ved Horsens, ligesom han erhvervede sig flere andre Herregaarde. 1703 blev han Justitsraad, 1714 Etatsraad og døde 1728.[99]).

Af hans Efterkommere lever endnu en stor Efterslægt. 1679 købte han en Gaard i Ferring Sogn af Ender Svendsen og Hustru Ide Krabbe, hvilken var tilfalden hende efter hendes sal. Forældre, Faster og Søskende. Denne Jomfru Ide var ventelig hans Faster, der paa Grund af sit ustandsmæssige Giftermaal beholdt Titlen Jomfru.

1677 havde Damsgaard 3 Ildsteder, 6 Hopper, 14 Staldøxne, 4 Køer; 1678 2 Karle, 1 Dreng, 1 Pige, 2 Arbejdsheste, 3 Hopper, 1 Fole, 14 Stude, 3 Køer, 1 Ungnød.

16. Juni 1681 solgte Ole Krabbe, der da var Hofjunker og Løjtnant til Hest, Damsgaard til Friherinde Sofie Amalie Lindenov, der 3. Juli 1682 skødede den til

Raadmand Thomas Svane i Ringkjøbing, siden i Viborg, der var Ole Krabbes Svoger, idet han var gift med Kirstine Svichtenberg. 1683 opføres under Gaarden en øde Jord, der kaldtes Dammen og ydede Jordskyld til Kirken, men 1714 fik Præsten den i Fæste af Baron Juel mod vis aarlig Afgift, og siden blev den dreven under Præstegaarden. 1683 var der af Bøndergods kun tilbage 5 Gaarde og et øde Bol. Under Gaardens Taxt laa 4 Huse. Desuden hørte under Gaarden Dams øde Jord, der var borttaget af Havet. Siden solgte Thomas Svane Damsgaard til Baroniet Ryjensten, der en Tid drev det selv, men 1711 var Andreas Frederik Opitius til Lydumgaard Forpagter. 20. Okt. 1713 frasagde Baron Ove Henrik Juel sig imidlertid Hovedgaardsretten til Gaarden, som det hedder i en Indberetning fra 1768, „fordi Forpagteren ved svart Hoveri forarmede Bønderne baade i Ferring og Trans Sogn," og han fæstede den bort til 2 Bønder med de gode Vilkaar, „at de og deres Eftermænd skulde beholde de 3 Korn- og Kvægtiender imod at svare Husbonden for Konge-

og Kirketiende en vis Afgift indberegnet i deres aarlige Akkordpenge, og at yde Præsten for hans Tiende det sædvanlige Offer af hele Gaarden, nemlig 4 Rigsdaler hver Højtidsdag og til Degnen 2 Mrk., og saa intet andet Offer af dem og deres Huistruer enten til Præst eller Degn."

Saaledes blev Gaarden delt i Sønder og Nørre Damsgaard, der 1768 tilsammen havde 19 Tdr. 3 Skp. Htkr.

1768 siges, at Damsgaard først havde været bygget midt iblandt en Del Fiskedamme, der endnu vare kendelige, men siden var flyttet til det Sted, hvor de 2 Damsgaarde da laa.

Som anført nævnes de ældste af nævnte Krabber baade til Damsgaard og Ferringgaard, men det er vel 2 Navne paa samme Gaard.

Bovbjerg Fyr.

1683 nævnes:

Søndergaard, paa dens Mark Alshøj, Barsagre, Surdal.

Bjerg, paa dens Mark Spydager, Ravnstoft, Ronkjær; 1626 kaldes den „paa Bjerg".

Kvist, paa dens Mark Borresagre, Emkjær.

Bak, paa dens Mark Staalbjerg, Madbjerg, Gunhøj; laa 1768 nordøst i Sognet.

Engels Hussted og Peder Olufsens Væring, der led stor Skade af Havet; paa Marken nævnes Knipshøj; 1536 kaldes det Engelste Hus, 1520 Engelsens Jord og Esberns Jord, der var 1 Ejendom.

Frokjær, der brugtes under en Gaard i Ferring og led stor Skade af Havet. Den nævnes 1420, da den skødedes til S. Hans Kloster i Viborg.[100])

Espers øde Hussted brugtes under Kastbjerg.

Desuden brugte Præsten nogle øde Hussteder.

1596 nævnes Vestendal.

1768 et lille Bol, kaldet Borg, et godt Bøsjeskud fra Havet.

Ferring Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor, der vistnok begge ere blevne opførte af Kampestenskvadre. De tvende Bygningsdele, der dækkedes med Bjælkelofter, stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med skraathugne Kragbaand, og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan skimte et paa Korets nordre Side. Under denne Bygningsdel strækker sig en Sokkel med Skraakant. Medens Korets Ydre i alt væsentligt har bevaret sit oprindelige Udseende, synes Skibet at være fuldstændig ombygget; thi Murene her ere opførte af raa Kamp, og kun til Hjørnerne har man anvendt hugne Sten. Sokkel mangler ganske. I Vest er samtidig bygget et Taarn, dels af Tegl, dels af raa Kamp, hvis nederste Del er overdækket med en Krydshvælving og sat i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Vistnok paa samme Tid som disse

Forandringer fandt Sted (ca. 1450), udvidede man Triumfbuen samt ombyttede Korets Bjælkeloft med en Art Krydshvælving, hvorpaa svage Rester af en Farvedekoration ere synlige. Til højre og venstre for Triumfbuen anbragtes i Væggen ind imod Skibet en flad Blinding med svagt tilspidset Bueafslutning. I senere Tider har man gennembrudt store, plumpe Vinduer paa Kirkens Sydside, samt anbragt Indgangen paa den søndre Side af Taarnet

Den udskaarne Altertavle synes at tilhøre det 17de Aarhundredes Midte. Midtpartiet indtages af en meget slet, oliemalet Fremstilling af Nadveren. Alterkalken hidrører muligen fra en silbig papistisk Tid. Paa de om Midtdelen anbragte Knapper staar J. H. E. S. V. S. og til Foden er loddet en lille Kristus paa Korset med Maria og Johannes ved Siderne.

Alterstagerne ere skænkede til Kirken i 1857.

Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (som i Nørre Nissum). Prædikestolen er et tarveligt Arbejde fra Renaissancetiden, som maa antages at have samme Alder som Altertavlen.

I Taarnet findes henstillet 2 i Egetræ udskaarne Figurer: en Gudfader, der troner paa Verdenskuglen og Jomfru Maria med Kristusbarnet paa Armen. De synes begge at tilhøre det 15de Aarhundredes anden Halvdel, og have mulig fra først

af været anbragte i de ovenomtalte Nicher ved Triumfbuens Sider.

Klokken har følgende Indskrift: Anno + domini + millesimo — sexagesimo + nono — Ave + Maria + gracia + plena dominus tecum (1469).

Paa Skibets nordre Væg hænger et Epitafium om Hr. Gregers Lund, født 1719, Sognepræst til Ferring 1750, Provst i Vandfuld Herred 1765, død 1796. Vest for dette hænger en Mindetavle over Hr. Hans Jespersen, født 1635, arbejdede og tjente for sit Brød fra sin Barndom til 1657, prædikede for Hans Majestæt paa Kjøbenhavns Slot i Maj 1669, beskikket til Præst i Ferring samme Aar, gift 1670 med Margrethe Pedersdatter Hegelund, død 1682.

I Indberetningen 1766 findes følgende om Kirken:

Der er intet Vaabenhuus, men en Kirkedør paa hver Side. Kun Koret og Taarnet ere hvælvede. Paa Alteret er malet et Crucifix og derunder Jomfru Maria og Disciplen Johannes; derunder staar: Anno 1638 haver Velbr. Frue Berette Kragh, sal. Oluf Krabbes til Damsgaard foræret til denne Tavle 10 Rigsdaler og Sal. Peder Hiuffuell gav dertil 10 Rigsdaler. H. I. N. B. med 2 adelige Vaaben paa hver Side af denne Indskrift.

Kalk og Disk er meget smuk af Sølv, vel forgyldt, udarbejdet efter den i store Kobstæder brugelige Façon, men uden Indskrift. Paa Altret er der et Par Tin-Lysestager og 2 Tin-Urtepotter, paa

hvilke staar: Sal. Hr. Hans Jespersen Ugelberg og Hustru Magrethe Pedersdaatter Hegelund 1676. Midt paa Alterklædet, der er af blaa Taft, er indsyet en oval Cirkel, hvori staar: Hr. Mads Villadsen Leegaard og Magrethe Pedersdaatter Hegelund 1687. Den Skammel, hvorpaa Præsten nedknæler for Altret, er et Rygbens Led af en stor Hvalfisk, og et af samme Slags staar paa Prædikestolen. Skriftestolen norden for Altret er meget ringe og snever, saa næppe 2 Mænd kunne sidde i den.

Fonten er af 2 udhugne Kampestene, den ene til Foden, den anden udhulet til Vandet, dog staar derudi et gammelt Træfad. Dækket over den er af Fjæl, hvorpaa staar to gamle, udhugne Billeder, det ene betegner Gubernator Mundi, det andet Maria med Barnet.

Prædikestolen er smukt malet; i dens 5 Afdelinger staa afmalede de 4 Evangelister og midt imellem dem Salvator Mundi og nedenunder: 1640 haver V. B. Frue Berette Kragh given 4 rigsdaler; hendes adelige Vaabener herhos: H· J· N· B· gav 3 Rdlr. P· J· S· B· og S· E· S· B· Kirke-værgere gav hver 2 rigsdl., S· M· C· L· gav VI rigsdlr., N· C· B· gav 1 rigsdl. J· C· S· gav 1 rigsdaler. Mette Sal Peder Hiuffuels i Borup gav X Rigsdaler. Over Prædikestolen er en firkantet Himmel smukt malet.

I Koret er paa den nordre Side en firkantet Tavle, hvorpaa staar Præsternes Navne siden Re-

formationen, bekostet af min Formand. I Korsdøren er paa den nordre Side en liden sort Tavle, paa hvilken Hr. Hans Jespersen Ugelberg, der var en af Kirkens Forstandere, da den laa under Kronen, har opskrevet, hvorledes med Kirken og dens Indkomster skulde forholdes, at den altid kunde være i Stand. Over Korsdøren hænge 2 i Træ udhugne Crucifixer, et større og et mindre. Paa den søndre Side af Kirken er ophængt paa 2 store Jærnkroge et Billede, indhugget i en Mands Lignelse, paa hvilket hænger 4 sorte Gueridoner og 2 smaa, hvilke i forrige Tider bleve brugte ved Ligbegængelser, de 4 store at staa paa begge Sider af Ligkisten og de 2 smaa ovenpaa den med Lys og Røgelse.

Paa Kirkens nordre Side er en stor firkantet Tavle, hvorpaa er afbildet en Spade og en Le, med følgende Indskrift: Tabula ex multis composita. Er Hr. Hans Jespersøn fød i Ugelberg den 11te April anno 1635, arbeydet og tient for sit brød fra sin barndom indtil den 25. September 1657, freqventerede i Holstebroe Skole udi 8 Aar, hun var en Moder, freqventerede i Kiøbenhafn udi 4 aar og var en fader. Prædikede for Hans Kongl. Majestæt paa Kjøbenhavns Slot den 14. Maji 1669. den 20. Junii 1669 beskicket Hans Kongl. May. hannem selv til Præst i Ferring. blev saa ordineret i Riibe til Præst den 14. Julii a D. Petro Jani Kragelund. Efter Guds beskickede raad kom saa i Egteskab med hæderlige, dydige og Gudfrygtige Pige Margrethe Pedersdaatter Hegelund og

stod deres bryllup i Stauning Præstegaard Dom: Trinitat: 1670. avlede tilsammen 5 Børn, 3 Sønner og 2 Døttre. Anno 1669 blev Ferring Præstegaards Bygning efter Præstens Død vurderet for 35 Slette dlr. Anno 1669. 70. 71. blev Ferring Præstegaards bygning paa nye gandske opsat, som kostede 400 og 29 Slettedlr. 3 ℔ og 6 ß, som viides kand [1]). Hvorledes Hr. Hans Jespersen og Margrethe Pedersdaatter haver levet, skal Gud, Meenighed, Alteret, Stolene, Loftet, Kirkens Muur og blye vidne. Mine Dage haver været Strids Dage, jeg haver været hungrig og Mæt, hvil og træt, i mange Farer bestædiget, døde denne Salige Mand den 23 Maji Anno 1682 i sin Alders 48 aar. Gud give hannem med alle tro Christne en ærefuld Opstandelse.

Paa en Ligsten er indhugget: Herunder hviler udi Herren Velædle og Højlærde Hr. Christen Jensen Bech, Proust over Vandfuld Herred udi 14 aar og Sogne Præst for Ferring Menighed udi 40 Aar. Fød udi Holstebro Anno 1683 d. 19. Novbr. Død udi Ferring Præstegaard d. 15. Octbr. 1750 udi hans alders 65 aar. og velædle Proustinde Anna Kierstine Brandstrup, fød udi Hygum Præstegaard 1675. d. 12. November, død Anno 1759 d. 2. Febr. Omkast os ey vor Hvilestæd, fordi vi ere døde, Men lad os sove her i Fred, Til vi vor Jesum møde.

Om den fjerde Provst Hr. Niels Christensen Resen, død 1669, berettes af gamle troværdige Mænd, at da Præsten døde og blev begraven i Altergulvet,

hvor en Herremand (Henrik Krabbe) fra Damsgaard noget tilforn ogsaa var nedsat, blev der bestandig stor Uro i Kirken. Aarsagen dertil berettes at have været begges store Uforligelighed i Livet, hvorfor man flyttede Præstens Ligkiste ned i Taarnet, hvor en Ligramme endnu ligger, og siden blev der roligt i Kirken.

Præster.

Jens Rytter, 1471.
Christen Krabbe.
Christen Kjeldsen.
Jens Bolling, 1643.
Niels Christensen Resen, 1643—69.
Hans Jespersen Ugelberg, 1669—82.
Mads Villadsen Legaard, 1682—1710.
Christen Jensen Bech, 1710—50.
Gregers Knudsen Lund, 1750—96.
Jørgen Bloch, 1796—99.
Maturin Friis, 1799—1801.
Peter Meldal, 1801—05.
Peter Anton Christian Norager, 1805—14.

1814 blev Sognet Annex til Dybe.

Et kgl. Reskript af 25. Novbr. 1656 udsiger, at Hr. Niels i Ferring med Hug og Slag ilde havde medhandlet en Enke, men uagtet saadan Gærning ikke vel sømmede og vedstod en Guds Ords Tjener, skulde han dog for denne Gang slippe med en Bøde af 20 Sletdaler til Lemvig Hospital, da de vare forligte, og hun ikke begærede yderligere Tiltale.

Dybe Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Vandborg Sogn og Hove Sogn, mod Øst til Ramme Sogn, mod Syd til Ramme Sogn og Fjaltring Sogn, mod Vest til Trans Sogn og Ferring Sogn. Kirkens Afstand fra Lemvig er 1¼ Mil. Sognets Fladeindhold er 2442 Tdr. Land med 175 Tdr. Htkr. Jorderne ere højtliggende og frugtbare. 1 Folkehøjskole, 1 Kommuneskole og 1 Privatskole med kommunalt Tilskud. 1 Andelsmejeri og 1 Fællesmejeri. I alt i Sognet 119 Gaarde og Huse med 707 Indbyggere (1880: 591, 1860: 452, 1840: 365, 1801: 243).

Dybe, der udtales Dyvve, hed i ældre Tid Dybæk; Dy, der ellers i Egnen udtales Døj, betyder Dynd; Sognet har altsaa Navn efter den lille Bæk, om hvilken Præsten skriver 1768, at den om Sommeren næsten er tor, men om Vinteren slem nok, „og var sidste Vinter saa ond, at jeg ej kunde komme over den paa anden Maade end lade mig drage paa en Slæde og derfra gaa til Kirken. Den har vel en liden Bro strax ved Præstegaarden, men naar Vandet om Vinteren er højt, gaar Bækken ofte langt over Broen. Den falder i Vesterhavet i Fjaltring Sogn ved et Sted, som kaldes dybe Aa.“ Bækken har fordum drevet Møgelgaard, Holmgaard og Ajstrup Møller.

I Sognets nordlige Del er der ingen Høje, men i den sydlige 30—40, der slutte sig til den Række Høje, der strækker sig over hele Skodborg Herred. I Resens Atlas nævnes følgende ved Navn: Drengshøj, Ageshoj, Sturihoj, Torsthøj, Bendhoj, Oldmandshøj og Smedehøj, samt disse Bjerge: Kvinderbjerg, Busbjerg, Badbjerg, Ugelbjerg, Bispebjerg, Højbjerg, Kirkebjerg, Lisbjerg, Kastbjerg, Ravnsbjerg, Knudsbjerg, Akedalsbjerg, Frisbjerg og Maanbjerg.

1768 beretter Præsten om Sognet:

„Sognets bedste Næring bestaar af Smørsamling og Fedevarer, som afsættes til Lemvigerne, hvilke have en sær Handel med Beboerne, idet de ej sige dem, hvad de ville give for deres Varer forend ved Martini Tider og derefter, naar de selv have solgt samme enten til Kjobenhavn eller andre Steder, som de finde for godt og indbyrdes kunne blive ens om. Følgelig skulde man synes, at disse Købmænd fremfor alle Handelsmænd kunde staa sig, dog lærer Erfarenhed, at de have intet, og om de end samle noget, er det i en bruden Pung.

„Det meste Korn, som saas i Sognet, er Byg og Havre samt lidt Rug, dog ej saa meget af det sidste Slags, at Indbyggerne jo maa købe til deres Husholdning, og af det andet avles fast ikke mere, end de selv kunne forbruge. Den Jord, som kaldes Indmark, det er Godejord, ligger eller hviler i Almindelighed i 6 Aar og bruges i 5 Aar, da man deraf tager først en Kærv Byg, derefter 2 Kærve

Rug, hvor det er muligt, ellers i Kærv Byg, som kaldes Stufbyg, og derefter 2 Kærve Havre, men Udmarken, det er Jord, som er saa langt bortliggende, at den ej kan blive godet, ligger i 5 til 6 Aar og bruges i 4 Aar. Kunde man finde af den hvide Lim, som vistnok er her i Sognet og jeg tildels hist og her har ladet opsøge, men endnu ej fundet nogen Grav, alene et Lag i Jorden paa en Fingers Tykkelse, kunde Sognet blive fast 1 Gang saa godt, som det nu er, saasom næsten hver Mand har mere Udmark end Gødejord".

I Sognets nordlige Del:

Brosholm, 1 Gaard. Udtalen er Brosholm, saa det sandsynligt er Brodersholm.

Knakker, 1 Gaard, Øster Knakker, 1 Gaard, var 1683 1 Gaard.

Knudesgaard (udtales Knusgor), 10 Tdr. Htkr., nævnes 1596. Paa dens Mark nævnes 1683 Mungelbjerg, Jamager, Bavnsbjerg. Den tilhørte 1792 Kancelliraad Hygum, der havde ejet Ollufsgaard ved Varde, og 1797 døde her dennes Søn Lars Vellejus Hygum. 1804 solgtes den af C. Aggersborg og R. Andrup i Lemvig.

Vedsted, et Bolsted.

Nørre Dybe var 1683 1 Gaard, paa dens Mark var Mørbjerg, nævnes 1596 og var 1638 3 Gaarde; 1520 var der flere Gaarde i „Nørdybec" Nørdybe ejedes af Adelsmanden Hartvig Brun, der 1626 afstod den til sin Broder Niels Brun, gift med Kirsten Fredberg, der vistnok har drevet den

som adelig Sædegaard. Hans Datter Anne Brun arvede Gaarden og giftede sig med en ufri Mand Peder Sørensen Knurborg, der boede her 1633; Anna Brun er død 1645—50[2]).

Huggersgaard udtales Haaggersgo, ligesom det 1683 skreves Haagersgaard og 1768 Hogersgaard.

Meltoft, et Bolsted.

Roj, et Hus.

Trasbjerghus.

Dybebjerg, 2 Gaarde, 3 Huse, var 1683 1 Gaard; paa Marken Drengshøj, Heldbjerg, Brøndingsagre; den kaldes 1626 „paa Bjerg". 1545 nævnes Bjerregaard i Dybe Sogn.

Store Flandsmose, 5 Tdr. Htkr. og Lille Flandsmose, 3½ Tdr. Htkr. (desuden 1 Gaard og 1 Hus), nævnes begge 1683; paa Store Flandsmoses Mark nævnes Stokbjerg, Bramsbjerg, Kalstoft, paa Lille Flandsmoses Mark Gailebjerg, Stenholt, Samstoft, Tingstedagre, Barsbjerg. 1430 var det kun 1 Gaard, da den blev givet til Gudum Kloster, men 1499 og 1626 2 Gaarde.

Damgaard, 4 Tdr. Htkr.

Dybemark, 1 Hus, mest under Vandborg Sogn.

Nørre Kastbjerg, 1 Gaard, Store Kastbjerg, 7½ Tdr. Htkr. (udtales Kasbjerre).

Her har fra gammel Tid været flere Gaarde, thi 1430 gav Adelsmanden Thomas Borre til Gudum Kloster i Dybæk Sogn en Gaard Flandsmose, en

Gaard Kasberg og en Gaard Fagre, og denne Gaard i Kastbjerg tilhørte Klostret endnu 1499. En anden Gaard købtes 1454 af Ejler Juel til Kokholm, hvis Sønnesøn 1531 solgte den til Rigens Hovmester Mogens Gøye. 1638 siges her at være 3 Gaarde, men 1683 nævnes alene Kastbjerggaard, der var beboet af 4 Bønder; paa Marken nævnes da Munkholm, Tingbjerg, Aalshøj, Almose, Stamphøj, Tingstedagre[3]. 1766 nævnes Øster og Vester Kastbjerg. Her boede i Slutningen af forrige Aarhundrede Birkedommer Claudi, hvis første Hustru døde 1793, hvorpaa han 1796 blev gift med Anne Marie Birkholt. 1798 maatte G. L Baden, der havde været Herredsfoged i Skodborg og Vandfuld Herreder og 1793 havde udgivet et Skrift om Indstrandinger, afgive den Erklæring, at hvad han havde skrevet, ikke kom Claudi til Fornærmelse paa gode Navn, Rygte og Embedsførelse.

Dalgaard nævnes 1520, havde 1683 2 Bønder; af Marker nævnes da Stenholt og Tingstedagre.

Stamphøj, en Gaard, mest i Ferring Sogn, er en Parcel af Kastbjerg.

Longaard, 4 Tdr. Htkr.

Bromsgaard, 11 Tdr. Htkr., havde 1683 2 Bønder, nævnes 1596.

Helligkildegaard, almindelig kaldet e k/l, 4½ Tdr. Htkr., paa dens Mark nævnes 1683 Herreborgtoft, Flestemed 1596 nævnes Jep Jensen ved Hellekild. Rundt omkring Gaarden er meget Væld.

Stokbro, 1 Hus. Ved Fundats af 8. Febr. 1753 oprettede Præsten Chr. Arnt Brask Stokbro til Sæde for Præsteenker og henlagde til dets Vedligeholdelse og til Anskaffelse af ny Testamenter til fattige Børn i Herredet Landgilden af Helligkildegaard [4]).

Møgelgaard, 12 Tdr. Htkr.

I et Tingsvidne, som udvirkedes af Mads Movridsen og Jens Jensen i Møgelgaard 26. April: 1686, udsiges af en Mand, der kunde minde 60 Aar: „Har den Gaard Møgelgaard i Dybe Sogn været hidindtil agtet og holdt for en adelig Sædegaard og boede paa den i bemeldte Tid, da han først kan mindes, en Adelsmand navnlig Las Kruse og efter ham en anden Adelsmand navnlig Anders Mogensen Mormand, som efter Las Kruses Død fik hans Frue til Ægte, og nogen Tid derefter boede en anden Adelsmand derpaa, kaldet Jørgen Navl, som havde en af Las Kruses Døtre til Ægte, og i lang Tid derefter boede bemeldte Anders Mogensens Døtre derpaa, og var bemeldte Anders Mogensen Mormand den Tid, han boede derpaa, Kaptejn her i Riber Stift, og vare saa bemeldte hans Børn derpaa, indtil denne Skattetid paakom, men siden have fattige Bønderfolk boet derpaa, en efter anden, og nu bor Mads Movridsen og Jens Jensen derpaa:"

En anden Mand vidnede, at bemeldte Adelsfolk Jorgen Navl, Anders Mogensen og hans Børn have boet paa bemeldte Møgelgaard og den desmid-

lertid været agtet og holdt for en Adelsgaard, dog ikkun ringe Ejendom[5].

I en Jordebog fra omtrent 1520 over Bønderne nævnes Gaarden saaledes: Mogelgaard 4 Grot, 4 Skæpper Byg, 6 Heste (Gæsteri), 1 Faar hvert andet Aar og 1 Lam hvert andet Aar. Item Per Esgesen 2 Grot, 2 Skæpper Byg, 1 Pund Smør, 6 Heste, 1 Faar. Item Bertel Olufsen 1 Grot, hvoraf fremgaar, at her har været 3 Beboelser, men iøvrigt maa det altid have været en stor Gaard, da Møgel betyder stor, og den har som det meste Bondergods i denne Egn før Grevens Fejde været Selvejer.

1598 erhvervede Godske Krabbe til Ferringgaard sig Gaarden ved Magestifte med Kronen, det vil sige, han købte Kronens Herlighed og den paahvilende Afgift, og tillige fik han Ret til at tilforhandle sig Ejendomsretten, hvad der ikke kunde ske uden særlig Tilladelse, men dog ikke kunde lade sig gøre uden Ejerens Samtykke. Godske Krabbes Datter Kirsten blev gift med Lavrids Kruse, der var Lensmand paa Bakke Kloster i Norge 1599—1608. Da han ved sin Død 1608 efterlod sig flere Børn, har han været gift i nogle Aar, og det er sandsynligvis ham, der har oprettet Mogelgaard til Herregaard, idet Svigerfaderens Død maa være indtruffen kort efter, at denne erhvervede Gaarden. Kirsten Krabbe giftede sig paany med nedennævnte Anders Mogensen. 1610 fæstede Fru Kirsten, salig

Las Kruses til „Damsgaard", Kongetienden af Trans Sogn.

Anders Mogensen var af den Familie Vognsen, der bar to Negerhoveder (Mormænd) i sit Vaaben og derfor kaldtes Mormand, hvilket iøvrigt var en hel anden Slægt. Han skrives til Møgelgaard 1611. Han boede, i det mindste en Tid, ikke paa Møgelgaard; thi som Kaptejn over Fodfolket i Riberhus, Lundenæs og Bøvling Len havde han den Gaard Æsbjerg ved Varde, men da dennes Enge 1640 vare ødelagte af Havflod, flyttede han til Gaarden Made i Jærne Sogn, og 1643 til Gaarden Bolkjær i N. Nebel Sogn [6]).

Fru Kirsten Krabbe nævnes 1619 til Herpinggaard. Hendes Datter af første Ægteskab Dorthe Kruse giftede sig med Jørgen Navl, der efter ovennævnte Tingsvidne en Tid har boet paa Møgelgaard, og som paa sin Hustrus Vegne 2. Decbr. 1646 frasagde sig Arv og Gæld efter sin Svigermoder, der altsaa er død ved denne Tid [7]). Anders Mogensen, der havde 2 Døtre med hende, overtog saa Gaarden, der rigtignok 1626 i Lensregnskabet nævnes som en Bondegaard. Han levede endnu 1655. Hans Datter Karen, der ogsaa kaldtes med Tilnavnet Mormand (et Skifte efter hende har for ikke lang Tid siden været i Behold; deri bar hun ogsaa Navnet Mormand), ejede Møgelgaard 1664, da hun kaldte Præsten i Dybe; iøvrigt siges Møgelgaard i Matriklen 1664 at tilhøre Iver Krabbe og Anders Mogensens Døtre; men 1672 solgte hun

Gaarden til Baron Henrik Ruse*). Siden beboedes den af Bønder; 1676 nævnes Mændene i Møgelgaard og 1678 Anders Sørensen og Simon Nielsen, der tilsammen havde 2 Hopper, 1 Hest, 6 Køer, 5 Ungnød, 12 Faar, 3 Svin. 1683 nævnes en lille Vandmølle, der havde været øde over 50 Aar. 1706 siges i en Skatteliste: Møgelgaard er ej andet end en Bondegaard, hvoraf svares Skatter og Tiende, beboes af velfornemme Mads Movridsen.

Højbjerg (ikke Højtoft), 1 Hus.

Hulkjær (udtales Huolkjar), nævnes 1638 som Huolkiar.

Store og Lille Pilgaard, 1683 nævnes et øde Bol Piljord, hvis Mark brugtes under Præstegaarden.

Nørmark, 4 Tdr. Htkr., Parcel af Vejlinggaard.

Søjbjerg, 1 Hus.

Hovnsbjerg, 1 Hus, hed tidligere Hovmandsbjerg.

Knudsbjerg, 1 Boisted.

Lisbjerg, 1 Gaard, 1 Hus. Lisbjerggaard havde 1683 2 Bønder, kaldes 1626 „paa Lisbjerg“. Provst Brast gav 1756 Gaarden til Sognets Fattige, saaledes at der daglig skulde gives 2 Potter sød Mælk til en Fattig, hvorved altsaa 7 Fattige, der ikke selv holdt Ko, kunde hjælpes, desuden skulde der hver Mikkelsdag gives et fedt Svin, som skulde uddeles til 4 Fattige, og Indsæstningen skulde af

Præsten ogsaa fordeles mellem Sognets Fattige[9]). Da Navnet udtales L/sbjerre, er det det samme som Lisbjerg ved Randers, der oprindelig hed Lidesbierg.

Dybe Kirke (se nedenfor).

Kirkegaard, 11½ Tdr. Htkr. En Afbygger fra Kirkegaard hedder Nygaard, egentlig Søndergaard. Kaldes 1520 „ved Dybe Kirke".

I Sognets sydlige Del:

Wertbjerg, 7½ Tdr. Htkr., Wertbjerghus, nævnes 1520, havde 1683 3 Bønder; af Marker nævnes Skovkjær, Bogbjerg. Under Gaarden brugtes 1683 et lille Bol Engdal, der nævnes 1638.

Søndermark, 1 Gaard, nævnes 1683, en af dens Marker hed Spendstoft.

Vejlinggaard, 8½ Tdr. Htkr., paa dens Mark nævnes 1683: Skovkjær, Turskilde, Slumstoft.

Vejlinggaard hed tidligere Vederlanggaard, hvilket Navn ofte omkring Aar 1500 findes forskrevet som Wetlemgaard, Vellomgaard, Willemgaard og lign. Gaarden var engang en Herregaard og tilhørte 1473 Jes Steen, der var Søn af Christiern Stenfeld til Kokholm (se Side 138—40). 1485 gav han Gudum Kloster en Jord paa Nør Dybe Mark, fordi hans Datter blev indgiven i Klostret. En anden Datter Karine var gift med Ulf Kalf til Bjørstrup, der 1506 skødede til Hr. Niels Hogh til Eskjær sin Hustrus Arvepart efter hendes Forældre Jes Steen og Anne Christensdatter; dette Gods var

„Vilumsgaard", Hjortkjær, Store og Lille Lisbjerg, Nørre Dybe, 3 Gaarde i Dybeslet, Gerdlund, Fabjergdal 1 G., i Mollerup 2 G., Lomborg Mølle, Lomborgstol, Hofmandsbjerg, Vibtorp, foruden Halvdelen af Linderumsgaard i Vendsyssel[10]). Deraf ses, at Jes Steen har været formuende. Desuden havde Jes Steen Sønnerne Christiern og Jørgen.

Christiern Steen i „Wetlemgaard" og Jes Jensen i Skovgaard, Væbnere, forpligte sig 1499 til at betale Kongen 100 Mark for at befri Klement Tygesen for den Straf af Fredløshed, som overgik ham i Lemvig[11]). 1516 skreves han til Strandbygaard (i Salling), da han skødede Anders Spend til Rammegaard Kjærsgaard i Vandfuld Herred. Han nævnes til Vederlanggaard 1491[12]).

Jørgen Steen, gift med Maren Juel, havde Vejlinggaard 1514[13]). Den sidste katholske Biskop i Viborg Jørgen Fris, hvis Moder Bodil var Jes Steens Søster, havde 1543 en Sag for Rigens Ret i Anledning af Ejendomsretten til Kjærsgaard, en Gaard i Sønderby i Fjaltring Sogn og Gaarden Vibholt, som han paastod, at Jes Steen havde laant af sin Moder, men hun aldrig faaet igen, og han fremviste et Skøde af 1538, hvorved han havde købt alt det Gods, som Jørgen Steen den Tid havde, ligesom han paastod, at hans Moder aldrig havde faaet Arv efter sin Fader[14]). Jørgen Steen levede 1525[15]) og var den sidste Mand af sin Slægt, siger en Optegnelse, medens en anden siger, at han solgte

Vejlinggaard til Jørgen Fris og at hans Børn gik i Armod[16].

1688 hørte Gaarden under Ryttergodset og havde 10 Tdr. Htkr., hvilket ved Matriklen 1686 var nedsat fra 26 Tdr. Den beboedes da af Svend Pedersen og havde 4 Heste, 4 Koer, 4 Ungnød, 3 Kalve, 10 Faar, 2 Svin, 17 Fag Salhus, 19 Fag Lade, 9 Fag Stald, 6 Fag Fæhus, 8 Fag smaa Huse. 1785 laa paa Marken Huset Trasborg.

Øster Slette og Vester Slette (udtales Slætt). De kaldtes 1626 „paa Slet“ og vare 2 Bol; østen for Øster Slet laa 1638 Ørevejle.

Store Pugholm, 7½ Tdr. Htkr., kaldes 1683 Vester Pugholm, og havde 2 Bønder, medens Lille Pugholm da var øde og Jorden brugtes under Vester Herup. 1554 var Pugholm kun 1 Gaard, thi dette Aar stævnede Lensmanden paa Bøvling Las Vilsen i Lemvig for de 2 Bøndergaarde Armose og Pugholm, som han havde i Pant og som vare forbrudte til Kronen i Grevens Fejde. Las Vilsen havde vel 1542 faaet kgl. Bevilling paa at faa sit Bøndergods igen, som var forbrudt i Fejden, men hvad han havde i Pant, tildømtes Kronen, hvilket var Pugholm, Hofmandsbjerg (nu Hovnsbjerg) og Dele i Armose[17]. Nævnte Las Vilsen synes at høre til de mange Adelsmænd paa denne Egn, der vare gaaede over i Bonde- og Borgerstand. Han var en Tid Borgmester i Lemvig.

Præstegaarden, 7 Tdr. Htkr. Den brændte 28. Maj 1784, samme Dag som der havde været

Barnedaab og medens Bispen, der var paa Visitats, tilligemed de andre Gæster sade ved Bordet. Ilden greb saa hastig om sig, at Gæsterne og Barselkonen med Nød og Næppe reddede Livet. I en ældre Tid har Præstegaarden staaet et Stykke sønden for den nuværende paa en Holm og kaldtes Holmgaard, hvoraf der var Spor 1768. Præstegaarden er nylig solgt og en anden opført nærved Kirken.

Øster Herup, 3½ Tdr. Htkr., Vester Herup, 1 Gaard, Mel Herup, Huse, nævnes alle 1683; Øster Herup beboedes da af Niels Jensen Krabbe og Christen Pedersen; paa Marken nævnes Rammedige Fald; paa Vester Herup Mark nævnes Agre sønden Tinget. 1604 hørte en Gaards Eje kaldet Ørevad under en Gaard i Herup.

Herup, der udtales Hērop og tidligere skreves Hejrup, var i det 15. Aarh. vistnok en lille Herregaard, som 1460 af Hans Krabbe til Herpinggaard solgtes til Jep Havel for 14 Mark og en Afgift af 3 Tdr. Byg om Aaret[18]. Senere ejedes den af Jens Puder, hvis Hustru Bodil synes at have været Hans Krabbes Datter, og han forhøjede Pantet paa Hejrupgaard og Kvinder Hussted i Aarene 1464—73 til 40, 80 og 100 Mark. Jep Havels Sønner Christen, Nis og Jep afstode 1502 Pantet til Niels Klemensen, Lensmand i Vandfuld Herred, og efter ham kom Gaarden til Rigshovmester Mogens Gøye, hvis Datter Elline Gøye ejede den 1552; den gav da i Afgift 8 Tdr. Byg og 1 Skovsvin[19].

Fattiggaarden eller Lille Herup.

Grobsgaard, 3 Tdr. Htkr., (udtales Grovsgo) havde 1683 2 Bønder; det har været en stor Gaard, thi 1598 blev Fjerdedelen af den og et Bol i Gørding Sogn givet for Kronens Ret til Møgelgaard; 1626 var det 2 Gaarde, 1520 kaldes den „Grobisgaard".

Nygaard, Parcel fra Vester Herup.

1430 nævnes i Sognet en Gaard kaldet Fagre[20]. 1596 og oftere nævnes en Gaard Rød sønden for Nørre Dybe, den var øde 1768 ligesom Gaarden Husbjerg.

Dybe Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib, samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med skraat hugne Kragbaand, dækkedes med Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan se et i Skibets nordre og et i dets søndre Side, samt et i Korets nordre og østre Mur. Af Skibets oprindelige Døre tjener den søndre som Indgang, medens den nordre er tilmuret. De have begge retvinklet Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere. Hele den gamle Bygning hviler paa en Sokkel med Skraakant. I en sildigpapistisk Tid har man

til Kirkens vestre Del føjet et hovedsagelig af store røde Tegl bygget Taarn, hvis nederste Del dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning Gavlene lagdes i Nord og Syd og bleve smykkede med Blindinger af samme Form som de paa Taarnet i Trans. Vistnok paa samme Tid som Taarnet opførtes, spændte man en Krydshvælving over Koret, hvis Kapper og Ribber bleve smykkede med en af stiliseret Løvværk sammensat Farvedekoration. Paa den nordre Kappe findes en af Fugtighed tildels tilintetgjort Indskrift, af hvilken man endnu kan læse følgende: . . . her ma . . . kr . . . Sognepresth i dibeck lod mu . .[21]) . . (a)nno· dni· M· D· X· VII. Fra samme Tid som Taarnet synes et lille, af røde Tegl i Munkestifte bygget Vaabenhus at hidrøre, som er føjet til Skibets Sydside.

Altertavlen bestaar af en Kopi efter en af Raphaels Madonnafigurer, udført i Paris 1835. Paa den nederste Del af Madonnas Klædebon er malet: Efter Raphael af Eleonore C H. Paris MDCCCXXXV. Kopien synes at være udført med ikke ringe Troskab. Kirkens oprindelige af Granitkvadre murede Alterbord er bevaret under en langt yngre Træbeklædning.

Alterkalkens Midtparti, der har Ordet i-h-e-s-u-s, hidrører muligen fra Papismens seneste Tid. De anselige malmstøbte Alterstager maa antages at tilhøre det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt

Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (som i Nørre Nissum i Skodborg Herred). Døbefadet har de Kaasers og Rotfelders Vaaben med Bogstaverne B. K. — C ND samt Aarstallet 1573. Foruden denne Indskrift læses: Ao: 1703 forærdte Svend Pedersøn og hans Hustru Bodild Madtz Datter i Veyling denne Fad til Dybbe Kirche. Prædikestolen er et temmelig tarvelig udført Snitværksarbejde, der i det tidligste synes at tilhøre Aarene omkring det 17. Aarhundredes Midte. Klokken har følgende Indskrift: Christiano IV· Dan· Norveg· etc· Rege· potentiss· in Dei· gloria· et· usum· eccles· eshayef· (Ishøje) Ao: MDCXXIV· Pastore Claudio· Foert· coelum· et· trra· transibunt· Verba· a (autem) Domini· noh. transib· Rudolf· Burkart· goss· mich· ano 1624000. I Koret foran Knæfaldet, der bærer Aarstallet 1835, ligge to Gravstene, af hvilke den ene dækker over Hr. Jørgen Wedell, Sognepræst til Dybe († 1744) og den anden over Christian Arent Brasch, Præst i Dybe og Provst i Vandfuld Herred († 1780). I Skibet foran Trinet op til Koret ligger en Mindesten over Hr. Jens Nielsøn Oe, født i Viborg 1661, kaldet til Præst i Dybe 1698, død sammesteds 1705, samt over hans Hustru Wibecke Lauridsdaatter Bording, fodt 1661, dod 17 . . Paa Skibets nordre Væg hænger et af Egetræ og Kalksten udført Epitafium over Præsterne til Dybe Ingvard Abrahamsøn (1655—64) og Peder Isversøn Stiern (1664—1701) samt over deres Hustru Else Niels-

daatter. Epitafiet er forsynet med Brystbilleder i Relief af de Afdøde. Paa Korets nordre Væg hænger en fra Aaret 1786 hidrørende Tavle, hvis Indskrift omhandler Anvendelsen af en Kapital paa 10,000 Rdlr., som Provst Christian Arnth Brasch og Hustru Gjertrud Lavridsdatter Kiær have skænket i forskellige veldædige Øjemed. Over Triumfbuen hænger et fra en sildig papistisk Tid hidrørende, raat udskaaret Krucifix.

Paa den ældre Altertavle stod General Daas og Friherinde Ruses Vaaben med Aarstal 1703. Med samme Aar var dateret følgende Indskrift under Krucifixet i Koraabningen:

Ved Slangens List har Døden vist
Sig trængt indtil os alle,
Men Christi Sæd borttog den nød
For Dem, som til ham falde.

I Koret hang en Messing-Lysekrone, der var givet 1751 af den daværende Sognepræst.

Præster.

Mads Krabbe 1517.
Christen Nielsen 1537—67.
Peder Sørensen 1567—87.
Knud Lavridsen 1587—91.
Peder Nielsen 1591—1619.
Niels Kjeldsen Ulborg 1619—49.
Niels Lavridsen Aagaard 1649—55.
Ingvor Abrahamsen 1655—64.
Peder Iversen Hemmet 1664—1701.
Jens Viborg 1701—05.
Jørgen Berntsen Vedel 1705—44.

Chr. Arnt Christensen Brasch 1744—80.
Jesper Schouboe 1780—1802.
Henrik Hans Nikolaj Haar 1803—19.
Jens Jørgen Emborg 1820—43.
Hans Jakob Kornerup 1843—59.
Frederik Karl Chr. Harboe 1859—69.
Johannes Boye Broager 1869—84.
Niels Peter Chr. Nielsen 1884—92.
Christian Johansen 1892.

Ramme Sogn.

Ramme Sogn, Annex til Dybe, grænser mod Nord til Dybe og Hove Sogne, mod Øst til Lomborg Sogn, mod Syd til Bøvling Sogn, fra hvilket det paa en Strækning skilles ved Rysensten Bæk, mod Vest til Fjaltring Sogn, fra hvilket det paa en Strækning skilles ved Ramme Aa, og Dybe Sogn. Sognet gennemstrømmes af Ramme Aa, der driver 3 Møller, Over-, Mel og Vester Mølle. Jærnbanen fra Lemvig til Lem, hvorved Bonnet og Ramme Station, skærer Sognet. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{1}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 3605 Tdr. Land med $155\frac{3}{8}$ Tdr. Htkr.

Jorderne ere flade og i den sydlige Del magre. Midt i Sognet nævnes 1638 Dalen Bjørndal, 1 Skole. Ialt i Sognet 109 Gaarde og Huse med 598 Indbyggere (1880: 441, 1860: 389, 1840: 346, 1801: 263).

Sognets Navn skrives til henimod Reformationstiden altid Raming; da Ram betyder Eng, har det altsaa Navn efter de Engdrag, som Ramme Aa fremkalder.

I Sognet findes 67 Gravhøje og Spor af 14 sløjfede. Af disse ere 34 midt i Sognet, nemlig 18 op til Dybe Sogn og 16 op til Lomborg Sogn, de øvrige især nordøst for Kirken. Sydligst paa Rammegaards Mark findes Spor af gamle lave Indhegninger (Jfr. S. 137). Ved Nyborg findes en stor Høj kaldet Salhøj. Ved Sognets vestlige Grænse ligger Volden Rammedige, der gaar i Nord og Syd og for største Delen danner Skæl mod Dybe Sogn, men et Stykke af den nordlige Ende gaar ind i Ramme Sogn. Det er dog mere eller mindre ødelagt og bortgravet undtagen ca. 188 Alen, som ligger tæt syd for Landevejen, hvilket Stykke vel ogsaa altid har været det betydeligste. Østen for Volden er en Grav paa omtrent 2 Alens Dybde; fra dens Bund til midt paa Voldens Rygning er 10 Alen. Det nordligste Stykke, der gaar ind i Ramme Sogn, er 630 Alen langt, og derpaa er anlagt en Markvej, men Graven østen derfor er ganske tydelig. Mod Syd kan Diget endnu forfølges, men ender som en Markvej og taber sig i en Eng, hvor Fjaltring Sognegrænse begynder Digets oprindelige Længde bliver saaledes henved en Fjerdingvej. Rammedige hører nu til Statens fredede Mindesmærker. Sydligst i Sognet paa Volder Mark i Skællet op til Vestermølle findes en anden

betydelig Vold, der gaar fra Nord til Syd, er henved 220 Alen lang og paa det betydeligste Stykke 10—12 Alen bred i Bunden; den fortsættes mod Syd i et svært Skældige, der skal kunne spores ind i Bøvling Sogn.

Hvad Meningen er med disse Diger, er uklart. Hvis Rammedige er anlagt til Forsvar, er det snarest anlagt af Folk, der boede vesten derfor, da Grøften er osten for Diget.

I Sognets nordlige Del:

Bonnet Station.

Store Bonnet, 4½ Tdr. Htkr., Bonnet var 1683 og 1766 1 Gaard med 2 Bonder; paa Marken nævnes Myrholt og Troldvig. En Gaard kaldet Bonnet tilskødedes 1560 Jens Spend til Rammegaard. Endelsen af Bonnet er vist opr. vid, Skov.

Lille Bonnet, 1 Gaard.

Hvirveltoft, Bolsted.

Jellesmark, et Bolsted, kaldes 1683 Jellingsmark.

Lundgaard, 4 Tdr. Htkr., Lundgaardhus, var 1 Gaard 1683 og skødedes 1560 til Jens Spend til Rammegaard. Lundhegordt nævnes 1520.

Troldvad, 1 Gaard, kaldes altid Troldvig; var 1683 1 Gaard. Denne Gaard tilskødedes 1560 Jens Spend til Rammegaard.

Marsbjerg, ca. 6½ Tdr. Htkr., Marsbjerghuse (udtales Masbjerre) var 1683 1 Gaard, paa Marken nævnes Jegtoft.

Rammehave, 1 Gaard.

Arnbjerg, 1 Gaard, udtales arbjerre.

Hjortkjær, 2 Gaarde, den ene med 8 Tdr. Htkr., og Hjortkjærhuse. 1683 nævnes Sønder, Mel og Nørre Hjortkjær. 1626 og 1638 synes det kun at have været 1 Gaard. 1766 nævnes alene Sønder og Nørre Hjortkjær.

Onskov, 1 Bolsted (udtales ønsko).

Rammeskov, 2 Gaarde med 7 og 8 Tdr. Htkr., var 1683 3 Gaarde med 4 Bønder; 1520 nævnes en Gaard „uppo Skowe", og 1626 en Gaard „paa Skov".

Skovhøj, et Bolsted.

Bjerggaard, 3½ Tdr. Htkr., nævnes 1683.

Vester Høj, 4½ Tdr. Htkr., Øster Høj, 1 Gaard; 1626 nævnes de som en Gaard og et Bol „ved Høje".

Plovgaard, ca. 7 Tdr. Htkr., kaldes saaledes 1683, men 1662 Plovmandsgaard.

Ramme Station.

Yderstræde, 2 Gaarde, 1683 3 Gaarde.

I Sognets sydlige Del:

Præstegaarden, 8 Tdr. Htkr., i ældre Tid kaldet Sundsdal af en Dal norden derfor.

Ramme Kirke, se nedenfor.

Kirkegaard, 1 Gaard. 1520 nævnes en Mand ved Navn Tames Helbarde „ved Ramme Kirke".

Døj, 1 Gaard.

Vium, (udtales Vẹ́m), 1 Gaard.

Rammegaard, 17½ Tdr. Htkr., se nedenfor.

Over Mølle og Mel Mølle.

Vestermark eller Tofting, 1 Gaard, Parcel fra Rammegaard.

Vestergaard, Parcel fra Rammegaard.

Lund, 1 Bolsted, Parcel fra Rammegaard.

Lisby, 1 Bolsted, Parcel fra Rammegaard.

Brandthus, Beboerne deraf førte i ældre Tid Navnet Brandt.

Bommerhede, 1 Gaard og 1 Bolsted. 1626 nævnes et Bol paa Bommerhede, men 1662 var der paa Bommerhede 2 Gaarde og 2 Gadebyggere. 1766 var der paa Bommerhede 2 Gaarde, 3 enlige Steder og 2 øde Steder.

Gliphede, 1 Gaard, var 1766 2 Gaarde.

Nyborg, 1 Bolsted.

Dalhus.

Hvisthule, 1 Bolsted.

Pindsmark, 1 Gaard, kaldes 1766 Pintmark, hvilket vel skal betyde udpint Mark. 1520 kaldes den Pinesmark.

Mosebol, 1 Gaard, nævnes 1766.

Nørre Veje, et Bolsted. 1766 nævnes ogsaa et Hus Sønder Veje. 1683 nævnes 2 Gadehuse med Jord „paa Veje“ og Huset Vesterkjær. 1662 nævnes et Gadehus „paa Vase“.

Bækdal, 1 Gaard, et Bol kaldet Bæksdal nævnes 1634.

Fladhede, 1 Gaard, nævnes 1596. Omkring Aar 1500 nævnes den nordre Gaard i Fladhede[22].

Sønderby, 4 Tdr. Htkr, nævnes 1596.

Hede, et Bolsted.

Volder, 11 Tdr. Htkr, nævnes 1596 og var 1766 en Gaard paa over 15 Tdr. Htkr, der blev dreven af Herskabet paa Rysensten. 1683 holdt Baronen derpaa Karl, Pige, 4 Hopper, 4 Koer, 3 Stude, 6 Ungnod, 10 Kalve, 3 Svin. 1768 siges Volder at være en Bondegaard, hvorunder blev drevet den nedlagte Kjærgaard, der nævnes 1596 og 1662 var 2 Bol. Paa Volder døde 1733 Jens Ugelbjerg, se Side 506.

Vester Mølle, 6 Tdr. Htkr., nævnes 1622. 1648 udstædtes Tingsvidne, „at Vester Ramme Mølle tidt og ofte stander i Bagvand, synderlig naar det er Sydvest- eller Vestenstorm, saa Havsens Vand, som med Engen opløber, tidt og mange Gange har nedbrudt Væggene af Møllehuset og en Part Korn i Sækkene igennem Væggen udtaget og henskyllet". 1811 kom Mølleren, Jens Nielsen Brydebol, ulykkelig af Dage ved af en Fejltagelse at tage Rottekrudt.

Rammegaard.

I en gammel Optegnelse i Klevenfeldts Samlinger findes den Oplysning, at Mogens Spend til Rammegaard var gift med Karen Olufsdatter, hvis Fader var sorte Hr. Oluf Nielsen til Javsing Hovgaard i Harsyssel, der havde en anden Datter

Bodil, der var gift med Godske Friis og Moder til Niels Friis til Vaskjærgaard. Med Fru Bodil forholder det sig rigtigt, men da hun i et Brev af 1502[23]) kalder sig eneste Søster og Arving efter sin Broder Provst Henrik Oluffsen, maa hendes Søster være død uden Livsarvinger; i samme Brev kalder hun Jens Spend i Øland sin Svoger, men dette betyder her Svigersøn[24]). Om Familien Spend, der havde en Sparre i sit Vaaben, vides ikke ret meget. En beslægtet Familie Spend tildels med samme Fornavne ejede Kvistgaard i Vejrum Sogn.

1532 opfører Niels Lange til Kjærgaard som en af sine Forfædre Mogens Spend, der i saa Tilfælde maatte være Fader til hans Morfader Christen Spend til Mindstrup[25]), men da de Brevskaber, der findes om den Samling Selvejergaarde, der kaldes Kyndes Eje, ere noget modsigende, saa have vi endnu ikke Hold paa den mystiske Mogens Spend, thi den Mogens Spend, der nævnes 1511[26]), kan højst være Niels Langes Morbroder. En ældre Mogens Spend var dog uden Tvivl ham, der var Svigerfader til Thomas Fasti til Vennergaard, men han er dog næppe gammel nok til at være Anders Spends Fader, idet denne tidligst maa være født ved Aar 1420. Den første bekendte Ejer af Rammegaard bliver saaledes Anders Spend, om hvem vi ikke vide stort andet, end at han 1479 sluttede et Forlig med Bispoppen i Ribe om Bomer Mark og en anden Gaard i Sognet, saaledes at Anders Spend

fik forstnævnte, uagtet hans Bevisligheder ikke vare tilstede, men brændte med hans Harnisk og Kiste paa Raadhuset i Lemvig. Det ses ogsaa, at han af Simon Spend, der kan have været hans Broder, havde faaet en Gaard i Vejrum og en Gaard i Gimsing i Pant og at han var død før 1497. Hans Enke Mette Christensdatter i Rammegaard pantsatte 1501 Sønderlund til Niels Klemensen[27].

Hans Søn, Jens Spend, nævnes til Ulstrup 1473, men 1491 „af Raminggaard"; 1497 fik han en Gaard i Tørring i Pant af Jes Eysen af Skovgaard. Han var gift med Ide, Datter af Hr. Eskild Nielsen (Høg) til Eskjær[28].

Anders Spend i Rammegaard nævnes 1511, da han maatte sende en Karl i Leding. Han var gift 1) med Magdalene Spend, 2) med Mette Friis, Datter af Godske Friis og Bodil Olufsdatter[29].

Jens Spend til Rammegaard nævnes 1535, da han fik Befaling til at granske om Markskæl mellem Straasø og Troldtoft i Ulborg Herred og i lignende Ridemandstog deltog han ofte de følgende Aar. 1560 fik han i Mageskifte med Kronen i Ramme Sogn Bonnet, Bolet Troldvad, Lundgaard og en Gaard ved Ramme Kirke, dog skulde Bønderne give almindelig Landehjælp som andre Bønder og ikke regnes for Ugedagsmænd, der vare skattefri. Han var gift med Ide Juel, Datter af Mogens Juel til Ustrup og døde 1586 som sidste Mand af sin Slægt[30].

Jens Spends Datter Ellen Spend giftede sig med Iver Skram til Voldbjerg, der døde i Aarene 1580—82. Hans Enke fik 16. Novbr. 1584 Bevilling til at give 1 gammel Daler af hver Tønde Korns Afgift af Kongetienderne af Fjaltring, Dybe, Ramme og Humlum, eftersom hun klagede over, at Kornet in natura var besværligt at føre saa lang Vej. Samme Bevilling fik hendes Søn Erik Skram til Voldbjerg 1. Jan. 1597, der arvede Rammegaard efter sine Forældre. Han døde i Maj 1607. Hans Enke Anne Vind ejede 1625 310 Tdr. Htkr. og solgte Ulsund 1624. Da hun var i en maadelig Forfatning, gjorde hun Opbud 12. Dec. 1629 og ved hendes Død gik Arvingerne fra Arv og Gæld[31]. Da Ejendomsbrevene paa Rammegaard efter Fru Elline Spendsdatters Død vare nedsatte i en Kiste i Ramme Kirke, fik Fru Anne Vind 24. Juli 1617 Tilladelse til, at Kisten maatte aabnes og at hun maatte faa udleveret de Breve, der vedkom hendes Ejendomsrettigheder.

Af Erik Skrams mange Døtre[32]) giftede Maren Skram sig med Nordmanden Hartvig Hvitfeldt, der afkøbte sine Svigerinder deres Del i Rammegaard og døde 1637. 1638 var Rammegaard beregnet til 36 Tdr. Htkr. med 262 Tdr. Htkr. Bondergods[33]). 1649 gav Fru Maren Skram 500 Rdlr. til Præsteembedet for Afholdelse af en Ugedagstjeneste i Ramme Kirke. Der er bevaret et Brev fra hende 1660 til Oversekretær Erik Krag, hvori hun beretter om Tilstanden efter Krigen; de fleste

af hendes Bønder vare øde, 7 Huse og Gaarde nedbrudte og opbrændte og de andre havde hverken at æde eller saa, uden hvad hun af sin egen Gaards Avling havde forstrakt dem med. Hun havde selv haft mangfoldige Udgifter og Indkvartering at drages med og var i største Besværing og Gæld, hvorfor hun bad om en Forlening.

Maren Skram var allerede tilaars — hun havde ægtet Hartvig Hvitfeldt ca. 1622 — da hun 6. Juni 1661 ægtede den 21-aarige Krigsmand B. G. v. Obelitz, en tydsk Eventyrer. Om ham findes følgende Oplysninger i den over ham holdte utrykte Ligprædiken i Klevenfeldts Samlinger.

Baltzar Gebhart von Obelitz er født Fastelavns Søndag 1640 paa Mitgenhagen i Pommern, hans Fader Baltzar von Obelitz til Duvendich og Mitgenhagen, hans Moder Fru Ursula von Moltken. Da han var 16 Uger gl., døde hans Fader, og da han var 6 Aar gammel, maatte hans Moder og han flygte til Buzov paa Grund af Krigen mellem Sverig og Polen. Her blev han af sin Moster Jomfru Anna von Moltken sat i Skole, men 14 Aar gammel blev han Livpage hos Johan von Oskül og fulgte ham i Krigen; han var saaledes tilstede, da Krakau blev tagen ved Storm af Svenskerne. Imidlertid blev han syg i Anclam, hvor han forblev, medens hans Herre drog til Wismar og derfra til Lifland, uden at Obelitz siden kunde komme til ham paa Grund af haard Vinter. Hans Fætter Major Bibow bevægede ham til at følge sig

til Fyn, der da var besat af Svenskerne, og lovede at hjælpe ham derfra til hans Herre, hvilket imidlertid ikke lykkedes. I Fyn kom han til at bo paa Skovsbo, hvor han traf Jomfru Mette Sofie von Winterfeldt, der var i Huset hos Fru Elisabeth Podebusk. Efterat Svenskerne vare fordrevne fra Fyn, tog Obelitz Tjeneste som Kornet ved den danske Hær. „Desmidlertid som han en Tid lang havde sit Kvarter udi Lemvig, forefandt han der efter sit Hjerte den ærlig og velbyrdige Frue Fru Maren Skram, sal. Hr. Hartvig Hvitfeldts til Rammegaard og Amtmand i Norge, og indlod han sig i Ægteskab med hende Anno 1661, da deres Bryllupshøjtid blev celebreret udi Lemvig 3. Pinsedag."

Hun døde 1673, hvorpaa han ægtede 1677 Jomfru Jytte Gyldenstjerne, Datter af Ebbe Gyldenstjerne, Amtmand over Hald Amt. Med hende havde han 2 Sønner, der døde unge, og 1 Datter Ellen Maria von Obelitz, der blev gift med Christen Linde til Volstrup og Handbjerg Hovgaard.

Obelitz's anden Hustru døde 8. Septbr. 1690, men 13 Aar efter ægtede han Jomfru Ide Juel, ældste Datter af Henrik Juel til Lindbjerg. Deres Bryllup stod „med stor Solennitet og høje Venners trohjertelige Lykønskninger" paa Lindbjerg 22. Juni 1703. Af dette Ægteskab var en Søn, Baltzar Obelitz. Han døde 23. Avg. 1707, 67 Aar gl.

24. Jan. 1662 oprettede Fru Maren Skram med sin Søster Jomfru Ellen Skrams og sin Søsterdatter Alhed Pohls Samtykke det Testamente, at

hvis Obelitz overlevede hende, skulde han have Rammegaard med alt Tilliggende og Løsøre imod at overtage hendes Gæld, men døde han først, skulde hendes Arvinger indtræde i deres Ret. 4. Sept. 1673 oprettede de 2 Søstre et lignende Testamente, med den Tilføjelse, at hvis Obelitz indgik andet Ægteskab og fik Livsarvinger, skulde han og de beholde Rammegaard til evindelig Arv og Eje mod at betale Gælden, men kom der ingen Livsarvinger, skulde Jørgen Vind, Søn af Holger Vind til Gundestrup, være deres eneste Arvinger.

I den Jordebøg, Obelitz indgav 1662, opføres som Gods under Gaarden: 2 G. i Vester Ramme, Sønder- og Nørre-Hjortkjær, 3 G. i Rammeskov, Marsbjerg, Troldvad, Bonnet, Jellingsmark, Lundgaard, Høj, Sundsdal, Bjerregaard, Plovmandsgaard, 3 G. i Yderstræde, 1 G. ved Kirken, Fladhede, 2 G. og 2 Gadebyggere i Rammehede, Kjær, der var 2 Inderster, 1 Gadehus paa Vase. 1677 var der paa Gaarden 11 Ildsteder, 4 Heste, 36 Øxne, 10 Køer, 1678 1 Ladefoged, 1 Kusk, 4 Piger, 2 Heste, 7 Køer, 13 Øxne, 9 Ungfæ, 4 Kalve, 14 Faar, 2 Svin, 4 Bitræer.

1683 tog man af den gødede Jord 1 Kærv Byg, 1 Kærv Rug, 2 Kærv Havre, og Jorden hvilede saa i 8 Aar; af den ugødede 1—3 Kærv Havre, hvorpaa Jorden hvilede i 12 Aar. Der opføres 1½ Læs Hø af en Have i Heden, kaldet Fruens Have. Ved Gaarden var der 3 Fiskeparker med Karudser og i Marken en stor Fiskedam besat med Karper.

Paa Marken var for 10 Aar siden bygget et Hu
for den Mand, der havde Opsyn med Fiskedammene
Under Gaarden hørte Overmølle og Melmølle
medens Vestermølle hørte under Rysensten; Over
mølle fik Vand fra nogle Kjær i Marken, fra nogl
Væld, der kaldtes bløde Helvede, og fra Præstens
Mølle. Under Rammegaard brugtes Marken til d
øde Vester Rammegaard og Lille Vester Ramme
(Vester Ramme var 1626 en Gaard og 2 Bol).

Obelitz solgte Gaarden 19. April 1682 til Fri
herre Christian Juul til Baroniet Rysensten
Denne fik 13. Decbr. 1684 Bevilling til at oppe
bære de Tiender, der tilhørte ham omkring Ramme
gaard, i Kærven, da der kun var hel ringe Korn
avling til Gaarden. Hans Svigerfader Baron Ru
havde nemlig faaet Tilladelse til at tilforhandl
sig adskillige Tiender, hvilken Tilladelse han n
maatte benytte imod at give Indfæstningerne tilbage
dog kunde han ikke tilbagekalde de Fæstebreve, ha
selv eller hans Svigerfader havde udstedt. 171
boede her Baron Ove Henrik Juel med Gemalinde
Da havde Gaarden foruden Forvalteren 1 Skytte
2 Lakajer, 1 Kusk, 1 Forrider, 1 Kammerpige,
Fadeburspige, 1 Amme, 1 Bryggerspige, 1 Kokke
pige, men Avlingen var udforpagtet til Kaptajn
løjtnant Hans Leth paa Nørre Vosborg. 171
boede det fornemme Herskab her dog ikke mere.

1766 siges Bygningen at være af Bindings
værk med muret Tavl, Borggaarden med Tegltag
og den dreves som Studegaard. Der avledes c

200 Bonderlæs Ho, saaedes 34 Tdr. Rug, 15 Tdr. Byg, 35 Tdr. Havre. 1798 var Udsæden af Havre 50—60 Tdr.; da holdtes her 80—90 Stude, 14 Koer, 10—12 Bæster og 100 Faar.

Paa Gaarden boede der Tid til anden fornemme Folk, saaledes 1697 Nikolaj Lorentzen og Anthona Sybilla Elisabeth Leschle, 1736 og senere Løjtnant, siden Kaptejn Nerger.

Baron O. H. Juel Ryssensteen satte Rammegaard til Auktion 1798, hvorpaa den købtes 1805 af Byfoged F. K. Schönau i Lemvig for 36000 Rdlr.

Schønau, eller som han selv skrev sig, Skønau, var en ivrig Landmand. Et lille Hus i Lemtorp, hvortil der hørte 100 Tdr. Land Hede, omdannede han til den ret betydelige Ejendom Sofielyst. Mindre heldig var han med Opdyrkningen af 800 Tdr. Land Hede i Lomborg Sogn, hvor han anlagde Gaarden Vilhelmsborg[35]. Han interesserede sig ogsaa meget for Træplantning. 1809 var han Overbefalingsmand ved Kystmilitsen, og under ham stode 4 Befalingsmænd, Pastor Gleerup i Hygum, Pastor Kamph i Hove, Høegh paa Rammegaard og Birkedommer Claudi. Under dem var 16 Underbefalingsmænd, hver over en Afdeling paa omtrent 50 Mand, der sædvanlig havde Exercerplads ved Kirkerne, men naar de samledes i de 4 Distriktsafdelinger, var der Allarmplads ved „paa Kjær", Dybe Kirke, Bovling Kirke og Lomborg Kirke. Strandrider Vang var overkomplet Underbefalingsmand, der

skulde efterse Bavnvagterne og gøre Adjutanttjeneste hos Overbefalingsmanden [36]).

Fra denne Tid findes følgende i „Viborg Samler" for 10. Avg. 1809:

27. Juli 1809 lagde en engelsk Brig sig til Ankers udenfor Bovbjerg og lod sine Baade gøre Jagt paa en Fiskerbaad, der med Nød og Næppe naaede Land. Militsen førte en Kanon til Stranden og Fjenden flygtede efter nogle Skud, men gik til en Signalstation 2 Mil sønden derfor og beskød heftig Vagten, medens en Ronde i nogen Afstand gik i Land og antændte Skroget af et Skib, som 14 Dage i Forvejen var jaget i Land af et andet engelsk Skib, men da Kystmilitsen efterhaanden samledes langs Stranden, gik Baadene tilbage igen, dog medtoge de en gammel Mand, der opholdt sig ved Skibsskroget.

4 Septbr. tog en engelsk Brig 4 Skibe, der kom fra Norge, men Dagen forud vare 2 Skibe saa heldige at undslippe ind under Land, hvor Kystmilitsen var samlet. Under Kanonaden blev ingen ramt [37]).

Da Schønau 1808 satte Rammegaard til Avktion, nævntes det, at alle Bygninger vare opførte af ny i de sidste 3 Aar. Den købtes af Peder Høegh til Rysensten og Herpinggaard. Han kaldtes altid i Aarene 1807—13 med Titelen Befalingsmand. I Amtsbeskrivelsen 1833 omtales han som en dygtig Landmand. Efter hans Død fik hans Søn Hans Christian Høegh, der var gift med

Schonaus Datter Flora Skøde 1846. 1878 købtes Gaarden af Hagen Jørgensen og Christen Ebbensgaard til Handbjerg Hovgaard og nu tilhører den sidstnævnte og Etatsraad Møller.

Ramme Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som stode i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, dækkedes med Bjælkelofter, og Lyset modtage de gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf endnu sex kunne ses trods Tilmuringen. Omkring den halvrunde Del paa Vinduet i den østre Gavl ses en meget tarvelig Dekoration, der bestaar af smaa, til hinanden stødende, halvcirkelformede Linier. Begge de oprindelige Døre, som have haft retvinklede Karmsnit og aflang-firkantede Dækstene, ere tilmurede, men navnlig i den nordre kunne Forholdene tydelig følges. Hele Bygningen hvilede paa en Fod med Skraakant. Som det synes i den papistiske Periodes senere Tid (ca. 1450) har man til Skibets vestre Del føjet et hovedsagelig af store røde Tegl i Munkeskifte muret Taarn, hvis nederste Parti dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en temmelig uanselig, spidsbuet Muraabning. Taarnets Gavle, der vendte

mod Nord og Syd, smykkedes med spidsbuede Blindinger. Vistnok ved samme Tid ombyttede man Korets Bjælkeloft med en Krydshvælving, hvis Kapper og Ribber prydedes med en let Dekoration i Kalkfarve. Senere hen har man udvidet Triumfbuen samt gennembrudt en Indgang til Kirken paa Taarnets Sydside. Store Partier af Kampestensmurene have øjensynligt til forskellige Tider været ommurede.

Altertavlen, der er et ret smukt og velbevaret, i Renaissancestil udført Snitværksarbejde, bærer forneden Skrammernes, Vindernes, Sparre-Kaasernes og Hvitfeldternes Vaaben. Midtpartiet indtages af en meget slet fra den nyere Tid hidrørende Kopi af Carlo Dolces Kristus, der velsigner Brødet og Vinen, og ovenover denne ses en lige saa slet Fremstilling af Kristi Daab. Alterkalken har følgende Indskrift: + Anno 1631. Dom. VII. p. Trinit. hafver erlig oc velbyrdig Hartwig Hvidtfeld. til. Rammegaard. oc. sin. kiere. Husfrue. velb. Marine Skram forærit. denne. Kalk oc Disk. til Ramme-Kircke. Guds. Nafn. til. Lof. oc. Ære. Kalken bærer desuden Hvitfeldternes og Skrammernes Vaaben med Bogstaverne H. HF. og M. S. samt Aarstallet 1631. To Monstranser, som fandtes i Kirken, indsendtes i 1879 til Musæet for nordiske Oldsager i Kbhvn. Alterstagerne have hverken Aarstal eller Navn, men de synes at tilhøre samme Tid som Altertavlen. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men

den er uden særlig Interesse fra Formens Side (som Nørre Nissum). Prædikestolen er et middelmaadigt Snitværksarbejde, der synes at have samme Alder som Altertavlen. Klokken er uden Indskrift.

I Indberetningen for 1766 findes desuden følgende:

Alteret er af Træarbejde, inddelt i 8 Tavler, paa de 2 nederste 2 adelige Vaaben med Indskrift: Anno 1620 lod Erlig og Velbiurdig Frue Anne Wind sl. Erick Schrams til Ramegaard indsætte denne Tafle udi Ramme Kirke oc gaf hun 50 Daller dertil. Paa den største Tavle i Midten forestilles Paaskelammet, paa den nordre Side Troens og paa den sondre Haabets Sindbillede. Paa Alteret staar en Monstrans, hvorudi findes en Seddel af følgende Indhold: Denne Monstrantz, som det siunes at have været, er destineret med andet Kobber udi Trundhiem at smeltes til at støbe en Klocke deraf, men formedelst dessen Antiqvitet er penge derfor given efter Vordering af dend Welædle Hr. Assistentz Raad og Assessor ved dend Kongl. Ober Hoff Rett Monsr. Lund Anno 1672, der hand var udi Comission. Og er same Monstrantz komen fra Saxo Kirke, dend var given, som traderes, af Kong Oluf; icke langt derfra er hand bleven dræbt af Almuen, sine Undersaatter. Fornæfnte Saxo Kirke ligger Udi Wehrdalen eller Inderøen ongefehr 7 miile ovenfor Trundhiem. Aggershuus d. 24de Junii 1673. Offue Juul.

Prædikestolen er afdelt i 6 Inddelinger, hvorpaa der findes de 4 store Profeter samt Joel og Hoseas.

I Gangen mellem Stolene findes en Gravsten med følgende Indskrift: Herunder hviler dend ædle og høy agtbare Mand nu sl. hos Gud sl. Peder Mouridsen, fordom Inspecteur, Forvalter og birkedommer over Rysensteins Baronie, som boede paa Fladheede her udi Ramme Sogn fra Aar 1674 til hans dødsdag, og døde 1696 d. 4. febr., med hans første kiære hustru dend ærbaarne dydædle Matrone sl. Kiersten Sørensdatter Bloch, som døde udi Fladheede aar 1687 d. 17. April, og 2de af deres børn hviler samtlige, skal paa dend yderste dag opstaae af dette Støf til Guds børns herlighed.

Nedenfor i Gangen findes en Trærampe med følgende Indstrift: Herunder hviler Sl. Hans Michelsen fordom Inspecteur og birkedommer ved Friherskabet Ryssenstein, døde i Volder Anno 1699, hans alders 45 aar.

Paa Kirkegaarden findes en Gravskrift med følgende Indskrift: Dend høyagtbare og Velfornemme nu Sl. Mand Sr. Jens Hansen Ugelberg, fordom Forvalter over Ryssensteen og Rammegaard, fød i Ferring Præstegaard 1675 d. 11. Julii, død Anno 1733, og hans kiære hustru dend hæderbaarne og dydzirede Matrone Sl. Anne Hansdaatter Palludan, fød i Foulum Præstegaard Anno 1676 d. 27. Aug., død 1767, hvilke udi 24de aars Egteskab, velsignede med børn, bygte og boede i Volder.

De begge under den store, haarde tunge Dyne
her sover sødelig, til de faaer udi Syne
dend sidste dag, Thi de skal vist til live faae
dend dyrebare Skat i Paradis at staae.
I troe og kiærlighed de levede og døede,
som De saa hver, som vil for domen glade møde,
bevar et ærligt Nafn, Samvittighed fra Steen,
da grafsteen ære er og Kroppen ey til Meen.

Udenfor Vaabenhusdøren er en Gravsten med Indskrift: Herunder hviler dend i livet særdeeles ærlige, reedelige og for sin dyd og gudsfrygt meget elskelige Johannes Grunning, Fordom Strand Rider ved Rüssensteen, fød til verden udi Schlesien Anno 1686, Igienfød til himlen ved daaben udi dend Olsnische Slots Kierke Anno ejusdem, død af verden paa Rammegaard, efterat hand længe forhen var afdød verden, Anno 1756 d. 11te Novembr. i sin alders 70 aar og Strand Rider tienesten 30 aar. Gud give ham og os alle een ved troens kraft hellig liv, salig død og ære fuld opstandelse. Amen.

Han testamenterede 1500 Rdl., hvis Rente skulde tilfalde 12 Fattige fra Baroniet og i Vandfuld Herred.

Præster.

Movrids Nielsen 1547.
Mikkel Krabbe 1633, 1642.
Mag. Chr Christensen Hortulan 1649—70.
Peder Andersen Samsing 1670—82.
Peder Nielsen 1682—92.
Hans Hansen Guldager 1692—1707.
Johan Sørensen Tuxen 1707—11.

Peder Bøtker 1711—24.
Lars Frederiksen Bloch 1724—42.
Peder Lavridsen Brønsdorph 1742—62.
Niels Pedersen Grøn 1762—90.
Mads Thomsen Lillelund 1790—95.
Peder Friis 1796.

1796 blev Ramme Annex til Dybe.

1633 bevilgedes der Præsten Vandborg Kongetiende i Fæste for Kaldets Ringheds Skyld.

P. A. Samsing har oversat flere gudelige Skrifter og tog sin Afsked 1682, hvilket var sjeldent paa den Tid.

Hans Hansen Guldager forfattede 1733 en Traktat om Jødernes Omvendelse, der dog aldrig blev trykt.

Trans Sogn.

Trans Sogn, Annex til Fjaltring, grænser mod Nord til Ferring og Dybe Sogn, mod Øst til Dybe Sogn, mod Syd til Fjaltring Sogn og mod Vest til Vesterhavet. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{3}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 1027 Tdr. Land med $82\frac{1}{4}$ Tdr. Htkr.

Jorderne ere frugtbare og højtliggende. 1 Skole. Ialt i Sognet 43 Gaarde og Huse med 231 Indbyggere (1880: 241, 1860: 251, 1840: 252, 1801: 210.

Sognets Navn udtales Tra*n*s, og skreves 1340 Transœ, men 1480 Trannis, hvilket betegner den nuværende Udtale, der sikkert stammer fra en oprindelig Form Trannæs, det er Tranenæs, hvilket er et meget almindeligt Navn. Nu er Landet lige afskaaret af Havet, men der har formodentlig i en fjern Fortid her været et Næs ud i Havet.

I Indberetningen 1638 nævnes følgende 26 Høje: Nordvest for Herpinggaard den lille Agishøj, sønden for Store Emkjær 3 smaa, norden for Gaarden Store Bovbjerg Lynghøj, efter hvilken en Gaard havde Navn, sønden for denne de 6 smaa Dvergehøje, sønden for Møllerup de 5 smaa Mangehøje, sydvest derfor Tueshøj, norden for Grebdal den lille Grebdalhøj, norden for Nederby den lille Nederbyhøj, østen derfor Ravnhøj, sønden derfor de 2 smaa Kathøje; sønden for Bjergegaard den store Thomas Knude-Høj, norden for Ræfby Ulvhøj, østen for Ingelkjær den lille Erthøj og østen for Trans Kirke den lille Ronhøj.

Ved den Undersøgelse af Gravhøje, som Lærer Strandgaard foretog 1879, fandt han dog 28 Høje og Spor af 6 til. Han beretter om Høghøj paa Herpinggaards Mark, at der til denne knytter sig Sagn om Underjordiske, hvilket Sagn var opstaaet ved, at en Mand i vore Dage ofte opholdt sig her om Natten. Flere Høje ere i vore Dage bortskyllede af Havet tilligemed Marken, hvorpaa de stode, saaledes baade Grebdalhøj, Lynghøj og Mangehøje.

I Sognet findes:

Emtkjær, ca. 8 Tdr. Htkr., Lille Emtkjær, 1 Hus, skrives i ældre Tid altid Emkjær.

Roldborg, 1 Gaard, Parcel fra Herpinggaard.

Norsgaard, 5 Tdr. Htkr., Vester Norsgaard, var 1 Gaard 1596 og 1766 (udtales Nụsgo).

Fuglkjær, 1 Gaard, kaldes 1626 „ved Fuglkjær".

Nørre Ræky, 1 Gaard, Sønder Rækby, 1 Gaard; 1596 nævnes Rækby som 3 Gaarde, der vare fordærvede af Sand og Vand.

Herpinggaard, 14 Tdr. Htkr.

Herpinggaard tilhørte 1408 Palle Krabbe, der i sit Vaaben førte 5 Ruder. Hans Enke Gyde levede 1454, da hendes Sønner Hans og Malte Krabbe paa hendes og egne Vegne skødede til Gudum Kloster en øde Gaard og en Eng paa Østergaards Mark i Trabjerg[38]). Hans Krabbe ejede 1460 Herupgaard (se S. 483); hans Søn Niels Krabbe af Herpinggaard nævnes 1480, idet Jens Ryøther, Sognepræst i Trannis, Jens Puddher, Væbner, og Per Mathisen udstedte det Vidnesbyrd, at i Trans Kirke var stikket for dem og flere gode Mænd velbyrdig Mand Niels Krabbe af Herpinggaard, der fik et Sognevidne af 12 gode adstadige Mænd, „at Las Krabbe og Jens Krabbe og Movrids Krabbe vare alle tre paa forskrevne Kirkegaard, lydelig tilstod for mene Sognemænd og vederkendte dem at have oppebaaret 28 Tønder Byg af fornævnte Niels

Krabbe til alle deres Nøje" (Tilfredshed)[39]. Niels Krabbe boede siden paa Østerbol, medens Herpinggaard ejedes af hans Broder

Thomas Krabbe, der nævnes 1483 og 1490, da han ejede Gods i Hammerum og Bølling Herreder og havde Del i Engbjerggaard. Han var maaske gift med Anne Eriksdatter, der saa maa have været hans anden Hustru, thi 28. April 1498 udstedtes et Brev af Las Krabbe, Mogens Krabbe, Christiern Krabbe og Ingerd Krabbesdatter, at de havde siddet over „jen venlige Skift" med velbyrdige Kvinde Fru Anne Eriksdatter i Herpinggaard om Arv, der var tilfalden dem efter Fader og Moder og Broder Palle Krabbesøn, baade i Bo og Bopenninge og Jordegods og hvad som helst det var eller nævnes kunde, og gave de hende frit Afkald og kendte hende og hendes Arvinger kvitte og nødløste for al den Del, der var dem tilfalden i Arv, og takkede hende og hendes Arvinger for god Skifte og Jevning. Vidner vare Hr. Jens Christiernsen Præst og Kapellan i Fieltringe og Trans og Væbner Erik Pallesen[40]. Ovennævnte Arvinger maa være hendes Mands Børn af første Ægteskab.

Fru Anne Eriksdatter maa have giftet sig igen og det vel 2 Gange, thi 1537 stævnede paa Herredagen Christen Nielsen paa egne og Søskendes Vegne Lavrids Andersen og Bernt Angeldrup for Herpinggaard og Herpinggaards Gods med mere Jordegods, som disse forholdt dem efter deres Moder Fru Anne Eriksdatters Død. De indstævnte be-

rettede derimod, at Fru Anne havde udsat 12½ Ørte Korn mere, end hendes Lod var i Lavrids Andersens og Bernt Angeldrups Hustruers Fædrenegods, eller med andre Ord i levende Live pantsat ikke alene sit men ogsaa noget af de andres Arvegods. Lavrids Andersen og Bernt Angeldrup fremlagde ogsaa en Dom af gode Mænd efter kgl. Befaling, hvorved Herpinggaard med Gods var tilkendt dem paa deres Hustruers Vegne, saa længe til Christen Nielsen og hans Søskende indfriede, hvad deres Moder havde udsat mere end hendes Lod var, hvilken Dom ogsaa stadfæstedes af Herredagen [41]).

Efter denne Dom ser det ud, som Fru Anne ikke er de Sagsøgendes Svigermoder men Svigerinde, og at de 3 Kvinders Fader har ejet Herpinggaard, men vi kende ligesaa lidt den Erik, som har været hendes Fader, som den Niels, der var hendes Mand [42]).

Ved en Herredagsdom 1537 dømtes Lavrids Andersen og Bernt Angeldrup til at give Dybe Kirke aarlig 4 Skp. Byg af en Jord paa Rands Toft og Skynnings Toft, hvilken Jord for over 60 Aar siden var skænket Kirken af Esge Rytter.

Lavrids Andersen levede endnu 1549, da han var med til at granske om Markskæl imellem Torring og Lomborg Sogn [43]). Han førte i sit Vaaben en oprakt Haand.

Efter hans Død er Gaarden vistnok ved Arv gaaet over til Krabberne til Damsgaard, der paa mødrene Side antages at nedstamme fra de ældre

Krabber paa Herpinggaard. Saaledes maa den have været ejet af Godske Krabbe, idet dennes Børn havde Del deri, og undertiden skrives dertil, saaledes den Kirsten Krabbe, der var gift med Anders Mogensen til Møgelgaard, 1619. I Aarene 1652—53 solgtes de forskellige Parter i Gaarden til Jomfru Eva Unger[44]). En Svigersøn af Oluf Krabbe til Damsgaard, Otto Lunov, der ogsaa ejede Rekkergaard, skriver sig til Herpinggaard, ogsaa da han 1652 skødede sin Hustrus Arvepart deri til Jomfru Eva Unger, og 1638 opføres Oluf Krabbes Børn som Ejere af Gaarden, der var 24 Tdr. Htkr., med 27 Tdr. Htkr. Bondergods[45]), men som omtalt vare Oluf Krabbes Søskende ogsaa Medejere.

Eva Unger blev siden gift med Henrik Krabbe og Gjord Galt til Viumgaard, der døde 1684 og Fru Eva 1694, 68 Aar gammel, begge begravne i Hørby Kirke i Vendsyssel, i hvis Sogn de ejede Hørbylund. De have næppe boet paa Herpinggaard, der 1661 opgives med $27\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr. og uden andet Gods end Lille Herping. 1678 opføres paa Gaarden 1 Karl, 1 Pige, 1 Hest, 3 Hopper, 3 Køer, 8 Stude, 1 Kvie, 2 Kalve, og 1682 1 Hoppe, 2 Plage, 3 Køer, 2 Ungnød, 4 Faar, 1 Svin. 1683 siges der under Gaarden at høre et lidet Bol Lille Herping, der for 6 Aar siden var afbrudt; da var Gaarden udforpagtet til Gunde Jensen; der hørte ogsaa dertil en øde Mølle, kaldet Ajstrup Mølle, uden Dam og Damsbund, der havde været øde 40 Aar. Af Jorden dyrkedes noget med 1 Kærv Byg, 2 Kærv

Rug, 1 Kærv Havre, hvorpaa Jorden hvilede i 5—7 Aar; af noget toges 4 Kærv Rug, af andet 4 Kærv Byg; den ugødede Jord brugtes til 2—4 Kærv Havre. 1686 havde Fru Eva Unger Fæste paa Trans og Ferring Kongetiender, som Baron Juel Ryssensteen imidlertid nu havde faaet Bevilling paa.

Efter Eva Ungers Død solgtes Gaarden til Rasmus Nielsen til Kvistrup, men tilhørte 1711 Jens Jørgensen Serup, der da var Forvalter over Dronningborg Amt[46]) og senere var Amtmand, men tidligere havde været Inspektør ved Baroniet Rysensteen.

Serup solgte Gaarden til Baron Ove Juel; 1766 siges, at den er en Ladegaard af ordinær Bygning med Straatag og med 13 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. Htkr. Under den var 5 Afbyggersteder, der vare skattefri, men foruden aarlige Akkordpenge gjorde Høstarbejde. Udsæden var 11 Tdr. Rug, 9 Tdr. Byg og 31 Tdr. Havre, der avledes 28 Læs Hø. Om Vinteren fødedes 30 og om Sommeren græssedes 18 Stude og der holdtes 10 Køer og 8 Bæster. Forpagteren gav 80 Rdl. i Afgift.

Paa Herpinggaard boede i Baroniets Tid den Kaptejn Witte, hvis Ligsten er nævnt foran S. 294; hans Datter Dorthea blev 1742 gift med Degnen Peder Munch i Bøvling.

1798 satte Baron O. H. Juel Ryssensteen Herpinggaard og Rammegaard til Auktion. Paa Herpinggaard holdtes da 50—60 Stude og Køer,

8 Bæster og 30 Faar; Udsæden var 9 Tdr. Byg, 13 Tdr. Rug, 36—40 Tdr Havre. Gaarden købtes da af Peder Hoegh, se under Rammegaard. Efter hans Tid har den tilhort Familien Kastberg.

Der har maaske engang været en anden Sædegaard i Sognet, thi i et Uddrag af Fortegnelse over Trans Kirkes Jorder for 1655 staar: Fru Inger i Ferring, nu Godske Krabbe paaboer, gav ½ Td. Byg. Sidstnævnte var Søn af Oluf Krabbe til Damsgaard, en Fru Inger var hans Tipoldefaders Moder og Moder til Chr. Krabbe til Damsgaard.

Herping, ca. 8 Tdr. Htkr.

Vestermark, 1 Bolsted, kaldes 1626 „paa Mark".

Gadegaard.

Kirkeby, 4 Gaarde, den ene 4 Tdr. Htkr., 1 Hus, var 1766 5 smaa Gaarde.

Nederby, 1 Gaard, 1 Hus. Nederby var 1766 2 smaa Gaarde. Nederby nævnes 1638.

Mollerup, 1 Hus, var 1766 2 Steder. 1596 nævnes en Gaard i Sonder Mollerup. 1638 nævnes alene Mollerupgaard. 1520 nævnes 2 Bønder her.

Grebdal (udtales med langt e), 1 Hus. Grebedal nævnes 1520 og var 1596 en Gaard, men den er i dette Aarhundrede odelagt af Havet.

Borg, et Bolsted, nævnes 1766.

Øster Lykke, 1 Gaard, Vester Lykke, 1 Hus, Lykke, 1 Hus. 1683 nævnes 1 Gaard „paa Lykke" og en øde Gaard Lok, 1766 nævnes Vester

Løk, 1596 nævnes Løk som en Gaard, 1520 nævnes 1 Gaard „paa Løck".

Nørre Bjerg, 1 Gaard; Sønder Bjerg, 1 Gaard. 1683 nævnes en Gaard Bjerg, ligesaa 1766, kaldes 1626 „under Bjerg" og 1638 Bjergegaard.

Ajstrup, 1 Gaard. 1683 nævnes desuden Ajstrup Mølle, der havde været øde over 40 Aar og laa under Herpinggaards Taxt.

Af forsvundne Ejendomme nævnes: 1596 en Gaard paa Bovbjerg ved „Lønhøff", der vel er den, der 1638 kaldes Store Bovbjerg og 1683 alene Bovbjerg, men 1766 var 2 Steder. 1638 nævnes en lille Gaard Lynghøj norden for Bovbjerg, der i dette Aarh. er bortskyllet af Havet. 1629 nævnes Morshalle som ganske øde og uden Sæd. 1638 nævnes Ingelkjær.

Trans Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som have staaet i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, med profilerede Kragbaand, dækkedes med Bjælkelofter og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan se to paa Skibets søndre Side, et paa dets nordre samt et i Korets Gavl. Af Skibets oprindelige

Dore, som have haft retvinklede Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere, kan den nordre følges i Omrids. Hele den gamle Kirke hviler paa en Fod med Skraakant. Som det synes i den seneste papistiske Tid har man til Kirkens vestre Del føjet et, hovedsagelig af Tegl og raa Kamp opført Taarn[47]) med ualmindelig stejle, blindingssmykkede Gavle i Nord og Syd. Taarnets nederste Del dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en halvrund Bueaabning. I senere Tider har man udvidet Triumfbuen med Bibeholdelse af de oprindelige Kragbaand, samt nedbrudt største Delen af Taarnhvælvingen. Store Partier af Kvaderstensmurene ere ombyggede, Kirkens Bjælkelofter fornyede, og Indgangen anbragt paa Taarnets søndre Side.

Altertavlen er et tarveligt i Renaissancesnitværk udført Arbejde, der maa formodes at tilhøre dèt 17de Aarhundredes anden Halvdel. Midtpartiet indtages af en slet, oliemalet Fremstilling af Nadveren. Kalkens midterste Parti, hvorpaa der læses J. H. E. S. U. S., synes at tilhøre Tiden henimod 1400, medens Foden og Kummen ere ny. De anselige malmstøbte Alterstager maa antages at skrive sig fra samme Tid som Alterrammen. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side (som i Nørre-Nissum i Skodborg Herred). Prædikestolen er et tarveligt Snitværks-

arbejde, som maa henføres til samme Tid som Alterrammen. Klokkeindskriften lyder: varbum. domene manet. in. eternam. m d i v. Forneden staar: Rasmus. Lavsen. Paa Skibets østre Væg til venstre for Triumfbuen hænger et fra en sildig papistisk Tid hidrørende, raat udskaaret Krucifix.

Ovenstaaende kan udfyldes med Oplysninger fra 1766, da flere Indskrifter endnu vare synlige.

Alteret er opsat af Mursten. Altertavlen er ordinært Snedker- og Billedhuggerarbejde, som er malet med forskellige Kulører og sommesteds forgyldt. Den har 5 Afdelinger med en trekantet Figur oventil, hvorpaa staar: Deo Optimo Maximo 1655. Paa den øverste Afdeling er afmalet Kristi Korsfæstelse, paa den mellemste Nadveren, paa det højre Sidestykke Haabets Sindbillede og et Vaaben med Indskrift H. Krabbe Fr. oc M., paa det venstre Sidestykke Kærlighedens Sindbillede og et dobbelt Vaaben med Indskrift: Eva Unger Fr. oc M. Paa den nederste Afdeling staar med forgyldte latinske Bogstaver: Saa elskte Gud Verden osv. Paa Disken staar G. Daae 1702.

Prædikestolen er kun ordinært Snedkerarbejde, malet med adskillige Slags Kulører og sommesteds lidt forgyldt. Den har 3 Afdelinger; paa den første er afmalet en gammel Mand med en Globus i Haanden og med Indskrift oventil: Salvator Mundi. Hernæst staar paa samme Afdeling Henrik Krabbes Vaaben med Indskrift: Anno 1655 haver ærlig og velbyrdig Mand Henrik Krabbe til Damsgaard, som

da var Kirke-Værger, ladet Alter Tavlen og denne Prædike-Stoel giøre til Trans Kirke. Paa de andre 2 Afdelinger ere de 4 Evangelister afmalede. Over Prædikestolen hænger en Himmel med denne Indskrift: Anno 1655 haver hæderlige Mand Claus Olesøn Borch givet til denne Himmel og Prædike-Stoel 3 Slette Daler, iligemaade gav og meenige Sogne-Mænd hver efter sin gode Villie.

Paa Pulpituret er en umalet indelukket Stol, som Etatsraad og Amtmand Jørgen Seerup lod opsætte, da han ejede og beboede Herpinggaard.

Fjaltring Sogn.

Fjaltring Sogn grænser mod Nord til Trans og Dybe Sogn, mod Øst til Dybe og Ramme Sogn, mod Syd til Bøvling Sogn, fra hvilket det skilles ved Ramme Aa, mod Vest til Vesterhavet. Kirkens Afstand fra Lemvig er $1\frac{3}{4}$ Mil. Sognets Fladeindhold er 2303 Tdr. Land med $120\frac{1}{2}$ Tdr. Htkr. Jorderne ere frugtbare, men noget lavere end i Trans Sogn. 1 Skole. Ialt i Sognet 127 Gaarde og Huse med 678 Indbyggere (1880: 576, 1860: 474, 1840: 418, 1801: 336.

Sognets Navn er 1340 Fialtærvangh, siden Fiæltring.

I Sognet nævnes 1638 Skalkhøj ved Gaarden af samme Navn, der endnu er til, og Govelshøj

østen for Gadegaard, men denne er nu opbrudt, desuden nævnes Møgelhøj sønden for Musholm, der ikke findes mere. 1638 nævnes Otdal norden for Hovelsgaard, Jermeldal sønden for Nøraa; østen for Præstegaarden laa Elkilde. Tidligere hed Dybe-Aa Nør-Aa og Ramme-Aa Morup-Aa. Det maa antages, at Havet i Fortiden har gaaet op ad Lavningen mellem Fjaltring og Trans Sogne. Under Sandet ses i Havstokken Tørvejord.

I Indberetningen 1766 skrives om Sognet:

„Avlingen formenes at kunne forbedres, naar enhver havde sin Jord eller Mark for sig selv og kunde behandle samme, som han vilde, da de kunde gøde, hvad de kunde faa Gødning til, og lade Resten hvile desto længer. Men da Sognets Mark er en Sammenblanding og den Enes Jord ligger imellem den Andens, saa nødes enhver til at tage Tægten, som den vil falde[48]).

„Nærved Havbakken er Krogdal Sø, som tilforn har været Agerland, som kunde pløjes og besaas, men ved Havets Overgang er bleven til en Sø, som formeres og bliver større, naar Havet i Efteraaret ved en stormende Vestenvind rejser sig og gaar over Sandbakken i Søen. Heri fanges stundum nogle faa Aal og smaa Gedder.

„Det bedste og største Fiskeri er i Havet, hvoraf de Fleste i Sognet betjene sig og derfor til Friherskabet af Rysensteen betale Sandtold, som er en Torsk for hver Mand, der fisker. I Sognet ere 6 Fiskerbaade og til hver Baad 6 Personer, som i For-

og Efteraaret fare ud paa Havet. Nogle Fisk, saasom Torsk, Langer, Hvillinger, Skulder, Helleflynder, Rokkefisk og Haaer fanges med Kroge, som ere madede enten med ferske Sild eller en Slags smaa Fisk, som kaldes Tobitz, eller med nogle tykke graa Orme, som have en skarp og hvas Hud og opgraves af sandig Jord, eller og med Fæ- eller Svinelever; andre Fiske, nemlig Makreller, smaa Flynder, Sild, Smelt, Tobitz, Hummer og Krabber fanges med Garnvaad. Bemeldte Fiske, især Torsk, Hvillinger, Rokkefisk og Haaer, hvoraf fanges mest, afsættes dels ferske til de fra andre Byer og Steder i Fisketiden hidkomne Fiskekøbere, dels sælges tørrede og saltede i Holstebro Marked. Af Leveren i Rokkefisk og Haaer koges Tran, som, naar haves mere end til egen Fornødenhed, afsættes til Lemvig og Holstebro.

„Bygningerne ere smaa og meget ringe med Straatag og Lervægge og de fleste uden Skorsten igennem Huset. I Sognet er ingen Antikviteter af Stene og Høje".

I en Vurderingsforretning fra 1629 hedder det, at 2 Ejendomme i Fjaltring havde været øde i 15 Aar, da Ejendommen var overløben med Sand, desuden vare 4 andre Ejendomme øde og uden al Sæd, og Sognet var i det hele fordærvet af Sand. Og at dette var rigtigt, ses af, at der 1596 var 64 Gaarde og 13 Huse, men 1683 kun 51 Gaarde og 4 Huse i Sognet.

I Sognets nordlige Del:

Nørre Dybaa, 1 Hus. 1596 nævnes Christen Madsen i Dyby. 1626 nævnes ogsaa kun 1 Gaard i Dybaa. 1766 nævnes Nørre Dybaa, desuden et Sted Dybaa, der hørte under Enevoldsgaard, endnu et Sted, der hed Nørre Dybaa og Nørre Dybaa Huse. En Gaard i Fjeltring Sogn kaldet Djubvad skødedes 1420 til St. Hans Kloster i Viborg[49]; dette er vel Dybaa, der udtales Dyvo og altsaa oprindelig hed Dyvad, Vadet over Dybæk.

Sønder Dybaa, 1 Hus.

Vester Otdal, 1 Gaard, Øster Otdal, 1 Gaard. 1444 nævnes en Herredstingsdom paa en Gaard i Fjaltring Sogn kaldet Odal[50]), hvilket maa være den rette Form (nemlig Aadal), der ved en Misforstaaelse er bleven skrevet Otdal, som dog allerede forekommer 1520 (Otthdael), thi Udtalen af Otdal og Odal er aldeles enslydende. Gaardene kaldes iøvrigt sædvanlig Howels, ligesom det siges 1638, at Dalen Otdal laa norden for en Gaard, der hed Hovelsgaard.

Fattiggaarden, 1½ Tdr. Htkr.

Tofting, 1 Gaard, Sønder Tofting, 1 Gaard, Toftinghus, var 1766 1 Gaard.

Sønder Skalkhøj, 5 Tdr. Htkr., Øster Skalkhøj, 1 Gaard, Skalkhøj Huse. 1638 og 1683 nævnes Nørre og Sønder Skalkhøj og 1596 boede der 2 Mænd „ved Skalkhøj". 1766 var Nørre Skalkhøj 2 Gaarde, Sønder Skalkhøj 1 Gaard.

Øllegaard, Stedet hedder nok egentlig Stjernholm.

Sønder Nørby, 1 Gaard, Nørre Nørby, 1 Gaard, Vester Nørby, 2 Gaarde, Lille Nørby, 1 Gaard, Nørbyhus; nævnes 1596. 1766 bestod Øster Nørby af 2, Nørre Nørby af 1, og Lille Nørby af 1 Gaard.

Nørre Lapholm, 1 Gaard, Sønder Lapholm, 1 Gaard, Lapholm var 1766 2 Gaarde.

Fjaltring Kirke, se nedenfor.

Torgaard, 1 Hus.

Præstegaarden, 5 Tdr. Htkr.

Enevoldsgaard, 3½ Tdr. Htkr., nævnes 1766.

Kirkegaard, 1 Gaard, Kirkeby nævnes 1520.

Kjærsgaard, 2 Gaarde, Kjærsgaardhuse, var 1626 en større og en mindre Gaard, nævnes 1560, var 1766 2 Gaarde.

Vester Kjær, 1 Gaard, Øster Kjær, 1 Gaard, 1766 kaldes det alene Kjær og havde 2 Bønder.

Kjærside, 1 Gaard.

Musholm, 1 Gaard, Husene Øster- og Sønder Musholm, 1626 og 1766 1 Gaard.

Lisby, (udtales med langt i), 5 Gaarde, af hvilke 1 Lille Lisby, Lisbyhus; 1683 nævnes Nørre- og Sønder Lisby, 1626 var Lisby en Gaard og et mindre Sted, men 1766 var Lisby 4 Gaarde.

Ruby, 1 Gaard, Nørre Ruby, 1 Gaard, Rubyhus. Ruby nævnes 1766.

I Sognets sydlige Del:

Harbosgaard, ca. 3 Tdr. Htkr. 1596 nævnes Svend i Harbosgaard, der 1626 var en stor og en lille Gaard. 1520 kaldes den Per Harbos Gaard, men den Mand, der boede i den, hed Jens Persen.

Klostergaard, 1 Gaard, Ny Klostergaard, Klostergaardhus. Per Persen i Kloster nævnes 1596.

Savmøllen.

Kathule.

Dalgaard, 4 Tdr. Htkr., Dalgaardhus, tidligere Eskesgaard.

Gadegaard, 1 Gaard. 1626 nævnes en Gaard „paa Gade", kaldes Gadegaard 1634.

Skyttesgaard, Skyttesgaardshus.

Øster Gavlshoj, 1 Gaard, Gavlshøj, 1 Hus, kaldes 1596 „ved Gavlshoj", kaldes 1638 et Bol, 1766 en Gaard. 1520 nævnes et Sted „ved Goffwelshywe".

Sønderby, 2 Gaarde, den ene 3½ Tdr. Htkr., Sønderbyhus; nævnes 1560, var 1766 4 Gaarde.

Redningsstation.

Mærsk Kro, 1 Hus. 1766 var Mærsk en Gaard med 2 Bonder.

Tudskjær, 1 Gaard.

Maarupgaard, 3 Gaarde, oprindelig 1 Gaard, men 1766 var her 3 Gaarde. 1453 gav Mathias Mørk i Fjæltring, der ligesom hans Forfædre i mange Aar havde været Fæster af Ribe Domkirkes Gaard Morthorp, til Domkirken alt sit fædrene

Jordegods, som han havde brugt under Maarupgaard.

Nørre Bjerg, 1 Gaard. 1626 nævnes en Gaard „paa Bjerg“. 1766 var „Bjerre“ 2 Gaarde.

Sønder Bjerg, ca. 4 Tdr. Htkr.

Vibshede Huse, 1683 nævnes Vibes Gaard, paa hvilken der 1596 boede 2 Bønder.

Vester Braa, 3½ Tdr. Htkr., Øster Braa, 1 Gaard, 1626 en Gaard Braa, men 1766 var her 2 Gaarde.

Høvsøre, 1 Bolsted.

1683 var der i Sognet 51 Beboere og 4 Gadehuse, men 1596 64 Gaardmænd og 13 Inderster eller Husmænd.

Fjaltring Kirke.

Kirken, af romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib, samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der maa have staaet i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, dækkedes med Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan skimte to paa Skibets nordre Side, samt et i Korets Gavl. Begge Skibets oprindelige Døre ere tilintetgjorte. Under hele Kirken har strakt sig en Sokkel med Skraakant. Som det synes i en sildig papistisk Tid har man til Kirkens vestre Del føjet et af store, røde Tegl og raa Kamp

bygget Taarn, hvis nederste Parti dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en spidsbuet Arkadeaabning. Til Skibets og Korets Sydside er der senere hen, vistnok først i det 17de Aarhundredes Slutning, føjet en overhvælvet Korsfløj, under hvilken der findes en Begravelse. Som Hjørnesten i denne Bygning ses det ene af Triumfbuens oprindelige Kragbaand, paa hvis korte Side der er udhugget et lille Dyr, og det andet ligger som Trappesten foran Indgangen paa Taarnets Sydside. I Korsfløjens østre Ydervæg er Overdelen af et oprindeligt Vindue indmuret. Vistnok paa samme Tid, som denne Tilbygning blev føjet til Kirken, nedbrød man hele Muren mellem Skib og Kor, samt forsynede Taarnet med et blydækket Spir. Uvist naar er Taarnhvælvingen bleven ombyttet med et Bjælkeloft, og Indgangen til Kirken anbragt paa Taarnets Sydside. Store Partier af Kirkens Ydervægge ere Tid efter anden ombyggede.

Altertavlen tilhører i Hovedsagen Tiden hen imod den papistiske Periodes Slutning (ca. 1450) og har oprindelig bestaaet af et Midtparti, samt tvende Fløje til at lukke for Midtpartiets Billedskærerarbejder, der ere tilintetgjorte med Undtagelse af: 1) en hellig Anna med Maria og Kristusbarnet paa Armen, 2) den store Kristoffer, der bærer Kristus over Strømmen, samt 3) Gudfader, der holder den af Korset nedtagne Frelser foran sig. I Stedet for Billedskærerarbejderne, der ere raat udførte, finder

man en oliemalet Kopi efter Carlo Dolces' Kristus, der velsigner Brødet og Vinen.

Paa Fløjene ses udskaarne Figurer af de tolv Apostle, sex til hver Side. Som det synes, i Slutningen af det 17. eller Begyndelsen af det 18. Aarhundrede har man føjet udskaarne Vinger til Fløjene samt anbragt Bekroninger saavel over disse som over Midtpartiet. Det oprindelige af Kvader murede Alterbord findes bevaret under den langt yngre Træbeklædning. De temmelig smaa, malmstøbte Alterstager, der næppe ere ældre end Christian den Fjerdes Tid, hvile paa tre smaa liggende Løver. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er uden særlig Interesse fra Formens Side, men den er utvivlsomt Kirkens oprindelige. Paa Døbefadet ses Bogstaverne H I M S—K C D. Prædikestolen er et tarveligt Snitværksarbejde, der synes at maatte henføres til Aarene omkring det 17. Aarhundredes Midte. Paa Klokken læses:

S: D: BILDE· SALIG· HER· BARON· IULS·
KØNIG· ME· FUDIT· WIBURGI· 1771.

I Tilbygningen paa Skibets søndre Side findes en Mindetavle anbragt af Christoffer Rasmussen Lime. Under Tilbygningen findes en af Christoffer Lime i 1689 indrettet Begravelse, hvori der henstaar flere Kister.

Hertil kan føjes følgende Oplysninger af Præsten Hr. S. Scavenius 1766: Altertavlen er mestendels Billedhuggerarbejde, malet med adskillige Kulører og sommesteds forgyldt, men meget brøstfældig. Den

har 3 Afdelinger med 2 udslagne Døre. I den første og øverste Afdeling staar et afskildret Billede i en gammel Mands Lignelse med en Globus ved den venstre Side og med den højre Haand oprakt, pegende paa ovenstaaende Inskription: Salvator Mundi. I den mellemste Afdeling staa nogle udhugne Corpora i menneskelig Gestalt, af hvilke det mellemste med en afmalet svævende blaa Due over Hovedet ligner en gammel Mand, havende et nøgent Corpus under Armen, som betegner Christus med Tornekronen og de 5 Vunder. Paa den højre Side herved staa et stort Billede i en gammel Mands Skikkelse, holdende en afbrudt Kvist eller Gren i den venstre Haand og havende paa højre Axel et lidet Corpus, lignende et ungt Menneske, som har den venstre Haand paalagt den gamle Mands Hoved og den højre Haand oprakt. Paa den venstre Side ved det store Mandsbillede staar et stort Fruentimmerbillede, havende i den venstre Haand eller Arm et mindre dito med en forgyldt Krone paa Hovedet og et nøgent Barn paa Skødet. I den tredie og nederste Afdeling af Tavlen staar følgende Inskription med forgyldte latinske Bogstaver: Jesu Christi Hans Søns Blood renser os af al Synd. 1. Joh. 1. — V. 7. Saa elskte Gud Verden o. s. v.[51]). Paa de 2 udslagne Døre staar i Billedhuggerarbejde de 12 Apostle.

Kalk og Disk er af Sølv, men ej forgyldt. Paa Disken staar G. Daae 1702.

Prædikestolen er af Snedker- og Billedhugger-arbejde, malet med adskillige Farver og sommesteds forgyldt; den har 4 Afdelinger, hvorudi de 4 Evangelister ere afmalede tilligemed Bibelsprog. Ved Opgangstrappen hertil er et langt Sidestykke af Fjæl, hvorpaa de fire store Profeter og nedenunder David, Salomon og Oseas ere afmalede tilligemed Bibelsprog.

Under Opgangen staar: Anno 1653 d. 9de Aug. er denne Prædike-Stoel med Maling beprydet, hvortil, næst Gud, var Aarsag Hæderlig og Vellærde Mand, Hr. Claus Olufssøn Borch, som Selv haver givet 16 Slette Daler, nogle af Sogne-Mændene haver og ladet deres gode Villie tilkiende, Gud til Ære, Kirken til Zirat og Efterkommerne til Exempel. Nu Gud unde os alle at giøre got.

For at hindre Dispute om Stolestaderne lod Hr. Christopher Lime tilligemed sine Medhjælpere Anno 1701 d. 26. Novembris indrette en ny Kirke-Anordning om Stolestaderne, da enhver Gaard i Sognet blev tillagt visse Stole i Kirken for Mænd og Hustruer, Børn og Tyende, hvilken fandt Menighedens Behag og blev approberet af den daværende Kirkeejer Hr. Oberst Gregers Daae.

I Korskirken under Gulvet er en aaben Begravelse med 2 Fjæledøre ovenpaa, hvorudi Hr. Christopher Lihme, fjerde Præst efter Reformationen, med nogle af hans Familie er nedsat; her staa 8 Ligkister. Over bemeldte Begravelse er opsat en sort Tavle med følgende Inskription: Christopher

Rasmuson Liime, barnfød udi Horsens 1649, kom her til Sognene 1675 og 1679 kom udi Egte-Samling med den Hæderbaarne Møe Kierstine Otthisdaatter Haslund. Levede tilsammen udi 43 Aar. Udi samme Dieres Egteschab ere blevne velsignede med 3 Sønner og 6 Døttre. Den yngste Søn døde strax efter Fødselen, de andre 2de Sønner ere ved en Forsynlig Optugtelse komne udi Præste-Stand. Den ældste Hr. Otte Christian Liime kom til Hammel udi Aars Stigt. Den 2den Hr. Henrich Christian Liime blev Assistence Præst [52]) udi Kiøbenhavn og døde der udi Pestens Tiid 1711 udi Hans Alders 21. Aar. Den ældste Daatter Karen Christophersdaatter kom til Alling Præstegaard. Den 2den Magdalene kom til Kallehauge Præstegaard udi Sædland. Den 3die Bergethe Marie døde af en hidsig Sprinchel udi hendes 15. Aar. Den 4de Kierstine Cathrine kom til Storring Præstegaard. Den 5te Daatter Anne Elizabeth kom til Rüssensteens Fuldmægtig ved Udstrup Gods. Den 6te Daatter Johanne Marie holdte Huusholdningen for sin Fader [53]). Der jeg nu var kommen til Kaldet, søgte jeg efter at fornemme Præsternes Navne fra Reformationen, som skeede af mig 1724, som da var fra Reformationen 207, og saa vit ieg kunde udforske, var Hr. Christen Hiul den første Præst 30 Aar, Hr. Søren Anderson Riiber 40 Aar, Hr. Oluf Jenson Torring 43 Aar, Hr. Claus Olufson Bork 45 Aar, Christopher Liime til den Tieds Datum 49 Aar, som gior 207 siden Reformationen. Efter 10 Aars Egtesamling

søgte at faae eet Begravelses Sted, at det for dem og Dieres herved Stedet værende og afgaaende maatte være et Roe-Sted efter Døden, formodende at Efterkommerne forunder Dem saa god en Roe udi Dieres Grauf, som de vilde Sig Sielf skulle vederfares, naar de komme udi alle Lefvendes Forsamlings Huus etc. udi hvilket er skrefvet:

Saa sove de da vel i Roe
og evig Roe forvente,
Dier Beene skal som Kornet groe,
Gud dem af Muld skal hente,
Saa naaes for det enge Rom
og usle Orme-Hytte
en prislig Boe blandt Helgen from
og ævig Liises Bytte.
Tænk paa den Dag, du Vandrings-Mand,
Ved daglig Boed forsone
Din Synd og lob saa, at Du kand
faae hisset Lifsens Crone etc.
Som den, der ned ad Trappen gaaer,
Fra Trin til andet haster,
Saa nærmer vi os til vor grauf;
et Trin et andet kaster.
For alle Graufven aaben staaer
og ej alleen for Somme,
af alle der dog ingen vied,
naar Han i Grauf skal komme,
Luk Doren allertætist til,
Lad Vinduer ey være,
i Huuset vil dog Døden ind,
og Folk der at udtære.
Af vore Huuse intet er,
som Døden udelucker,
Vi, som er Leer i Hytt af Leer,
for Hannem vislig bucker.

Nedenfor Altergulvet er et lidet Begravelsessted med 2 Fjæledøre overlagt, hvorudi ere 4 Ligkister, 2 store og 2 smaa foruden Inskription.

Paa Kirkegaarden ligge 2 Ligstene, af hvilke den ene er en lang og smal Kampesten med et stort udhugget Kors ovenpaa og intet andet. Den anden er en flad og bred Sten med følgende Inskription:

Anno 1675 kom Christopher Liime, Fierde Præst efter Reformationen, her til Kaldet, som med sin Hustrue Kirstine Otthisdaatter Haslund lod denne Steen ligge paa Clemen Mortensen Skræder, som døde i Envoldsgaard og med ovenmelte Salige i Herren hensovet til en glædelig og ærefuld Opstandelse at erlange (et følgende Vers medtages ikke her).

Til Fredagsprædiken i Fjaltring Kirke havde der været henlagt nogle Jorder, der ydede 8½ Tdr. Korn aarlig, men 1688 klagede Præsten over, at Baron Chr. Juel, der havde Herlighed til Jorden, havde udlagt noget deraf til Græsning og Høslet og udlejet det andet.

Præster.

Christen Hjul 1539, død 1553.
Søren Andersen Riber 1553—93.
Oluf Jensen Torring 1593—1636.
Klavs Olufsen Borch 1636—75.
Christoffer Rasmussen Lime 1675—1730.
Morten Sørensen Berg 1730—60.
Søren Jensen Scavenius 1760—81.
Klavs Vilhelm Claudi 1782—87.
Søren Rømer 1787—1815.

Karl Adolf Dahl 1816—28.
Svend Vilhelm Saxtorph 1828—39.
Hans Frederik Blichfeldt 1839—47.
Frederik Karl Christian Harboe 1847—59.
Andreas Evald Meinert 1860—69.
Marius Ancher Secher Lund 1869—81.
Niels Christian Hostrup Spur 1881—91.
Jens Peter Jensen 1891.

Under 1. Juni 1633 udstædtes følgende Reskript til Lensmanden paa Bøvling:
Eftersom vi naadigst forfare, at efterskrevne Mads Persen Vinter i Sønderby, Mads Jensen Vinter, Mikkel Jensen Musholm, Lavrids Peder Jensens Søn, Jens Christensen Qvist, Søren Nielsen, Kirsten Sørensdatter i Fjaltring Præstegaard og hendes tre Døtre Margrete, Mette og Helvig Olufsdatter, Mette Nielsdatter, Valborg Jensdatter, Marine Jepsdatter saa og Jens Knudsen Sterk for nogen kort Tid siden skal have været i Fjaltring Kirke, der drukket, danset og beganget adskillig Letfærdighed, da bede vi eder og naadigst ville, at I alle Kvindfolkene, saa mange som vorne ere, hid til Tugthuset fremstikker, saa og alle de voxne Karle hid til Bremerholm forstikker, og naar de derfra forløves, ville Vi, at I med dem efter deres yderste Formue aftinger og siden lader dem staa aabenbar Skrifte, og dersom Sognepræsten udi forskrevne Fjaltring findes udi hans Levned ustikkelig, I da ham tiltaler, Dom over ham hænder og saa derefter forholder.

I Lensregnskabet 1633—34 findes ogsaa en „Udgift til Fortæring og Fragt for Hr. Olufs

Hustru i Fjaltring og hans 2 Døtre samt to andre Piger og to unge Karle", nemlig Kost, Øl og Mad i 27 Dage, hver om Dagen 12 Skilling, „og eftersom Jens Sterk havde og været i Kirken hos forskrevne Selskab, desligeste tilforn stjaalet en Tønde Vraggods under Bovbjerg, er han ogsaa til Bremerholm hensendt" og for hans Kost og Varetægt givet 7 Rdlr. Fangerne bleve sendte med en Skude til Kjøbenhavn, hvorfor der blev givet 20 Rdlr.

I April næste Aar slap Præstedøtrene fri, men deres Moder maatte forblive i Tugthuset indtil videre, og samtidig ere vel de andre komne hjem, thi i Lensregnskabet 1634—35 er indført 10 Rdl. som Bode af Mads Pedersen i Fjaltring, efterat han havde udstaaet sin Straf paa Holmen, desuden 25 Rdlr. af Lavrids Pedersen og 10 Rdlr. af Mikkel Jensen Musholm, ligesom Præstekonen Kirsten Hr. Olufs for sin egen og Datters Forseelse gav 25 Rdlr. Lavrids Pedersen var undvegen og holdt sig i Skjul, men paa hans Moders Forbøn fik han 6. Decbr. 1635 Tilladelse til at komme i Landet igen og siden være fri for Tiltale, naar Moderen havde aftinget Sagen med Lensmanden. Af de Skyldige have saaledes nogle været Born, der slap fri, men den Dans blev en dyrekøbt Fornøjelse for de andre.

Kristoffer Lime havde maattet give 200 Rdl. til Baron Ruse forat faa Brev paa at blive Formandens Efterfølger; Baronen, eller vel rettere hans Forvalter, havde først forlangt 300 Rdlr.

Tillæg og Rettelser.

S. 24. 1537 stævnede Niels Pedersen i Bistesens Gaard Niels Rytter, fordi han havde udvist ham og hans Fader af samme Gaard, som var deres Arv og Eje, og de beviste, at de havde en Broderdel og nogle Søsterdele deri foruden Panteret. Niels Rytter svarede, at han havde $5\frac{1}{2}$ Broderdel deri og foreviste et Skøde fra Biskop Iver Munk paa Damgaard, som kaldes Bistesens Gaard, Pilegaard i Lem Sogn og Fabjerg Ertz i Fabjerg Sogn, hvilket Gods Biskoppen havde købt af de rette Arvinger, undtagen alene „Skiørbierck". Rigens Raad dømte, at da Niels Rytter havde den største Part i nævnte Gods, burde han nyde det og give Medarvingerne Skæppeskyld deraf efter 12 Samfrænders og uvillige Mænds Sigelse, efter den Skik, der er gjort paa Bøndergods, at den, som har den største Part, skal besidde det (ɔ: bebo det), dog skulde den gamle Peder Vidsen (altsaa Niels Pedersens Fader) blive siddende sin Livstid og nyde sin Part i samme Gods, der efter hans Død skulde komme til Niels Rytter og hans Arvinger (Herredagsdombog).

S. 37. Fru Anne Grøn døde if. Hegelunds Almanakker 1602.

S. 48. Stjernhjelm drev Faareavl og falbød 1777 i Aviserne store engelske og ejderstedske Bæddere, ligesom han om Vinteren tog Kreaturer paa Foder. Hans Fader

Niels Jakobsen døde i Lemvig 16. Aug. 1778, 87 Aar gammel. Efter Stjernhjelms Død arvedes Kabbel af hans Moder, der 1780 satte Gaarden til Auktion. Bygningen var af Egebindingsværk og Borggaarden var tegl-hængt. Der var en smukt anlagt Blomster- og Frugt-have med Havehus og Kælder og et meget smukt grund-muret Lysthus med Hvælving og udenfor Haven en Vejrmølle. Paa den anden Side af Gaarden var en meget god Have til Jord- og Træfrugt. Udsæden var 20 Tdr. Rug, 50—60 Tdr Byg, 140 Tdr. Havre, der avledes 150—200 Læs Hø. Sidste Vinter holdtes 19 Bæster, 120 Køer, Kvier og Tyre, 24 Stude, 144 Faar, men om Sommeren kunde der kun græsses 80 Kreaturer. Hans Wandborg til Kabbel døde 12. April 1793, hans Enke var Magdalene født Haahr.

S. 51 L. 3 „derfor" maa gaa ud; den romanske Bygningsstil vedvarede meget længer i danske Landsby-kirker.

S. 77. Hovedstrup til Kongensgaard døde i Sept. 1774, C. J. Qvistgaard døde 31. Aug. 1780, deres Enke var Christiane Marie Overgaard. Gaarden aver-teredes til Salg 1784 og beboedes da af P. Sløck.

S. 87. Anders Spend til Surkjær skødede 1545 med sin Hustru Mette Bratzdatters Samtykke Surkjær til Jens Thomesen til Holmgaard, dog skulde denne selv ind-løse Surkjær fra Iver Krabbe og Hr. Hans i Resen, og naar dette var sket, skulde Anders Spend selv besidde Gaarden og give aarlig Skyld deraf, og naar han, hans Hustru eller Børn gengav Jens Thomesen hans Penge, skulde de igen have Gaarden kvit og fri. Dette har Jens Thomesen altsaa gjort for at hjælpe den fattige Anders Spend, der maa være en anden end Ejeren af Ramme-gaard, ud af hans Forlegenheder, idet denne til forskellige Tider havde laant Penge af Præsten Hans Andersen i Resen, der 1548 gjorde Indførsel i Halvdelen af Sur-kjær hvilket Pant han overdrog til Niels Fris til Vas-kjærgaard. 1558 gav Anders Spends Søn Hans Spend Malte Jensen Fuldmagt til at indfri hans fædrene Gaard

Surkjær fra Niels Fris og hvem, der havde Brev og Segl derpaa, og Sagen kom for Rigens Raad, der imidlertid 1558 tildømte Niels Friis at beholde den halve Surkjær i Hr. Hans Andersens Livstid. (Rigens Dombog).

S. 94. Af Rigens Dombog 1537 ses det, at der til en Gaard i Vium hørte en Jord, der hed St. Gregorii Jord.

S. 97. For de Jorder, der lagdes fra Skodborggaard til Gudum Kloster, forpligtede Priorissen Elne Hjulsdatter sig til at indskrive Oluf Pedersen Glob og hans Hustru Anna og deres Forældre i Klostrets Bønnebøger. (Danske Magazin 5. R. III. 162).

S. 102, L. 20 fra læs for.

S. 110. Af et Syn over Gudum Kloster 1645 ses det, at Gaarden bestod af følgende Bygninger: Den gamle Regelgaard, (Bolig for de regelbundne Klosterjomfruer), et grundmuret Hus, takt med Tegl, 20 Bindinger langt med Bryggers og Stegers og 2 Gæstekamre, som var vel ved Magt og som Erik Juel havde ladet forfærdige, siden det var afbrændt. Et Hus østen i Gaarden, som er Fruerstue, Sengekammer, Gæstekammer og Borgestue, 25 Bindinger, noget brøstfældigt paa Tag. Et Hus østen i Gaarden, som gaar ud fra Borgestuen, med Stald til Heste og Kvæg og et Vognskjul i den søndre Ende, 30 Bindinger. Kornladen, 32 Bindinger, Høladen 16 Bindinger, Oxenstalden 14 Bindinger, Gæstestalden 12 Bindinger, Tørvehus 12 Bindinger.

S. 111, L. 4 f. neden. Skam læs Skram.

S. 115. Fru Anne Dyre boede 1711 paa Bæk i Resen Sogn.

S. 131. Ved en Herredagsdom 1537 tilkendtes Forstander Hr Mathias Jensen, formodentlig en af Præsterne fra Gudum Kloster, at beholde i sin Livstid en Gaard i Børring, hvilken Gaard efter hans Død skulde tilfalde Bertel Juel til Kokholm og dennes Arvinger.

S. 146. Mo udtaltes tidligere My/e, saa det er sandsynligt, at det opr. har heddet Mød og er samme Ord som Forstavelsen i Møborg, der udtales Mjøborg og opr. hed Mødbjerg.

S. 147. Den omtalte Mordsag er vistnok den, der blev paadømt 1797, da Anne Marie Mortensdatter, der havde forgivet sin Mand Eske Kokholm, dømtes til at knibes med gloende Tænger udenfor det Hus, hvor Mordet var begaaet, og derefter endnu 3 Gange inden hun kom til Retterstedet, hvor først hendes højre Haand og siden Hovedet skulde afhugges og dernæst Legemet lægges paa Stejle samt Hovedet og Haanden fæstes paa en Stage over Legemet. En Tjenestepige, der havde deltaget, dømtes paa Livstid til Viborg Tugthus (Viborg Samler 1797, S. 268).

S. 151, L. 8 udg. Pastor P. B. Jürgens er endnu Præst i Resen og den som hans Efterfølger betegnede er Præst i Nissum.

S. 166. Ole Balleby døde 18. August 1802, hans Enke hed Ide Kirketerp Kurtz.

S. 167, L. 10. Frands Nielsen læs Frands Iversen.

S. 167. Oluf Munk til Tvis vilde 1541 forholde Niels Iversen hans Ejendomsret til Vejbjerggaard, idet han paastod, at Biskop Iver Munk havde bepligtet sig med Brev og Segl til ikke at afhænde noget af Stiftets Gods enten til Pant, Køb eller Gave, hvilket han beviste med Hr. Johan Rantzaus Brev, hvorfor Biskoppens Gavebrev til Niels Iversen paa Vejbjerggaard ikke burde staa ved Magt. Dette har nu været Ondskabsfuldhed af Oluf Munk mod sin uægtefødte Fætter, thi han havde nu ingen Interesse i, at det inddragne Bispegods skulde forøges. Niels Iversen beviste imidlertid, at Vejbjergggaard ikke havde tilhørt Bispestolen, men var skødet til Biskop Iver Munk af Hr. Mathias Krabbe. (Herredags Dombog 1541—43 Bl. 16).

S. 173. Hans Billeskov falbød Vejbjerggaard i Aviserne 1792. Der kunde saas 100 Tdr. Korn af alle

Slags og avles 60—70 Læs Enghø, fødes og græsses 42 Stude, 14 Køer, 6 Bæster, 100 Faar. Til Gaarden hørte Kirke- og Kongetienderne af Humlum, hvis Kirke nylig var repareret og sat i god Stand. Der var godt Fiskeri i Limfjorden og god Jagt paa Harer og andet Vildt. I Løbet af Aaret frasolgte han det meste af Godset og solgte Gaarden til Peder Gregersen Toftum, der 1794 og 1795 falbød den i Aviserne. Han omtaler ved denne Lejlighed, at Stuehuset for faa Aar siden var ombygget saa godt som af ny, inredttet til Beboelse for en honnet Familie og forsynet med overflødige og modern Værelser. Det er altsaa af ham, at Munk har købt Gaarden. Denne satte Gaarden til Auktion 1798, men har ikke fundet nogen Køber, da han boede der endnu 1803. I „Viborg Samler" for 16. April 1798 er indrykket et Brev, som en Mand, der havde købt et Par Heste af Munk, havde faaet fra en Ubenævnt, hvori han raades til at gøre Handelen om, da Hestene vare fejlfulde; han raadede til at faa Munk til det med det gode, „thi det er en Mand, som man ikke vinder noget ved med det onde, thi han er ej bange for at holde en Proces ud til Højesteret om 1 Mark, og aldrig har han tabt nogen Sag endnu, thi det er en Djævels Karl at have til Uven".

1822 sattes Vejbjerggaard til Tvangsauktion, da Anders Christensen havde gjort Opbud

S. 181, L. 3. Hassel læs Hessel.

S. 188. I Herredags Dombogen for 1537 findes en Stævning fra Las Vilsen, Borger i Lemvig, til Jens Andersen i Lemtorp med Brødre og Medfølgere, fordi de 3 Gange havde udskaaret hans Mølledam til Rom Dubbe Mølle, idet de paastod, at den var opstøvet paa deres Grund, men de idømtes Bøde og maatte opstemme Dammen saa god som „han" tilforn var.

S. 232, L. 17. Mullerup læs Rosenholm.

S. 238—39. D. P. Dinesen, der var Student, overtog Holmgaard 1775 for 25,000 Rdl. I Viborg Samler 1794 S. 247 og 282 findes Vers i Anl. af

Dinesens Død. Hans Efterkommere nævnes i P. J. Schmidt, N. Brocks og Lene Bredals Slægt S. 53. 1797 sattes Holmgaard til Auktion af de daværende Ejere K. Iversen, Müller og Chr. Aggersborg. Donnerup havde til Fornavn Jørgen.

S. 289. Baron O. H. Juel satte Rysensteen til Auktion 1798 og den købtes for 141,000 Rdl. af Generalkrigskommissærerne U. C. v. Schmidten til Urup og Føns, der endnu ejede den 1801, og det er vist dem, der satte Gaarden med Tiende, Forstrand, Kronheden og 160 Tdr. Htkr. Bøndergods til Auktion 1804.

S. 230, L. 3. Rammegaards Birk nedlagdes 1772 og Rysensteen Birk 1803.

S. 301. Af en Retssag ses det, at Bisskop Iver Munk havde med Ribe Kapitels Samtykke magelagt til Erik Sten et øde Byggested i Krogsmark sønden Krogsgaard og et andet Byggested kaldet Pangs Hussted. Ved et Sandemandstog 1503 vare de tilligemed Engen Havereng tilsvorne Flynder Kirke. Fra en anden Side gjordes gældende, at de vare ret Bøndereje til Agergaard under een Skat og Leding og havde givet 3 Ørte Korn til Flynder Kirke og lige saa meget til Præsten. Et andet Tingsvidne udsagde, at Agergaard havde fri Grøft og Drift i Krogsmark og at den og disse Byggesteder havde været en hel Lægs Gaard og givet Skat og Leding, saa længe man kunde mindes. (Rigens Dombog 1540—44).

S. 319. I Utzens Tid blev Bækmark sat til Tvangsauktion 1786; der svaredes da Forpagtningsafgift af 590 Rdlr., og den købtes af D. P. Dinesen til Holmgaard, efter hvis Død 1794 det da er, at nævnte Interessentskab købte Gaarden, men tilsidst blev Gen.-Auditør Byfoged Lindahl Eneejer. Han ejede ved sin Død 1812 Vestervig, Avnsbjerg, Bækmark, en stor Gaard i Lemvig, hvor han boede, og mange Fæstegaarde tilhørende forskellige Herregaarde. Han var Overbefalingsmand ved Kystmilitsen og begravedes 31. Marts med militær Honneur paa Vestervig Kirkegaard, hvorhen han førtes fra Lemvig. En Beskrivelse af hans Begravelse læses i Vi-

borg Samler 1812, Nr. 32. Det er altsaa paa Auktionen efter ham 1812, at P. Bjerregaard købte Bækmark. Bjerregaard havde det Uheld, at Ladebygningerne brændte i Efteraaret 1815, og da de vare opførte, blæste de om ved en frygtelig Storm 21. Decbr. samme Aar (Viborg Samler).

S. 332. I Herredagsdombogen for 1537 er indført en Dom, hvorved Josefsgaard tildømmes den Side 366—67 nævnte Markvard Eriksen, der beviste, at 1471 havde Mette Josefskone i Hellum og hendes Sønner Bertel og Per Josefsen og hendes Svigersøn Per Jensen pantsat Markvard Eriksens Oldefader Mathis Jensen i Hettestrud Josefsgaard for 38 Mark lybsk. Paa den Tid boede Mads Klemensen i Josefsgaard og han maatte ogsaa afstaa 3 Søsterdele i Ballegaard, som samme Mathis Jensen i Hettestrud havde købt. Da det i Dommen siges, at Niels Klemensen i lang Tid havde haft Josefsgaard i Værge og Forsvar og fik aarlig Skyld af den, synes det, at det er Niels Klemensen til Blæsbjerg, der her omtales og at han saaledes stammer fra denne Egn.

S. 381. Om de 2 Gennembrud af Landtangen 3.—4. Febr. og 26.—27. Nov. 1825 findes udførlige Oplysninger i Viborg Samler 26. Febr. og 5. 10. 24. og 28. Decbr. 1825. Man fandt da Træstammer under Flyvesandet.

Anmærkninger og Henvisninger.

Til Side 1—107.

1) Ribe Oldemoder S. 3: skot (1193), S. 28: scot (1191), Slesvigs gl. Stadsret § 1: scoot. 2) Brate i Arkiv f. nord. Filol. IX. 130 flg. mener, at det islandske hèrað forudsætter et oprindeligt hirað, men Finnur Jonsson har smsteds. S. 377 paavist Uholdbarheden heraf, idet den opr. isl. Form er herað. Herred maa derefter vedblivende forklares af Hær, Hundrede. 3) Ny kirkehist. Saml. III 834. 4) Danske Samlinger 2. R. IV 3. 5) Indlæg til Jydske Tegnelser 4. Marts 1690. 6) Kolderup Rosenvinge, Gl. danske Domme II 3. 7) Lensregnskabet. 8) Dreyer, Beskr. over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder 1795, S. 63. 9) En Proces med Rotter, se Jydske Saml. II 61—64. 10) Elline Gøyes Jordebog S. 373, Pers. Tidsskr. III 42—43. 11) Elline Gøyes Jordebog S. 384. 12) Ældste Arkiv Registraturer II 272, Elline Gøye S. 368, 376. 13) Smstds. 14) Herredagsdom 22. Maj 1604 i Sechers kgl. Rettertingsdomme 1595—1604 S. 562—70. 15) Jydske Registre med Indlæg 16) Æ. Ark. Reg. III 226. 17) Scriptores rer. Danicarum VI 515. 18) Rigsarkivet, Skodborg Herred paa Perg. Nr. 27. 19) Løffler, Danmarks romanske Kirkebygninger S. 153. 20) Mine gamle jydske Tingsvidner S. 13. Æ. Ark.

Reg. III 222. Elline Gøye S. 369. Danske Saml. I 55. Hist Tdskr. 5 R. I 618. Terpager, Ripæ Cimbricæ S. 414. [21]) D. Mag 4 R. II 76,91. Herredagsdombog. [22]) Kancelliets Brevbøger 1550—54, S. 207. [23]) Rosenvinge, Gl. d. Domme I 268 II 305—06. [24]) Secher, Rettertingsdomme 1595—1604 S. 469—71. [25]) Viborg Landstings Domprot. 1618, S. 36. [26]) Smstds. S. 108. [27]) Secher, Rettertingsdomme 1595—1604, S. 448, 453. [28]) Klevenfeldts Afskrifter. [29]) Suhms Saml. II. 170. Norsk hist. Tidskr. I 33. [30]) Klevenfeldts Afskrifter efter Norske Kancelliregistraturer. [31]) Over Enevold Kruse er Ligprædiken af H. P Resen. [32]) Viborg Landstings Skødeprot., Kronens Skøder I 499—500. Hist. Geneal. Arkiv Hofmans Fundatser I 210. [32 a]) Viborg Landstings Skødeprot. 1655. [33]) Rentekamrets Ref. Prot. XXIII, 238. [34]) Jydske Registre 15. Oktbr. 1681. [35]) G L Baden, Frederik V's Aarbog, S. 205. Meddelt af Arkivar G. L. Wad. [35]) Ribe Oldemoder S. 117. [36]) Rigsarkivet. Dokument fra Gammel Estrup. [37]) Gl. jydske Tingsvidner S. 4. Elline Gøyes Jordebog S. 377. Harsyssels Dipl S. 33. [38]) W. Ark. Reg. III 222—23. [39]) Elline Gøyes Jordebog S. 339, 372—73. [40]) Secher, Rettertingsdomme I 480—81. [41]) Elline Gøyes Jordebog S. 376. [42]) Smstds. S. 369 [43]) Smstds. S. 366. D. Mag. I 10—11. [44]) Kancelliets Brevbøger 1551—55, S. 143. 1556—60 S. 418—19. Danske Mag. 4. R. I 45. Hars. Dipl. S. 79. [45]) Kancelliets Brevbøger 1556—60, S. 44, 222. [46]) Elline Gøyes Jordebog S. 339, 377. [47]) Indkomne Breve til Danske Kancelli. [48]) Wilse Reiseiagttagelser V, 165. [49]) Steenstrup, Studier over Valdemars Jordebog S. 189. [50]) Jensen, Angel S. 100—01: 1 Mk. Guld: 2—3 Ortug (1 Øre = 3 Ortug). Oldemoder S 81: 1 Ortug Rug, 2 Ortug Byg, 1⅔ Ortug Havre. [51]) Steenstrup, Studier, S. 61. Steenstrup mener derimod S. 48, at Afgiften sædvanlig var det samme som Udsæden. [52]) Af

Jensens Angel S. 115 ses det, at 7¼ Bol er 48 Mark Guld. [53]) Begtrup, Agerdyrkningens Tilstand i Nørre Jylland III S. X—XI. [54]) Hvitfeldt, Kong Hanses Krønike S. 43. [55]) Hvitfeldts Krønike i Folio I 439. [56]) Smstds. I 340, 364. [57]) F. Hvass, Familier af Navnet Hvas IV 139—40. Naar Holmens Admiral Erik Bognsen skrives til Kongensgaard, er dette urigtigt. [58]) Min Skadst Herred S. 217—19. [59]) D. Mag. 5. R. I 183. [60]) Rentekamrets Ref. Prot. XXVII, 5—7. [61]) Præsteindberetning 1766. Om Fam. Linderoth findes paa det Store kgl. Bibl. et tykt Manuskript, hvorpaa Hr. Arkivar G. L. Wad har gjort mig opmærksom, men dets Indhold er tyndt. Meget er en fantastisk Undersøgelse om Familiens Forekomst i den danske Sagnhistorie, som Thiele har gjort for megen Ære ved at gøre Uddrag af i Danske Folkesagn I 125—27, thi der er ikke det mindste af Folkesagn heri, kun ilde anbragt Lærdom. [62]) Tingbogen. [63]) Afbildning hos Løffler, Danmarks Kirkebygninger S. 127. [64]) Raa, opr. Raad, oldn. röð, Gen. raðar, se J. Nordlander i Svensk Fornminnesfören Tidskr VII, 164—69. [65]) Om Angel som Benævnelse paa et snevert Vand se Hist. Tidskr. 6. R. IV 173. [66]) Aarsber. f. norske Fortidsminders Bevaring 1882. [67]) Vedels indenlandske Rejse I 79. [68]) D. Mag. 4. R. IV 156. [69]) Æ. Ark. Reg. III 219, 224. [70]) Smstds. S. 211, 215—16. [71]) Smstds. S 215. [72]) Smstds. S. 212. [73]) Smstds. S. 54. [74]) Saml. til Fyns Hist. og Top. IX 301—02. [75]) Jfr. Adelsaarbogen 1890 S. 167 flg. [76]) Elline Gøyes Jordebog, S. 377. [77]) Frederik I's Registratur S. 453. [78]) Jep Christiernsen i Trabjerg 1493 boede i Trabjerg i Hjerm Herred. [79]) Rigens Dombog 1559. Dom mellem Fru Ide Hr. Oluf Rosenkrandses og Iver Juel. [80]) Æ. Ark. Reg. III 214, 218. [81]) Smstds. S. 214. [82]) Smstds. S. 220, 221. [83]) Tingbogen. [84]) Viborg Landstings Domprot. 1653. [85]) Æ. Ark. Reg. III 217, 218—19. Adelsaarbogen 1891 S. 134—35. [86]) Suhms Danmarks Historie X 996.

[87]) H. Petersen, Gejstlige Sigiller Nr. 958. [88]) Kinch, Ribe I 410. [89]) W. Ark. Reg. III 227—29. Danske Atlas V 846. Harsyssels Dipl. S. 97—98. [90]) W. Ark. Reg. III 225. [91]) Ribe Oldemoder S. 17. [92]) Der staar i Brevuddraget prior, hvilken ingen Mening giver. Originalen maa have været paa Latin. [93]) W. Ark. Reg. III 210. [94]) Rørdam, Kirkelove I 494. [95]) W. Ark. Reg. III 209—10. [96]) W. Ark. Reg. III 227—29. Hars. Dipl. S. 23, 79. [97]) W. Ark. Reg. III 230. [98]) den haarde Ren, Agerren. [99]) Frederik I's Registratur S. 285. [100]) Erslev, Danmarks Len og Lensmand 1513—96, S. 162.

Side 108—278.

[1]) Jydske Tegnelser. Jfr. H. Dahlerup, Mariager Kloster, S. 24—25. [2]) D. Mag. I 192. [3]) Erslev, Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660, S. 67. [4]) Bricka og Gjellerup, Den danske Adel S. 541 flg. [5]) Viborg Landstings Domprot. [6]) Pers. Tidskr. II 59. Adelsaarbog 1891 S. 154. [7]) Nord. Tidskr. f. Oldk. III 330—32. [8]) Hars. Dipl. S. 16. [9]) Kirkehist. Saml. II 28, Kinch, Ribe I 391, 659. Elline Gøyes Jdbg. S. 374—75. [10]) Elline Gøyes Jordebog S. 372, 375, 377. W. Ark. Reg. IV. 407—09, 417. [11]) Viborg Landstings Domprot. 24. Sept. 1651. [12]) Kancelliets Brevbøger 1556—60 S. 50. [13]) W. Ark. Reg. III 223. [14]) Adelsaarbog 1886, S. 133. Rosenvinge, Gl. d. Domme IV 141, 260. Secher, Rettertingsdomme 1595—1604, S. 113, 446. D. Mag. 3. R. VI, 339. [15]) W. Ark. Reg. III 170. [16]) Hars. Dipl. [17]) W. Ark. Reg. II 385. [18]) Smstds. II 384—85, Rosenvinge, gl. Domme I 1—2. [19]) W. Ark. Reg. II 385. [20]) Tingbogen. [21]) W. Ark. Reg. III 223. [22]) Norske Vid. Selsk. Skr. 1892, S. 190. [23]) Wilses Rejseiagttagelser V. 163. I Weilbachs Kunstnerlexikon siges Fødestedet at

være Bygum i Salling, men Wilse var født her paa Egnen og ved samme Tid. [24]) W. Ark. Reg. II 384—86, III 218, Rosenvinge gl. Domme I 1—2. [25]) W. Ark. Reg. II 384—86. [26]) Gl. jydske Tingsvidner S. 27—28. [27]) Smstds. S. 96—97. [28]) Smstds. S. 12—13. W. Ark. Reg. III 160, Terpager, Ripæ Cimbricæ S. 448. [29]) I Jydske Saml. 2. R. I 216 opføres Chr. Krabbe, der førte Stjernejulernes Vaaben, som Ejer af Kokholm 1467, men det er sikkert utvivlsomt, at Ejler Juel var Gaardens egentlige Ejer. [30]) J. Saml. 2. R. I 216. D. Mag. 5. R. II 29—30. [31]) D. Mag. 4. R. IV. 190. Kanc. Brevbøger 1551—55, S. 102, 1556—60, S. 421. Danske Atlas V 560, 583, 864. [32]) Adelsaarbog 1892 S. 136. [33]) Secher, Rettertingsdomme, 1605—14, S. 451. [34]) Elline Gøyes Jordebog S. 373. D. Mag. 4. R. I 45. W. Ark. Reg. III 226. [35]) Wilse, Rejseiagttagelser V 163. [36]) Smstds. V 164. [37]) W. Ark. Reg. III 220, 224—26. [38]) J. Tegn. 31. Okt. 1573. Jydske Saml. 2. R. I 188, 232. Elline Gøyes Jordebog S. 367, 374. W. Ark. Reg. III 40, 170. [39]) Danske Kanc. Reg. 1535—50, S. 239. [40]) D. Mag. 3 R. VI 111. Det er tydeligt, at det her er denne og ikke en anden samtidig Frands Iversen. D. Mag. 5. R. I 356. Norske Mag. I 271. [41]) F. Hvass, Fam. Hvas V 389. [42]) Kronens Skøder I 132. [43]) Skodborg Herred Nr. 32. [44]) D. Saml. 2 R. III 136. [45]) D. Mag. 5. R. I 184. Kronens Skøder I 519. Erslev: Len og Lensmænd 1596—1660. Top. Saml. Strandbjerggaard. [46]) Adelsaarbog 1888, S. 88, 1889, S. 117. Anne Hartvigsdatter Brun fik 12. Febr. 1638 Bevilling til at være sin egen Værge, saa det er vel ikke den her nævnte. [47]) Pers. Tdskr. II 361 III 65—68. Vib. Ldst. Skødeprot. 1717 og 1726. [48]) F. Hvass, Fam. Hvas V 389. [49]) Pers. Tdskr. III 57 [50]) Biogr. Lexikon I 136. [51]) Viborg Landstings Skødeprot. 1691. [52]) Om Fam. Linderoth se Ny kgl. Saml. 4. Nr. 2049. Thomas Larsen døde 30.

Juni 1721; i Proklamaet siges det, at han havde i Fæste en Gaard i Ydby Sogn i Thy og at Enkens Fader og Søskende vare ved Militsen i andre Riger og Lande. [53]) N. Ark Reg. III 215. [54]) Elline Gøyes Jordebog S. 374. [55]) Gl. Jydske Tingsvidner S. 2, 16—17. [56]) Harsyssels Dipl. S. 11, 16, 17—18. [57]) Kanc. Brevbøger 1550—55 S 102, 298. [58] Hvass, Fam. Hvas V 41, 389. [59]) Kronens Skøder I 359. [60]) Smstds. I 478. [61]) I et Dokument fra 1496 nævnes i Hvidbjerg Sogn i Thy Lumborre Gordh [62]) Gl. jydske Tingsvidner S. 12. [63]) Pers. Tdskr 2 R. II. [64]) Landstings Domprot. 1. Febr. 1637. Justitsprot. 1645. [66]) Oldemoder S. 112. Script rer. Dan. V 558. Jydske Saml. V 13. [67]) D. Mag. 5. R. II 30. [68]) Harsyssels Dipl. S. 73—74, gl. Jydske Tingsvidner S. 14. [69]) Min Sysselinddelingen i Danmark S. 97—98. [70]) D. Mag. 5. R. II 30. [71]) Gl. j. Tingsvidner S. 5—11. [72]) Ducholms Dipl. S. 95, 120 Om hendes Fader se J. Saml. 2. R I 215. [73]) Top. Saml. Møborg. [74]) D. Mag. 3 R. VI, 319. [75]) D. Mag. 4. R. II 75. Om Jens Thomesen, se Dr. H. Petersen i D. Mag. 4. R. V 239. [76]) Perg.-Saml. Holmgaard. [77]) Kronens Skøder I. [78]) Afbildet i D. Mag 4. R. V 234, hvor der ogsaa er samlet en Del Efterretninger om ham. [79]) Bricka og Gjellerup, Den danske Adel S. 1—21. [80]) D. Mag. 4. R. V 223. [81]) E. T. Kristensen, Gamle Folks Fortællinger 2. Afd. S.108—9. [82]) Treyer, Beskr. over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder S. 69—70. [83]) Hofmans Fundatser IV 647. [84]) Ducholms Diplomatarium. [85]) Rentek. Ref. Prot. XXIV 23—24. [86]) Rørdam, Kirkelove I 268—69. D. Mag 4 R. II 298. [88]) Hvitfeldt, Frederik I's Krønike S. 171. D. Mag. 4. R. I 45, 146, IV 156. [89]) Adelsaarbog 1892, S. 136. [90]) Viborg Landstings Domprot. 28. Jan. 1652. [91]) D. Mag. 4. R. I 275, IV 156. Kanc. Brevbøger 1551—55, S. 102, 1556—60, S. 421

[92]) Adelsaarbog 1884, S. 24. [93]) Jydske Tegn. 14. Apr., 3. Juli, 24. Okt. 1633, 5. Nov. 1636, 2. Okt. 1637. [94]) Klevenfeldts Stamtavler. [95]) Viborg Landstings Domprot. 24. Sept 1656. [97]) Indkomne Breve til Danske Kancelli. [98]) Smstds. [99]) Kinch, Ribe I 366. [100]) Oldemoder S. 82.

Side 278—464.

[1]) Langebeks Dipl. 20. Jan 1418. Jfr. Adelsaarbog 1890 S 60. [2]) Becker. Hist. Museum S. 100. [3]) D. Saml. I 50—51. [4]) Frederik I's Registraturer S. 418. [5]) D. Mag. 3. R VI, 114. [6]) D. Mag. 4. R. IV, 196—97. [7]) Lensregnskabet. [8]) Jydske Saml. 2. R. II 241 flg. Kjøbenhavns Diplomatarium V 787. [9]) Min Kjøbenhavns Hist. og Beskr. V 10—15. [10]) Richard og Secher, Danske Herregaarde XX. [11]) Adelsaarbog 1890. [12]) Aarbøger f. nord. Oldk. 1866 Tillæg, S. 4. [13]) Gl. j. Tingsvidner S. 127. [14]) Viborg Landstings Skødeprot. [15]) W. Ark. Reg. IV, 411. [16]) Adelsaarbog 1889 S 116. [17]) Top. Saml paa Papir. Krogsgaard. [18]) Rentekamrets Ref. Prot. XV, 156. Adelsaarbog 1893 S. 19. [19]) Harf. Dipl. [20]) Ducholms Diplomatarium. [21]) Vandfuld Herred Nr. 1 (Perg.). Elline Gøyes Jordebog S. 373. W. Ark. Reg. III 175. [22]) S. R. D. V, 538. [23]) D. Mag III 269—70. [24]) Ribe Oldemoder S. 75. [25]) Smstds. S. 60. [26]) W. Ark. Reg. II 323, 330, 384. Gl. jydske Tingsv. S 13. D Mag. 5. R. II. 29. Elline Gøyes Jordebog S. 366. [27]) Danske Kancelliregistranter 1535—50 S. 48, 263. [28]) Smstds. S. 278. [29]) Kr. Erslev, Len og Lensmænd S 138. [30]) Kronens Skøder I 146—47. [31]) Secher, Forordninger og Recesser I 298. [32]) Jfr. D. Mag 4. R. V 232. [33]) Marmora Danica II 203. [34]) Top. Saml. Bækmark. [35]) Viborg Landstings Domprotokol 1634 S. 186. [36]) Adelsaarbog 1888 S. 110. [37]) Pers.

Tdsskr. V 287. [39]) Bedels Indenlandske Rejse III 84. [40]) Min Skadst Herred S. 51. [41]) Tingbogen. [42]) Top. Saml Lemvig. [43]) Secher, Rettertingsdomme 1595—1604 S. 395—97. [44]) Indk. Breve til Danske Kancelli [45]) Æ. Ark. Reg. III 161, 170. Elline Gøyes Jordebog S. 337 [46]) Viborg Landstings Skødeprot. [47]) Kronens Skøder I. [48]) D. Mag. 4. R I 45. [49]) Aarb. f. nord. Oldk. 1868. [50]) Æ. Ark. Reg. III 161, 227. [51]) Barner, Fam. Rosenkrantz I Dipl. S. 206. [52]) Gl. danske Domme IV, 142, 260. [53]) Indlæg til J. Reg. 28. April 1663. [54]) D. Mag. 4. R. IV 156. [55]) Emstds. [56]) Æ Ark Reg. III 169. [57]) Stamtavlen i Adelsaarbogen 1886. S. 139. [58]) Ducholms Dipl S 99—100, 132. [59]) Fred. I's Reg S. 362 [60]) D. Mag. 5. R. I 187. [61]) Adelsaarbog 1887 S. 67. [62]) Tingbogen 1712. [63]) Wilse Rejseiagttagelser V 175 [64]) Ribe Oldemoder S. 11. [65]) Saml. til jydsk Hist. og Top. III 255—56. [66]) Suhms Saml. I 63. [67]) C. Bricka i Aarb f. nord. Oldk. 1868 og 1871, A. D. Jørgensen sammesteds 1870 og i „Det nittende Aarhundrede" Febr. 1876, K. Erslev i Aarb. f. nord. Oldk. 1873, Japetus Steenstrup i „Fra Videnskabens Verden" 3. Række 1875. [68]) D. Mag. 3. R. IV 329—32. [69]) Saml. til jydsk Hist og Top. II 4. [70]) Danmarks og Norges frugtbare Herlighed I 164. [71]) Tingbogen [72]) Tingbogen. [73]) Rejseiagttagelser V 176. [74]) Lachmanns Manuskr. i Horsens Skolebibliothek. [75]) Top. Saml. Vosborg. [76]) Æ. Ark. Reg. III 136. [77]) Indkomne Breve til Danske Kancelli. [78]) Besigtelsesforretninger over Lenenes Tilstand. [79]) Kystsikringskommissionens Betænkning S. 6. [80]) Bergstrøm, Sødermanlands Ortsnamn. [81]) Ribe Oldemoder S. 112. [82]) D. Mag. 3. R. VI 319. [83]) Kinch, Ribe I 245. [84]) Pers. Tdskr. III 43. [85]) Elline Gøyes Jordebog. [86]) Langebeks Excerpter Nr. 57. [87]) Ny kirkehist Saml. I 80. [88]) Æ. Ark. Reg. III 107. [89]) Gl. j. Tingsvidner S. 15. [90]) Æ. Ark. Reg. III 159. [91]) Æ. Ark.

Reg. III 169. [92]) Indkomne Breve til Danske Kancelli. [93]) Borgervennen 1799 S. 366—68. [94]) D. Mag. 4. R. IV 156. Wulf, Vendelbo Stift. S. 222. [95]) Pers. Tdskr. 2. R. III, Stamtavlen. [97]) J. Tegn. 19. Sept. og 4. Decbr. 1682. Tingbogen 23. Juni 1685. [98]) Om Krabberne paa Damsgaard se Thiset, Pers. Tdskr. III 43—64. [99]) Smstds. S. 71—79. [100]) W. Ark. Reg. II 386.

Side 469—541.

[1]) Denne Bygning var dog maadelig nok, da Præstegaarden helt blev ombygget i første Halvdel af det 18. Aarh. [2]) Adelsaarbogen 1889, S. 116, 1893 S. 538. [3]) W. Ark. Reg. III, 229. Elline Gøyes Jordebog, S. 366—67. [4]) Hofmans Fundatser IV 637—40. [5]) Tingbogen. [6]) Min Skadst Herred S. 30. Min Vester Horne Herred S. 8. [7]) Viborg Landstings Justitsprot. [8]) Om disse Personer se Thisets Afh., Pers. Tdskr. III 58—59 og F. Hvass, Fam. Hvas V 44. [9]) Hofmans Fundatser IV 640. [10]) Klevenfeldts Afskr. under Fam. Kalf. [11]) Hars. Dipl. [12]) W. Ark. Reg. III 170. [13]) Elline Gøyes Jordebog S. 367. [14]) Rigens Dombog 1543. [15]) Ny D. Mag. V 53. [16]) Vid. Selsk. Skr. IV 288. Langebeks Excerpter Nr. 55. [17]) Herredags Dombog 1554 S. 270. [18]) 1361 ejede Esge Jensen Hawghel Boddum i Ræws Herred, i det 15. Aarhundrede nævnes Jens Hawel af Villerup i Vendsyssel. [19]) Elline Gøyes Jordebog S. 337, 364. Pers. Tdskr. 42—43. [20]) W. Ark. Reg III 229. [21]) I forrige Aarh. kunde man læse: Her Matis Krab sogen Præst i Dibeck lod mure thette Hvelning. [22]) W. Ark. Reg. IV 409. [23]) Dueholms Dipl. S. 98. [24]) Adelsaarbog 1886, S. 145. [25]) Frederik den I's Registr., S. 445. [26]) D. Mag. 4. R. IV 298. [27]) Hars. Dipl. S. 63—64. Elline Gøyes Jordebog S. 379, 383. [28]) Elline Gøyes Jordebog 368, 376, 383. [29]) D. Mag. 4. R. II

298. Adelsaarbog 1886, S. 145. [30]) D. Mag. 3. R IV 203. [31]) Viborg Landstings Justitsprot. [32]) Adelsaarbog 1892, S. 136—37. [33]) D. Mag. 5. R. I 188. [34]) Viborg Landstings Skødeprot. 1651. [35]) Amtsbeskrivelsen 1833, S. 143—46. [36]) Hygum Sogn Liber daticus. [37]) Viborg Samler. [38]) W. Ark. Reg. III 221—22. [39]) Klevenfeldts Afskrift under Fam. Krabbe efter Orig. paa Kjærgaardsholm. [40]) Harf. Dipl., S. 81. [41]) Herredags Dombogen. [42]) Om disse Ejere af Herpinggaard se Thiset i Pers. Tdskr III. 42—43. [43]) D. Mag. 4. R IV, 156. [44]) Viborg Landstings Skødeprot. [45]) D Mag. 5. R. I 186. [46]) I top. Saml. Mariager Kloster findes fra 1712—14 flere Forslag fra Serup, daterede Herpinggaard, om Salg af Ryttergods og deslige. [47]) 1766 siges Taarnet at være bygget af „Havsten". [48]) Det ses ogsaa af Matriklen 1683, at Sognets Jorder for en Del laa i Fællesskab. [49]) W Ark. Reg. II 384, 386. [50]) Smstds. II, 387. [51]) Denne Indskrift er følgelig meget yngre end Tavlen. [52]) Præstelig Medhjælper under Pesten 1711. [53]) Gift 1732 med Faderens Efterfølger.

Person-Register.

Nedlagte Ejendomme.

Sagregister.

Oplyste Stednavne.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 13 07 01 021 9